

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI
TALIM SIFATINI NAZORAT QILISH
DAVLAT INSPEKSIYASI

TSBM
TALIM SIFATINI BAHOLASH BO'YICHA
KALANG TADQIQOTLARI MARKAZI

OECD
BETTER POLICIES FOR BETTER LIVES

unesco

unicef

THE WORLD BANK
IBRD • IDA | WORLD BANK GROUP

“ТАЪЛИМДАГИ ХАЛҚАРО ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИДАГИ ЎРНИ”

мавзусидаги халқаро
илмий-амалий конференция
илмий ишлар тўплами

II том

Тошкент – 2022

УЎК 001.8:323.22/.28(575.1)(08)
КБК 72(5Ў)
66.3(5Ў)
Т 32

“Таълимдаги халқаро тадқиқотларнинг Янги Ўзбекистон тараққиётидаги ўрни” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция мақолалар тўплами – Тошкент: Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази, 2022. – 274 б.

Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестация Комиссияси Раёсатининг қарорига (31.03.2022й., №314/1) асосан “Таълимдаги халқаро тадқиқотларнинг Янги Ўзбекистон тараққиётидаги ўрни” мавзусидаги халқаро конференция илмий ишлари тўпламида чоп этилган мақолаларни диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатидаги хорижий ва миллий илмий нашрларда чоп этилган илмий мақолаларга тенглаштирилган.

Таҳрир ҳайъати

Ташкенбаев У.Н.	Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси бошлиғи, ф-м.ф.д., профессор
Шляйхер А.	Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти Таълим ва кўникмалар департаменти директори, PISA халқаро тадқиқоти ташаббускори ва бошқарувчиси
Қўйсинов О.А.	Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси бошлиғи ўринбосари, п.ф.д., профессор
Намазов Б.М.	ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси таълим сектори раҳбари
Носиров А.А.	Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси бошлиғи маслаҳатчиси, ф.ф.д., доцент
Одилов А.А.	Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси бош бошқарма бошлиғи
Шанкар Д.	ЮНИСЕФнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси таълим сектори раҳбари
Исмаилов А.А.	Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази директори, Халқаро тадқиқотлар миллий координатори
Dept S.	сArStAn Халқаро лингвистик сифат назорати компанияси асосчиси ва раҳбари
Ахмедов Х.П.	Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази директори ўринбосари
Абдуллаева Б.С.	Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети проректори, п.ф.д., профессор
Муслимов Н.А.	Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети тармоқ маркази директори, п.ф.д., профессор
Ходжаев Б.Х.	Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети кафедра мудири, п.ф.д., профессор
Садикова А.В.	Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети кафедра мудири, п.ф.н., доцент
Шерназаров И.Э.	Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети кафедра мудири, п.ф.н., доцент

Халқаро конференция илмий ишлар тўплами ЮНЕСКО ташкилоти ҳомийлиги асосида нашрга тайёрланди ва чоп этилди.

Илмий ишлар тўплами Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси илмий-методик кенгаши қарорига асосан нашрга тавсия этилди (01.06.2022й., 1-сон).

ISBN 978-9943-6960-7-5

СЎЗ БОШИ

Бугунги кунда инсон капиталини ривожлантириш, Янги Ўзбекистон пойдевори бўлган мактаб таълимини ислоҳ қилиш, ўқувчиларни мустақил ҳаётга тайёрлаш, уларда муваффақиятга эришиш учун зарур бўлган кўникмаларни шакллантириш долзарб вазифага айланди. Бунинг учун юртимизда ўқув дастурлари, дарсликлар, ўқитиш методикаси ва таълим натижаларини баҳолаш тизимини замонавий талаблар асосида такомиллаштириш бўйича катта ислохотлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳурматли Ш.М.Мирзиёевнинг ташаббусига кўра мамлакатимизнинг таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларда иштирок этишга киришгани мавжуд ҳолатни халқаро даражада баҳолаш, бошқа давлатлар билан таққослаш ва таҳлил қилиш имкониятларига кенг йўл очиб берди. Бу борада Президент фармони ва ҳукуматнинг тегишли қарорлари қабул қилиниб, Ўзбекистон умумтаълим муассасалари халқаро тадқиқотларда иштирок этиши белгиланди.

Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси ҳузурида Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази ташкил этилди. Халқаро тадқиқотлар тажрибаларини атрофлича ўрганиш ва миллий таълим тизимига интеграция қилиш мақсадида Республикаимизнинг **14 та** ҳудудларида **348 та** таянч мактаблар белгиланиб, бошқа **9691 та** мактаблар ушбу таянч мактабларига бириктирилди.

Таълим инспекцияси билан Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD) ўртасида (**PISA 2022, TALIS 2024**) ҳамда Таълимдаги ютуқларни баҳолаш халқаро ассоциацияси (IEA) билан (**PIRLS 2021, TIMSS 2023**) шартномалар имзоланди.

Мазкур тадқиқотларни жорий этиш мақсадида **ETS (АҚШ), Westat (АҚШ), TIMSS PIRLS халқаро тадқиқот маркази (АҚШ), RTI International (АҚШ), Канада статистика (Канада), cApStAn (Бельгия), ACER (Австралия)** ташкилотлари, шунингдек, хорижий тажрибани ўрганиш мақсадида Финляндия, Корея, Эстония вазирлик ва идоралари, Таълимни ривожлантириш стратегиялари институти (Россия) ва бошқа таълим соҳасига оид хорижий ташкилотлар билан алоқалар ўрнатилди.

Тадқиқотларни молиялаштириш учун Жаҳон банки иштирокидаги “Болаларни эрта ёшдан ривожлантиришни такомиллаштириш” лойиҳасига алоҳида “Таълим сифатини бошқариш” компоненти киритилди.

Мактаблар жамоасининг халқаро тадқиқотлар ҳақидаги тасаввурларини бойитиш мақсадида Жаҳон банкининг **READ** дастури доирасида **6 нафар** халқаро

экспертлар жалб этилди. Улар иштирокида **2800** нафарга яқин мактаб директорлари ва ўқитувчилар учун Тошкент шаҳрида семинар ташкил этилди. Шунингдек, **20 нафар бошқарув ходимлари** ҳамда математик, табиий-илмий, ўқиш саводхонлиги ҳамда креатив фикрлаш йўналишлари бўйича **260** нафар миллий тренерлар гуруҳи тайёрланди.

Кейинчалик ушбу тренерлар ёрдамида мамлакатнинг **14 та** ҳудудларида **10** мингдан ортиқ мактаблар жамоаларига каскад усулида семинарлар ташкил этилди. Хусусан, шу кунга қадар **34 та** онлайн вебинарлар, шунингдек, таянч мактаблар базасида **1700** дан ортиқ семинарлар ташкил этилишига олиб келди.

2020 йил 24-25 август кунлари “Халқаро тадқиқотларда иштирок этиш – инсон капиталини ривожлантириш омилidir” мавзусида ҳамда **2020 йил 17-18 декабрь** кунлари “Таълим сифатини миллий ва ҳудудий баҳолашнинг асосий хусусиятлари” мавзусида халқаро онлайн вебинарлар ташкил этилди.

Шу билан бирга, Ўзбекистоннинг PISA тадқиқотида биринчи марта иштирок этаётганлигини инобатга олган ҳолда, асосий синов жараёни олдида **жорий йилнинг 11-12 апрель** кунлари тадқиқотнинг рамзий очилишига бағишланган “Таълимдаги халқаро тадқиқотларнинг Янги Ўзбекистон тараққиётидаги ўрни” мавзусидаги халқаро анжуман ташкил этилиб, ушбу нуфузли анжуманда Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекциясининг ташаббусига кўра Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти Бош котибининг таълим бўйича маслаҳатчиси, PISA халқаро тадқиқотининг ташаббускори Андреас Шляйхернинг ташифи амалга оширилди.

Халқаро тадқиқотларнинг мос йўналишлари, яъни математик, ўқиш ва табиий-илмий саводхонлик, креатив фикрлашни баҳолаш ва ривожлантириш йўналишларида **35 номдаги** ўқув-методик қўлланмалар, шу жумладан, Ахборотнома даврий нашрининг **3 та** сони ва “Тренинглар ўқув дастури” ишлаб чиқилди. Қўлланмаларнинг **4 номдагилари 10 мингта** мактабларга, қолганлари таянч мактаблари, малака ошириш ва қайта тайёрлаш ҳудудий марказларига беғараз етказиб берилди. Шунингдек, **250 номдаги** видео материаллар ишлаб чиқилиб, мактаблар жамоаси фойдаланиши учун тақдим этилди.

Шуни таъкидлаш жоизки, ташкил этилган семинар ва тренинглар, ишлаб чиқилган ўқув-услубий материаллар мактаблар жамоаси, хусусан, мактаб директорлари ва фан ўқитувчиларининг халқаро тадқиқотлар ҳақидаги тасаввурларини бойитишга, уларнинг салоҳиятини ривожлантиришга, шунингдек, ўқувчиларнинг билимини амалиётда қўллай олиш кўникмаларини баҳолаш тизимини олиб киришга катта ҳисса қўшди.

Энди бевосита синов жараёнлари ҳақида тўхталиб ўтилса, сўнгги икки йилда Таълим инспекцияси ҳузуридаги Миллий марказнинг саъй-ҳаракатлари билан PIRLS халқаро тадқиқотида **180 та** мактаблардаги **5847** нафар **4-синф** ўқувчилари, PISA 2022 халқаро тадқиқотида **202 та** таълим муассасаларининг **7363 нафар** ўқувчилари иштироки таъминланди. Эндиликда TIMSS ҳамда TALIS тадқиқотларига тайёргарлик ишлари олиб борилмоқда.

Таълим тизими ривожланган давлатлар тажрибаси мисолида ўрганиш ва таҳлил қилиш, ўқитишда янги ёндашувлардан фойдаланиш, ўқувчиларда амалий кўникмалар, фикрлаш ва яратувчанлик қобилиятларини ривожлантириш долзарб вазифа бўлиб, бунда Ўқувчиларни баҳолаш халқаро дастури (PISA)да иштирок этиш алоҳида аҳамиятлидир.

А.Шляйхернинг таъкидлашича, мамлакатларнинг PISA тадқиқотларидаги натижаларининг **2,5 фоизга ўсиши**, уларнинг иқтисодиётида келгусида **5-7 фоиз** ижобий динамика кутилишини мумкинлигини билдиради.

Айтишимиз мумкинки, ушбу тадбирлар бугунги кунда янгиланиш ва ислохотлар йўлидан дадил бораётган Янги Ўзбекистон билан таълим соҳасидаги етакчи халқаро ташкилотлар ўртасида ўзаро амалий ҳамкорлик ўрнатиш, мактабларимизда замонавий ўқитиш методларини жорий этиш ҳамда келажақда мамлакатимизга инвестиция оқимининг ошишида пойдевор бўлиб хизмат қилади.

Улуғбек Ташкенбаев
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш
давлат инспекцияси бошлиғи

FOREWORD

Everywhere knowledge and skills transform lives, generate prosperity and promote social inclusion. And if there is one lesson the last economic crises taught us, then it is that we cannot simply bail ourselves out of a crisis, we cannot solely stimulate ourselves out of a crisis and we cannot just print money our way out of a crisis. A much stronger bet for countries to grow and develop in the long run is to equip more people with better skills to collaborate, compete and connect in ways that drive their lives and their societies.

OECD's Survey of Adult Skills shows that what people know and what they do with what they know has a major impact on their life chances. On average across countries, the median hourly wage of workers scoring at Level 4 or 5 in literacy—who can make complex inferences and evaluate subtle truth claims or arguments in written texts—is more than 60% higher than for workers scoring at the baseline Level 1. The survey also shows that this impact goes far beyond earnings and employment. In the countries surveyed, individuals with poorer foundation skills are far more likely to report poor health, to believe that they have little impact on political processes, and not to participate in associative or volunteer activities.

So in one way, skills have become the global currency of 21st-century economies. But this “currency” depreciates rapidly as the requirements of labour markets evolve and individuals lose the skills they do not use. For skills to retain their value, they must be continuously developed throughout life. In a fast-changing world, lifelong learning has become the key to solving the skills gap, which is about constantly learning, unlearning and relearning when the context changes. We used to learn to do the work, now learning has become the work.

To succeed with converting education into better jobs and lives, we need to better understand what those skills are that drive outcomes, ensure that the right skill mix is being learned over the lifecycle, and help economies to make good use of those skills.

In the past, education was about teaching people something. Now, it's about making sure that individuals develop a reliable compass and the navigation skills to find their own way through an increasingly uncertain, volatile and ambiguous world. These days, we no longer know exactly how things will unfold, often we are surprised and need to

learn from the extraordinary, and sometimes we make mistakes along the way. And it will often be the mistakes and failures, when properly understood, that create the context for learning and growth. We live in this world in which the kind of things that are easy to teach and test have also become easy to digitize and automate. The future is about pairing the artificial intelligence of computers with the cognitive, social and emotional skills and values of humans. It's going to be our imagination, our awareness and our sense of responsibility that will help us harness technology to shape the world for the better.

These days, algorithms behind social media are sorting us into groups of like-minded individuals. They create virtual bubbles that often amplify our views but leave us insulated from divergent perspectives; they homogenise opinions and polarise our societies. So tomorrow's schools need to help students think for themselves and join others, with empathy, in work and citizenship. They will need to help them develop a strong sense of right and wrong, a sensitivity to the claims that others make on us, and a grasp of the limits on individual and collective action. At work, at home and in the community, people will need a deep understanding of how others live, in different cultures and traditions, and how others think, whether as scientists or artists.

The growing complexity of modern living, for individuals, communities and societies, means that the solutions to our problems will also be complex: in a structurally imbalanced world, the imperative of reconciling diverse perspectives and interests, in local settings but with often global implications, means we need to become good in handling tensions and dilemmas. Striking a balance between competing demands – equity and freedom, autonomy and community, innovation and continuity, efficiency and democratic process – will rarely lead to an either/or choice or even a single solution. We need to think in a more integrated way that recognises interconnections, our capacity to navigate ambiguity has become key.

To ensure that the right knowledge and skills will be taught effectively will hinge on reflecting these in examinations and assessments, and not just examine students on things that can be easily measured: Measure what you treasure, rather than treasure what you can easily measure. Examinations and assessments will send powerful signals to students, teachers and parents on what counts and what should be learned and taught.

To this end, Uzbekistan has just joined the world of advanced education systems in their efforts to measure and benchmark the quality of their human capital, through the OECD Programme for International Student Assessment (PISA). PISA will help the country understand where it stands relative to the world's most advanced and most

rapidly improving education systems, and offer lessons from the world that can help students learn better, teachers teach better and the school system to become more effective.

Getting this right is important for the future of Uzbekistan. Uzbekistan's schools today will be its economy tomorrow.

Andreas Schleicher

is Director for Education and Skills, and Special Advisor on Education Policy to the Secretary-General at the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) in Paris.

БАДИЙ МАТНИИ ЎҚИШ ВА ТУШУНИШ СИФАТИНИ PIRLS АСОСИДА БАҲОЛАШ

Абдувалитов Нуржан Буранович,
п.ф.ф.д. (PhD), доцент в.б.
Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика
университети

Аннотация: ушбу мақолада матнни ўқиш ва тушуниш сифатини PIRLS халқаро баҳолаш дастури асосида бошланғич синф ўқиш дарсларида жаҳон адабиёти намуналарини ўқитиш ҳолати ёритиб берилган. Жумладан, 4-синф “Ўқиш китобида”ги Ч.Айтматовнинг “Жимжилоқ” эртаги мазмунини ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш мақсадида PIRLS дастури асосида тест топшириқлари намунаси келтирилган.

Аннотация: в этой статье описывается тематическое исследование образцов мировой литературы на уроках чтения в начальной школе, основанное на программе Международной оценки текстового чтения и понимания PIRLS. В частности, образец учебного задания по программе PIRLS был использован в учебнике четвертого класса для определения уровня понимания учениками сказки Ч.Айтматова “Жимжилоқ”.

Annotation: this article describes a case study of samples of world literature in reading lessons in elementary school, based on the program for the International Assessment of Text Reading and Understanding PIRLS. In particular, a sample of the PIRLS study assignment was used in a fourth-grade textbook to determine the level of understanding by students of Ch.Aitmatov’s fairy tale “Zhimzhiloq”.

Калит сўзлар: бола шахси, ахборот алмашиш компетенцияси, ўқиш саводхонлиги, матн, PIRLS баҳолаш дастури, PIRLS баҳолаш дастури асосидаги тест топшириқлари.

Ключевые слова: личность ребенка, компетенция обмена информацией, культура чтения, текст, программа оценки PIRLS, тестовые задания основанные на программе оценки PIRLS.

Key words: child’s personality, information sharing competence, reading culture, text, PIRLS assessment program, test tasks based on the PIRLS assessment program.

2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”да умумий ўрта таълим муассасаларида таълим-тарбия сифатини тубдан такомиллаштириш борасидаги вазифалардан бири сифатида халқаро талабларга мос равишда ўқувчи шахсини ривожлантиришга йўналтирилган таълим методологиясини амалиётга жорий этиш масаласи кун тартибига қўйилиши бошланғич таълим тизимида ҳам янгича ёндашувни тақозо этади.

Бола шахсини ҳар томонлама ривожлантиришга мактабгача таълим ташкилотида пойдевор қўйилса, ундан кейин бошланғич таълим тизимида шакллантириш-

га йўналтирилади. Шунинг учун ҳам бошланғич таълим – ўқувчи ҳаётида муҳим ўрин тутди. Бошланғич синфларда – ахборот алмашиш компетенциясининг шакллантирилиши таълим сифатига жиддий таъсир кўрсатади. Бошланғич синф ўқувчиларининг ахборот алмашиши компетенцияси асосан “Ўқиш” дарсларида амалга оширилади. Шунга кўра, ўқувчиларнинг ўқиш саводхонлигини ривожлантириш ўқитувчидан замановий ўқитиш шакллари, метод ва усуллари ўринли қўллашни талаб этади. Ўқитувчи шу жараёнда ўқувчиларни матн билан ишлаш, ахборотни ўзлаштириш, уни қайта ишлаб узатиш ҳамда ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб топишга ўргатади. Шу аснода ўқувчилар ўзлаштирган билимлар баҳоланади.

Бугунги кунда жаҳон таълим тизимида ўқувчиларнинг билим сифатини баҳолашда миллий дастурлардан ташқари халқаро баҳолаш дастурлари ҳам кенг қўлланилмоқда. Жаҳон миқёсида бошланғич синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини аниқлаш бўйича ҳар беш йилда бир марта ўтказиладиган **PIRLS** дастури ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу дастур 2001 йилдан фаолият кўрсатиб келмоқда.

PIRLS дастури бўйича кўзда тутилган мақсад дунё мамлакатларининг бошланғич синфларида ўқувчиларнинг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини тенглаштириш ҳамда миллий таълим тизимида ўқиш саводхонлигини ривожлантиришдан иборатдир. Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, “ўқиш саводхонлиги” бола шахсининг комил инсон бўлиб шаклланиши ва ўз мақсадига эриши йўлида имкониятлар эшиги очилишининг асосий шаклидир.

Дастурдан кўзда тутилган мақсад бошланғич синф битирувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш саводхонлигини қуйидаги мезонлар асосида аниқлашдан иборат.

- тест топшириқлари;
- ўқувчилар учун саволнома;
- ўқитувчилар учун саволнома;
- мактаб маъмурияти учун саволнома;
- ота-оналар учун саволнома.

Бугунги кунда бошланғич синфлардан бошлаб миллий адабиётимизнинг дурдоналари билан бир қаторда жаҳон адабиёти намуналари ҳам ўқитилади. Умуман умумий ўрта таълим мактабларида жаҳон адабиёти намуналарини ўқитиш масаласи кеча ва бугун ўртага қўйилаётган масала эмас. У илгари ҳам жаҳон адабиёти намуналари ёки қардош халқлар адабиёти намуналари тарзида ўқитиб келинар эди. Шу нуқтаи назардан 4-синф “Ўқиш китоби”даги жаҳон болалар адабиёти намуналарининг **PIRLS** дастури асосида ўқитилиш ҳолати билан қизиқиб кўрдик. Мазкур дарсликда жаҳон болалар адабиёти намуналаридан Х.К. Андерсоннинг “Болалар гурунги”, Ака-ука Гриммлар “Бир хурмача шавла”, Ф.Эрдинчнинг “Рустам” ҳикояси, Ж. Свитнинг “Туливернинг саёҳатлари” (қиссадан парча), Ч.Айтматовнинг “Жимжилоқ” эртаги каби асарлар ўрин олган. Улардан Ч.Айтматовнинг “Жимжилоқ” эртаги мазмунини ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш мақсадида **PIRLS** дастури асосида тест топшириқлари намунасини ишлаб чиқдик.

Матн бўйича тест топшириқлари:

1. Чол билан кампирнинг туяни сўйишига нима сабаб бўлди?

- А) ейишга гўшт қолмагани
- Б) туя ўтга бўкиб қолгани
- В) Жимжилоқни қутқариш
- Д) туя касал бўлганлиги

2. Матн таҳлили орқали “Туя ютганини билмайди, кавшаганини билади” матали мазмунини тушунтиринг.

3. Бўри Жимжилоқни қайси гапи учун ямлаб ютади?

- А) “Ўзингга қийин бўлади, ит қилиб қўяман сени”.
- Б) “Чўпонларни огоҳлантираман”.
- В) “Сендан зиғирчаям қўриқмайман”.
- Д) “Сен билан дўст бўлганимга пушаймонман”.

4. “Эй, чўпон, ухлама. Мен ўғри бўриман, қўйларингни қийратгани келаяпман” жумласи нимани англатади? Матн ёрдамида изоҳланг.

5. Матндан ҳолдан тойган бўрининг ҳолатини англатадиган жойини топинг.

6. Қочиб кетаётган бўрининг ҳадеб: “Мени қувиб етинглар”, – деб бақариши чўпонларни нима учун ҳайратга солди?

- А) бўрининг чўпонлардан қочиб қутулгани учун
- Б) бўрига чўпонларнинг ета олмаслиги учун
- В) бўрининг чўпонлардан қўрқмаганлиги учун
- Д) бўрининг итга ўхшагани учун

7. Жимжилоқ қандай бола деб ўйлайсиз. Эртақдан Жимжилоқнинг тавси-фи берилган ўринларни топинг.

8. Бўрининг “Энди нима қилсам экан, ўз бошимга фалокатни сотиб олдим-ку, қайга бормай, энди менга тинчлик йўқ”, – деган гапини ўйлаб кўринг. Матндан фойдаланиб, бунинг билан бўрининг нима демоқчи бўлганини аниқланг.

9. Жимжилоқ бўрининг қорнидан туриб унга нима учун “Тошматнинг қўйларига бор, Бойматга бор, Эрматга бор”, – деб йўл кўрсатди?

- А) бўрига ачингани учун
- Б) бўрини жазолаш учун
- В) бўрининг жаҳлини чиқариш учун
- Д) бўрининг пушаймон бўлиши учун

10. Жимжилоқнинг: “Тошматнинг қўйларига бор, Бойматга бор, Эрматга бор”, – деган гапларига бўри қандай жавоб қайтаради?

- А) “Гапларингга кириб бўпман, ундан кўра ўлганим яхши”.

Б) “Гапларингга кириб бўпман, ундан кўра очликда юрганим яхши”.

В) “Гапларингга кириб бўпман, ундан кўра ит бўлганим яхши”.

Д) “Гапларингга кириб бўпман, ундан кўра сендан қутулиш йўлини топганим яхши”. Бундан кўринадики, биргина асар матни юзасидан берилган тест топшириқлари бажариш жараёнида ўқувчилар матн мазмунини шунчаки ўзлаштириб қўя қолмайди, балки матнга турли жиҳатдан ёндашиш орқали асар сюжети, композицияси, бадий-эстетик хусусиятларини мукамал ўрганади, мустақил фикрлаш, ўз фикр-мулоҳазалари юзасидан тегишли хулосалар чиқариш кўникма-малакаларини эгаллайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. (*Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами*, 2017 й., 6-сон, 70-модда).

2. Бошланғич синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш сифатини баҳолаш. Услубий қўлланма. Астана, 2015.

3. Матчонов С., Шожалилов А., Ғуломова Х., Сариев Ш., Долимов З. Ўқиш китоби. (*Умумий ўрта таълим мактабларининг 4-синф учун дарслик*). Тошкент, “Шарқ”, 2017.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING XALQARO TADQIQOTLAR MISOLIDA SAVODXONLIGINI BAHOLASH

Azizova Qizlarxon Mashrabovna,

Andijon viloyati XTXQTMOHM Pedagogika va psixologiya,
ta'lim texnologiyalari kafedrası p.f.f.d. (PhD)., v.b. dotsent

Annotatsiya: o'quvchilar atrof-borliq to'g'risida xolis va ob'yektiv tasavvurlarning shakllanishi uchun psixologik shart-sharoit bo'lib, yoshlarda mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish va erkin fikrlashni tarbiyalash muhimdir.

Annotation: *it is a psychological condition for the formation of objective and objective perceptions of students about the environment, it is important to develop the ability of independent thinking and free thinking in young people.*

Kalit so'zlar: baholash, zamonaviy, mantiqiy, ilg'or tajribalar, xalqaro standartlar, qiyosiy, aqliy salohiyat.

Ключевые слова: *оценка, современный, логический, лучшие практики, международные стандарты, сравнительная степень, умственный потенциал.*

Keywords: *evaluation, modern, logical, best practices, international standards, comparative, mental potential.*

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lgan yoshlarning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Bu borada O'zbekiston Respublikasida qo'yilayotgan amaliy qadamlarga xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishini misol sifatida keltirish mumkin. Qariyb 60 yildan ko'proq vaqt mobaynida IEA tashkiloti ta'limni qiyosiy o'rganish sohasida yetakchi tashkilot bo'lib kelmoqda. Mazkur tashkilot ta'lim tizimida davlat siyosati va amaliyotning ta'sirini chuqurroq o'rganish maqsadida ta'lim sohasida keng miqyosli tadqiqotlar olib boradi. Bu tadqiqotlar ta'lim jarayonlari va natijalarini ko'rib chiqib, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi o'zaro bog'liq omillarni qiyosiy tahlil qiladi. 1958-yildan buyon ushbu tashkilot ta'lim sohasiga oid ko'plab mavzular bo'yicha o'ttizdan ortiq qiyosiy tadqiqotlarini o'tkazdi. Jumladan, matematika va tabiiy fanlar (TIMSS), o'qish (PIRLS), fuqarolik va fuqarolik ta'limi (ICCS), kompyuter va

axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonlik (ICILS) kabi yo'nalishlarda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari, umuman olganda, ta'lim olish jarayonida erishgan yutuqlarini baholab kelmoqda. IEA tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati o'quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlararo uyg'unlik asosida baholashni o'z ichiga oladi, bu esa dunyo bo'yicha umumiy va har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi. O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki otionalardan so'rovnomalar o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o'quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o'qitish usullari hamda uy sharoitida o'quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo'llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi.

Ushbu tadqiqotlar yuqori texnik va ilmiy talablar asosida o'tkaziladi. Shuningdek, o'rganilayotgan holatlarning xususiyatidan kelib chiqib, amaliy tadqiqotlar bilan birga kuzatuv kabi samarali usullardan ham foydalaniladi. Ushbu dasturning ko'p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to'ladi.

PIRLS – boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi. Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir.

Shuningdek, PIRLS yosh o'quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o'zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi. Bunga misol sifatida, 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda o'quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etishni rejalashtirganini aytish o'rinlidir. Raqamli formatga o'tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan PIRLS onlayn o'qishni kompyuterda baholash kabi o'zgarishlar ham ko'zda tutilgan.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish yo'lida PIRLS tadqiqotida muvaffaqiyatli ishtirok etish o'ziga xos o'rin tutadi. Shunday ekan, ta'lim sifatini baholash sohasidagi yangi xalqaro tadqiqot haqida xalq ta'limi tizimi xodimlari, o'qituvchilar hamda ushbu sohaga qiziquvchilar uchun ma'lumotlar yetkazib berish maqsadida "Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash" yuzasidan metodik yordamlar berib borilmoqda. PIRLS tadqiqoti, uning o'ziga xos xususiyatlari, nazorat-sinov materiallarining ishlab chiqilishi haqida umumiy ma'lumotlar berilgan. Shu bilan birga, PIRLS tadqiqotining topshiriqlaridan, ya'ni matnlar va savollaridan bir nechta namunalar hamda ularning baholash mezonlari keltirilgan.

Xalqaro baholash dasturi PIRLS (Progress In International Reading And Literacy Study) dunyoning turli mamlakatlari milliy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va natijalarni qiyoslashga yo'naltirilgan. Tadqiqotlar 2001, 2006, 2011, 2016-yillarda o'tkazilgan bo'lib, 2021-yil tadqiqotning beshinchi davriyligi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash joizki, 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotlar 2001-yildan boshlab uzluksiz qatnashib kelayotgan davlatlarning 20 yil davomida erishgan yutuqlarini baholash imkonini beradi. Har besh yilda o'tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi. Mazkur dastur IEA tashkilotining 4-sinf o'quvchilarini matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholaydigan TIMSS dasturini to'ldirishga yo'naltirilgan bo'lib, Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro o'quv markazi IEA tashkilotining Gamburg va Amsterdam shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi.

2016-yildan boshlab qo'shimcha tanlov asosida PIRLS tizimi joriy qilingan bo'lib, u o'quvchilarning onlayn o'qish savodxonligini baholashga mo'ljallangan. Internet o'quvchilar uchun ma'lumotlar olishning boshlang'ich yo'li hamda maktab fanlari doirasida izlanishlar olib borish uchun markaziy manba hisoblanadi.

Xalqaro baholash dasturi PIRLS (Progress In International Reading And Literacy Study) dunyoning turli mamlakatlari milliy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va natijalarni qiyoslashga yo'naltirilgan.

Ta'lim tizimidagi barcha ta'lim-tarbiya muassasalaridagi yoshlarimizni mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish va erkin fikrlashni tarbiyalash jarayonida aqliy salohiyat bilan ma'naviy va ruhiy jihatdan ongini boyitish, ular ruhiyatida bo'shliqni faqat yaxshilik uchun, ezgu maqsadlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantirishdir. Ta'lim metodlari bilimlarni ijodiy o'zlashtirish va faoliyat yo'llari qonuniyatlariga asoslangan, ilmiy izlanishning asosiy jihatlarini o'zida jamlagan, o'qitish hamda o'qish metodlari, usullarini uyg'unlikda qamrab olgan didaktik tizimni o'zida aks ettiradi. U bilimlar asosini chuqur o'zlashtirishni ta'minlaydi, o'quvchining bilim olishdagi mustaqilligini, ijodiy qobiliyatini oshiradi, dunyoqarashini shakllantiradi, kengaytiradi. Bundan tashqari, ta'lim metodlari nafaqat o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stiradi, balki ularda shaxsiy sifatlarining shakllanishiga ham imkon yaratadi. Ta'lim metodlari o'quvchi faoliyatining bilimlarni o'zlashtirish va muammoli vaziyatni tahlil qilish yo'li bilan hal qiluvchi faoliyat turlarida, muammolar tashkil qilish va ularni yechishda o'z takliflari, asoslari, isbotlari, farazlarini ilgari surish bilan bog'liq alohida tizim. Bu aqliy faoliyat bilimlarni, yangi tushunchalarni o'qituvchining rahbarligida, ongli ravishda o'zlashtirishga, tafakkur mustaqilligini ta'minlash va faollashtirishga, shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini shakllantirishda turli usullardan foydalaniladi. Ayniqsa, muammoli ta'lim metodi, interfaol o'yinlardan foydalanish katta samara beradi. O'quvchilar o'z ustilarida ishlash jarayonida ularning qobiliyati, iste'dodi rivojlanadi. Mustaqil ishlar o'quvchilarning aqliy imkoniyatlarini namoyon qilishga imkon beradigan, o'qituvchining bilvosita va bevosita ishtirokida, ammo bevosita yordamisiz nazariy-amaliy materiallar ustida bajariladigan tadqiqiy mazmunga ega bo'lgan vazifalar bo'lib, o'quvchilarning nafaqat bilim darajalarini, balki ularning o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llay bilishlarini,

mustaqil va mantiqiy fikrlash darajalarini aniqlash va shakllantirish imkoniyatini beradigan ongli ilmiy faoliyatdir. Kichik yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofliqi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, hayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurning yaqqolliqi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanadi. Shaxs o'z fikrini bayon etishi, boshqalarni tushunishida tafakkur muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun tafakkurning turlari: mantiqiy, nazariy, amaliy, konvergent, divergent, produktiv, reproduktiv, ko'rgazmali harakat, ko'rgazmali obrazni bilish; tafakkur shakllari: tushuncha, hukm, xulosalarni bilish; tafakkur operatsiyalari: analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, mavhumlashtirishni bilish zarur. Mustaqil fikrlash – o'quvchilar atrof-borliq to'g'risida xolis va ob'yektiv tasavvurlarning shakllanishi uchun psixologik shart-sharoit bo'lib, yoshlarda mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish va erkin fikrlashni tarbiyalash muhimdir. Bolaning maktabga borishi uning psixologik rivojlanishi va shaxsning shakllanishidagi o'rni nihoyatda katta. Bola o'quv faoliyatida o'qituvchi rahbarligi ostida inson ongining turli asosiy shakllari mazmunini egallaydi va insoniy an'analar asosida harakat qilishni o'rganadi. O'quv faoliyatida bola o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. O'quv faoliyati boladan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan holda, bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi. Shunga ko'ra umumta'lim maktablarining vazifasi o'quvchilarni erkin, mustaqil fikrlashga, o'z fikrini asoslash va himoya qilishga o'rgatishdan iborat. Bu ishni boshlang'ich sinfdanoq boshlash maqsadga muvofiqdir. O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda barcha predmetlarni o'rganish uchun darslarida innovatsion pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlari katta. Shu sababli bu darslarda o'quvchilarni fikrlashga o'rgatishga alohida e'tiborni qaratmoq lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar // Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 104 b.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi veb-sayti: www.tdi.uz.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi veb-sayti: www.markaz.tdi.uz.

PIRLS 2021 Assessment Framework. Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College. 2019. www.timssandpirls.bc.edu.

2. PIRLS 2016 Teacher Questionnaire. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). 2015.

ЎҚУВЧИЛАР ОЎЗАКИ НУТҚ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИНГ ЖОРИЙ ҲОЛАТИ ЮЗАСИДАН МУЛОҲАЗАЛАР

Валижон Қодиров,

Андижон давлат университети, п.ф.д., доцент

Яйрахон Умарова,

Андижон давлат университети, PhD, катта ўқитувчи

Аннотация: мақолада нутқий компетенциялар, хусусан, оғзаки нутқни спонтан ҳамда махсус ташкил қилинган таълимда шакллантириш билан боғлиқ мулоҳазалар баён этилган. Ўқувчилар нутқий компетенцияларининг наслиги бу ўзаро алоқадор омилларга боғлиқлиги асосланган, шунингдек, оғзаки нутқ компетенциясини баҳолаш мезонлари аниқланган.

Аннотация: в статье рассматриваются речевые компетенции, в частности формирование устной речи в условиях спонтанного и специально организованного обучения. В основе низкого уровня речевых компетенций студентов лежит зависимость этих взаимосвязанных факторов, а также выявлены критерии оценки устной речевой компетенции.

Калит сўзлар: нутқий компетенция, оғзаки нутқ, спонтан таълим, махсус ташкил қилинган таълим шакли, баҳолаш мезонлари.

Ключевые слова: речевая компетентность, устная речь, точечное обучение, специально организованная форма обучения, критерии оценивания.

Оғзаки нутқ компетенциясини бола ҳали таълим муассасаларига келмасдан, гўдаклик чоғидаёқ эгаллашни бошлайди. У тил имкониятларидан ҳали мактабга келмай туриб ҳам амалда муайян даражада фойдаланиш малакасига эга бўлади. Ўзига берилган сўроқларга жавоб беради, ўз эҳтиёжларини билдиради, атрофидаги воқеликларга муносабатини ифода эта олади. Мактабгача таълим ва умумий ўрта таълим босқичларида ушбу бошланғич компетенция мукамаллаштирилиши ва ривож топтирилиши лозим. “Тил компетенциясига психологик нуқтаи назардан икки асосий таркибий қисмдан ташкил топган система сифатида қаралади. Улардан биринчиси шахсининг алоқа-аралашув ва фаолият жараёнида тўплаган **нутқий тажриба** маълумотлари; иккинчиси таълим муассасаларида махсус ўқитиш жараёнида олган **тил ҳақидаги билимлари**” [1]. Биринчиси инсон болалигидан улғайгунга қадар оилада, оиладан ташқари табиий-ижтимоий муҳитда (кўча-кўйда, бошқа турли жамоат жойларида) шаклланади ва ривожланади. Тил ҳақидаги билимлар таълим муассасаларида давлат томонидан қабул қилинган дастурлар асосида шакллантирилади. Дунё миқёсида алоҳида эътироф топган рус психологи Л.С Выготский буни 1) спонтан ва 2) махсус ташкил қилинган шакллар сифатида номлаган. Унинг фикрича, спонтан таълимда бола “ўз дастури бўйича” ҳаракатланади, атроф-муҳит унга устоз вазифасини ўтайди. Махсус ташкил қилинган таълим бизнинг шароитда мактаб (лицей, коллеж)ларда амалга

оширилади [2;2096]. Спонтан таълимда паралингвистик воситалар (имо-ишора, юз, қўл, кўз, лаб ҳаракати) ҳамда акустика (овознинг паст-баландлиги), оҳанг товланиши, синтагма кабилар шаклланаётган шахсга унинг ҳаётий кузатишлари асосида стихияли тарзда сингади, унда табиий равишда шаклланади ва ривожланади. Айни пайтда улар таълим муассасаларидаги дастурий тарзда бериладиган тил ҳақидаги билимлар учун хамиртуруш вазифасини ўтайди. Компетенциянинг бу икки томони узвий боғлиқликдаги бир бутунликни ҳосил қилса, талаб даражасидаги нутқ лаёқати юзага келади. Ўқувчининг нутқ компетенцияси нотаниш матнни унинг мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб ифодали ўқий олиш, бошқалар фикрини ва танишган матн мазмунини тушуниш ва қайта оғзаки баён қила олиш, фикрини ёзма равишда изчил ифодалашда намоён бўлади. Бунинг учун ўқувчи тилнинг фонетик, лексик, морфологик ва синтактик сатҳларига хос бирликлар ҳақидаги назарий билимларнинг ўзлаштириши, улардан нутқий вазиятларга мувофиқ ўринли фойдаланиш кўникмасига эга бўлиши керак. Тил таълимининг амалиёти, жараёни ва натижасига назар солсак, ўқувчилар нутқий компетенцияси етарли даражада шакллантирилмаётганига гувоҳ бўламиз. Тилшунос Д.Набиева ўз мақоласида шу кунгача таълим тизимида, хусусан, она тили таълимида асосий эътибор академик руҳдаги грамматика ўқитишга қаратилганлигини қуйидагича таъкидлайди: “Яъни ўқувчиларга ўзбек тилининг қуруқ грамматик қоидалари сингдирилди. Аммо самарали мулоқотни амалга ошириш учун зарур бўлган омиллар – ўқувчиларнинг оғзаки, ёзма, оммавий нутқ ҳосил қилиш имкониятлари, мулоқот (сўзлаш ва тинглаш) одоби, нутқ меъёрлари ва услублари кабилар назардан четда қолди” [3;91 б].

Маълумки, нутқ компетентлиги оғзаки ва ёзма шаклда воқе бўлади. Умумий ўрта мактабларидаги кузатишларимиз ўқувчиларда бу икки шакл компетенцияси ДТМ талабларидан анча пастлигини кўрсатмоқда. Оғзаки нутқ компетенция ўқувчиларда ўртача 50-60 фоиз бўлса, ёзма нутқ компетенцияси ундан паст – 30-40 фоиз кўрсаткичга эга эканлигини кўрсатди.

Биз тажриба-синов ишларини олиб бориш давомида мақсадимиздан келиб чиқиб ҳамда қулайлаштиришни кўзлаб ўқувчиларнинг оғзаки нутқ компетенциясини баҳолашда уларнинг нутқини қуйидаги турларга ажратиш асосида ёндашувни тавсия қилдик:

1-жадвал

№	Баҳолаш даражалари	Баҳолаш даражаларини белгиловчи мезонлар	Баҳо
1	Саёз нутқ	Ўқувчи ёшига нисбатан етарли сўз захирасига эга бўлмайди. Фикрини баён этишда қийналади, сатҳлар бўйича тил қоидаларига риоя қилишда ва мувофиқ услуб танлашда хатоларга йўл қўяди. Услубга мос лексик ва бошқа тил birlikларини ўринли қўллай олмайди, кўп ҳолларда уларнинг мувофиқ муқобилини танлашда янглишади.	“қониқарсиз”

2	Ўртача нутқ	Ўқувчи ёшига нисбатан сўз захирасида етишмовчилик сезилади. Мавзу ва мақсаддан келиб чиқиб, фикрини баён этади, бироқ сўзлаш давомида зўриқади, кичик нутқий тўхталишлар кузатилади. Тил қоидаларига риоя қилишда янглишади, услуб танлашда иккиланади. Услубга мос лексик ва бошқа тил бирликларини танласа-да, изчил қўллай олмайди.	“қониқарли”
3	Яхши нутқ	Ўқувчи ёшига нисбатан етарли сўз захирасига эга бўлиб, мавзу ва мақсаддан келиб чиқиб, ўз фикрини баён этишга ҳаракат қилади. Тил қоидаларига риоя қилади, услубни тўғри танлай билади, лекин жузъий камчиликларга йўл қўяди. Услубга мос лексик ва бошқа тил бирликларини қўллай олади, айрим ҳолларда уларнинг мувофиқ муқобилини танлашда иккиланади ёки янглишади.	“яхши”
4	Равон нутқ	Ўқувчи ёшига мувофиқ тарзда бой сўз захирасига эга бўлади. Мавзу ва мақсаддан келиб чиқиб, ўз фикрини равон, изчил баён эта олади ва тил қоидаларига риоя қилган ҳолда, мувофиқ услубни тўғри танлай билади. Услубга мос лексик ва бошқа тил бирликларини тўғри қўллайди.	“аъло”

Равон ва яхши нутққа эга ўқувчиларда нутқ билан паралингвистик воситалар параллел уйғун, яъни аъзолар мазмун ва оҳангга мос ҳаракатланаётгани кўринади. Ўртача нутққа эга ўқувчиларда эса бу мувофиқлик бузилишини кўриш мумкин: паралингвистик воситалар нутқдан илгарилаб кетади: сўз топишга қийналар экан, қўл, гавда ва юз ҳаракатлар нутқдан олдин ҳаракатланади, гўё улар воситасида сўз ахтараётгандай таассурот қолдиради. Саёз нутқда ўқувчиларнинг паралингвистик воситалари ҳам нофаол бўлади: қўл, юз аъзолари деярли ҳаракатсиз бўлади, керакли сўз ахтарар экан, ўқувчининг кўпинча гавда қисми олдинга кетади ёки боши бир оз эгилади. Қолаверса, у ёки бу аъзонинг фаоллиги ўқувчи темпераментига ҳам боғлиқ бўлиши мумкин.

Ўқувчиларнинг нутқий компетенциялари пастлиги бир неча ўзаро узвий алоқадор омилларга боғлиқлиги ўрганишларимиз давомида аниқланди. Бу омиллар ҳам спонтан, ҳам махсус ташкил қилинган таълим шаклларида намоён бўлади.

Кундалик маиший ҳаёт билан боғлиқ *спонтан таълимга мансуб омиллар қуйидагилар*: 1) ўқувчилар китобхонлик даражаларининг пастлиги. Эътироф этиш лозимки, Президентимизнинг китобхонлик маданиятини юксалтиришга қаратилган қарори [4] дан кейинги бир ярим йил ичида бу кўрсаткич ўртача икки бараварга ошганлиги кузатилади, лекин бу барибир қониқарли эмас. Қолаверса, олдинги йилларнинг асорати бу кўрсаткичлар билангина бартараф бўлмайди; 2) расмий вақтли матбуотдан (газета ва журналлардан) ўқувчиларнинг узоқлиги, яъни уларни кам ўқишлари ёки умуман ўқимасликлари; 3) оила, қариндошлар ва дўстлар даврасидаги мулоқотларда лексик қамровнинг чекланганлиги. Бу ёппасига

ҳамма оилаларга, давраларга хос бўлмаса-да, аксариятида кузатилади ва болаларнинг нутқий компетенциясида акс этади; 4) ёшлар берилиб кўрадиган фильмлар, бошини кўтармай ичига сингиб кетган интернет тизимидаги мулоқотнинг лексик кўлами торлиги, камбағаллиги, ифодавий ранг-барангликнинг чекланганлиги. Бундай фильмларда мулоқот ифодасининг ночорлиги (камбағаллиги) ёки сунъийлиги кузатилади, интернет мулоқоти эса ҳар қандай назорат, қолип, талаб ва меъёрлардан четдалиги туфайли бу борада фақат зарарли омил бўлиб қолмоқда.

Махсус ташкил қилинган таълим шаклларида алоқадор омиллар: 1) таълимда тест синови етакчи мавқе тутиб бораётгани боис ўқитувчида ҳам, ўқувчиларда ҳам нутқий компетенцияни ривожлантириш эҳтиёжи ниҳоятда паст. Қаердаки нимага бўлса ҳам эҳтиёж бўлмаса, бўлганда ҳам қайсидир фаолият турига натижа сифатида белгилаб қўйилмаган бўлса, унга эътибор ҳам шунга яраша бўлиши табиий; 2) мактаб адабий таълимида бадиий асарларни ўрганиш билан боғлиқ камчиликлар, нокомилликлар ва хатоларнинг бисёрлиги; 3) мактаб адабиёт дастурига киритилган айрим асарларнинг ўқувчилар ёш хусусиятига мувофиқ эмаслиги ёки дарсликларга киритилган асарлар таҳлилига йўналтириш шакл ва усуллар номукамаллиги, савиясининг тўқис эмаслиги ўқувчилар нутқини ўстиришда муаммоларга сабаб бўлмоқда. 4) она тили дарсларида асосий эътибор грамматик қоидаларни ўзлаштириб, маълумотларни билишга, тил сатҳлари бўйича таҳлилни амалга оширишга қаратилгани, шунингдек, юқорида айтганимиз каби тест топшириқларига тайёрлаш мақсади етакчи мавқедалиги; 5) деярли барча она тили дарсликларида гап тузиш, матн яратиш шарти мажуд бўлган машқ ва топшириқлар талайгина, лекин улар ёзма нутқни ўстириш борасида амалий натижа бераётгани йўқ. Сабаби ўқувчиларда фикрни ифодалаш, уни баён этиш кўникмалари шаклланмаган. Ўқитувчиларга шундоқ ҳам кам бўлган матн яратиш технологияларини тарбияланувчиларда шакллантиришга бағишланган методик қўлланмалар [5] етиб бормаган.

Маълум бўлдики, нутқий компетенцияларни шакллантирувчи барча омиллар таълим жараёнига узвий алоқадорликда татбиқ этилсагина кутилган самарага эришиш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 13.09.2017 йилдаги “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш, ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбир дастури тўғрисида”ги ПҚ-3271-сонли Қарори. Электрон манба: www.lex.uz/doks/
2. Нурмонов А., Зиёдуллаева Г. Ўқувчиларнинг тил компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш муаммолари // Маърифат, 2014, 18 июль.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999.
4. Набиева Д. Лингвистик компетенция ва унинг шаклланиш жараёнлари. Андижон давлат университети Илмий хабарнома. – Андижон, 2019. – № 12.
5. Зиёдова Т. Матн яратиш технологияси. – Тошкент: Фан, 2018.

ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН МАКТАБЛАРДА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎРГАТИШНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Бегматов Мансур Адгарович,

Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари
илмий-тадқиқот институти мустақил
тадқиқотчиси

Аннотация: ушбу мақолада ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамияти, инглиз тилини ўқитиш технологиялари ҳақида қисқача маълумот, ихтисослаштирилган инглиз тили мактаблари фаолиятлари таҳлилий баён этилган. Шунингдек, мақолада ихтисослик мактабларида инглиз тилини ўқитиш усуллари ва замонавий педагогик технология имконияти, замонавий усулларсиз инглиз тилини ўргатиш мумкин эмаслиги, уларни шу педагогик технологиялардан фойдаланиш борасидаги муаллифнинг изланишлари натижаси билан танишасиз.

Калит сўзлар: ихтисослаштирилган, мактаб, инглиз-тили, замонавий, педагогика, технологиялар, ўргатиш, методлар, хориж, таълим, фан, ўқитувчи, ўқувчи, маҳорат, келажак, индивидуал шахс, тест, назария, сабоқ, анъанавий, манба.

Аннотация: в данной статье описывается роль и значение обучения английскому языку в профильных школах, дается краткий обзор технологий обучения английскому языку, дается аналитическая характеристика деятельности профильных школ английского языка. В статье вы также узнаете о методах обучения английскому языку в профильных школах и возможностях современных педагогических технологий, о невозможности обучения английскому языку без современных методов, о результатах авторского исследования по использованию этих педагогических технологий.

Ключевые слова: специализированная, школа, английский язык, современная педагогика, технология, обучение, методика, зарубежная, образование, наука, учитель, ученик, умение, будущее, личность, тест, теория, урок, традиционный, источник.

Abstract: this article describes the role and importance of teaching English in specialized schools, a brief overview of English teaching technologies, an analytical description of the activities of specialized English schools. In the article you will also learn about the methods of teaching English in specialty schools and the possibility of modern pedagogical techniques, the impossibility of teaching English without modern methods, the results of the author's research on the use of these pedagogical technologies.

Keywords: specialized, school, English, modern, pedagogy, technology, teaching, methods, foreign, education, science, teacher, student, skill, future, individual, test, theory, lesson, traditional, source.

Кейинги йилларда мамлакатимизда хорижий тилларни она тили даражасида ўрганишга ҳаракат қилинмоқда. Мазкур соҳада вазиятни яхшилаш бўйича чора-тадбирлар эълон қилинди: халқаро тил сертификатларига эга бўлган ўқитувчиларга устама ҳақлари жорий этиш; янги (ёки қайта) ишга қабул қилинган ўқитувчилар учун миллий ва халқаро тил сертификатига эга бўлиш лозимлиги талабини жорий этиш; юқори балл олган ўқитувчилар учун ўқиш харажатларининг бир қисмини қоплаш; хорижий тилларни ўқитиш сифатини ошириш¹ мақсадида ҳар бир туман ва шаҳар учун маблағ ажратиш; чет эллик ўқитувчиларни жалб қилган ҳолда ихтисослаштирилган мактабларни очиш; хорижий тилларни билиш бўйича энг яхши кўрсаткичларга эришган мактабларни рағбатлантириш учун Президент мукофотини жорий этиш каби кўплаб имкониятлар берилмоқда.

Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамиятини оширишда халқаро талабларга жавоб берадиган дарсликлар ва методикаларни жорий этиш муҳим аҳамият касб этади. Мазкур соҳада Президентимизнинг “Хорижий тилларни ўрганишни оммалаштиришни сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори соҳа ривожини учун муҳим қадамлардан бир бўлди, десак муболаға бўлмайди.

Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамиятини юксалтиришда янги қадамларни босишдан олдин аввалроқ босиб ўтилган йўлга назар ташлаш, таҳлилини қилиш керакдир? Ахир, ўзбек адабиётининг буюк намоёнлари Абдулла Қодирий ёзганидек, “мозийга қайтиб иш кўриш хайрлик, дейдилар”.

Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамиятини биз манбаларда келтирилган қуйидаги маълумотлар билан таҳлил қиладиган бўлсак минг хорижий тил ўқитувчисидан атиги 4 фоизи ихтисослаштирилган инглиз тили ўқитувчиси ҳиссасига тўғри келаркан.

Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, ихтисослаштирилган мактабнинг инглиз тили ўқитувчиси ҳафтасига 36 соат дарс ўтиши ўқув йили давомида камида 400 соат аудиторияда дарс ўтиши керак. Шунинг ҳам ҳисобга олиш керакки, ихтисослаштирилган инглиз тили мактабида шароитлар (мактабларда оддий гуруҳдаги ўқувчилар сони, қоғозбозлик, дарсликларнинг сифати, услубий ва техник жиҳозланганлик даражаси, ҳафталик иш ҳажми)ни, одатда, бир-бири билан солиштириб бўлмайди.

Бизнинг назаримизда, ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамиятини ошириш ўқитувчилар учун жозибадор бўлиши, авваламбор ўқув шароити ва ўз ишини пухта биладиган мутахассислар учун рақобатбардош бўлиши керак. Модомики, ихтисослаштирилган инглиз тили ўқитувчиси IELTS имтиҳонидан 7.0 ёки ундан юқори натижага эга бўлиш, инглиз тилини ўқитиш методикасини билишини, синфни бошқара олишини ва ўқувчиларни руҳлантира билишини англатади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси тўғрисидаги Президент Ш.Мирзиёев фармони (29.04.2019 йилдаги ПФ-5712-сон Фармон). www.lex.uz сайти

Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамиятини ошириш балки унинг мутахассислиги, “нони”дир. Кембриж университети тавсияларига қарайдиган бўлсак, инглиз тилига ихтисослаштирилган мактаб ўқувчиси инглиз тилидан В2 даражасига эришиши учун 750 дан 950 гача аудитория соати талаб қилинади.

Маълумотларга кўра, мамлакатимизда инглиз тилига ихтисослаштирилган мактабларга чет элда ишлаб чиқарилган дарсликлар, илгор ўқув дастурлари ва методикаларни танлаш эркинлиги берилишини маълум қилинган. Бу турдаги мактабларда луғат ва грамматикани баҳолаш коммуникатив компетенциялар ҳақида тўлиқ маълумот бермайди: инсон грамматика қоидаларини яхши билиши, кўп сўзларни ёдлаган бўлиши, аммо нутқни тушунмаслиги ва мулоқот қила олмаслиги мумкин. Айнан шунинг учун ҳам хорижий тиллар бўйича халқаро миқёсда² тан олинган барча имтиҳон тизимлари: инглиз тили бўйича IELTS, TOEFL ёки Cambridge Exams, немис тили бўйича TestDAF ёки Goethe-Zertifikat, француз тили бўйича DELF ёки DALF ва бошқалар айнан нутқ малакаларини текширади.

Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг аҳамиятини оширишимизда ўқитиш тизими самарали бўлиши ҳамда “стандартлар-методика-баҳолаш”³ учлиги ҳамоҳанг ишлаши зарур. Стандартлар бир талабни илгари суриб, методика бошқа томонга йўналтирилиб, баҳолаш тизими эса бутунлай бошқа нарсани текширса, муваффақиятга эришиш мумкин эмас. Мазкур муаммони ҳал қилиш учун комплекс ёндашув талаб этилади. Дарсликлар ҳамда тест синовлари соҳаларини монополиядан чиқариш эса рақобат муҳитини яратиш орқали таълимнинг асосий таркибий қисмлари уйғунлигини таъминлашга, шу йўл билан таълим сифатини, хусусан, хорижий тилларни ўқитиш сифатини оширилади.

Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг халқаро тан олинган дастур ва дарсликлари таълимнинг барча босқичларида жорий этилишини мувофиқлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Биз талаб юқори бўлган хорижий тилларни ўқитишни ташкиллаштириш – бозор шароитида табиий равишда талаб бўлган жойда таклиф пайдо бўлиши керак эмасми? Бундан ташқари, услубиёт ва тавсияларни ишлаб чиқишни мувофиқлаштириш – бу каби методикалар аллақачон хорижлик методист олимлар ва дарсликлар муаллифлари томонидан халқаро бозорни ҳисобга олган ҳолда яратилган.

Ҳозирги кунда инглиз тилига ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатувчи контентни яратиш - ҳозирги кундаги хорижий тилларни ўрганиш учун пуллик ва бепул юқори сифатли видео ва мобил контент ҳаддан ортиқ кўплиги имкониятлар эшигини очади.

Хулоса қилиб айтганда, бозор шароитида инглиз тилига ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини сифатли таъминлаш механизми – бу “талаб ва таклиф занжири”. Яъни, шахсий, таълимий ёки касбий мақсадларда хорижий тилларни

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев. Ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шарт-шароитлар яратиш, хотин-қизлар бандлигини оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган бешта ташаббусни амалиётга жорий этиш масалалари бўйича йиғилиши 2019 йил. 3 апрел.

³ <https://www.gazeta.uz/ru/2018/09/01/schools/>

ўрганишга бўлган табиий эҳтиёж ва бу эҳтиёжни қондириш учун мос методика, китоблар, ўқув муассасалари, тест тизимларини танлаш имконияти. Ўқувчиларнинг вазифаси эса сифат талабларига риоя этиб ўқишдир. Шундагина биз инглиз тилига ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини юқори босқичга кўтариб ўйлаган мақсадларга эришишимиз шубҳасиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси тўғрисидаги Президент Ш.Мирзиёев фармони (29.04.2019 йилдаги ПФ-5712-сон Фармон). www.lex.uz сайти
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев. Ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шарт-шароитлар яратиш, хотин-қизлар бандлигини оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган бешта ташаббусни амалиётга жорий этиш масалалари бўйича йиғилиши 2019 йил. 3 апрел.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни, Тошкент, “Ўзбекистон” 2020 й.
4. <https://www.gazeta.uz/ru/2018/09/01/schools/>
5. Инсон ривожланишида таълимни ўрни тўғрисидаги маъруза. – Т.: “Ўзбекистон”, 2007 й.
6. Қ.Х.Абдурахмонов ва бошқ. “Таълимни бошқариш”. Ўқув қўлланма. – Т.: “Меҳнат” 2014 й.

INSON KAPITALINI YUKSALTIRISHDA INTELLEKTUAL SALOHIYATNI OSHIRISH

**Asatullayeva Feruza Nigmatovna,
Mambekova Shaxnoza Kudiyarboeva,**
Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti magistrarlari

Annotatsiya: ushbu maqolada inson kapitali, uni rivojlantirish, inson kapitalining ahamiyati, inson va uning qobiliyatlari, bilim, malakasi, global dunyoda raqobatlashish, demografik dividend, yurtimizda yoshlar muammolarini tizimli hal qilish, ishsizlar sonini qisqartirish, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish hamda inson kapitalini rivojlantirishning afzalliklari haqida soʻz boradi.

Аннотация: в статье речь идет о человеческом капитале, его развитии, значении человеческого капитала, человеку и его способностях, знаниях, навыках, конкуренции в глобальном мире, демографических дивидендах, системном решении проблем молодежи в нашей стране, снижении безработицы, женском предпринимательстве и преимущества человеческого капитала.

Abstract: this article is about human capital, its development, the importance of human capital, man and his abilities, knowledge, skills, competition in the global world, demographic dividends, systemic solution of youth problems in our country, reducing unemployment, women's entrepreneurship and the benefits of human capital.

Kalit soʻzlar: inson kapitali, bilim, malaka, global, demografik dividend, yoshlar, tadbirkorlik, intellektual.

Inson kapitali (*ing. human capital*) – bu inson va umuman jamiyatning turli ehtiyojlarini qondirish uchun ishlatiladigan bilimlar, koʻnikmalar toʻplami. Inson potensialini tashkil etuvchi turli xususiyatlar ichida inson kapitali aynan daromadlarning oʻzgarishiga taʼsir koʻrsatuvchi xususiyatlarni ifodalaydi, shu jihatdan inson kapitali ishchining maxsus taʼlim, kasb-hunarga tayyorlash va ishlab chiqarish tajribasi asosida toʻplangan bilimlari, ularni amalda qoʻllashi va mahoratini oʻz ichiga oladi [1,132b].

Inson va uning qobiliyatlari, bilim, malakasi har qanday jamiyat farovonligi va davlat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omiliga aylangan bugungi kunda Oʻzbekistonda ham inson kapitali, shubhasiz, ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning ustuvor yoʻnalishi sifatida namoyon boʻlmoqda. Chunki inson kapitalini rivojlantirish innovatsion iqtisodiyot, bilimlar iqtisodiyoti, investitsiyalar, global axborot tizimlari, eng yangi texnologiyalar va biznesning yangi shakllarini rivojlantirishning zarur sharti sanaladi.

Global dunyoda raqobatlashish ummonda suzishdek gap. Choʻkib ketmaslik uchun kuch, shiddat va mahorat talab qilinadi. Xuddi shu kabi bugungi kunda har qaysi mamlakat, avvalo, inson kapitalini yuksaltirishga, yaʼni millatning intellektual salohiyatini oshirishga harakat qilmoqda [2,116b].

Oʻzbekiston aholisining 60 foizi yoshlardan iborat, teng yarmini esa ayollar tashkil

qiladi. Ekspertlar tahliliga ko'ra, 2048-yilga borib yurtimizda mehnatga layoqatli aholi soni hozirgidan ancha ko'payadi. Natijada mamlakat qimmatbaho demografik dividendni qo'lga kiritishi mumkin. Hamma gap bu unikal imkoniyatdan nechog'li unumli foydalana olishimizda.

Demografik dividend iqtisodiy foyda ko'rinishida o'zimizga qaytishi uchun aholining asosiy tarkibi: yoshlar va ayollarni qo'llab-quvvatlash ayni muddao. Boshqacha aytganda, hukumat inson kapitaliga katta hajmda investitsiya kiritishi zarur. Bu kelajakda nafaqat iqtisodiyotni yuksaltirish, balki ijtimoiy vaziyatni barqarorlashtirish – kambag'allik va salohiyatli kadrlar migratsiyasini qisqartirish, ishsizlikni bartaraf etish, xalqning turmush darajasini oshirish imkonini beradi [3,35b].

Inson kapitalini rivojlantirish – bir kunlik ish emas. Mazkur missiya kompleks yondashuv hamda uzoq muddatli, muhimi, aniq yo'naltirilgan chora-tadbirlarni talab qiladi. Bu borada tayyor yechimlar yo'q. Har qaysi mamlakat o'z yo'li va yo'nalishini mustaqil tarzda belgilab olmog'i darkor. Shu nuqtai nazardan bugungi kunda O'zbekistonda yoshlar va ayollar bilan manzilli ishlash mexanizmi joriy qilinmoqda [4,65b].

Yurtimizda yoshlar muammolarini tizimli hal qilishga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. 2021-yilning 27-yanvar kuni yoshlar bandligini ta'minlash va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish yuzasidan o'tkazilgan navbatdagi videosektor yig'ilishini Shavkat Mirziyoyev ancha tanqidiy ruhda o'tkazdi. Chunki vaziyat xavotirli tus olgan. Zero, bugun yoshlarni nafaqat o'qitish, tarbiyalash, yot g'oya va mafkuralardan himoya qilish, balki bandligini ta'minlash ham juda muhim. Aks holda, ishsizlik yuki davlat va jamiyat uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Qolaversa, ishsizlar sonini qisqartirmasdan turib kambag'allikka qarshi kurashib bo'lmaydi.

Darvoqe, yurtimizda ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga ham mahkam bel bog'langan. Prezidentimiz Murojaatnomasida qayd etilganidek, 2021-yilda ayollarning biznes loyihalarini qo'llab-quvvatlash hamda joylarda aniqlangan muammolarini hal etish uchun byudjetdan qo'shimcha ravishda 1 trillion so'mdan ziyod mablag' yo'naltiriladi.

Ishonamizki, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan bunday ezgu sa'y-harakatlar, albatta, o'z samaralarini beradi.

Inson kapitalining ahamiyatini bir nechta turli usullarga asosan baholash mumkin. An'anaga ko'ra, iqtisodchilar buni ko'proq ta'lim olgan odamlarning daromadi bilan hisoblar edi.

Tadqiqotlar har bir qo'shimcha ta'lim yili inson daromadini o'rtacha 10 foizga oshirishini ko'rsatdi. Bunda ta'lim sifati ham muhim. Misol uchun, AQSHdagi boshlang'ich maktabning alohida sinfida malakasi past o'qituvchini o'rta darajadagi mutaxassisga almashtirish o'quvchilarga butun umri davomida 250 ming dollargacha umumiy daromad olish imkonini beradi.

Ammo kognitiv imkoniyatlar inson kapitalining yagona ko'rsatkichi emas. Mardlik, iroda va halollik kabi ijtimoiy-hissiy ko'nikmalar, odatda, katta iqtisodiy samaradorlik keltiradi. Sog'liq ham muhim ahamiyatga ega. Negaki, sog'lom insonlarning mehnat samaradorligi yuqori bo'ladi [6].

Misol uchun, 2015-yilda Keniyada o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bolalarga narxi atigi 30 sentga teng gelmintlarga qarshi dori vositalarini berish maktabda dars

qoldirishni kamaytirishga, keyinchalik esa mustaqil hayotga qadam qo'yganda oylik maoshining jami 20 foizga oshishiga olib keldi.

Erta yoshdan inson kapitalini turli yo'llar bilan o'lchab borish yaxshi samara beradi. Bolani go'daklikdan to'g'ri ovqatlantirish, sog'lom rivojlanishini rag'batlantirish keyinchalik uning jismoniy va ruhiy farovonligini yaxshilaydi.

Ayni paytda bolalikda kognitiv va ijtimoiy-hissiy imkoniyatlarda yo'l qo'yilgan ayrim kamchiliklarni balog'at yoshiga yetganda tuzatish qimmatga tushadi. Shuning uchun hukumat tomonidan inson kapitalini bola hayotining dastlabki 1000 kunligida rivojlantirish iqtisodiy samara beradi.

Bularning barchasi iqtisodiy o'sish bilan nechog'li bog'liq? Birinchidan, inson kapitaliga individual sarmoyalardan olinadigan foyda qo'shilsa, umumiy samara alohida qismlar miqdoridan ko'proq ekanligi ayon bo'ladi.

Keniyadagi maktab o'quvchilariga qaytadigan bo'lsak, birgina bolaning gelmintlardan xalos bo'lishi boshqa bolalarning zararlanish ehtimolini kamaytiradi. Bu esa, o'z navbatida, ularning kelajakda yaxshi o'qishi va ulg'aygach nisbatan katta maosh olishiga olib keladi.

Inson kapitalini rivojlantirishning ayrim afzalliklari jamlanib, sarmoya kiritilayotgan avlod bilangina cheklanib qolmaydi. Masalan, onaning farzandning perinatal parvarishi haqidagi bilimni boyitish bolalarning go'dakligidanoq sog'lig'ini yaxshilashga xizmat qiladi.

Inson kapitalining rivojlanishi odamlar, iqtisodiyotlar, jamiyatlar va butun dunyoda barqarorlik uchun ahamiyatga ega. Bu kelgusi avlodlar uchun ham muhimdir.

Mamlakatlar inson kapitaliga samarali investitsiya qila olmas ekan, ayniqsa, kambag'allar uchun katta xarajatlar yuzaga keladi. Ushbu xarajatlar kelgusi avlodlarni og'ir ahvolga solib qo'yadi [5,87b].

Katta xarajatlarni talab etuvchi texnologik taraqqiyot tufayli fuqarolari samarali turmush kechirishi uchun zamin yaratishga qodir emaslik, nafaqat yuqori xarajatlar bilan birga kechadi, balki jiddiy tengsizlikni keltirib chiqaradi. Bu esa xavfsizlikka ham tahdid soladi, zero, qondirilmagan talablar tartibsizliklar keltirib chiqarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nesterov L., Ashirova G. Milliy boylik va inson kapitali. // VE, 2003 yil 132-bet
2. Korchagin Yu.A. Inson kapitalining keng kontseptsiyasi. – Voronej: TsIRE, 2009 yil 116-bet.
3. Shulgina E. V. Inson potentsialining rivojlanishi. Moskva biznes maktabi, Moskva, Rossiya. 1989-yil 35-bet.
4. Shultz T. Xalqaro ijtimoiy fanlar ensiklopediyasida inson kapitali. – N.Y., 1968-yil 65-bet. <https://yuz.uz/>
5. Bekker, Gari S. Inson kapitali. – N.Y.: Kolumbiya universiteti nashriyoti, 1964-yil 87-bet.
6. Kuysinov O.A., Abduraimov Sh.S., Mamatov D.N., Zaripov Z.R., Abduraimova G. Stages of Inter-Integration in Ensuring the Quality of Training and Employment of personnel. "International journal of special education" Scopus Journal. Vol.37, №.2, 2022. ISSN 0827-33-83. <http://internationaljournalofspecialeducation.com> P. 338-348

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING YO'NALISHLARI

Ergashev Maxmudjon Murodali o'g'li,
Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika
Universiteti magistri

Annotatsiya: *maqolada inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy asoslari, global inson kapitaliga qo'shadigan hissasi haqida umumiy ma'lumot berilgan.*

Аннотация: *в статье представлен обзор теоретических основ формирования и развития человеческого капитала, его вклад в мировой человеческий капитал.*

Abstract: *the article provides an overview of the theoretical foundations of the formation and development of human capital, its contribution to global human capital.*

Kalit so'zlar: *inson kapitali, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, qobiliyat, sarmoya, ijtimoiy rivojlanish.*

Ключевые слова: *человеческий капитал, образование, знания, навыки, квалификация, способности, инвестиции, социальное развитие.*

Keywords: *human capital, education, knowledge, skills, qualifications, abilities, investment, social development.*

Xalqaro tashkilotlar va hamjamiyat inson kapitalini rivojlantirish masalalariga ustuvor ahamiyat qaratmoqda. Xususan, Jahon banki O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish maqsadida umumiy qiymati 3,4 mlrd. AQSH dollariga yaqin bo'lgan 19 ta loyihani amalga oshirish to'g'risida qaror qabul qildi. 2018-yil 21-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli Farmonida "Mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi darajasini va innovatsion jihatdan taraqqiy etganini belgilovchi asosiy omil sifatida inson kapitalini rivojlantirish – strategiyaning bosh maqsadidir" [1] deb belgilandi.

Shu bilan birga, 2019-yil 28-may kuni ilm-fan va oliy ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha belgilangan vazifalar ijrosiga bag'ishlangan yig'ilishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev mazkur sohaga oid davlat dasturlarini shakllantirish va markazlashgan tartibda moliyalashtirish orqali ilm-fanni tubdan rivojlantirish, yuksak natijadorlikka yo'naltirilgan ixtisosliklar bo'yicha milliy laboratoriyalar tizimini yaratish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, xalqaro reytinglarda mamlakatimiz fani nufuzini ko'tarish bo'yicha fikr yuritib: "Bu ishlardan asosiy maqsad mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirish, xom ashyo va uni qayta ishlash bilan uzoqqa borib bo'lmaydi, qolaversa, ishlab chiqarishda qo'shimcha qiymat olish uchun ham innovatsiyalar kerak. Shu bois ilm-fan taraqqiyotimizning muhim yo'nalishi, tayanchi bo'ladi". Mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi darajasini va innovatsion jihatdan taraqqiy etganini belgilovchi asosiy omil sifatida inson kapitalini rivojlantirish strategiyaning

bosh maqsadi bo'lib, bu maqsadga erishishda quyidagi asosiy vazifalar belgilab olindi:

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib Global innovatsion indeks reytingi bo'yicha jahonning 50 ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish;

barcha darajada ta'lim sifati va qamrovini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tiziminining iqtisodiy ehtiyojlariga moslashuvchanligini ta'minlash;

ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarning ilmiy salohiyatini mustahkamlash va samaradorligini oshirish;

ilmiy tadqiqot, tajriba konstruktorlik va texnologik ishlar natijalarini keng joriy etish uchun ta'lim, ilm-fan va tadbirkorlikni integratsiya qilishning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish;

innovatsiyalar, ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlarga davlat va xususiy mablag'lar kiritilishini kuchaytirish, bu sohalaridagi tadbirlarni moliyalashtirishning zamonaviy va samarali shakllarini joriy etish;

boshqaruvning zamonaviy usullari va vositalarini joriy etish orqali davlat hokimiyati organlari faoliyatining samaradorligini oshirish;

mulkchilik huquqlari himoyasini ta'minlash, raqobatbardosh bozorlar tashkil etish va biznes yuritish uchun teng shart-sharoitlar yaratish, davlat xususiy sherikligini rivojlantirish;

barqaror faoliyat yuritadigan ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmani yaratish [2].

O'zbek tilining izohli lug'atida inson – odamzod, bashar, kapital – nemischa “capital”, lotincha “capitalis” so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, “o'zini o'zi ko'paytirish uchun foydalaniladigan, o'z egasiga foyda, daromad keltiradigan boylik” mablag', bisot, vositalar majmui degani [3].

Dastlab, inson kapitaliga insonni ish qobiliyatini oshiradigan, ya'ni ta'lim va kasbiy ko'nikmalarni oshiradigan investitsiyalar majmuasi sifatida qaralgan.

Iqtisodiy adabiyotlarda ishchi kuchi, mehnat resurslari, mehnat salohiyati, inson omili va inson kapitali kategoriyalari qo'llaniladi.

O'zbekistonlik olimlar B.SH. Usmonov, M.Q., Qodirov, J.D. Eltazarov “Inson kapitali – ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-falsafiy tushuncha (atama) bo'lib, bu shaxsning:

fundamental va amaliy bilimi, tajribasi, ko'nikmalari, tabiat va jamiyatdagi voqea, hodisa va jarayonlarga ilmiy-mantiqiy yondashish, ularning innovatsion yechimlarini topishdagi professionallik darajasi;

moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish imkoniyatlari, intellektual mulki, inson va jamiyat taraqqiyotini kafolatlovchi kuch va vositalar majmuining mavjudligi;

aqliy mehnati va yuksak innovatsion tafakkuri, jamiyatdagi mavqei va o'rnini belgilovchi omil, deb hisoblaydi.

Nazariy materiallarni umumlashtirish inson kapitali tushunchasi shaxsning tabiiy, iqlimiy, biologik, ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va innovatsion salohiyati bilan o'zaro aloqadorlikda shakllanadigan, bir qator bilim, ko'nikma, mahorat, ijod qobiliyatlari, madaniyat, an'analar, tajriba jamlanmasini tushunish imkonini beradi.

Shunday qilib, inson kapitali – bu:
jamoatchilik sohasida inson tomonidan ishlatilishi mumkin bo'lgan bilim va ko'nikmalar;

daromadlarning o'sishi sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqalarga ta'sir qiluvchi investitsiyalar yordamida rag'batlantirilishi.

Xulosa qilib aytganda, inson kapitalining xususiyatlari quyidagilar hisoblanadi:

inson kapitali shaxsning o'zidan ham katta xarajatlarni talab qiladi;

ko'nikma va qobiliyatlar majmui, ya'ni to'planishi mumkin bo'lgan muayyan aksiyalar;

inson kapitali ba'zan jismonan eskiradi.

Inson kapitali keng ma'noda iqtisodiy rivojlanishning samarali omili, oila va jamiyatning, shu jumladan, mehnat resurslarining bilimdon qismi sifatida, inson kapitalining samarali va oqilona faoliyat yuritishini ta'minlovchi, rivojlanishning samarali omili sifatida bilim, intellektual va mehnat boshqaruvi vositalari, yashash muhiti va mehnat faoliyati vositalari, jadal ishlab chiqarish omilidir.

Bizning fikrimizcha, bugungi innovatsion taraqqiyot davrida ayrim hududiy maktablar o'rtasida tashkiliy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajalari bir biridan farqlanadi.

Har bir mamlakat o'zining iqtisodiy maqomidan qat'iy nazar, ma'lum bir darajada o'zlari egalik qilayotgan milliy inson kapitali taraqqiyoti darajasini ta'komillashtirishga katta e'tibor qaratadilar ta'lim darajasini rivojlantirish uchun tegishli sohalarga investitsiyalar kiritib boradilar. Asosiy masala inson kapitalini rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va ta'lim jarayonida munosib sharoitni yaratib berishdan iborat. Bu maqsadlarga erishish uchun global va mahalliy vazifalardan kelib chiqqan holda quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

inson kapitaliga yo'naltirilayotgan investitsiyalarning bevosita va bilvosita usullaridan samarali foydalanish;

inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiluvchi mexanizmlar faoliyatini yanada takomillashtirish;

nogironligi bo'lgan kishilarga ta'lim sohasidan foydalanish imkonini ta'minlash yo'li bilan inklyuziv ta'lim olishga ko'maklashish;

ta'lim hamda sog'liqni saqlash sohalari islohotlarini yanada chuqurlashtirish va uzviyligini ta'minlash;

bitiruvchilarga ko'maklashish maqsadida o'quv dasturlarini va o'qitish usullarini moslashtirish;

bitiruvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini davlatning mehnat bozori va iqtisodiyotning ehtiyojlariga javob beradigan darajada rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli farmoni, 2018-yil 21-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning 2019 yil 28 may kuni O'zbekiston Milliy Universitetida ilm fan va oliy talim sohasini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishdagi nutqi.
3. Begmatov E. va boshqalar. O'zbek tilining izohli lug'ati ; O'z. FA. A.Navoiy nomidagi til va adabiyot instituti,"O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent, 2012.
4. Kuysinov O.A., Abduraimov Sh.S., Mamatov D.N., Zaripov Z.R., Abduraimova G. Stages of Inter-Integration in Ensuring the Quality of Training and Employment of personnel. "International journal of special education" Scopus Journal. Vol.37, №.2, 2022. ISSN 0827-33-83. <http://internationaljournalofspecialeducation.com> P. 338-348.

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA TEXNOLOGIK TA'LIMNING O'RNI

Karimov Orif Obloqul o'g'li,

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika instituti
o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada inson kapitali, inson kapitalini rivojlantirishning ahamiyati haqida va inson kapitalini rivojlantirishda texnologik ta'limni o'qitishning ayrim elementlari to'g'risida fikrlar bayon qilingan.

Tayanch so'zlar: kapital, inson kapitali, mehnat, mehnat tarbiyasi, texnologiya, texnologik ta'lim.

Аннотация: в этой статье обсуждается человеческий капитал, важность развития человеческого капитала и некоторые элементы обучения технологического образования в развитии человеческого капитала.

Ключевые слова: капитал, человеческий капитал, труд, трудовое образование, технология, технологическое образование.

Abstracts: this article discusses human capital, the importance of human capital development, and some elements of teaching technology education in human capital development.

Keywords: capital, human capital, labor, labor education, technology, technological education

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning: "Maqsad – ilm-fanni tubdan rivojlantirish, yuksak natijadorlikka yo'naltirilgan ixtisosliklar bo'yicha milliy laboratoriyalar tizimini yaratish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, xalqaro reytinglarda mamlakatimiz fani nufuzini ko'tarish, asosiy maqsadimiz – mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirishdir", degan so'zlari inson resurslarini rivojlantirish sohasiga qaratilayotgan yuksak e'tiborning yana bir amaliy ifodasidir.

Ta'lim sohasi mamlakat taraqqiyotining strategik yo'nalishi hisoblanadi. "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi"ga erishishda "Maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus va oliy ta'lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish"ga alohida etibor qaratilmoqda. Hozirgi globallashtirish sharoitida mamlakatimizda raqobatbardosh kadrlarga ehtiyoj ortmoqda. Bu ehtiyojlarni qondirishda inson kapitalini yaratish juda muhimdir. **Inson kapitali o'zi nima?** "**Inson kapitali** – bu insonning iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan ishni bajarish qobiliyatiga yordam beradigan bilim, ko'nikma, tajriba va ijtimoiy fazilatlar yig'indisi. Inson kapitali shunchaki tashkilotda ishlaydigan odamlarning jismoniy mehnatidan iboratdir" [1]. Bu odamlar tashkilotga olib keladigan nomoddiy fazilatlarining barchasi uning muvaffaqiyat qozonishiga yordam berishi mumkin. Ulardan bir nechtasiga ta'lim, mahorat, tajriba,

ijodkorlik, shaxsiyat, sog'liq va axloqiy xususiyat kiradi. Bunday xususiyatlarning shakllanishida texnologik ta'limning o'рни beqiyosdir.

Texnologik ta'limni o'qitishda yosh-avlodga ta'lim berish bilan birga mehnat tarbiyasi ham berib boriladi. Barkamol shaxs tarbiyasida, albatta, texnologik ta'limning ham alohida o'рни bor. Ushbu o'quv fani o'quvchilarda aqliy va jismoniy mehnat turlari, mehnat jarayonlari haqida keng tushuncha hosil qilish, mehnatga oid ko'nikma va malakalarini rivojlantirish kabi ta'limiy maqsadlarga xizmat qiladi. Shuningdek, yoshlarni mehnat va kasblarni qadrlashga o'rgatish, ijtimoiy hayotda ularning ahamiyatini tushuntirish, kasb asoslari (texnologiyasi) haqida bilim hosil qilish hamda maktab davridan bolada kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish mehnat ta'limi fani o'qituvchilarining asosiy vazifasiga kiradi. Xususan, mehnat qurollari, vositalari, jarayonlari, hududiy ishlab chiqarishning asoslarini o'rgatish, texnika va texnologiyalar asosida egallanayotgan kasb-hunar sohasi xususiyatlari, shu sohaning ilg'or vakillari faoliyati bilan tanishtirish hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida mehnat ta'limi fanining asosiy maqsadidir. **“Mehnat tarbiyasi** – tarbiyaning muhim turi, shaxsni shakllantirishning zarur shartlaridan biri bo'lgan pedagogik jarayon. Mehnat tarbiyasi kishidan ijtimoiy foydali mehnatga ichki ehtiyoj, intizom, batartiblik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, ishchanlik, ishning ko'zini bilish singari sifatlarini qaror toptirishga xizmat qiladi”. [2] Mehnat inson ehtiyojlarini qondirishning birinchi va asosiy vositasi bo'lganligi uchun ham mehnat tarbiyasi tarbiyaning boshqa hamma turlaridan oldin paydo bo'lgan. Mehnat tarbiyasi g'oyat keng falsafiy-pedagogik kategoriya bo'lib, “mehnat ta'limi”, “kasbga yo'naltirish”, “politexnik ta'lim”, “kasb ta'limi” singari tushunchalarni o'z ichiga oladi. Mehnat tarbiyasi berish hamma zamonlarda ham jamiyat taraqqiyotining asosi, yoshlarni hayotga tayyorlashning eng muhim vositasi bo'lib kelgan. Shuning uchun ham barcha ilo-hiy kitoblar va hamma mutafakkirlar tomonidan yaratilgan bitiklarda mehnat tarbiyasiga katta e'tibor berilgan. Lekin ularga materialist (moddiyunchi)lardan farqli tarzda mehnat tarbiyasi deyilganda faqat jismoniy mehnatga doir ko'nikma va malakalarni shakllantirish ko'zda tutilmagan. Mehnat tarbiyasi, avvalo, oilada bola o'zini anglay boshlashi bilanoq amalga oshirila boradi. Jumladan, chaqaloqlar go'daklik bosqichiga o'tishlari bilanoq, ularga dastlabki mehnat tarbiyasi berila boshlanadi. Shunday qilinmasa, bola faqat iste'molchiga aylanib qoladi va natijada u noshud va yalqovgina emas, ma'naviyati kemtik shaxs ham bo'lib shakllanishi mumkin. Ta'lim muassasalarida texnologik ta'limni o'qitishga zamon talablari darjasida etibor berish orqali mamalakatimizda ishlab chiqarish sohalariga yetuk, kerakli kadrlar yetkazib berishga zamin yaratadi. Inson kapitali uchun poydevor vazifasini bajaradi, desak adashmagan bo'lamiz. G.Bekerning so'zlariga ko'ra, “Inson kapitali – bu har bir insonda mavjud bo'lgan bilim, ko'nikma va motivatsiya zahirasi. U ta'limga, ishlab chiqarishga o'qitishga, sog'liqni saqlashga, migratsiyaga, narxlar va daromadlar to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plashga sarflash shaklida inson investitsiyalari (uzoq muddatli kapital qo'yilmalar) orqali shakllanadi” [3].

Xulosa qilib aytganda, hozirda “Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyili doirasida olib borilayotgan barcha islohotlar inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Bu esa nafaqat bizning mamlakatda balki jahonda ham so'nggi ikki, uch yilda umummilliy boylikning ajralmas qismi hisoblangan inson kapitali rivojiga

e'tibor kuchaydi. Natijada inson kapitali tushunchasi ancha keng ma'noda, ya'ni iqtisodiyot, jamiyat va uning boshlang'ich yacheykasi oilani intensiv rivojlantiruvchi, mehnat resurslarining bilimli qismi, hayoti va mehnat faoliyati davomida intellektual boshqarish qobiliyatiga ega bo'lgan asosiy kuchga aylandi. Shu sababli ham bugungi kunda zamonaviy dunyo taraqqiyotining dinamikasi asosan insonning innovatsion, ijodiy faoliyati, fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.kyaaml.org/human-capital-definition-examples-4582638-16891>
2. N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, Kasb tanlashga yo'llash. Darslik T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2014-yil, 449 bet.
3. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход: избранные труды по экономической теории. – М.: ГУ-ВШЭ, 2003.

TA'LIM SIFATINI BAHOLASH BO'YICHA O'TKAZILGAN TIMSS XALQARO TADQIQOTLARINING DUNYO MIQYOSIDAGI NATIJALARI VA XORIJIY TAJRIBALAR

G.A.Pirimov,

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni
amalga oshirish milliy markazi bosh mutaxassisi

Abstract: *comparative comparison of the results of the TIMSS International Survey in this article mentioned. This article provides an opportunity to gain experience based on the results of foreign countries and to observe their achievements and shortcomings.*

Keywords: *TIMSS, benchmarking, trend, Boston College, International Education Center.*

Аннотация: *в этой статье упоминается сравнительное сравнение результатов международного опроса TIMSS. Данная статья дает возможность набраться опыта по результатам зарубежных стран и понаблюдать за их достижениями и недостатками.*

Ключевые слова: *TIMSS, бенчмаркинг, тренд, Бостонский колледж, Международный образовательный центр.*

Annotatsiya: *ushbu maqolada TIMSS xalqaro tadqiqoti natijalarini qiyosiy taqqoslash keltirilgan. Ushbu maqola xorijiy davlatlar natijalaridan tajriba orttirish, ularning yutuq va kamchiliklarini kuzatish imkonini beradi.*

Kalit so'zlar: *TIMSS, benchmarking, tendensiya, Boston kolleji, xalqaro ta'lim markazi.*

IEA tashkilotining TIMSS tadqiqoti – bu dunyoning eng uzoq yillardan buyon davom etib kelayotgan, o'quvchilarning matematik va tabiiy-ilmiy fanlar bo'yicha yutuqlarini baholash dasturi.

Ushbu tadqiqot Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS Xalqaro Ta'lim Markazi tomonidan boshqariladi.

TIMSS tadqiqoti 1995-yildan buyon butun dunyo bo'ylab matematika va tabiiy fanlar bo'yicha yutuqlar tendensiyalarini kuzatib boradi va bunda siyosatshunoslar va ta'lim sohasi vakillarining ta'lim tizimlari va dasturlari to'g'risida dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishida foydalanadigan yuqori sifatli ma'lumotlarni to'playdi.

TIMSS 2019 tadqiqoti to'rtinchi va sakkizinchi sinflarda o'quvchilarning erishgan yutuqlari bo'yicha 24 yillik tendensiya ma'lumotlari monitoringini taqdim etgan 7-davriylik edi [4].

TIMSS tadqiqoti o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar yo'nalishlarida nimalarni bilishlari va nimalar qila olishlari mumkinligi haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi, chunki mamlakatlar yoshlarni matematik va tabiiy fanlar global muammolarni hal qilishda tobora muhim rol o'ynaydigan dunyoga tayyorlashga intilmoqda.

Sayyoramizning taqdiri texnologik innovatsiyalarning yetakchisi bo'lishi va atrof-muhit hamda farovonligimizni himoya qilishi mumkin bo'lgan hamda global jamiyatda yashaydigan, u haqida qayg'uradigan kelajak avlodlarga bog'liq.

2019-yilda o'tkazilgan TIMSS tadqiqotida 64 ta mamlakat va 8 ta benchmarking¹ tizimlari qatnashdi hamda umumiy olganda, deyarli 600.000 nafar o'quvchi baholandi.

TIMSS tadqiqotida matematika va tabiiy fanlarni baholashda o'quvchilar nimani bilishlari kerakligi va nimalar qilishga qodir ekanliklari haqidagi mamlakatlarning umumiy kutilgan natijalariga asoslanadi va matematika va tabiiy fanlar bo'yicha deyarli 1000 ta topshiriqlarni o'z ichiga oladi.

TIMSS 2019 tadqiqoti, shuningdek, o'quvchilarni jalb qiladigan keng qamrovli interaktiv va innovatsion topshiriq turlarini kiritish orqali raqamli baholashga o'tilishi bilan alohida o'rinlidir. Ishtirokchi mamlakatlarning deyarli yarmi tadqiqotni eTIMSS versiyasida o'tkazgan.

MATEMATIKA VA TABIIY FANLARDA XALQARO YUTUQLAR

To'rtinchi sinflarda o'tkazilgan tadqiqotning matematika yo'nalishida Singapur eng yaxshi natijalarga erishgan mamlakat hisoblanadi.

Gongkong, Koreya, Xitoy Taypeyi va Yaponiya bilan bir qatorda Sharqiy Osiyo mamlakatlari TIMSS tadqiqoti o'tkazilgan boshqa mamlakatlar orasida katta farq bilan yetakchilik qildilar. Shuningdek, 26 ball farq ularni keyingi eng yuqori ball to'plagan mamlakatlardan ajratib turdi [2].

Sakkizinchi sinflarda o'tkazilgan tadqiqotda Sharqiy Osiyoning beshta mamlakati yana qolgan mamlakatlardan yaxshi natija ko'rsatdi. Bular, Singapur, Xitoy Taypeyi, Koreya, ulardan so'ng Yaponiya hamda Gongkong davlatlari o'rin oldi. Ushbu mamlakatlar qolgan mamlakatlardan yanada ko'proq 35 balllik farqni ko'rsatdilar.

Tabiiy fanlar bo'yicha natijalar biroz boshqacha ko'rinishda, ayniqsa, to'rtinchi sinfda. Tabiiy fanlar bo'yicha to'rtinchi sinflarda o'tkazilgan tadqiqotda Singapur va Koreya eng yuqori natijalarga erishdi, ya'ni, o'rtacha Rossiya Federatsiyasi va Yaponiyadan 21 ball farq bilan oldingi o'rindan joy oldi. Xitoy Taypeyi va Finlandiya ham juda yaxshi ishtirok etdi.

Sakkizinchi sinflarda o'tkazilgan tadqiqotda Singapur eng yuqori natijalarni ko'rsatib, Xitoy Taypeyi, Yaponiya va Koreyadan 34 ball o'zib ketdi. Rossiya Federatsiyasi va Finlandiya qolgan mamlakatlardan 18 ballik yuqori natija ko'rsatdi [3].

To'rtinchi va sakkizinchi sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy-ilmiy fanlar yuzasidan biladigan va qila oladigan ishlarini tavsiflash uchun TIMSS tadqiqoti to'rtta xalqaro benchmark bo'yicha ma'lumot beradi.

quyi benchmark (400);
o'rta benchmark (475);
yuqori benchmark (550);
ilg'or benchmark (625).

¹ Benchmarking– iqtisodiy tahlillarga asoslanib taqqoslab tanlab olingan davlat

Quyi benchmark o'quvchilari faqat fanning ayrim asosiy tushunchalariga ega.

Aksincha, ilg'or benchmarkdagi o'quvchilar nisbatan olganda, o'z tushunchalari va bilimlarini turli murakkab vaziyatlarda qo'llaydilar va o'z fikrlarini tushuntira oladilar.

To'rtinchi sinflar kesimida 58 ta ishtirokchi mamlakatlarning aksariyati o'z o'quvchilariga matematika va tabiiy fanlarni minimal darajadan yuqori darajada ta'lim beradilar.

Mamlakatlar bo'yicha esa o'quvchilarning 92 foizi ikkala fan bo'yicha quyi benchmark ko'rsatmoqdalar.

O'quvchilarning atigi 6-7 foizi ilg'or benchmark natijasini ko'rsatdilar.

O'rtacha ball ko'rsatkichi bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'lgan mamlakatlarda ham yuqori benchmarkka erishgan o'quvchilarning eng yuqori foizlarni ko'rsatganligi ajablanarli emas [4].

Masalan, Singapurda to'rtinchi sinf o'quvchilarining 54 foizi matematika yo'nalishida ilg'or benchmark natijasini ko'rsatgan.

Sakkizinchi sinflarda o'tkazilgan tadqiqotda 39 ta mamlakatning 85 foizdan 87 foizgacha o'quvchilari quyi benchmarkka erishdilar.

Faqatgina 5 foizdan 7 foizgacha ilg'or benchmark qayd etildi.

Taqqoslash uchun: to'rtinchi sinfda matematikada erishgan eng yaxshi yutuq'iga asoslanib, Singapurning ham sakkizinchi sinf o'quvchilarining 51 foizi ilg'or benchmarkka erishdi.

24 yildan ortiq vaqt mobaynida TIMSS tadqiqoti butun dunyo bo'ylab siyosatchilar va ta'lim sohasi vakillari uchun o'zlarining ta'lim tizimini baholashda qimmatli vosita bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

TIMSS ma'lumotlari yangi ta'lim tashabbuslarini kuchaytirish va keyinchalik ushbu tashabbuslarning samaradorligini aniqlash uchun ishlatiladi.

So'nggi tendensiyalar TIMSS 2019 tadqiqotidagi o'rtacha ko'rsatkichlarni 2015-yildagi o'rtacha ko'rsatkich bilan taqqoslaydi.

Uzoq muddatli tendensiyalar 1995-yildan, ya'ni TIMSS tashkil topgandan beri o'rtacha yutuqlardagi o'zgarishlarni ko'rib chiqadi.

4-SIFLARDA MATEMATIKA: TENDENSIYALAR PASAYISHDAN KO'RA KO'PROQ RIVOJLANISHNI KO'RSATMOQDA

To'rtinchi sinfda matematika yo'nalishi bo'yicha so'nggi va uzoq muddatli tendensiyalar o'rtacha yutuqlarning pasayishidan ko'ra ko'proq rivojlangan mamlakatlarni ko'rsatmoqda.

Qisqa muddatli tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, 2015-yilgi tadqiqotda pasayish ko'rsatkichi 8 ta va 23 tasi esa o'zgarmay qolganligi bilan taqqoslanganda, 45 ta ishtirokchi mamlakatdan 14 tasi TIMSS 2019 tadqiqotida yuqoriroq natijalarga erishgan.

1995-yilda ishtirok etgan 16 mamlakatdan 13 tasi yaxshi ko'rsatkichga ega bo'lgan bo'lsa, 2 tasi barqaror bo'lib qoldi va faqat 1 tasining ko'rsatkichi pasaydi.

8-SIFLARDA MATEMATIKA: TENDENSIYALAR PASAYISHDAN KO‘RA KO‘ROQ RIVOJLANISHNI KO‘RSATMOQDA

Xuddi shunday, matematika yo‘nalishida sakkizinchi sinfdagi o‘rtacha yutuqlar ko‘p mamlakatlarda ham qisqa muddatli, ham uzoq muddatli davriylik bo‘yicha pasayishdan ko‘ra ancha yaxshilandi [1].

Natijalar bo‘yicha qisqa muddatli davriylikda 13 ta mamlakat yaxshilandi, 16 ta mamlakat barqaror bo‘lib, 4 ta davlat ko‘rsatkichlari pasayib ketdi. Uzoq muddatli davriylikda 9 ta mamlakat yaxshilandi, 5 tasi o‘zgarishsiz qoldi va 4 tasi pasaydi.

To‘rtinchi sinf tabiiy fanlar yo‘nalishida TIMSS 2015 tadqiqotining qisqa muddatli tendensiyalari matematika yo‘nalishiga qaraganda kamroq ijobiy ko‘rsatkichni ko‘rsatdi, ya‘ni 10 ta yaxshilanish va shuncha miqdorda pasayish kuzatildi, 24 ta davlat esa o‘zgarmay qoldi.

Biroq, 1995-yildagi tabiiy fanlarning uzoq muddatli tendensiyalari matematika yo‘nalishiga o‘xshash bo‘lib, 11 ta mamlakat natijalari yaxshilandi, 3 tasi o‘zgarishsiz qoldi va 2 tasi pasaydi [3].

8-SIFLARDA TABIIY FANLAR: TENDENSIYALAR PASAYISHDAN KO‘RA KO‘ROQ RIVOJLANISHNI KO‘RSATMOQDA

Shuningdek, sakkizinchi sinfdagi tabiiy fanlar tendensiyalari qisqa muddatli va uzoq muddatli pasayishlarga qaraganda ancha yaxshi tomonga o‘zgarganini ko‘rsatdi.

2015-yildan beri 11 ta mamlakat yaxshilandi, 17 tasi barqaror bo‘lib, 5 ta mamlakat pasayib ketdi. Uzoq muddatli davriylikda 8 ta mamlakat yaxshilandi, 6 tasi o‘zgarishsiz qoldi va 4 ta mamlakat pasaydi.

To‘rtinchi sinf matematika yo‘nalishida 27 ta mamlakatda o‘rtacha natijalarda gender bo‘yicha farq yo‘q edi, ammo qolgan 27 ta mamlakatda o‘g‘il bolalar qizlardan ko‘ra yaxshiroq natija ko‘rsatdilar.

Bu, qisman, so‘nggi 2015-yilda o‘tkazilgan TIMSS tadqiqoti davriyligidan buyon o‘g‘il bolalarga nisbatan gender munosabatlari rivojlanib borayotgan 9 ta mamlakat bilan bog‘liq. 2019-yilda, 4 ta mamlakatda qizlar o‘g‘il bolalardan yaxshiroq natija ko‘rsatdilar.

Gender tengligi sakkizinchi sinf matematika yo‘nalishida ko‘p uchradi va 26 ta mamlakatda gender tengligi o‘rtasida farq yo‘q. 6 ta mamlakatda o‘g‘il bolalar qizlardan, 7 ta mamlakatda qizlar o‘g‘il bolalardan yaxshiroq natija ko‘rsatdilar.

To‘rtinchi sinf tabiiy fanlar yo‘nalishida 33 ta mamlakatda o‘rtacha natijalarda gender tengligi mavjud edi. Qizlar 18 ta mamlakatda o‘g‘il bolalardan yaxshiroq natija ko‘rsatgan bo‘lsalar, 7 ta mamlakatda o‘g‘il bolalar qizlardan yaxshiroq natija ko‘rsatdilar.

Sakkizinchi sinf tabiiy fanlar yo‘nalishida 18 ta mamlakatda gender tengligi mavjud edi, ammo qizlarning o‘rtacha natijasi 15 ta mamlakatda o‘g‘il bolalarnikiga qaraganda ancha yuqori edi. 6 ta mamlakatda o‘g‘il bolalar qizlardan yaxshiroq natija ko‘rsatishdi.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan video mahsulotlarda TIMSS 2019 tadqiqotida matematika va tabiiy fanlar bo'yicha mamlakatlarning qiyosiy taxlili va to'rtinchi va sakkizinchi sinflardagi yutuq tendensiyalari keltirilgan. Matematika va tabiiy fanlarni o'rgatish va o'rganish uchun uy, maktab va sinf sharoitlari haqida videoni ko'rishingiz va TIMSS 2019 xalqaro natijalari haqida timss2019.org saytidan ko'proq ma'lumot olishingiz mumkin.

TIMSS IEA tashkilotining loyihasi bo'lib, uni Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS Xalqaro Ta'lim Markazi boshqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://timssandpirls.bc.edu/>
2. "TIMSS tadqiqotini o'tkazish jarayonlari haqida"TIMSS&PIRLS international study center 2011
3. www.TIMSS.hamburg/.de.iea.nl
4. www.markaz.tdi.uz

PIRLS XALQARO TADQIQOTIDA TA'LIM JARAYONI BILAN BOG'LIQ OMILLAR VA O'QUVCHILARNING TURLI YILLARDAGI NATIJALARI SOLISHTIRMA TAHLILI

S. Yarmatova,

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni
amalga oshirish milliy markazi ish yurituvchisi

Annotatsiya: o'qish savodxonligi tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va/ yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyatidir. O'quvchi turli shakldagi matnlardan mazmun hosil qiladi. Ular o'rganish, maktab va kundalik hayotda o'zlari kabi boshqa o'quvchilar jamoasiga qo'shilish va vaqtini samarali o'tkazish uchun o'qiydilar. Maqolada o'quvchilarning turli yillardagi natijalari solishtirma tahlili aks ettirilgan.

Tayanch so'zlar: PISA, PIRLS, xalqaro tadqiqotlar, o'qish savodxonligi, matn, so'rovnomalar, kompetensiya.

Аннотация: читательская грамотность – это способность понимать и использовать все формы письменной речи, которые ценятся личностью и/или требуются обществом. Читатель создает контент из различных текстов. Они учатся, чтобы учиться, присоединяться к сообществу таких же учеников, как они сами, в школе и в повседневной жизни, а также продуктивно проводить свое время. В статье проводится сравнительный анализ успеваемости учащихся разных лет.

Ключевые слова: PISA, PIRLS, Международные исследования, читательская грамотность, текст, анкета, компетентность.

Abstract: reading literacy is the ability to understand and use all forms of written language that are valued by the individual and/or required by society. The reader creates content from various texts. They learn to learn, to join a community of learners like themselves in school and in everyday life, and to spend their time productively. The article provides a comparative analysis of the performance of students of different years.

Keywords: PISA, PIRLS, International Studies, Reading literacy, text, questionnaire, competence.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bilan birgalikda PIRLS o'quvchilarning o'qish uchun o'rganishlarida uy va maktabda yaratilgan muhit haqida ma'lumot to'plashdek katta vazifani bajaradi. O'n yillar mobaynida ta'lim sohasida olib borilgan tadqiqotlar, jumladan, to'rt marotaba o'tkazilgan PIRLS baholash sikli natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan imkoniyat ko'lam va ta'lim olish muhiti ularning o'qib o'zlashtirishlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi, ularning yuqori o'zlashtirish ko'rsatkichlarini ko'rsatishlari uchun ko'proq imkoniyat va har tomonlama ko'mak bera oladigan muhit yaratadi. Hozirga qadar o'tkazilib kelinayotgan har bir PIRLS baholash dasturida (2001, 2006, 2011 va 2016) o'quvchilarning maktabda va maktabdan tashqarida o'qib tushunish ko'nikmalarini

rivojlantirilishi haqida to'plangan ko'plab ma'lumot va o'quvchilarning o'qib o'zlashtirish darajasini yuqori saviyada baholanishi ularning o'qib ta'lim olishlarini qay darajada yaxshilash borasida tadqiqotlar olib borishga asos bo'lib xizmat qildi. Endilikda qator o'tkazilib kelinayotgan PIRLS baholash dasturi natijalarini inobatga olib, o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarida yuzaga kelgan o'zgarishlardan ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar yoki amaliy tadbirlar bu borada qabul qilingan yondashuvlarga o'z samarasini berishi yoki bermasligi haqida ishonarli dalil bo'lib xizmat qiladi. Avvalgi baholash dasturlarida kuzatilganidek, PIRLS 2021 xalqaro dasturining o'z oldiga qo'ygan maqsadi mavjud tadqiqot bazasini shakllantirish va PIRLS xalqaro dasturi natijalari o'quvchilarning o'zlashtirish darajalarini yuqori pog'onaga ko'tarish uchun xizmat qilishida ta'lim sohasida faoliyat ko'rsatayotgan mutasaddilarga va mutaxassislariga yanada ko'proq amaliy yordam berishdan iborat [2].

Qator olib borilgan tadqiqotlar, jumladan, PIRLS dasturi natijalari o'quvchilarning o'qish fanidan yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatishida yoshlikda savodxonlikni oshirishga qaratilgan mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari katta ahamiyatga ega ekanini ko'rsatib berdi. Mazkur mashg'ulotlarga misol qilib kitob mutolaa qilish, hikoyalar aytish, alifboli o'yinchoqlarni o'ynash, boshqa bolalar bilan muloqot qilish, bolalarni harflar va so'zlarni yozishiga ko'maklashish hamda belgilar va turli yorliqlarni ovoz chiqarib talaffuz qilish kabilarni o'z ichiga oladi. Ehtimol bolaning erta yoshidan savodxonlik darajasini o'stirishga qaratilgan eng keng tarqalgan va muhim mashg'ulot – bu o'spirinlar va yoshi kattalarni bolalarga biror materialni ovoz chiqarib o'qib berishi. Ovoz chiqarib o'qilganda bola og'zaki tilga moslashadi va bu uning savodxonligini oshirishi uchun muhimdir. 2001-yilda o'tkazilgan PIRLS dasturidan boshlab, undan keyingi har bir siklda, ota-onalardan o'z farzandlarining ilk savodxonlik mashg'ulotlari haqida so'raladi. 2011-yilda PIRLS va TIMSS dasturlari birgalikda faoliyat olib borishlari natijasida umumiy o'rta-ta'lim maktabida o'qishdan avvalgi boshlang'ich savodxonlik mashg'ulotlari shkalasi o'quvchining boshlang'ich raqamlar bilan ishlash mashg'ulotlari haqida savollar bilan to'ldirildi. PIRLS dasturida ota-onalardan o'z farzandlari bilan ularning boshlang'ich savodxonliklarini o'stirish va raqamlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish ustida shug'ullangan yoki shug'ullanmagani so'raladi [4].

PIRLS xalqaro dasturida o'rganish jarayonida maktab bilan bog'liq omillar haqida ma'lumotlar to'planadi. Bularga ta'lim uchun bevosita va umumiy tarzda mo'ljallangan mavjud o'quv inventarlari, o'rganish uchun maktabda yaratilgan muhit, maktabdagi xavfsizlik va ma'lum tartibni joriy qilinganlik darajasi va o'qish ko'nikmasini hosil qilishda maktab tomonidan qaratilgan e'tibor kabilar kiradi.

Yaratib berilgan yetarlicha ishlash sharoiti, qulayliklar va o'quv inventarlari maktablarda ko'ngildagidek ta'lim olish muhitini hosil qilishda muhim ahamiyatga ega. O'quv materiallariga nisbatan "yetarlicha" termini qo'llash noo'rin bo'lishi mumkin, ammo maktabdagi o'quv manbalarining hajmi va sifati sifatli ta'lim olishning garovi ekanini ko'rsatmoqda. Maktablarda ta'lim jarayonini tashkil qilishda maktabning ichki imkoniyatlariga ta'sir ko'rsatadigan kamchiliklar borasidagi maktab direktorlari tomonidan bildirilgan fikrlarga ko'ra, 2001-yildan beri o'tkazib kelinayotgan PIRLS xalqaro dasturi natijalari yetarlicha o'quv inventariga ega bo'lmagan maktab

o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlari yetarli o'quv qurollari bilan ta'minlangan maktab o'quvchilarinikidan past ekanini ko'rsatadi. PIRLS 2001 dasturida maktab o'quv inventarlari, maktab o'quv binolari va o'quv sinflarining yetarli darajada bo'lishi kabi maktabning umumiy imkoniyatlari haqida ma'lumotlar to'planib kelmoqda. Keyingi sikllarda PIRLS dasturida ham kutubxona darsliklari hamda o'quv dasturiy ta'minotlar/vositalar kabi o'quv jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan muayyan kamchiliklar haqida ham ma'lumotlar to'plandi.

O'quvchilarning yuqori o'zlashtirish ko'rsatkichlari uchun maktabda yaratib berilgan sharoit maktabning ham yutug'i hisoblanadi. Izlanishlar natijasiga ko'ra, o'quvchilarning yuqori o'zlashtirish ko'rsatkichlarni ko'rsatishida maktabning tutgan o'rni va o'quvchilarning o'qib o'zlashtirishlari o'rtasida ijobiy bog'lanish borligi isbotlangan. O'qitish jarayonining ahamiyati, o'qitish jarayonini tashkil etishda birgalikdagi samaradorlik (hamkorlik, ishlash), maktab ishchi-xodimlari, ota-onalar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ishonch maktabda ijobiy o'quv jarayonini yaratishda xizmat qiladigan omil hisoblanib, bu omillar, o'z navbatida, ijobiy o'quv muhitini hosil qiladi.

Ijobiy ishlash muhiti orqali o'qituvchining o'z kasbidan roziligini qo'llab-quvvatlash maktablarda yuqori malakali o'qituvchilarni saqlab qolishning garovi hisoblanadi. Birgalikda ishlash va qo'llab-quvvatlash hamda ijobiy maktab muhiti va kuchli yetakchilik mahorati kabi ijtimoiy omillar o'qituvchilarning o'z kasbidan qoniqishi va ularni ish joylarida saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega [1].

Davlat va maktab miqyosida olib boriladigan islohotlar o'quv dasturlarini belgilab beradi. Davlat miqyosida tuzilgan o'quv dasturlarining maktablarda joriy etilish ko'lamini maktabda tuzilgan o'quv dasturida o'z aksini topadi. Har bir baholash siklida PIRLS dasturida maktab direktorlaridan maktablarning boshlang'ich sinflarida o'qitiladigan o'qish fanidan tuzilgan o'quv dasturlari hamda maktabda muayyan o'qish ko'nikmasi va strategiyasini hosil qilishda nimalarga e'tibor qaratilgani haqida ma'lumotlar so'raladi. Mazkur ko'nikmalarga o'quvchilarning alifbo harflarini bilishidan tortib matn muallifining dunyoqarashi yoki maqsadini aniqlash kabi murakkabroq ko'nikmalar kiradi.

O'quvchini yoshligidan o'qishga rag'batlantirilishi o'qish fanidan tahsil beradigan o'qituvchilar uchun muhimdir, chunki o'qish uchun rag'batlantiriladigan o'quvchilar yaxshi o'qish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Insonning o'z ichki imkoniyatlarini aniqlash nazariyasiga ko'ra, rag'batlantirish jarayoni o'quvchida mavjud bo'lgan tegishlilik, raqobatlashish va erkinlik hissini rivojlantirish orqali qulay muhit yaratib berish orqali o'quvchilar rag'batlantirilishi mumkin. Haddan ziyod nazorat qilinadigan sinf muhiti o'quvchini rag'batlantiruvchi kuchga to'sqinlik qilishi mumkin, chunki u o'quvchidan erkinlik hissini tortib oladi. O'qituvchilarning o'quvchilarni erkin o'qish ko'nikmasini hosil qilish usullaridan biri o'quvchilarga o'zlarini qiziqtirgan matnlarni berishdan iborat. Bundan tashqari, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'rnatilgan munosabat o'quvchini rag'batlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. PIRLS dasturida o'qituvchilardan o'quvchilarni rag'batlantirish uchun turli mashg'ulotlarni berib borishi, ularga o'zlari tanlagan matn yoki materialni o'qish uchun ajratilgan vaqt hamda o'quvchilarga matn muhokama qilishlari uchun rag'batlantirish haqida so'raladi [3].

Mamlakatlarda tashkil etilgan ta'lim jarayonida barcha o'quvchilar qamrab olinishi, barcha o'quvchilar uchun birdek ta'lim olish imkoniyatlari yaratilishi hamda o'qish salohiyati past bo'lgan o'quvchilar ham qamrab olinishi ko'zda tutilgan. O'quvchilarni o'rganishlari va ularning bilimlarini baholash uchun yetarlicha turar joylar bilan ta'minlash maqsadida bunday turar-joylarga ehtiyoji bor bo'lgan o'quvchilarni aniqlash zarur. Yoshligidan o'qish bilan muammosi bor bo'lgan bolalarni aniqlash o'qituvchilarga bunday bolalar bilan qay tartibda ishlash bo'yicha rejalar tuzishga va ularni boshqa bolalardan ortda qolib ketmasligiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, aytib o'tilganidek, o'quvchi va matn o'rtasidagi o'zaro munosabat o'rnatilsagina matnning mazmuni anglashiladi va o'qishdan ko'zlangan maqsadga erishiladi. PIRLS baholash dasturi uchun matnlarni saralab olishda asosiy maqsad o'qishdan ko'zlangan maqsadlardan kelib chiqib bir necha matn turlarini taqdim etishdir. Bunda asosiy maqsad o'quvchilar bilan ham, maktabda ham maktabdan tashqarida olib boriladigan o'qish mashg'ulotlariga o'xshash muhit yaratishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Martin, M.O., Mullis, I.V.S., Foy, P., & Arora, A. (2012). Creating and interpreting the TIMSS and PIRLS 2011 context questionnaire scales. In M.O. Martin & I.V.S Mullis (Eds.), *Methods and Procedures in TIMSS and PIRLS 2011* (pp.1– 11). Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.

Trong, K. (2009). Using PIRLS 2006 to measure equity in reading achievement internationally (Doctoral dissertation, Boston College). Retrieved from <https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:101608>

2. Axborotnoma3. www.markaz.tdi.uz/ISBN9789943696020/bb-9-17
www.markaz.tdi.uz

РЕГИОНАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ КАПИТАЛОМ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Собиров Абдулазиз Абдурозиқович,
Бухарский государственный университет,
Бухара Узбекистан

Annotatsiya: *Axborot texnologiyalarining faol rivojlanishi va globallashuv raqamli iqtisodiyotni global va milliy iqtisodiy tizimning ajralmas qismiga aylantirdi. Globallashuv jarayonlari muvaffaqiyatining asosiy omili – yetarli hajmdagi va tegishli lavozimlarda yuqori malakali kadrlar mavjudligi, shuningdek, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha muayyan vakolatlarga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash tizimidir.*

Аннотация: *Активное развитие информационных технологий и глобализация сделали цифровую экономику неотъемлемой частью мировой и национальной экономической системы. Ключевым фактором успеха процессов глобализации является наличие высококвалифицированных кадров в достаточных объемах и соответствующих должностях, а также система подготовки специалистов, обладающих определенными компетенциями для разработки и внедрения цифровых технологий.*

Annotation: *The active development of information technology and globalization have made the digital economy an integral part of the global and national economic system. A key factor in the success of globalization processes is the availability of highly qualified personnel in sufficient volumes and relevant positions, as well as a system for training specialists with certain competencies for the development and implementation of digital technologies.*

Kalit so'zlar: *inson kapitali, globallashuv, oliy ma'lumot, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot.*

Ключевые слова: *человеческий капитал, глобализация, высшее образование, информационные технологии, экономика.*

Keywords: *human capital, globalization, higher education, information technology, economy.*

Введение

Особенности влияния качественного образования на формирование и развитие человеческого капитала. Переход к цифровой экономике коренным образом меняет рынок труда: наряду с распространением информационных технологий во все сферы жизни цифровые навыки становятся критически важными с точки зрения работодателей. Ожидается масштабная трансформация требований к кадрам, поскольку многие операции, на которые не повлияли предыдущие волны внедрения цифровых технологий, могут быть автоматизированы в ближайшем будущем.

Основная часть

В настоящее время недостаточно финансирования высшего профессионального образования. Часть населения вынуждена брать кредиты на получение высшего профессионального образования. Кроме того, существует неуверенность в возможности извлечь пользу из полученного образования. Студенты большинства профессий не уверены, что будут работать по специальности. Это говорит о том, что, несмотря на увеличение числа лиц, получающих высшее профессиональное образование, уровень профессиональных кадров снижается, так как только 43 % студентов, изучающих естественные науки, намерены работать по специальности, а остальные 57 % устроятся на работу, которая им не по душе не соответствуют их образованию. Эта тенденция неуверенности в завтрашнем дне приводит к завышению показателя в отчетах и уменьшению количества профессионалов на рабочем месте. Современное общество немыслимо без должного развития специалистов в области информационных технологий, но только 47,3 студентов, изучающих математику и программирование, собираются работать по специальности [1,2]. На сегодняшний день неопределенность с трудоустройством привела к тому, что только около 50% студентов, обучающихся по вышеуказанным направлениям, допускают возможность трудоустройства по специальности (табл. 1).

Таблица 1

Планы студентов по трудоустройству по специальности, %

	Всего	Социальные науки	Технические науки	Медицина	Гуманитарные науки, культурология и педагогика	Другие специальности
Да	51.7	47.3	48.9	70.2	59.3	46.5
Может быть	38.1	40.5	40.7	23.4	32.8	42.6
Может быть нет	6.2	7.1	6.5	3.8	5.6	6.1
Нет	2.7	4.1	2.4	1.1	1.7	2
Я не собираюсь	1.3	1	1	1.5	0.7	2.1

По мнению студентов, для успешного трудоустройства им необходимо следующее: практические знания и навыки (54%), базовые теоретические знания (41%), умение решать проблемы, возникающие в процессе работы (33%), и т.д. острая нехватка знаний и навыков по следующим направлениям: практические знания и навыки (39%), знание иностранного языка (33,5%), навыки делового общения (21%). Следует отметить, что 56% студентов испытывают потребность в дополнительном образовании после окончания вуза (табл. 2).

Таблица 2

Соотношение навыков, необходимых, по мнению студентов, для успешного трудоустройства, и навыков, которых у студентов нет

Навыки и умения	Квалификация, необходимая для трудоустройства, %	Навык, которого не хватает учащимся, %
Практические специальные знания и умения	54.1	39.6
Базовые теоретические знания	40.9	18.7
Умение решать проблемы, возникающие в процессе работы	33.7	13.1
Аналитические способности, анализ данных	30.1	17.9
Способность к обучению	28.7	4.4
Умение работать на современном оборудовании	28.1	15.9

Оценка эффективности деятельности вузов складывается из 6 различных показателей: образовательная, научно-исследовательская, международная, финансово-экономическая деятельность, заработная плата профессорско-преподавательского состава и занятость. Все категории показателей имеют медианные значения, отражающие эффективность вуза в той или иной области [3,].

Выводы

В результате этого исследования мы сделали следующие выводы: 1. Основными направлениями развития человеческого капитала в эпоху глобализации цифровой экономики являются сбор, хранение и анализ данных о необходимой подготовке и квалификации студентов вузов. Кроме того, становится очевидной необходимость создания системы на основе использования искусственного интеллекта, целью которой будет изучение и анализ открытых статистических данных о безработице, количестве вакантных рабочих мест, наиболее востребованных специальностях и построение развития. модель будущих выпускников образовательных учреждений с прогнозом на 10-15 лет. вперед.

Использованная литература:

1. Черняк, А.Ю. (2010). Законы о развитии бизнес-систем Автоматизация и дистанционное управление, 71(10), 2239-2246.
2. Собиров А. Социально-психологические механизмы формирования возможностей психологической защиты у спортсменов. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 3 (3).
3. Гурман В., Батурин В. (2009). Эколого-экономическая модель региона: информационные технологии, прогнозирование и оптимальное управление. Математическое моделирование природных явлений, 4(5), 144-157.

GEOGRAFIYA FANIGA OID TOPSHIRIQLAR ORQALI O'QUVCHILARNING MATEMATIK, TABIIY-ILMIY HAMDA O'QISH SAVODXONLIGINI BAHOLASH METODIKASI

Xalilov Xurshidbek Baxtiyorovich,

Farg'ona viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash
va ularning malakasini oshirish hududiy markazi o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada geografiya faniga oid PISA topshiriqlarini bajarish orqali o'quvchilarning matematik, tabiiy-ilmiy hamda o'qish savodxonligini baholash usullari, fanlararo bog'liqliklar va ularni ushbu topshiriqlarni bajarishdagi ahamiyati ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: PISA, Fudzima tog'i, Gotemba so'qmog'i, masofa, tezlik, vaqt, matematik, tabiiy-ilmiy, o'qish savodxonligi.

Abstract: the article discusses the methods of assessing students' mathematical, science, and reading literacy through PISA assignments in geography, the interdisciplinary connections, and their importance in completing these assignments.

Key words: PISA, Mount Fujima, Gotemba Trail, Distance, Speed, Time, Mathematics, Science, Reading Literacy.

Kirish

Ilm har qanday zamon va makonda ham najot yo'li, zulmatlarni yorituvchi nur, insonni kamolotga yetaklovchi buyuk ne'mat bo'lgan.

Barcha davrlarda bobolarimiz ilmning millat va davlat kelajagidagi o'rnini juda yaxshi anglaganlar. Buning yorqin dalilli sifatida Imom Buxoriyning o'n ikki asr oldin "Dunyoda ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lmagay", degan fikrlarini keltirish mumkin.

Globallashuv davrida ham ta'lim, bilim, zakovat tushunchalari o'z qiymatini yo'qotmadi, aksincha, dolzarbligi yanada oshdi. Ilmni saodat deb bilgan xalq borki, rivojlanishga yuz tutishi muqarrar. Asosiy investitsiyasini ta'lim tizimiga kiritadigan mamlakat, albatta, ulkan yutuqlarga erishadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish hamda xalqaro tadqiqotlarga puxta tayyorgarlik ko'rish hamda munosib ishtirok etish kabi bir qancha islohotlari yurtimizda ta'lim tizimiga bo'lgan e'tiborning yuksak na'munasi hisoblanadi.

Prezidentimizning 2022-yil 28-yanvar kuni maktab ta'limini rivojlantirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida "**Najot ta'limda, najot tarbiyada, najot bilimda**", degan so'zlari yuqoridagi fikrlarimizga yaqqol misol bo'lib, zamirida juda katta ma'no mujassam bo'lgan desak, xato qilmagan bo'lamiz. Xo'sh, aslida PISA nima?

PISA – o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo'lib, uning natijalari asosida dunyo

mamlakatlari o'quv dasturlarida mavjud talablar doirasida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan. Shu bilan birga, bu hech qanday o'quv dasturini belgilamaydi, targ'ib qilmaydi va umumiy e'tirof etishni taqozo etmaydi.

PISA tadqiqoti Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT), Organization for Economic Cooperation and Development(OECD) tomonidan amalga oshiriladi. Tadqiqot ilk bora 2000-yili o'tkazilgan va 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi.

PISA tadqiqotlari 15 yoshli o'quvchilar doirasida o'tkaziladi, buning asosiy sababi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a'zo aksariyat davlatlarda 15 yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi [1; B.1 – 2].

2022-yilda o'zbekistonlik o'quvchilarni ilk bor PISA va PIRLS xalqaro dasturlarida ishtirok etishlari rejalashtirilgan. Mazkur tadqiqotlar doirasida o'quvchi-yoshlarining savodxonlik darajalari ilk bor sinab ko'rilar ekan, bunga o'ta mas'uliyat bilan tayyorgarlik ko'rish talab etiladi. Buning uchun dars mashg'ulotlarida xalqaro tadqiqotlar talablariga mos ravishda ishlab chiqilgan topshiriqlardan namunalarni bajarib ko'rish, o'quv jarayonlariga bosqichma-bosqich integratsiya qilib borish orqali o'quvchilarda maxsus ko'nikmalarni rivojlantirib borish muhim ahamiyat kasb etadi [2; B.3 – 4].

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarida PISA tadqiqotlari topshiriqlarini bajarishda o'quv fanlarini, shu jumladan, geografiyani biologiya, kimyo, fizika, matematika bilan bog'lab o'qitishni talab qiladi.

Olima B.S.Abdullayeva fikricha, "o'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlash o'quvchilarning bilimlarini tizimlashtirishga, ularning mustaqil fikrlash ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga, ta'limning quyi bosqichlarida egallagan bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi." [3; B.30-31].

ASOSIY QISM

Quyida geografiya faniga oid topshiriqlardan namunalarni ko'rib chiqamiz.

Fudziyama tog'iga chiqish

Fudziyama tog'i Yaponiyadagi mashhur uyqudagi vulqon deb hisoblanadi.

1-savol:

Har yili faqatgina 1 iyuldan 27 avgustga qadar keng xalq ommasi uchun Fudziyama tog'iga chiqishga ruxsat beriladi. Ayni shu vaqt mobaynida taxminan 200 000 odam Fudziyama tog'iga ko'tariladi. O'rtacha har kuni nechta odam Fudziyama tog'iga ko'tariladi?

- A) 340 ta odam
- B) 710 ta odam
- C) 3400 ta odam
- D) 7100 ta odam
- E) 7400 ta odam

2-savol:

Fudziyama tog'iga olib chiqadigan Gotemba so'qmog'ining umumiy uzunligi taxminan 9 kilometrga teng. Sayohatchilar 18 km yurganlaridan so'ng soat 20:00 da yana qaytib kelishlari kerak bo'ladi.

Toshpo'lat bir soatda o'rtacha 1,5 km yo'l bosib, toqqa ko'tarilishini va tog'dan u bundan ikki marta katta tezlik bilan tushishini taxmin qildi. Shuningdek, ovqatlanish va dam olish uchun vaqti qolishini mo'ljalladi. Toshpo'latning toqqa chiqish va tushish tezliklaridan foydalanib, soat 20:00 da qaytishi uchun u sayohatini uzog'i bilan qachon boshlashi kerakligini aniqlang.

3-savol:

Toshpo'lat Gotemba so'qmog'i boy'lab ko'tarilishidan oldin o'zi bilan qadam hisoblagich oldi. U yuqoriga chiqquncha qadam hisoblagich 22500 qadam bosganini ko'rsatdi. Toshpo'lat 9 kilometrlik Gotemba so'qmog'i boy'lab ko'tarilishida uning o'rtacha qadam uzunligini aniqlang. Javobingizni santimetrlarda ifodalang.

Javob: cm

1-savolga javob topamiz.

Topshiriqni diqqat bilan o'qib chiqamiz.

Har yili faqatgina 1 iyuldan 27 avgustga qadar keng xalq ommasi uchun Fudziyama tog'iga chiqishga ruxsat beriladi. Yilning aynan shu davrida sahohatchilar uchun Fudziyama tog'iga chiqish anchagina xavfsiz sanaladi. Hisoblab ko'ramiz, iyul oyimiz 31 kundan iborat. Avgust oyining 27-sanasi ham qo'shib hisoblaganimizda bir yilda 58 kun ushbu toqqa chiqish uchun ruxsat beriladi.

Agar bir yilda o'rtacha 200 000 odam Fudzima tog'iga ko'tarilsa, u holda, bir kunda qancha odam toqqa ko'tarilishni hisoblab topamiz. Buning uchun yil davomida toqqa chiqishi mumkin bo'lgan odamlar sonini ruxsat etlgan kunlar soniga bo'lamiz. Ya'ni:

$$200\,000 : 58 = 3448 \text{ kishi.}$$

Topshiqning javob variantlari ichidan biz keltirib chiqargan javobga eng yaqinini olamiz. To'g'ri javob: **C) 3400 ta odam**

2-savolga javob topamiz.

Topshiriqni diqqat bilan o'qib chiqamiz.

Fudziyama tog'iga olib chiqadigan Gotemba so'qmog'ining umumiy uzunligi taxminan 9 kilometrga teng. Sayohatchilar 18 km yurganlaridan so'ng soat 20:00 da yana qaytib kelishlari kerak bo'ladi.

Toshpo'lat bir soatda o'rtacha 1,5 km yo'l bosib, toqqa ko'tarilishini va tog'dan u bundan ikki marta katta tezlik bilan tushishini taxmin qildi. Shuningdek, ovqatlanish va dam olish uchun vaqti qolishini mo'ljalladi. Toshpo'latning toqqa chiqish va tushish tezliklaridan foydalanib, soat 20:00 da qaytishi uchun u sayohatini uzog'i bilan qachon boshlashi kerakligini aniqlang.

Topshiriqni bajaramiz. Ushbu topshiriqni bajarishda bizga fizika fanidan olgan bilimlarimiz qo'l keladi. Fizikada $S = v \cdot t$ formula mavjud. Formulada:

S – masofa;

v – o'rtacha tezlik;

t – vaqt.

Dastlab Toshpo'latni toqqa chiqish uchun qancha vaqt sarflaganini topamiz. Topshiriqdan ma'lumki, Fudziyama tog'iga olib chiqadigan Gotemba so'qmog'ining

umumiy uzunligi taxminan 9 kilometr ga teng. $S=9\text{km}$. Toshpo'latning toqqa ko'tarilishidagi o'rtacha tezligi bir soatda 1,5 km ga teng. Ushbu ma'lumotlardan foydalanib, barcha ko'rsatkichlarni formulada ifodalaymiz.

$$9 \text{ km} = 1,5 \text{ km/S} \cdot t$$

Tenglikning har ikki tomonini bir xil qiymatga ko'paytirilsa yoki bo'linsa natija o'zgarmaydi. Ya'ni, bizni topshirig'imizda tenglikni har ikki tomonini km ga bo'lib yuboramiz.

$$t = 9 : 1,5 \text{ S}; \quad t = 6 \text{ h}.$$

Toshpo'lat toqqa chiqish uchun o'rtacha 6 soat vaqt sarflar ekan.

Topshiriqni yana qaytadan o'qib chiqamiz.

Toshpo'lat o'rtacha bir soatda 1,5 km yo'l bosib, toqqa ko'tarilishini va tog'dan u bundan ikki marta katta tezlik bilan tushishini taxmin qildi. Shuningdek, ovqatlanish va dam olish uchun vaqti qolishini mo'ljalladi. Toshpo'latning toqqa chiqish va tushish tezliklaridan foydalanib, soat 20:00 da qaytishi uchun u sayohatini uzog'i bilan qachon boshlashi kerakligini aniqlang.

Biz yuqorida Toshpo'latni 6 soat vaqt sarflab tog'ning cho'qqisiga chiqishini topgan edik. Berilgan ma'lumotlardan ma'lum bo'ladiki, u tog'dan bundan ikki marta katta tezlik bilan tushadi.

$$6 \text{ h} : 2 = 3 \text{ h}. \text{ Toshpo'lat tog'dan tushish uchun } 3 \text{ soat vaqt sarflaydi.}$$

Topshiriqda berilishicha Toshpo'latning ovqatlanish va dam olish uchun vaqti qolishi ma'lum.

6 soat vaqt davomida harakatlanib tog' cho'qqisiga chiqqan Toshpo'lat katta miqdorda kuch-quvvatini sarflaydi. U tog'dan tushish oldidan o'z charchog'idan halos bo'lishi, ovqatlanish va dam olish uchun o'rtacha 1 soat vaqt sarflaydi, deb taxmin qilamiz.

Toshpo'lat Fudziyama tog'iga chiqish, dam olish, ovqatlanish va tushish uchun o'rtacha 10 soat ($6 \text{ h} + 1 \text{ h} + 3 \text{ h} = 10 \text{ h}$) vaqt sarflashi ma'lum bo'ldi.

Topshiriq matnida Toshpo'latning toqqa chiqish va tushish tezliklaridan foydalanib, soat 20:00 da qaytishi uchun u sayohatini uzog'i bilan qachon boshlashi kerakligini aniqlash topshirilgan edi.

$$20^{00} - 10^{00} = 10^{00}.$$

Javob: Toshpo'lat o'z sayohatini yakunlab, 20⁰⁰ da qaytishi uchun u sayohatini uzog'i bilan 10⁰⁰ da boshlashi kerak.

3-savolga javob topamiz.

Topshiriqni diqqat bilan o'qib chiqamiz.

Toshpo'lat Gotemba so'qmog'i bo'ylab ko'tarilishidan oldin o'zi bilan qadam hisoblagich oldi. U yuqoriga chiqquncha qadam hisoblagich 22500 qadam bosganini ko'rsatdi.

Toshpo'lat 9 kilometrlik Gotemba so'qmog'i bo'ylab ko'tarilishida uning o'rtacha qadam uzunligini aniqlang. Javobingizni santimetrlarda ifodalang.

Ushbu topshiriqni bajarishda bizga 5-sinf "Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi" darsligida keltirilgan "Masshtab" mavzusi bo'yicha olgan bilimlarimiz qo'l keladi. Dastlab nomli masshtabni sonli masshtabga aylantirib olamiz. Odatda sonli masshtab cmda ifodalanadi.

9 km = 900000 cm ga teng. Toshpo‘lat yuqoriga chiqquncha qadam hisoblagich 22500 qadam bosganini ko‘rsatgan bo‘lsa, uning har bir qadami uzunligini topishimiz zarur. Buning uchun, $900000 \text{ cm} : 22500 = 40 \text{ cm}$.

Javob: Toshpo‘lat 9 kilometrlik Gotemba soqmog‘i bo‘ylab ko‘tarilishida uning o‘rtacha qadam uzunligini 40 cm ga teng.

XULOSA

PISA xalqaro tadqiqotlarida yaxshi natijalar ko‘rsatish uchun hech bo‘lmaganda 2 maqsadga ega bo‘lish kerak: birinchisi, o‘qituvchilar va ular ishlaydigan, foydalanadigan materiallarni tayyorlashdir. Zero, xalqaro tadqiqotlarda bejizga maktablarda ta‘lim sifati o‘qituvchilarning kasbiy darajasiga bog‘liq, deb aytishmaydi. Demak, o‘qituvchilarni tayyorlashga mablag‘ ajratish va yangi o‘quv materiallarini yaratish kerak. Tegishli vazirliklar malaka oshirish tizimiga investitsiya kiritishi, moliyalashtirishi va uslubiy qo‘llab-quvvatlash uchun shart-sharoitlar yaratishi lozim.

Xalqaro tadqiqotlardagi natijalarni yaxshilash uchun o‘qituvchilarni maqsadli tayyorlash va ta‘lim jarayonida o‘qitish metodikasi va ustuvor tamoyillarni o‘zgartirish zarur. Buning uchun biz o‘qituvchilarni tayyorlashimiz, rivojlantiruvchi ta‘limning yanada faol tizimini tatbiq etishimiz va o‘qituvchilarni ta‘lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan yana ko‘proq ta‘minlashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.

2. O‘quvchilarning matematik, tabiiy-ilmiy fanlar hamda o‘qish savodxonligini baholashga mo‘ljallangan topshiriqlar to‘plami. – Toshkent 2021. – 3-4 b.

3. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari (Ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishdagi akademik litseylarda matematika o‘qitish misolida). / Ped.fan.dok...Diss. – Toshkent:TDPU, 2006. – B.31.

АКТИВИЗАЦИЯ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ганиева Вазира Юсуфовна,
преподаватель Кокандского государственного
педагогического института

Annotation: *the development of preschool education with the transition to a new quality level cannot be carried out without the development of innovative technologies. The traditional methods are being replaced by active teaching and upbringing methods aimed at enhancing the creative cognitive development of the child. Therefore, it is necessary to introduce modern methods and technologies into the learning process, and also, in these changing conditions, the teacher of preschool education needs to be able to navigate in a wide range of modern pedagogical technologies.*

Keywords: *socio-economic reforms, innovative technologies, creative development, pedagogical creativity, cognition, interactivity, project activities.*

Аннотация: *развитие дошкольного образования с переходом на новый качественный уровень не может осуществляться без разработки инновационных технологий. На смену традиционным методам приходят активные методы обучения и воспитания, направленные на активизацию креативного познавательного развития ребенка. Поэтому необходимо внедрять в процесс обучения современные методики и технологии, а также, в этих изменяющихся условиях педагогу дошкольного образования необходимо уметь ориентироваться в широком спектре современных педагогических технологий.*

Ключевые слова: *социально-экономические реформы, инновационные технологии, креативное развитие, педагогическое творчество, познавательность, интерактивность, проектная деятельность.*

Уделяя внимание на вопросы обучения и воспитания, президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев сказал: “Мы все видим, как много внимания уделяется дошкольному образованию, школе и науке. Если у нас нет почвы для этой системы, то, извините, все реформы будут утрачены и мы не добьемся успеха. Допустим, завезем лучшее оборудование, лучшие технологии. Кто на них будет работать? Оборудование, которое должно работать пять лет, не проработает и года. Как инженер скажу вам, мы даже год не сможем им пользоваться. Кто нам нужен? Кто будет обучать? Кто подготовит для Узбекистана конкурентоспособного специалиста? Никто, никогда! Только мы сами! Как бы тяжело ни было, – если мы не сможем дать образование нашей молодежи – будущему нашей страны, то завтра наше общество не сможет достичь поставленных перед ним великих целей. Помните это все!”.

Современная ситуация в дошкольном образовании республики Узбекистан

характеризуется интенсивным поиском путей обновления его содержания, созданием оригинальных методов и средств воспитания и обучения, применение новых форм организации педагогического процесса. Развитие дошкольного образования с переходом на новый качественный уровень не может осуществляться без разработки инновационных технологий. На смену традиционным методам приходят активные методы обучения и воспитания, направленные на активизацию познавательного развития ребенка. В этих быстро меняющихся условиях педагогу дошкольного образования необходимо уметь ориентироваться в широком спектре современных педагогических технологий. Все выше сказанное и составило предпосылки для совершенствования профессионального мастерства педагогов нашей дошкольной организации образования. Поиск новых форм и методов педагогической работы, способствующих повышению уровня профессиональной компетентности, привел к тому, что в практике нашего дошкольного образования стали широко использоваться современные интерактивные, коммуникативные и игровые технологии. Практика показывает, что внедрение новых форм методического сопровождения учебно - воспитательного процесса позволяет повысить уровень качества образования и мастерство педагогов, которые, в свою очередь, широко используют в своей работе инновационные образовательные технологии.

Существует много методов обучения и воспитания детей, необходимо выбирать более эффективные средства на основе современных методов и новых интегрированных технологий. Правильным считается в дошкольной организации введение в практику следующие образовательные технологии:

здоровьесберегающие технологии;
технологии проектной и исследовательской деятельности;
воспитательная педагогика и игровые технологии;
критическое мышление.

Одним из перспективных методов является *метод проектной деятельности*. Этот метод поддерживает детскую познавательную активность, которая помогает получить ребёнку позитивный опыт реализации собственных замыслов, поиска новых, нестандартных действий, основанных на оригинальности мышления, поддержать инициативу ребёнка и оформить ее в виде культурно значимого продукта. Любой проект - продукт сотрудничества детей, воспитателей и родителей. Проект предполагает решение задач познавательного, творческого характера, экспериментальной деятельности и развития коммуникативных навыков общения. В практике современных дошкольных организаций внедряются разные педагогические технологии обучения. Одной из методик, при помощи которой можно решить задачи, поставленные в стандарте, является *технология развития критического мышления*. Данная методика представляет собой целостную систему, это не критика, а совершенное, взаимодополняющее мышление, которое научит детей собирать информацию, анализируя ее, используя необходимые сведения.

Дошкольник должен стараться критически мыслить, выражать и доказывать свое мнение. Это даст ему возможность расширить свой кругозор, критически

мыслить, неординарно думать, проявлять интерес к обсуждаемой теме и позволяет ему совершенствовать творческие способности. Наряду с этим индивидуальные, парные и групповые работы с воспитанниками благотворно влияют на выражение собственного мнения во время дискуссии, учат уметь слушать и оценивать мнение других, думать, перед тем как отвечать, уважать мнение и права товарищей, коллектива. Современные педагоги-воспитатели дошкольной организации в организованной учебной деятельности применяют несколько инновационных интерактивных методов-приёмов. Повышение качества инновационной деятельности в дошкольной организации находится в прямой зависимости от профессионального уровня педагогических кадров. Основными признаками инновационной деятельности педагога дошкольной организации являются:

готовность педагога совершенствовать свою деятельность, инновационные потребности;

педагог должен любить детей, свою работу, быть человеком мыслящим, способным к анализу и творческой переработке новых знаний;

творческие способности проектировать, моделировать и выдавать новые представления и идеи в практических формах;

с целью мотивации педагогов на профессиональное развитие и повышение профессиональной компетентности, подведения и выявления результатов своей педагогической деятельности, распространения и обобщения педагогического опыта через конкурсы, семинары, мастер – классы и т.д.

Постоянное совершенствование педагогического процесса требует от педагогов дошкольной организации непрерывного поиска новых методов и средств воспитания и обучения. Положительные результаты в воспитании детей достигаются при умелом сочетании разных форм сотрудничества, при активном включении в эту работу всех членов коллектива дошкольной организации и членов семей воспитанников.

Таким образом, необходимо помнить о том, что деятельность по внедрению различных образовательных изменений – это деятельность по развитию самой дошкольной организации. Так как, “Этот процесс требует от наставника всесторонних знаний и навыков. В этой связи особенно важно тщательное изучение психологии детей.

Использованная литература:

1. Послание Президента Республики Узбекистан Ш Мирзиёева народу Узбекистана от 7 декабря 2019 года.
2. Рахимова Ф.М. Технология личностно-профессионального развития творческого педагога// Научно-методический журнал UzAKADEMIA. – 2021. –№ 10. – С. 160-167.
3. Утемисова С.Б. Организация инновационной деятельности// Справочник руководителя дошкольной организации. – 2013. – № 7 (19) С.70–77.
4. Тарханова Т.А. Организация музея в образовательном учреждении// Справочник руководителя дошкольного учреждения. – 2008. – № 7

5. Семенова Т.М. Детское экспериментирование как средство познавательно-го развития дошкольников. / Т.М.Семенова // Детское экспериментирование как средство познавательного развития дошкольников. “Дошкольная педагогика”. – 2012. – № 10.

6. Кузнецова Е.Б. Инновации в управленческой деятельности руководителя ДООУ // Управление ДООУ, 2009. – № 4. С. 10-11.

7. Rakhimova F. M. Improvement of the system of formation and development of creative activity of future educators on the basis of personality-oriented education // Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences (EJHSS). – 2021. – № 3. pages 32-36.

O'QUVCHILARNING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHDA O'QITUVCHINING RO'LI

Noraliyeva Shahodatxon Ro'ziboy qizi,
Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda o'qituvchining vazifalari va o'rni haqida ma'lumotlar bayon etilgan. Shuningdek, kreativlikni shakllantirishda xalqaro tadqiqotlarning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar ham yuritilgan.

Аннотация: в данной статье представлена информация о роли и месте учителя в развитии навыков творческого мышления учащихся в системе народного образования. Были также дискуссии о важности международных исследований в формировании креативности.

Annotation: this article provides information on the role and place of the teacher in the development of students' creative thinking skills in the public education system. There were also discussions about the importance of international research in shaping creativity.

Kalit so'zlar: kreativlik, ta'lim tizimi, o'qituvchi, xalqaro ta'lim standartlari, metodika, pedagogik texnologiya.

Ключевые слова: креативность, система образования, педагог, международные образовательные стандарты, методика, педагогическая технология.

Keywords: creativity, education system, teacher, international educational standards, methodology, pedagogical technology.

Hozirgi davrda o'quvchilarning sifatli ta'lim olishga bo'lgan talabini qondirish, ta'lim tizimini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida bir qator yangilik va o'zgarishlar ta'lim tizimiga kirib kelmoqda. Ta'limda ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishi, xalqaro tadqiqotlarning yurtimizga kirib kelishi pedagog kadrlarga bir muncha zalvorli mas'uliyatni yuklamoqda. Hozirgi davrda dars jarayonida o'qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an'analarni saqlab qolgan va boyitgan holda o'qituvchining ijodiy faolligini oshirishga bo'lgan talab kuchayganligiga guvoh bo'lmoqdamiz.

Ta'limning asosiy roli o'quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar bilan ta'minlashdan iborat. Kreativ fikrlash bugungi yoshlarning rivojlanishlari uchun kerakli kompetensiya hisoblanadi. Bu ularga globallashuv sharoitida jadallik bilan o'zgarib borayotgan, savodxonlik va raqamlash ilgari surilgan hamda "XXI asr" ko'nikmalariga ega moslashuvchan kishilarni talab qiladigan dunyoga moslashishga yordam beradi. Kreativ fikrlashni o'rgatish bugungi kun o'quvchilari va yoshlariga dolzarb muammolarni yechish uchun yangi texnologiyalardan foydalangan holda hali yaratib ulgurilmagan sektorlarda yoki vazifalarda ishlash, shu bilan birga mashinalar bajara olmaydigan ishlarni osonlikcha amalga oshira olish hamda murakkab mahalliy va global muammolarning yechimini topish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Shuningdek, PISA xalqaro tadqiqot dasturida o'quvchilarning aynan ijodiy (kreativ) fikrlashi baholanadi. Tadqiqotda kreativ fikrlash termini yosh avlodning yaratuvchanlik kompetensiyasi bilan ishlash, bilim olishni rag'batlantiruvchi hamda haqiqiy va samarali yechim topishga yo'naltiruvchi g'oyalarni shakllantirish bilimda yoki ta'sirli tasavvur ifodalarida yuksalish sifatida izohlangan. Kreativ fikrlashga berilgan bunday izoh kreativ fikrlash yo'nalishidagi strategik maslahatchi ekspertlar guruhi [1] tomonidan berilgan ta'rifga mos tushadi. Bu ta'limning barcha turlarida va barcha fan sohalarida tahsil oluvchi o'quvchilarning g'oyalar yaratish jarayonida qay darajada ishtirok etishi, g'oyalarning ahamiyati va yangiligini inobatga olib, ularga nisbatan o'z munosabatlarini qay tartibda bildirishini va o'zlari kutgan natijaga erishmagunga qadar g'oyalarni yaratishda davom etishini nazarda tutadi. Shuningdek, bu fanlararo mutaxassislar rahbarligi va ijodga oid adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish orqali ma'lum qilingan.

O'quvchilarda kreativ fikrlashni tarkib toptirishdan avval bu qobiliyatni ularda shakllantiruvchi pedagog-xodimlarda bu sifat bo'lmog'i lozimligi kunday ravshan bo'lib qoladi. So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida o'quvchi va o'quvchida kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko'pchilik o'qituvchilar hali hanuz o'zlarida hamda o'quvchilarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayaptilar. Ko'plab o'quvchilarning ta'lim olishga nisbatan qiziqishi yo'qolgan. Balki o'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, o'quvchilarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lar. Olimlarning fikricha o'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi.¹

Xo'sh, kreativlik nima? Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyat.

Shaxsning mutaxassis sifatida kasbiy kamol topishi, rivojlanishi o'z mohiyatiga ko'ra jarayon tarzda namoyon bo'ladi. Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mos kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogengizi – tug'ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog'liq.

Ma'lumki, kasbiy tajriba bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijodiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o'zlashtirilishi talab etadi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon

¹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi, "o'quvchilar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlaydi.

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash o'quvchilardan o'quv topshiriq, masala va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda o'quvchi yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash) [3].

O'qituvchining ijodkorligi u tomonidan tashkil etilgan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi. So'nggi yillarda ushbu holat "pedagogik kreativlik" tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

"Kreativ pedagogika" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan o'quvchilar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish;

2) o'qituvchilarga o'quvchilarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmasligi tufayli o'quvchilar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar o'quvchilarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi.

Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo'ladi. Jumladan, ta'lim jarayoni va ma'naviy-ma'rifiy ishlar loyihalarini tayyorlash, ta'lim jarayonini qiziqarli, jonli, jo'shqin tashkil etish va boshqalar. Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali tashkil etilishi uning kreativligi qay darajaa ekanligiga bog'liq bo'ladi. Pedagog kreativlik potensialiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur: har bir pedagogning o'zini o'zi rivojlantirishi va o'zini o'zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq. Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun o'quvchilik yillarida poydevor qo'yiladi va izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni

yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD (2017), PISA 2021 Creative Thinking Strategic Advisory Group Report, Organisation for Economic Co-Operation and Development, (accessed on 26 March 2018).
2. Lucas, B. and E. Spencer (2017), Teaching Creative Thinking: Developing Learners Who nerate Ideas and Can Think Critically., Crown House Publishing, (accessed on 26 March 2018).
3. A.Ismailov "Kreativ fikrlashni baholash" Toshkent: "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi", 2021-yil. – 92 bet.
4. Куйсинов О.А., Муслимов Н.А., Уразова М.Б. Формирование профессиональной компетенции будущих учителей посредством применения веб-квест технологии "Научное обозрение: гуманитарные исследования" научный журнал, Москва, Россия, 2014 год. №3. Волгоград. Россия. 2015 год.
5. Kuysinov O.A. Improving the methodologies of raising the effectiveness of continuous education on the basis of ensuring content consistency. "Actual problems of modern science, education and training" Electronic Journal. July, 2021-7/1. ISSN 2181-9750. KHOREZMSCIENCE.UZ. P. 4-8.

O'QUVCHILARNING AMALIY KO'NIKMALARI, KREATIVLIGINI BAHOLASH VA RIVOJLANTIRISH

Jo'rayeva Mehriniso Axadovna,
Buxoro shahri 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi
matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro PISA dasturlarida ishtirok etish haqida, bu dasturda O'zbekiston ilk marotaba ishtirok etayotgani, bunday holatda nimalar qilish kerakligi haqidagi fikrlar yoritilgan. Shu bilan birga, kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish muhim ahamiyatga egaligi insonda bilim qanchalik ko'p bo'lsa va u sohaga oid turli ma'lumotlarning bir-biriga bog'liqligini yaxshiroq tushunsa, kreativ g'oyalarni kashf etish imkoniyati kattaroq bo'ladi.

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы участия в международных программах PISA по оценке качества образования, впервые Узбекистан принимает участие в этой программе, что необходимо сделать в этом случае. и чем лучше он понимает взаимосвязь различных отраслевых данных, тем больше у него шансов обнаружить креативные идеи.

Tayanch so'zlar: xalqaro, PISA, tadqiqot, tajriba, ilmiy, kreativ, g'oya, divergent.

Kirish

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Globallashuv sharoitida shiddat bilan rivojlanib borayotgan davr davlat va jamiyat oldiga dolzarbligi va qamrovi kun sayin ortib borayotgan zamonaviy talablarni qo'yimoqda. Rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olish uchun mamlakatda bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli kadrlar, mutaxassislarning o'rni beqiyos. Bunday kadrlar uchun dunyoga yuz tutmoq kerak [4].

1961-yilda ish boshlagan Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti(OECD) o'tgan davr mobaynida moliyaviy sohada yuzaga kelgan turli muammolarning yechimini topish ustida izlanishlar olib bormoqda. Ayniqsa, yangi asr ostonasida ushbu tashkilot negizida dunyo ta'limining asosiy bo'g'ini bo'lgan umumiy o'rta ta'limni rivojlantirish maqsadida

PISA (The Programme of International Student Assessment) – o‘quvchilar savodxonligini baholash bo‘yicha xalqaro dastur ishlab chiqildi. Iqtisodiy tashkilotning ta‘lim sohasiga murojaat etishining boisi, har qanday soha uchun kadrlar maktablarda, oddiy sinfxonalarda ulg‘ayishidir. Shu ma‘noda OECDdek ulkan tuzilma ham davlatlarning ta‘lim tizimiga qancha mablag‘ sarflayotgani va ular nechog‘li samara berayotgani reytingini tuzishga majbur bo‘ldi. Keyinchalik bu tadqiqotga boshqa davlatlarning ham qiziqishi ortib, unda qatnasha boshladi [4].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29- apreldagi PF-5712-sonli Farmoniga muvofiq umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta‘limni isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘tib kelayotgan yosh avlodni ma‘naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayonida ta‘limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamalakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan ta‘lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan [5].

PISA topshiriqlari yetuk tajribaga ega bo‘lgan xalqaro ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, bunga o‘xshash topshiriqlarni ishlab chiqish uchun tizimli va maxsus bilim talab etiladi. PISA topshiriqlariga qo‘yiladigan talablarga rioya qilmasdan tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarga yordam berish o‘rniga ularni chalg‘itib ham qo‘yishi mumkin. Shuning uchun PISA sinovlariga o‘quvchilarni tayyorlash jarayonida asosiy e‘tiborni alohida olingan PISA topshiriqlarini yechishga emas, balki ularni va ularga o‘xshagan topshiriqlarni yechish uchun kerak bo‘ladigan o‘quvchilarning umumiy tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

O‘quvchilarning “mustaqil hayotga tayyorlik” darajasi, ya‘ni ularning maktabda egallagan bilim va ko‘nikmalaridan hayotda uchrashi mumkin bo‘lgan muammolarni hal etishda qay darajada foydalana olishlari baholanadi.

Bundan tashqari, PISA 15 yoshdagi o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholash bo‘yicha yagona xalqaro tadqiqot dasturi hisoblanadi. Tadqiqotning 15 yoshli o‘quvchilar orasida o‘tkazilishiga asosiy sabab, OECD ga a‘zo bo‘lgan aksariyat davlatlarda ushbu yosh majburiy ta‘lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi [9]. Xulosa qilib aytganda, PISA topshiriqlari o‘quvchilarning olgan bilimlarini amalda qo‘llay olish qobiliyatini shakllantiradi. Yani bu topshiriqlarni yechimi ustida muntazam ishlashlari natijasida, o‘quvchilarning hayoti davomida yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarda muammoni mustaqil hal eta olish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Kreativ fikrlash insonga XXI asr jamiyatida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun kerakli bo‘lgan muhim kompetensiyalardan biridir. “XXI asr ko‘nikmalari” yoki “XXI asr kompetensiyalari” deb ataladigan bu kompetensiyalar muttasil o‘zgarib borayotgan, biz bilgan kasblar yo‘qolib, yangi mutaxassisliklar paydo bo‘layotgan, globallashtirgan, mavjud

ma'lumot hajmi har soniyada bir necha barobarga oshib borayotgan, raqamlashgan jamiyatda moslasha olish va o'z o'rnini topish uchun juda muhimdir. Bu kompetensiyalar kognitiv ko'nikmalarning yuqori darajada rivojlangan bo'lishini, jumladan, mantiqiy fikrlash, solishtirish, tahlil va sintez, muammolarga yakka tartibda va jamoa bo'lib nostandart yechimlar topa olish qobiliyatlarini taqozo qiladi. Bu ko'nikmalarni rivojlantirish esa, o'z navbatida, an'anaviy kontentga asoslangan pedagogika va baholash usullaridan chekinib, kompetensiyaga asoslangan o'qitish va baholashni joriy qilishni talab qiladi.

O'zbekiston 2022-yilda ilk bor qatnashishi kutilayotgan PISA xalqaro baholash dasturi o'quvchilarning o'qish, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonligi bilan bir qatorda, kreativ fikrlashni ham baholaydi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish va baholash uchun esa birinchi navbatda bu domenning o'zini tushunish, uning ilmiy asoslarini tadqiq qilish lozim.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tayyorlangan "PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi" nomli adabiyot aynan kreativ fikrlash domenining komponentlarini, kreativ fikrlash domeniga ta'sir qiluvchi omillarni xalqaro tadqiqotlarga tayangan holda ochib berilgan. Xususan, kreativ fikrlash deganda nima tushunilishi, kreativ fikrlashning qay darajada kontent va boshqa domenlarga bog'liqligi, ta'lim jarayonida kreativ fikrlashning rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ijobiy va salbiy omillar batafsil yoritilgan. Shubhasiz, kreativ fikrlash domenining ilmiy asoslarini tushunish pedagoglarga ta'lim jarayonida o'quvchilarining kreativ faoliyatini rag'batlantirish uchun samarali metod va texnologiyalarni tanlashda katta yordam beradi.

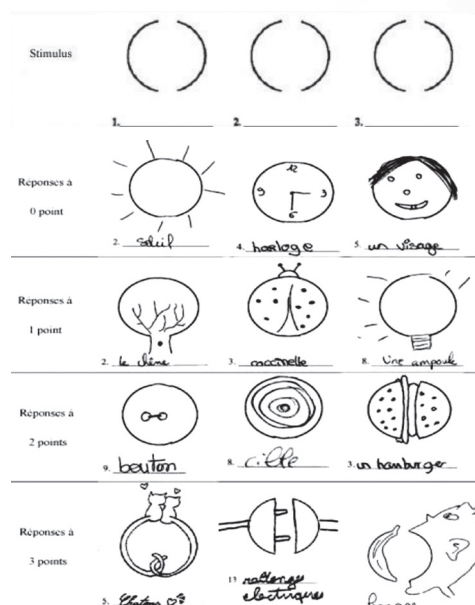
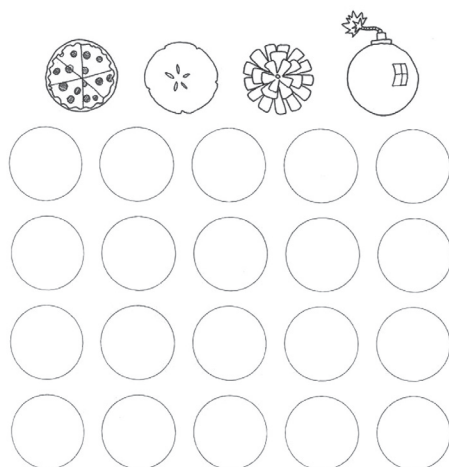
Kreativ fikrlash nima? Nima sababdan o'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmasi baholanadi? Kreativ fikrlashni baholash kreativ fikrlashda ta'limning ahamiyati qanday? Kreativ fikrlashni shakllantiruvchi shaxsiy omillar, aqliy ko'nikmalar, bilim sohasining tayyorligi yangi sinovlarga va bilim olishga intilish, maqsadga yo'nalganlik va ijodkorlik borasida o'z-o'ziga ishonch, kreativ fikrlashni shakllantiruvchi ijtimoiy omillar, madaniy me'yorlar va kutilgan natijalar, kreativ fikrlash yo'nalishiga oid topshiriq namunasi, o'quvchilarning tasavvurlarni ta'sirchan tarzda ifodalash, bilim olishga undovchi, original va samarali yechim topishga yo'naltiruvchi g'oyalarni shakllantirish, baholash va takomillalashtirish kompetensiyasi, o'quvchilarning g'oyalar yaratish, yangi g'oyalarga nisbatan munosabatlarini bildirishi va kutgan natijaga kelmaguncha g'oyalarni yaratishda davom etish, testlarda o'quvchilarning tug'ma qobiliyatga ega bo'lishning ahamiyati kamaytirilib, kreativ fikrlashga imkon beradigan o'zgaruvchan iqtidorlariga katta e'tibor qaratiladi.

Kreativ fikrlashni baholanish holati. Nima sababdan o'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmasi baholanadi? Kreativ fikrlashda ta'limning ahamiyati qanday? Xalqaro tadqiqotda kreativ fikrlashni baholash yo'nalishining joriy etilishi ta'lim siyosati va pedagogika sohalarida ijobiy o'zgarishlar qilinishini qo'llab-quvvatlaydi. Dalillarga asoslangan qarorlar chiqarishga imkon beradigan ishonchli, amaliy va huquqiy baholash vositalari bilan ta'minlaydi. Ta'limning asosiy ahamiyati o'quvchilarni jamiyatda yutuqqa

erishishlari uchun kerakli malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdan iborat. Kreativ fikrlash bugungi yoshlarni rivojlanishlari uchun kerakli kompetensiya bilan ta'minlaydi. Maktablar o'quvchilarni o'z qobiliyatlarini kashf etishlariga, rivojlantirishlariga yordam beradi. O'qituvchilar kreativ fikrlash qanday aniqlanishini, uni yuzaga keltiradigan vaziyatlarni hamda o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali usullari haqida tushunishlari kerak. Kreativ fikrlashni shakllantiruvchi shaxsiy omillar. Konvergent fikrlash muammoga yechim topish uchun izlanishning an'anaviy va mantiqiy strategiyasini qo'llash, anglash va to'plangan ma'lumotlarga asosan qaror qabul qilish qobiliyati. Divergent fikrlash – muammolarga avval taklif etilmagan, yangi, g'ayrioddiy yoki hayratlanarli javob topishdir. Insonda bilim qanchalik ko'p bo'lsa va u sohaga oid turli ma'lumotlarning bir-biriga bog'liqligini yaxshiroq tushunsa, kreativ g'oyalarni kashf etish imkoniyati kattaroq bo'ladi. Ko'pgina kreativ odamlar fikrlashga ishtiyoqmand bo'lib, tajribalarni o'rganishga va bilim olishga ochiqlik fazilatlariga ega. Ijodkor va yaratuvchan insonlar "sa'y-harakat qilishga o'zlarida xohish-istak topa oladigan" insonlar. Ijodkor insonlar uchun xos bo'lgan yetakchi xususiyatlardan biri sabr-matnat. Ta'limdagi yondashuvlar, madaniy me'yorlar va kutilgan natijalar, sinf xonasining psixologik muhiti (salbiy ta'sir), Kreativ fikrlashni shakllantiruvchi ijtimoiy omillari Insonning o'zini ijodiy jihatdan namoyon etishi ijtimoiy vaziyatlar bilan bog'liq hodisa hisoblanadi. Ijtimoiy vaziyatlar madaniy me'yorlar va kutilgan natijalar yordamida shakllanib boradi hamda kreativ fikrlashga ta'sir ko'rsatadi. Maktablar rag'batlantirishni oshirishi va u bilan bog'liq ijtimoiy harajatlarni kamaytirish orqali o'quvchilarning kreativ fikrlashlarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi; o'quvchilarning bilimini sinash tizimining keskin qolipga solinishi va mas'uliyatning oshirilishi o'quvchilarning kreativ fikrlashlarini pasaytiradi; vazifani bajarishning yagona to'g'ri yechimi va savolning birdan-bir to'g'ri javobi bo'lgan g'oyani uzoq saqlab turish (erkin ifoda qila olmaslik); nima bo'lgan taqdirda ham mavzu rejasidan tashqariga chiqmaslik; kreativ va mustaqil fikrlash ko'nikmasini noyob qobiliyat deb bilish; bilimni alohida bo'limlarga bo'lingan tarqoq deb o'ylash; o'quvchilarning qiziqishlarini va intilishlarini inobatga olmaslik. PISA baholash platformasi doirasida o'quvchilarning kreativ fikrlashlarini tekshiruvchi testlardan foydalaniladi. PISA 2021 tadqiqotlari doirasida kreativ fikrlashni baholash tamoyillari o'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmalarini to'liq qamrab oladi, real dunyo haqidagi tasavvurni aks ettiradi. O'quvchilarni birdan ortiq faoliyat sohasida ishlashga undash orqali kreativ fikrlash ko'nikmasining rivojlanishidagi kamchilik va kuchli tomonlari tekshiriladi. Baholash tartiblari o'quvchilar egallashi mumkin bo'lgan kreativ fikrlash ko'nikmalarini namoyon qiladi. Kreativ fikrlash kompetensiyaviy modelining faoliyat sohalari, yozma shaklda ifoda qilish, yozma ifodalash sohasi ijodiy barkamollikni ifoda qilishning tabiiy vositasi hisoblanib, o'quvchilardagi aqliy hamda muloqot qilish ko'nikmasini rivojlantirish uchun muhimdir. Vizual ifoda qilish. Vizual ifodalash sohasi kreativ fikrlash ko'nikmalarini ifoda qilishda o'quvchilar axborot uzatish vositalari, materiallar va jarayonlardan foydalanib, fikr-mulohazalari va tajribalarni kashf etadi, tajribada sinaydi va boshqalar bilan baham ko'radi.

Ijtimoiy muammolarni hal qilish sohasi kreativ fikrlashda o'quvchilarning innovatsion va amaliy yechimlar taklif etadigan g'oyalarni ilgari surish qobiliyatidir. Ilmiy muammolarni hal qilish "Ilmiy muammolarni hal qilish" sohasida kreativ fikrlash o'zini turli yo'l bilan, ya'ni ilmiy bilimni oshirishga yordam beradigan yangi g'oyalar, tajribalar, ixtirolarda namoyon bo'ladi.

O'quvchilarni kreativ fikrlashga yo'naltiruvchi topshiriqlar

1. Smart velosiped

2. Suvda katamaranga aylanadigan velosiped

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.

3. uzedu.uz – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi rasmiy veb-sayti.

4. rtmuz.uz – Respublika ta'lim markazi rasmiy veb-sayti.

5. oecd.org/pisa/ – PISA xalqaro baholash dasturi sayti. <https://t.me/milliymarkaz> – Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi telegram kanali.

O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI (8-sinf So'z birikmasi va qo'shma so'z mavzusi misolida)

Hamroyev Umid Mustafoyevich,
Navoiy davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi magistranti
Xalq ta'limi a'lochisi

Annotatsiya: maqolada o'quvchilarning matn va lug'at ustida ishlashda o'quvchilarning kreativ-mantiqiy fikrlash ko'nikasini oshirishda so'z birikmasi, qo'shma so'zlarning farqli tomonlari izohlangan, boshqa manbalar bilan ishlash malakalariga alohida urg'u berilgan.

Kalit so'zlar: PISA, matn, so'z birikmasi, qo'shma so'zlar, test, madrasa, mohir, me'mor, poydevor, fursat, boqiy, oliy

Аннотация: в статье разъясняются различные аспекты лексики, сложных слов и навыков работы с другими источниками для совершенствования навыков творческого и логического мышления учащихся при работе с текстом и лексикой.

Ключевые слова: PISA, текст, фраза, сложные слова, тест, медресе, мастер, архитектор, фундамент, возможность, вечный, высший

Annotation: the article explains various aspects of vocabulary, complex words and skills of working with other sources to improve the skills of creative and logical thinking of students when working with text and vocabulary.

Key words: PISA, text, phrase, compound words, test, madrasah, master, architect, foundation, possibility, eternal, supreme

Bugungi kunda ta'lim sifatini baholashga yo'naltirilgan PISA xalqaro tadqiqotlar O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ilk marta o'tkazilayotganligi sababli ularni to'g'ri, samarali va obyektiv o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu haqida maktab o'qituvchi va o'quvchilarining xabardorligi alohida o'rin tutadi. Shunday ekan, umumta'lim muassasalari jamoalarida xalqaro tadqiqotlar haqidagi tasavvurlarini boyitish, shu orqali ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shish maqsadida ona tili va adabiyot fanidan topshiriqlar namunalari tayyorlanmoqda.

PISA muayyan maktab o'quv dasturlarining ustunligini emas, balki o'quvchilarning asosiy mavzularda bilim va ko'nikmalarini qo'llay olish qobiliyati, muammolarni tahlil qilish, sharhlash va samarali hal qilish, fikrlash va muloqot qilish imkoniyatlarini o'rganadi.

O'quvchilar maktabda o'rganishi lozim bo'lgan hamma narsani to'liq o'zlashtira olmaydilar. Samarali o'rganuvchi bo'lish uchun nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki ular qanday va nima uchun o'rganilishi haqida xabardor bo'lishi lozim.

PISA tadqiqotida topshiriqlar savollarning murakkablik darajasidan kelib chiqqan

holda, o'quvchilar tomonidan berilgan javoblarning to'liqligiga qarab, **“javob to'liq qabul qilinadi”, “javob qisman qabul qilinadi”, “javob qabul qilinmaydi”** mezonlari bo'yicha baholanadi.

PISA baholash dasturi orqali quyidagi muammolar tadqiq etiladi:

- Yoshlarimiz kelajak hayotlarida duch kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni yengib o'tishga qay darajada tayyorligi;
- O'quvchilar kelib chiqqan muammo va yechimlarning sabablarini tahlil qilish izlash, aniqlash va o'z g'oyalarini taqdim eta olish qobiliyatiga egaligi;
- O'quvchilar olgan bilimlar, ko'nikmalarini real-hayotiy vaziyatda qo'llay olish qobiliyatiga egaligini tadqiq etadi.

Ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarning o'qish savodxonligi asosiy o'rinni egallaydi.

O'qish savodxonligi – shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rnini topish maqsadiga erishishi yo'lida matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati demakdir.

O'qish savodxonligining quyidagi ta'rifida uning har bir qismiga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, PISAdagi dalillar va boshqa amaliy tadqiqotlardan foydalangan holda, ushbu sohaning ta'rifiga ba'zi muhim o'zgartirishlar kiritildi va puxta ishlab chiqildi. Bu nazariyadagi o'zgarishlar va dunyoda bo'layotgan o'zgarishlarni inobatga olib amalga oshirildi.

O'qish va o'qish savodxonligi bir-biridan farq qiluvchi tushuncha ekanligi anglashimiz kerak. Avvallari o'qish deganda shunchaki, harflardan so'zlar yasash, ovoz chiqarib o'qish tushunilgan bo'lsa, xalqaro baholashda o'qish savodxonligi bir qator aqliy faoliyat va til kompetensiyalarini o'zida qamrab oladi. Matn tarkibidan alohida olingan so'zning ma'nosini tushunishdan tortib, matnning fonetik, leksik, grammatik qurilishini anglash hamda matndan olingan tushunchaning o'zini hayotiy voqea hodisalar bilan bog'lay olish kabi ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi.

O'qish savodxonligi orqali o'quvchi tushunish, foydalanish, mulohaza yuritish hamda munosabat bildirish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi.

O'qish savodxonligi o'quvchiga nimaga kerak degan savol tug'ilishi tabiiy. Bunga quyidagilar asos bo'lib xizmat qiladi:

- **Matn orqali o'quvchining tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish ko'nikmalari shakllanadi.**
- **Avvalo, matn tuzish texnikasini o'rganadi. O'zi matn tuzib, yoza oladigan bo'ladi.**
- **Matn lug'ati bilan ishlash jarayonida qanday so'zlardan foydalanish kerakligi, shu o'rinda, aynan, qaysi so'z qo'llansa, o'rinli bo'lishini tushunadi.**
- **Matndan savol berishni o'rganadi. Aytilmoqchi bo'lgan asosiy fikrni ajratib oladi. Savollarga xoh to'g'ri, xoh noto'g'ri javob berish jarayonida mustaqil fikrlaydi.**
- **Ba'zi matnlarga sarlavha qo'yilgan, ba'zilariga esa yo'q. Sarlavha tanlash jarayonida matndagi asosiy fikrni anglab yetib, uni qisqa va mazmunli jumlada aks ettirishni o'rganadi.**

– **Lugʻat bilan ishlash jarayonida oʻquvchi oʻzi uchun yangi boʻlgan soʻzlar izohini oʻrganadi, lugʻat boyligi oshadi.**

Oʻquvchilarni mantiqiy kreativ fikrlashga undovchi matn 8- sinf ona tili darsligida berilgan “Amir Temur va meʼmor” matni misol boʻladi. Oʻquvchi avvalo matn bilan tanish boʻlishi lozim. Shu sababli avval matn oʻqituvchi tomonidan oʻqib beriladi yoki audio yozuv varianti eshittiriladi, oʻquvchilar matnni kuzatib borishadi. Bu orqali oʻquvchilarning tinglab tushunish koʻnikmalari shakllantiriladi.

AMIR TEMUR VA MEʼMOR

Bir kuni Amir Temur tez muddatda dunyo **qoyil qoladigan** madrasa qurib bitirishni **niyat qilibdi**. Mohir meʼmorni chaqirib, oʻsha kuniyoq ish boshlatmoqchi boʻlibdi. Meʼmor bunday binoni **shoshilinch qurib boʻlmasligini** qancha aytsa ham, Amir Temur koʻnmabdi. Noiloj qolgan meʼmor madrasaning joyini tayyorlab, poydevorini qoʻydirib, bir kechada gʻoyib boʻlib qolibdi. Yer-u koʻkni qidirib topisholmabdi. Oradan ikki yil oʻtgach haligi usta yana paydo boʻlibdi-da, dargʻazab Amirga:

– Siz istagan muddatda bu **binoni qurib bitkazishim** mumkin edi, ammo ming goʻzal boʻlgani bilan uning umri uzoqqa bormasdi. **Oʻylanmay qilingan** ishning oxiri voy. Siz aytgan binoni qurish uchun oʻylashga fursat kerak edi. Men ikki yil koʻrinmay ketgan davrimda shu haqda oʻyladim.

Qancha-qancha yurtlardagi qasri oliylarni koʻrib keldim. **Ham boqiy, ham goʻzal** boʻlishi rejalarini tuzdim. Men bir bino yaratmoqchimanki, uning tepasida faqat osmon boʻladi. Osmon xalaqit bermasa, uni yana ham **balandroq koʻtarishim** mumkin boʻlardi, – deb javob qilgan ekan [1].

Oʻquvchilarning gapirish malakalarini shakllantirish uchun avvalo quyidagi savollar bilan murojaat qilish mumkin. Matnni tushunish darajasini aniqlash, kreativ fikrlashni oshirish.

Amir Temur nega meʼmorni eshitishni istamadi?
--

Nega meʼmor Amir Temurdan qochib ketdi?
--

Meʼmorda qaytish uchun jurʻat nima sababdan paydo boʻldi?
--

Mantiqiy va kreativ fikrlashga undovchi topshiriqlar:

1. “Amir Temur va meʼmor” matniga mos kelmaydigan jumla qaysi qatorda berilgan?

A) Amir Temur tez muddatda dunyo qoyil qoladigan madrasa qurib bitirishni niyat qilibdi.

B) Meʼmor bunday binoni shoshilinch qurib boʻlmasligini qancha aytsa ham, Amir Temur koʻnmabdi.

C) Noiloj qolgan meʼmor madrasaning joyini tayyorlab, poydevorini qoʻydirib, bir kechada gʻoyib boʻlib qolibdi.

D) **Yer-u koʻkni qidirib topisholmabdi. Oradan bir yil oʻtgach haligi usta yana paydo boʻlibdi.**

2. Fikrni davom ettiring...Siz istagan muddatda bu binoni qurib bitkazishim mumkin edi.

A) Ammo ming go'zal bo'lgani bilan uning tez orada peshtoqlari nurab ketar edi.

B) Lekin chiroyli va hashamatli bo'lgani bilan, u xalqning olqishiga sazovor bo'lolmasdi.

C) **Ammo ming go'zal bo'lgani bilan uning umri uzoqqa bormasdi.**

D) Ammo juda go'zal bo'lsa-da, tezda qurilgani uchun bir yilda yer ostiga kirib ketar edi.

3. Me'morning donoligi uning hayotida qanday rol o'ynadi.

A) Bir qancha yurtlarda qasri oliylarni ko'rdi.

B) Qurgan qasri go'zal va boqiy bo'lishini rejalashtirdi.

C) Mamlakatdan qochib ketdi, Amir Temur uni topib qatl qildirdi.

D) **Go'zal, boqiy, baland imorat imorat qurib, Amir Temurning e'tiborini qozondi.**

4. Sizningcha me'mor to'g'ri ish qildimi? Fikr mulohazalaringzni yozing.

5. Berilgan matnga yana qanday sarlavha qo'ygan bo'lar edingiz?

6. "O'ylamay qilingan ishning holiga voy" maqolini qanday tushundingiz?

7. Berilgan fikrlardan qaysi biri hikoya mazmuniga xulosani ifodalaydi.

A) Gap bilaman deb, og'zingga zo'r berma, ish bilaman deb qo'lingga.

B) Bekengash ishning pushaymoni ko'p

C) Yetti o'lchab bir kes.

D) Ho'kizning muguzi o'ziga og'irlik qilmas.

8. Hikoya mazmuniga mos kelmaydigan maqol qaysi qatorda berilgan?

A) Avval o'yla keyin so'yla

B) Sanamay sakkiz dema

C) Bozor borsang, avval oqshomdan taraddud ko'r

D) Besh qo'l og'izga sig'mas

9. Berilgan maqollardan qaysilari hikoya mazmuniga mos keladi. (Ha yoki yo'q javobi orqali) bir necha javobli topshiriq.

– Yolg'on gap bo'lsa ham nishonga tegsin.

– Ish avvali bir o'ylasang, oxirini besh o'yla.

– Yo'l bilmagan manziliga yetolmas.

– Keng bichilgan to'n to'zmas.

– Kengash fikr- quyma fikr.

- Kengash qilgan el ozmas.
- Kecha yotib o'yla, erta turib so'yla.
- Kun ishini tun o'yla.
- Maslahat bilan otga tosh uzoqqa borar.
- Maslahatli to'n tor kelmas.[2]

O'quvchilarning tilshunoslik nuqtayi nazaridan olgan bilimlarini ham sinovdan o'tkazib olamiz. Bu ham o'qish savodxonligining bir qismi hisoblanadi, chunki Lingvistik va grammatik bilimlar ham sinovdan o'tkaziladi. Hozirgi zamon ona tili darsliklarining akasariyat 50% nazariy, 50% amaliy bilimlar olishdan iborat. Shuning uchun tilshunoslikka oid bo'lgan BKMsinovdan o'tkazamiz.

1. "Amir Temur va memor" hikoyasidan olingan matndan ajratib ko'rsatilgan birliklardan so'z birikmasi va qo'shma so'zlarni ajratib oling.

Qo'shma so'z	So'z
Niyat qilmoq	Binoni qurib bitgazgan.

10. So'z birikmasi va qo'shma so'zning farqi va o'xshashligini quyidagi jadvalga joylashtiring.

So'z birikmasi	O'xshashligi	Qo'shma gap
grammatik birlik	So'z birikmasida ham, qo'shma so'zda ham qismlar bir xildagi so'z turkumlariga oid bo'lishi mumkin, har ikkalasi ham bir xil grammatik shaklga ega bo'lishi mumkin. Masalan, oq qush – oqqush, uch quduq – uchquduq	leksik birlik
tushuncha ifodalaydi		leksik ma'no ifodalaydi
qismlari ma'no mustaqilligini saqlagan bo'ladi		qismlari ma'no mustaqilligini yo'qotib, boshqa bir ma'no ifodalaydi
qismlari alohida-alohida so'roqqa, sintaktik vazifaga, urg'uga ega bo'ladi		qismlari yaxlitligicha bitta so'roqqa, bitta urg'uga, bitta sintaktik vazifada bo'ladi
qismlari hamisha ajratib yoziladi		asoslari, ko'pincha, qo'shib yoziladi
nutq jarayonida hosil qilinadi		tayyor material bo'lib, nutq jarayonida hosil qilinmaydi
qismlari orasida grammatik aloqa sezilib turadi		asoslari orasidagi grammatik aloqa yo'qolgan bo'ladi

12. Berilgan izohlardan **madrasa, mohir, me'mor, poydevor, fursat, boqiy, oliy** [4] so'zlarining ma'nosini aniqlab, ularni ma'no muvofiqligi asosida moslang.

- 1) madrasa
- 2) mohir
- 3) me'mor
- 4) poydevor
- 5) fursat
- 6) boqiy
- 7) oliy

- a) bino devorlarining asos qismi;
- b) vaqtning zum, damdan keyingi kichik qismlaridan biri;
- c) abadiylikka ega;
- d) eng yuqori;
- e) sharq o'tmishida oliy ma'lumot beruvchi ta'lim muassasasi;
- f) imorat qurilishini loyihalash bo'yicha mutaxassis.

Javob: _____

13. Ajratib ko'rsatilgan so'zlardan so'z birikmalarni ajratib, ular tarkibidagi hokim so'zlarni topib, qaysi so'z turkum bilan ifodalanayotganini aniqlang.

Masalan: Binoni qurib bitkazmoq so'z birikmasida hokim so'z qurib bitkazmoq fe'l so'z turkumi, ko'makchi fe'lli so'z qo'shilmasi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, o'quvchilarning topshiriq talablariga o'zining shaxsiy yondashuvlari berilgan vazifani bajarish jarayonida alohida o'rin egallaydi. O'qish maqsadining tuzilishi, o'quvchining qiziqishi, saviyasi bilimidan kelib chiqadigan maqsadlar kabi muayyan topshiriqlar yo'l- yo'riq ko'rsatadi.

Lekin shunga qaramasdan PISA tadqiqotlarida o'qish savodxonligini baholash faqatgina o'quvchilarning bajargan topshiriqlari asosida emas, balki tashqi muhitdagi, hayotidagi harakatlarni qabul qilish ko'nikmalariga bo'lgan maqsadlarini inobatga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Qodirov, H. Ne'matov, M. Abduraimova, R. Sayfullayeva, B. Mengliyev Ona tili 8-sinf darslik T.: 2019-yil

2. A. Ismailov va boshqalar **Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash** (*Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma*). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil, 92 bet.

O'QUVCHILARDA TANQIDIY MULOHAZA VA KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING MEXANIZMLARI

Baynazarova Dilnoza Djamoliddinovna,

A.Avloniy nomidagi Xalq ta'limi muammolarini o'rganish
va istiqbollarini belgilash ilmiy tadqiqot instituti Ta'lim menejmenti
yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo'ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san'at va ijtimoiy fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar berishdan kattaroq narsadir. Maqolada o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirish mazmuni va tanqidiy mulohazalarni rivojlantirish mexanizmlar bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy jamiyat, intellektual qobiliyat, mantiqiy fikrlash, umumiy madaniy, shaxsiy va kreativ fikrlash ko'nikmalari.

Аннотация: творческие подходы и достижения способствовали развитию человеческой цивилизации во всем мире в самых разных областях, от науки и техники до философии, искусства и социальных наук. Креативное мышление – это больше, чем просто генерация случайных идей. В статье представлена информация о содержании формирования творческого мышления у учащихся и механизме развития критического мышления.

Ключевые слова: современное общество, интеллектуальные способности, логическое мышление, общекультурные, личностно-творческие навыки мышления.

Annotation: creative approaches and achievements have promoted human civilization around the world in a variety of fields, from science and technology to philosophy, art, and the social sciences. Creative thinking is more than just giving random ideas. The article provides information on the content of the formation of creative thinking in students and the mechanism for the development of critical thinking.

Keywords: modern society, intellectual ability, logical thinking, general cultural, personal and creative thinking skills.

Kirish

Zamonaviy jamiyatning ijtimoiy tartibi yosh avlodga nafaqat ta'lim faoliyatida, balki kundalik hayotda ham zarur bo'lgan mantiqiy fikrlash va fazilatlarga ega bo'lishi kerakligini taklif qiladi. Ushbu texnologiyaning asosiy mezonlaridan biri bu tanqidiy mulohazalardir. O'z-o'zidan ma'lumotni ongli ravishda o'tkazgan va tushungan holda chiziq chizish, aniq, to'g'ri va ko'pincha ijodiy (hozir odat bo'lganidek – ijodiy) qaror qabul qilish qobiliyati - bularning barchasi XXI asrning muvaffaqiyatli o'quvchini yaxshi tavsiflaydi. Tanqidiy mulohaza texnologiyasi o'qituvchi rahbarligida ta'lim maydonida mustaqil ravishda yo'naltirilgan ijodiy rivojlangan shaxsni shakllantirishga yordam beradi. Shunday qilib, tanqidiy mulohaza texnologiyasi Davlat ta'lim standartiga muvofiq zamonaviy ta'lim maqsadlariga javob beradi [1].

O'quvchilarning umumiy madaniy, shaxsiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlanishini, o'rganishga, o'rgatish va o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvni amaliy amalga oshirishni ta'minlaydi. Zamonaviy pedagogika uchun tanqidiy mulohazani rivojlantirish texnologiyasi yangi, garchi uning ko'pgina elementlari juda uzoq vaqt davomida ishlatilgan bo'lsa-da, bu tushunchalarning ko'pchiligi boshqacha nomga ega edi.

O'quvchilarda kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Biroq biz uni tanqidiy mulohaza bilan adashtirib yubormasligimiz, aksincha bizga imkonsiz muammolarni hal qilishda bir-birini to'ldirib turuvchi yechimlarni topishda yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mustaqil hamdo'stlik davlatlari olimlaridan L.Vigotskiy, A.Leontev, D.Elkonin, O.Vasilchenko, E.Melkumova, V.Miretskaya, M.Suxomlinova, E.Emmanuel kabilarining ilmiy ishlarida shaxs ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari o'rganilgan. E.P.Torrance, N. Rogers, J.Purnell, P.Roberts, A.M.Galligan, Sh.Tatsuno kabi xorijiy olimlarning ishlarida shaxsning individual qobiliyatlari, ijodiy salohiyatini namoyon etish masalalari ochib berilgan.[4]

Xorijiy va mahalliy tadqiqotlar tahlili asosida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash kontsepsiyasining asosiy tarkibiy qismlarini, shuningdek, uni yoshlar auditoriyasiga nisbatan qo'llash maqsadga muvofiqligini aniqlashga harakat qildi. O'quvchilar bilan ishlash uchun axloqiy munosabatlarni rivojlantirishni ta'minlaydigan va tanqidiy mulohazaning asosiy darajasi bo'lgan axborotga tanqidiy munosabat tushunchasidan foydalanish taklif etiladi. G'arb va mahalliy metodologiya g'oyalarini sintez qilish asosida filologiya yo'nalishi o'quvchilarida ko'rib chiqilgan sifatni shakllantirish metodologiyasining qisqacha tavsifi berilgan. Axborotda tanqidiy munosabatni rivojlantirish bo'yicha eksperiment natijalari keltirilgan [2].

Zamonaviy sharoitda o'qitishning maqsadi mavjud ma'lumotlarni oddiy uzatish emas, balki shaxsning individual qobiliyatlarini ochish, uning aqliy faoliyatini rivojlantirishdir. Vazifa insonni bir umrga o'rgatish emas, balki uni bir umr o'rganishga o'rgatishdir. Ushbu muammoni hal qilishda o'qish va yozish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi (RCCHP) kabi yangi zamonaviy texnologiyadan foydalanish muvaffaqiyatli yordam berishi mumkin. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi birinchi marta Shimoliy Ayova universiteti va Xobard va Uilyam Smit kollejarining Xalqaro o'qish assotsiatsiyasi tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu dastur mualliflari C. Temple, D. Steele, C. Meredith. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi ilm-fan, ta'lim va faoliyat sohalarida foydalanish uchun mo'ljallangan ochiq strategiyalar va metodik usullar tizimi sifatida tavsiflanadi [3].

MUHOKAMA

Kreativ fikrlash o'quvchilarning bilim olish va muammolarni hal qilish qobiliyatidir. Aniqroq aytganda, kreativ fikrlashni o'rganish qobiliyati, shuningdek, diqqat, nutq qobiliyatlari, mulohaza yuritish, fikrlash va ijodkorlik kabi intellektual qobiliyatlarning

dinamikasi va barqarorligi bilan tavsiflanadi. Fikrlash jarayonlarining tabiati yoshga qarab o'zgaradi. Dars shakllari an'anaviy o'qitishdagi darslardan farq qiladi. O'quvchilar o'qituvchini tinglab passiv o'tirmaydilar, balki darsning qahramoniga aylanadilar. Ular o'zlarini o'ylaydilar va eslaydilar, bir-birlari bilan fikr almashadilar, o'qiydilar, yozadilar, o'qiganlarini muhokama qiladilar. Tanqidiy mulohazaning turli usullari o'quvchilarning sinfdagi imkoniyatlarini ochib beradi [5].

Zamonaviy darslarni va o'qitishni AKTdan foydalanmasdan amalga oshirish mumkin emas. AKTdan foydalanish menga berilgan mavzu bo'yicha kerakli ma'lumotlardan ishonchli foydalanish, ushbu fan bo'yicha fan yutuqlaridan foydalanish, topshiriqlar mavzusiga mos keladigan onlayn materiallardan foydalanish imkonini beradi. AKT menga o'qitishda yordam beradigan, tushuntirishni osonlashtiradigan, o'quvchilarga tushunchalarni tushunishga, ko'rinishga ega bo'lishga, qiziqish uyg'otishga, motivatsion fon yaratishga yordam beradigan muhim vositadir.

O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta'lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o'quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o'quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Kreativ fikrlash ta'siri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortida turishi rost, lekin u ayni damda universal va tenglashtiruvchi xususiyatga ega fenomen hamdir, ya'ni har qanday shaxs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega. [6] Darhaqiqat, ta'lim sohasidagi mutaxassislarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash jarayonlarida mashg'ul bo'lish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy ko'nikmalarning ham rivojlani shiga olib keladi. Shular jumlasiga tanqidiy mulohaza, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning o'zini yaxshiroq anglash ko'nikmalari, muammoni hal etish ko'nikmalari kiradi.

XULOSA

Darsda tanqidiy fikrlash texnologiyalarini qo'llagan holda shunday xulosaga keldimki, bunday ko'p qirrali ish o'quvchilarda taqdim etilgan ma'lumotlarni har tomonlama tushunishni shakllantiradi, o'quvchilar tomonidan olingan bilimlarni mustahkamlash va eng muhimi, faollashtirishga yordam beradi. Xotiradan ishlaganda, odatda aytilgan narsa olinadi: "Men buni bilganimni bilmasdim". Ishning bunday turi mavjud ma'lumotlarni qayta ko'rib chiqish, muammoga boshqa tomondan qarash, bilimlardagi bo'shliqlarni to'ldirish imkonini beradi. Axir, odatda o'quvchilardan tahlil qilish, asosiy narsani tanlash, xulosa chiqarish talab qilinadi va bularning barchasi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning ajralmas qismidir. Ijodiy faoliyat fanga qiziqish paydo bo'lganda paydo bo'ladi. Tanqidiy mulohazani rivojlantirish uchun men o'quvchilarning faolligini faollashtiraman, bolalarda o'z-o'zini tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojni rivojlantiraman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Трубинова, Е. А. Технология развития критического мышления в учебно-воспитательном процессе / Е. А. Трубинова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – № 23 (103). – С. 946-948.
2. Габидулин, Т. К. Технология развития критического мышления как средство развития умственных способностей студентов колледжа / Т. К. Габидулин. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2017. – № 21.1 (155.1). – С. 20-22.
3. <https://moluch.ru/archive/155/43970/>
4. Nellya Midxatovna Zakirova “O‘quvchilarda kreativlikni shakllantirish mazmuni va usullari” Academic research in educational sciences volume 1 | ISSUE 3 | 2020 ISSN: 2181-1385.
5. Алтаева, Ш. К. Критическое мышление как средство развития творческих способностей учащихся на уроках химии / Ш. К. Алтаева. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2016. – № 26.1 (130.1). – С. 11-14.
6. Creative Thinking Strategic Advisory Group Report, Organisation for Economic Co-Operation and Development, [https://one.oecd.org/document/EDU/PISA/GB\(2017\)19/en/pdf](https://one.oecd.org/document/EDU/PISA/GB(2017)19/en/pdf) (accessed on 26 March 2018).

O'QUVCHILARDA KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Rahimova Naima Sobirjon qizi,
Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada o'quvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirish mazmuni va usullari bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. PISA (The Program for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturida kreativ fikrlashni baholash yo'nalishi haqida asosiy tushunchalar, baholashda e'tibor qaratiladigan muhim jihatlar va baholash yondashuvlari keltirib o'tilgan.

Аннотация: в данной статье представлена информация о содержании и методах формирования творческого мышления у учащихся. Международная программа оценки PISA (The Program for International Student Assessment) дает базовое понимание направления оценки творческого мышления, важных аспектов, которые следует учитывать при оценке, и подходов к оценке.

Annotation: this article provides information on the content and methods of forming creative thinking in students. The PISA (The Program for International Student Assessment) international assessment program provides a basic understanding of the direction of creative thinking assessment, important aspects to consider in assessment, and assessment approaches.

Kalit so'zlar: PISA, baholash, kreativlik, qobiliyat, layoqat, tadqiqotchilik, tahlil, kreativ topshiriqlar.

Ключевые слова: PISA, оценка, креативность, умение, способность, исследование, анализ, творческие задания.

Keywords: PISA, assessment, creativity, ability, ability, research, analysis, creative assignments.

Ta'lim tizimida xalqaro tadqiqotlar, standartlar asosida dars jarayonlarini tashkil etish, baholash, darsning sifat-samaradorligini oshirishda juda keng qo'llanilmoqda. Xalqaro tadqiqotlardan foydalanib o'quvchilarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish juda yaxshi samara ko'rsatadi. Kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo'ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san'at va ijtimoiy fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar berishdan kattaroq narsadir. U insonga ba'zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko'nikmadir. Butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ehtiyoj sezmoqda, bu esa, o'z navbatida, innovatsiya va kreativ fikrlash ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Kreativ fikrlash ta'siri butun jamiyatga sezilarli innovatsiya turlarining ortida turishi rost, lekin u ayni damda universal va

tenglashtiruvchi xususiyatga ega fenomen hamdir, ya'ni har qanday shaxs, u yoki bu darajada, kreativ fikrlash qobiliyatiga ega.

Ta'lim sohasidagi mutaxassislar va psixologlarning fikriga ko'ra, ijodiy faoliyat bilan bog'liq fikrlash jarayonlarida mashg'ul bo'lish deb tushunilgan kreativ fikrlash bir qator boshqa shaxsiy ko'nikmalarning ham rivojlanishiga olib keladi. Shular jumlasiga metakognitiv qobiliyat, insonlar bilan muomala qilish va shaxsning o'zini yaxshiroq anglash ko'nikmalari, muammoni hal etish ko'nikmalari kiradi. Shu bilan birga, shaxs kamoloti, ta'lim olishdagi muvaffaqiyati, kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va jamoatchilik orasidagi obro'si ham insonning kreativ fikrlash ko'nikmasiga bog'liq.

PISA xalqaro baholash dasturidagi ushbu faoliyat Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ijodiy fikrlashni rivojlantirish borasidagi yangi pedagogikani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan boshqa bir loyihasi bilan bog'liqdir.

Kreativ fikrlashda ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikma bo'lib, bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari yangilanayotgan davrga xos ko'nikmalarga ega kadrlarni talab etayotgan makonga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarida ishlashi, yangi muammolarni yangi ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta'lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o'quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o'quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi.

Kreativ fikrlash ham boshqa yo'nalishlar kabi amaliy va yo'naltirilgan yondashuv orqali rivojlantirilishi mumkin. Ba'zi o'qituvchilarga o'quvchining kreativ fikrlashini rivojlantirish o'quv dasturidagi boshqa fanlar evaziga bo'layotgandek ko'rinadi. Aslida, o'quvchilar barcha fanlarda kreativ fikrlashi mumkin. Kreativ fikrlash bilim berishga qaratilgan dars mobaynida ko'r-ko'rona yodlash o'rniga tadqiqot va ixtironi qo'llab-quvvatlaydigan yondashuvlar orqali rivojlantirilishi bilan alohida ahamiyatga ega. O'qituvchilar kreativ fikrlashni ajrata olishlari, bunday fikrlashga mos shart-sharoitlarni bilishlari va o'zlari ham o'quvchilarga fikrlashda ko'proq ijodiy yondashishga yordam bera olishni bilishlari kerak. Kreativ fikrlash qay tariqa vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvur, o'z navbatida, o'qituvchilarga ta'lim jarayonida o'quvchilarda ijodiy g'oyalar bo'lishi uchun muayyan vaqt talab etiladi. Kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholash isbotga tayangan dalillar asosida shakllantirilib, o'quvchilar kompyuter platformasida qilayotgan, o'qiyotgan va yaratayotgan narsalarni ko'p jihatli malakalar bilan bog'laydi.

Kreativlikni baholash – o'quvchining qobiliyatlari haqidagi muayyan da'volarni dalilga asoslangan fikrlash jarayonida tahlil etishdir. Umuman olganda, o'quvchining baholashdagi vazifalarga javobi ushbu fikrlash jarayonida dalillar bilan ta'minlaydi, psixometrik tahlil esa har bir da'voni tahlil qilish uchun isbotning yetarli ekanligini belgilaydi. PISA baholash dasturidan kreativ fikrlashni baholashning asosiy doirasi sifatida foydalanish mumkin.

PISA dasturida o'quvchilar uchun tegishli kreativ fikrlash tavsifidan foydalanadi. PISA tadqiqotida kreativ fikrlash bilim sohasida original va samarali yechimlar, yutuqlar va tasavvurni ta'sirchan ko'rinishlarga olib ke ladigan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirishda samarali ishtirok etish qobiliyati deb ta'riflanadi. Ushbu tavsif o'quvchilarning turfa kontekst va ta'lim darajasida g'oya berish amaliyotida samarali qatnashishni o'rganishlari kerakligiga, g'oyaning o'ziga xosligi va munosibligini baholagan holda uning ustida mulohaza yuritishga va toki maromiga yetkazmaguncha g'oyani takomillashtirishga urg'u beradi. Bu tavsif ishlab chiqilayotganda, shuningdek, turli sohadagi mutaxassislar maslahati va kreativlik borasidagi keng adabiyot tahlilining natijalari ham inobatga olingan.

Tug'ma talantning ahamiyatini kamaytirish hamda takomillashtirish mumkin bo'lgan shaxsning kreativ fikrlash qobiliyatiga ko'proq urg'u berish maqsadida PISA tadqiqoti kreativ fikrlash yo'nalishining baholashi mana shu kichik kreativlik bilan bog'liq vazifalarga asosiy e'tiborni qaratadi. Kreativ fikrlashning bu turi nafaqat insho yozish yoki rasm chizish kabi, asosan, ichki dunyoni aks ettirish talab qilinadigan ta'lim kontekstiga, balki g'oya berish masalalarini tahlil etish, jamiyatdagi muammolarni hal etishga aloqador bo'lgan kengroq sohalarga ham taalluqlidir.

Kreativ fikrlash testlarining birinchi avlodi domenning umumiyliigi, ya'ni har qanday sohadagi ijodkorlikning umumiy xususiyatlari mavjudligi haqidagi g'oyaga asoslangani kabi tadqiqotchilar ijodkorlikni baholaydigan sinovlarda shaxsning natijalari umumiyashtirilishi mumkinligini, bir sohadagi kreativlik ikkinchi sohaga ham o'tkazilishi mumkinligini taxmin qilganlar. Ushbu tadqiqotlar yo ijodkorlik uchun zarur bo'lgan qobiliyat va ko'nikmalar domenga bog'liq bo'lib, domendan domenga ajralib turishini ta'kidlamogda, yoki ikki yondashuvning qisman jamlagan ijodkorlik modellarini taqdim etmogda.

Tadqiqotchilar tomonidan kreativ yondashuvning quyidagi domenlari sanab o'tilgan: kundalik, ta'limga oid, harakatga oid, ilm-fanga oid va san'atga oid sohalar. Ijodiy faoliyat "san'atkorlik" va "ilmiy" sohalariga ajratilgan. Ijodiy faoliyat uch umumiy sohaga bo'linishi mumkin: verbal, san'atkorlik va muammoni hal qilish. Kreativlik sohalarini o'rgangan amaliy tadqiqotlarning batafsil tahliliga ko'ra, matematika ilmiy sohasi doimo boshqa ijodkorlik sohalardan yaqqol ajralib turadi. Har qanday shaxsning ijodiy faolligi uchun to'rt zaruriy qismi sanab o'tiladi:

- sohaga bog'liq qobiliyatlar;
- kreativlikka bog'liq jarayonlar;
- vazifa borasidagi ishtiyoq (motivatsiya);
- mos, qulay sharoit.

Ijodiy sermahsullik bazaviy resurs yoxud sohaga bog'liq qobiliyatlar, jumladan,

bilim va texnik ko'nikmalar bo'lib, ularni yangicha usulda birlashtirish uchun kerak bo'ladigan qobiliyatlar tayyor qo'llanmalardan voz kecha olish kabi zarur motivatsiyani taqozo etadi. Bu to'rt komponent ham turg'un, ham takomillashtirish va muhitga moyil bo'lgan komponentlardan iborat. Xulosa sifatida shuni bayon etish mumkin bo'ladiki o'quvchilarning kreativ fikrlash ko'rsatkichlari ularning tadqiqotchilik qobiliyatlariga qanday bog'liq ekanligini tahlil etish ham o'rinlidir. Xuddi o'quvchi ishtiyoqini o'lchaydigan uslub kabi, uning tadqiqotchilik qobiliyatini ham kompyuterlashgan testdagi xatti-harakatini kuzatishdan olingan (telemetriya) ma'lumotlar asosida tahlil qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoev. Maktab ta'limini rivojlantirish umumxalq harakatiga aylanishi zarur. 2019-yil 23-avgust videoselektordagi nutqidan.
2. Toshtemirova S. A. (2020). Ta'lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida // Uzluksiz ta'lim. № 1 (86). – S.5
3. D.Rahmatullaev, M.Abdullaeva. Umumiy o'rta ta'lim tizimini boshqarish. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012, 116 bet.
4. Куйсинов О.А., Муслимов Н.А., Уразова М.Б. Формирование профессиональной компетенции будущих учителей посредством применения веб-квест технологии “Научное обозрение: гуманитарные исследования” научный журнал, Москва, Россия, 2014 год. №3. Волгоград. Россия. 2015 год.
5. Куйсинов О.А., Уразова М.Б. О сущности и роли проектировочной деятельности в профессиональном развитии учителя. SCIENCE AND WORLD. International scientific journal. № 5 (21), 2015, Vol.II. Наука и мир. Международный научный журнал, № 5(21),2015, Том 2. Импакт фактор журнала “Наука и мир” – 0,325 (Global Impact Factor 2013, Australia).

АМАЛИЁТЧИ ПСИХОЛОГЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИК ОМИЛЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

Рустамов Шавкат Шухратович,
психология кафедраси ўқитувчиси
Ражабова Сабина Саъдуллоевна,
психология таълим йўналиши талабаси
Бухоро давлат университети

Аннотация: данная статья дает представление о научных исследованиях практикующих психологов по математической компетентности, творческому творчеству, ориентации психологов на логическое мышление, изучению взаимной интеграции гуманитарных наук с областью математики, обработке психологических данных с помощью математических и статистических методов.

Аннотация: ушбу мақолада амалиётчи психологлариинг математик компетентлик, ижодий-яратувчанлик, психологлари мантиқий фикрлашга йўналтириш, гуманитар фанларнинг математика соҳаси билан ўзаро интеграцияни ўрганиш, психологик маълумотларни математик-статистик усуллар орқали қайта ишлашга оид илмий изланишлар ҳақида фикр боради.

Abstract: this article gives an idea of the scientific research of practicing psychologists on mathematical competence, creative creativity, orientation of psychologists to logical thinking, study of the mutual integration of humanities with the field of mathematics, processing of psychological data through mathematical and statistical methods.

Ключевые слова: факторный анализ, SPSS, IBM, статистический пакет, самообучения, самоконтроль.

Калит сўзлар: факторли таҳил, SPSS, IBM, статистика пакети, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини идора қилиш.

Keywords: factor analysis, SPSS, IBM, statistical package, self-learning, self-control.

Мавзунинг долзарблиги. Жаҳонда ҳар бир мамлакат таълим тизимида зеҳнли, иқтидорли, қобилиятли ва ижодкор инсонларни ўқитиш ҳамда уларни жамият тараққиётига тайёрлаш устувор вазифа сифатида муҳим аҳамиятга эга. Дунёнинг етакчи таълим муассасаларида психологлари тайёрлашда уларнинг касбий компетентлиги ривожлантиришда аниқ фанларни ўқитиш, интеграллашган интерфаол таълим технологиялари, мантиқий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришнинг самарали механизмлари йўлга қўйилмоқда [1].

Дунёнинг халқаро илмий марказларида амалиётчи психологлариинг математик компетентлик, ижодий-яратувчанлик, психологлари мантиқий фикрлашга йўналтириш, гуманитар фанларнинг математика соҳаси билан ўзаро интеграцияни ўрганиш, инновацион, техник тафаккурнинг шаклланиш хусусиятлари, психологик маълумотларни математик-статистик усуллар орқали қайта ишлашга оид

илмий изланишлар олиб борилмоқда. Глобаллашув ва ахборотлар кўламининг интенсивлашуви шароитида психология соҳаси бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқотларда компьютер усулларида фойдаланиш тобора кенг тарқалиб бормоқда. Бунинг сабабларидан бири кенг кўламли илмий-амалий тадқиқотлар олиб боришга, индивидуал тарзда диагностик ишларни олиб боришни тезлаштириш, осонлаштиришга имкон берувчи таъхис методикаларининг компьютер вариантларининг яратилиши бўлса, иккинчиси, статистик танламаларнинг репрезентативлигига, маълумотларнинг статистик таҳлили негизида чиқарилган хулосаларнинг асослилигига талабнинг кучайишидир.

Мамлакатимизда таълим тизимини такомиллаштириш, умумий ўрта таълим учун давлат таълим стандартлари ва норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш, ўқитишнинг илғор ёндашувларини жорий этиш бўйича олиб борилган ислохотлар натижасида мактаб амалиётчи психологларининг касбий компетентлиги математик билимларни эгаллаш орқали юксалтириш учун зарур шарт-шароитлар яратилди [2].

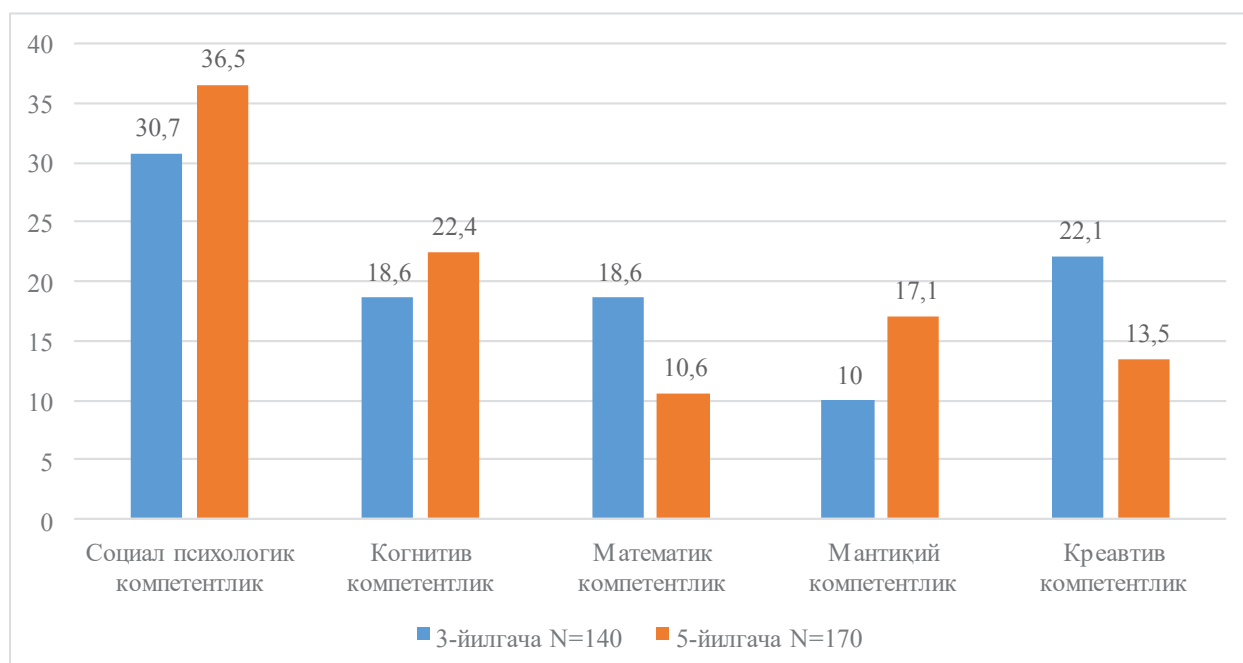
Хорижий олимлар томонидан амалиётчи психологларнинг математик компетентлиги борасида бир қанча изланишлар олиб борилган бўлса-да, аммо улар қўлга киритган натижаларни маҳаллий шароитда тўғридан-тўғри қўллаш ижобий самара бермаслиги мумкин. Хорижлик олимларнинг тадқиқотларида мазкур муаммони ечишга бағишланган фикрлар мавжуд. Жумладан, А.Адлер, Дж. Равен, К.Гаус, И.Борг, А.Кетле, Ф.Гальтон М.Муллер, Т.Стауфенбиел, В.А. Дюк, Р.Фишер, И.Ф. Гербарт, К.Холл, В.Лефевр, Ю.Кул, М.Ф. Дробишларнинг олиб борилган илмий изланишларида психологик муҳофаза тўғрисида шарҳлар берилган [3].

Рус олимларидан В.И. Байденко, И.А. Зимняя, В.В. Сериков, Ю.Г. Татур, В.Д. Шадриков, И.В. Блауберг, В.Г. Афанасьев, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин, В.И. Загвязинский, В.С. Ильин, Ф.Ф. Королев, В.П. Беспалько, В.В. Краевский, Н.В. Кузьмина, В.С. Гершунский, А.Д.Наследов, А.О.Крыштановский, М.М. Главатских, Р.И. Остапенко, Б.Г. Ананьев, Г.В. Суходольский, Е.В. Сидоренко кабиларнинг математик компетентлик бўйича олиб борган замонавий тадқиқотларида ўрганилган [4].

Мамлакатимизда мактаб амалиётчи психологларнинг математик компетентлиги, уларда психологик тадқиқот маълумотларни статистик жиҳатдан қайта ишлаш ва ушбу муаммонинг замонавий ечимларини ишлаб чиқиш психологиянинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Ўзбек олимларидан Ш.Р. Баратов, В.М. Каримова, А.М. Жабборов, З.Т. Нишонова, Н.С. Сафоев, Д.Ғ. Мухамедова, Б.Р. Қодиров, А.А. Расулов, Ғ. Қодиров, Г.Ш. Саломова, Н.М. Муллабоева, П.С. Эргашев, Г.К.Тулаганова сингари олимлар амалиётчи психологларнинг математик компетентлигини ўрганиш юзасидан тадқиқотлар олиб борилган [5].

**Математик компетентликни эксперт баҳолаш сўровномаси орқали
олинган маълумотлар таҳлили (n=310)**

Омиллар	Иш стажи	N	Ўртача қиймат	Стандарт оғиш	T	Ишонч даражаси
Социал психологик компетентлик	3-йилгача	140	30,7	9,7	4,457	,005
	5-йилгача	170	36,5	7,4		
Когнитив компетентлик	3-йилгача	140	18,6	7,8	1,968	,007
	5-йилгача	170	22,4	8,8		
Математик компетентлик	3-йилгача	140	18,6	9,9	4,965	,004
	5-йилгача	170	10,6	10,4		
Мантиқий компетентлик	3-йилгача	140	10,0	5,9	1,741	,003
	5-йилгача	170	17,1	5,4		
Креатив компетентлик	3-йилгача	140	22,1	6,5	3,963	,000
	5-йилгача	170	13,5	7,9		

1-расм. Амалиётчи психологлар “Прогрессив матрицалар” тести орқали олинган умумий маълумотлар таҳлилининг диаграмма кўриниши

Тадқиқотимиз мобайнида амалиётчи психологларнинг касбий компетентлигини аниқлаш мақсадида ишлаб чиқилган “Математик компетентликни эксперт баҳолаш сўровномаси орқали” олинган натижаларни шарҳига тўхталамиз. Ушбу сўровномада математик компетентликка даҳлдор бўлган 5 та (Социал психологик компетентлик, Когнитив компетентлик, Математик компетентлик, Мантиқий

компетентлик, Креатив компетентлик) мезон кўрсаткичлари кўриб чиқилди. Ушбу таҳлиллар мактаб тизимида фаолият олиб бораётган амалиётчи психологларнинг иш стажига қараб ўрганилди. Бунда, “Социал психологик компетентлик” мезони 3 йилгача иш стажига эга бўлганлар психологларда ўртача қиймат 30,7 бўлса, 5 йил ва ундан юқори меҳнат стажига эга мутахассисларда эса 36,5 ни ташкил этди (Студент t мезони бўйича статистик фарқ ,005) [6]. Бундан кўринадики, меҳнат фаолияти қанчалик юқори бўлса, амалиётчи психологларда бошқаларнинг ҳиссий-эмоционал ҳолатига жуда сезгирлик, яхши тингловчилик, инсонларнинг туйғуларини тез илғаш каби сифатлар юқори бўлар экан. “Когнитив компетентлик” мезонида ҳам маълум бир фарқ кузатилди. Яъни, 3 йилгача меҳнат фаолиятига эга бўлганларда ўртача қиймат 18,6 бўлса, 5 йил ва ундан юқори амалиётчи психологларда эса 22,4 ни кўрсатди (Студент t мезони бўйича статистик фарқ ,007). Бу шундан далолат берадики, уларда жамоа, гуруҳ аъзолари билан ҳамкорлик қила олиш қобилияти яхши шаклланган экан. Кейинги мезон “Математик компетентлик”да меҳнат фаолиятининг ҳажмига қараб тескари статистик фарқ кузатилди. 3 йилгача меҳнат фаолиятига эга психологларда 18,6, 5 йил ва ундан юқори эса 10,6 ни кўрсатди (Студент t мезони бўйича статистик фарқ ,004). Демак, 3 йил иш стажига эга бўлган психологларда математик амаллар, статистика, психологик тадқиқотларни қайта ишлашда замонавий технологияларни қўллашга бўлган муносабат юқори даражада эканлигидан далолат беради. Навбатдаги мезонлар “Мантиқий компетентлик” (3-йилгача 10,0 ва 5 йил ва ундан юқориларда 17,1 қиймат) ҳамда “Креатив компетентлик” (3-йилгача 22,1 ва 5 йил ва ундан юқори бўлган 13,5) бўйича ҳам амалиётчи психологлардан дастлабки статистик натижалар қўлга киритилди [7].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 февралдаги “2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг руҳий саломатлигини муҳофаза қилиш хизматини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПК-4190-сонли қарори.
2. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для пед. спец. вузов / О.А. Абдуллина. – М.: Просвещение, 1989. – 139 с.
3. Рустамов, Ш.Ш. Обработка психологических данных математическими методами (на примере программы SPSS). Вестник интегративной психологии (Ярославль, выпуск 22, 2021. – С. 162-164).
4. Рустамов, Ш.Ш. (2022). Корреляционный анализ пример по психологии. Корреляции в психологии. Science and Education, 3(3), 1100-1106.
5. Рустамов, Ш.Ш. (2022). Корреляционный анализ пример по психологии. Корреляции в психологии. Science and Education, 3(3), 1100-1106.
6. Рустамов, Ш.Ш. (2021). Кластерный анализ при большом количестве наблюдений (кластерный анализ методом к-средних). Журнал “Психология, (1), 216-218.
7. Rustamov, S. (2021). Usage Method of SPSS Software in the Processing of Psychological Data. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 7(7).

ОПЫТ РАЗРАБОТКИ И ПРОВЕДЕНИЯ КУРСА “АКАДЕМИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ”

Исмагилова Файруза Салихджановна,

д.психол.н., профессор

Уральский Федеральный Университет им.Б.Н.Ельцина,
Екатеринбург, Российская Федерация

Аннотация: проблема формирования у молодых ученых умения ориентироваться на международный и российский академические стандарты не решается только через обучение необходимым умениям. Разработка и проведение курса “Академические стандарты научных исследований” для магистерских программ должна быть нацелена на развитие мышления магистрантов, а именно на освоение ими научных методов индукции и дедукции.

Annotatsiya: yosh olimlarning xalqaro va Rossiya akademik standartlariga e'tibor qaratish qobiliyatini rivojlantirish muammosi (nafaqat) zarur ko'nikmalarni o'rgatish orqali hal etilmaydi. Magistratura dasturlari uchun “Ilmiy tadqiqotning akademik standartlari” kursini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bakalavriat talabalarining tafakkurini rivojlantirishga, ya'ni induksiya va deduksiyani dunyoni idrok etishning ilmiy usullari sifatida o'zlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Abstract: the problem of development of the ability of young scientists to focus on international and Russian academic standards is not solved only through teaching students the necessary skills. The development and implementation of the course “Academic standards of scientific research” for masters should be aimed at development of their scientific thinking, specifically, at acquiring induction and deduction as scientific methods of understanding the world.

Kalit so'zlar: akademik standart, ilmiy tadqiqot, induksiya, deduksiya.

Ключевые слова: академический стандарт, научное исследование, индукция, дедукция.

Keywords: academic standards, scientific research, induction, deduction.

Проблема. Сравнение российских и международных подходов в научном исследовании позволяет увидеть ряд существенных различий. Так, согласно требованиям большинства Диссертационных Советов и ВАК РФ, исследователь должен указать предмет и объект исследования, а требование ставить исследовательские вопросы не является обязательным. Напротив, согласно международным академическим стандартам АРА, объект и предмет не обязательно должны быть в явном виде, зато исследовательские вопросы (research questions) обязательны и служат “мостиком” к целям и гипотезам исследования [1]. К другим различиям можно, например, отнести: а) различие в понимании задач раздела “Методология” (Methodology); б) требования к выборке (согласно международным стандартам,

выборка должна быть соотнесена с величиной генеральной совокупности); в) обязательность, по стандартам APA, раздела “Ограничения исследования” (Limitations). Такое расхождение требований приводит к тому, что рукописи российских исследователей зачастую не проходят рецензирование в научных журналах, индексированных SCOPUS и WoS, даже, если результаты исследования имеют высокую научную ценность. Проблема приведения в соответствие российского и международного научных стандартов может быть конкретизирована в виде вопроса: Как сформировать у молодых ученых умение ориентироваться на международный и российский стандарты и таким образом повысить научную ценность их исследований? Решение этого вопроса лежит в разработке и проведении курса “Академические стандарты научных исследований” не только для программ подготовки аспирантов, но и для магистерских программ.

Дизайн курса. Для решения поставленной проблемы в Уральском Федеральном Университете им. Б. Н. Ельцина был разработан и введен в учебную программу магистратуры “Когнитивные науки” курс “Академические стандарты научных исследований” объемом 24 часа. К настоящему времени курс читается автором статьи четвертый год в группах российских (на рус. яз.) и иностранных (на англ. яз.) студентов. Изначально темы занятий были определены на основе международной практики [2].

Практические занятия основаны на выполнении студентами следующих заданий с последующим обсуждением в группе: 1) Разработка 3 формулировок проблемы планируемого исследования. Обоснование проблемы. Исследовательские вопросы, операционализация понятий. Цель и выдвижение гипотез; 2) Разработка Программы эмпирического исследования методом пиктограмм А.Р. Лурии; 3) Сравнение введения и заключения в 2-3 научных работах (поиск сходства и различий); Ранжирование 10 названий статей по академической привлекательности; 4) Мини-конференция “Научные проекты “Исследование проблемы... методом пиктограмм А.Р. Лурия”, разработанные в процессе усвоения курса “Академические стандарты...”

Результаты обучения. Анализ выполненных магистрантами планов научного исследования позволил выявить ряд трудностей, с которыми сталкиваются магистранты. Эти затруднения проявляются как в процессе перехода от частного к общему (индукция), так и при выведении частных следствий из какого-то общего знания (дедукция). Предикторами затруднений и ошибок выступило неумение магистрантов применять научные методы дедукции (при конструировании дизайна исследования) и индукции (при анализе полученных результатов), что подтверждается также другими исследователями [3].

Вместе с тем, в научном исследовании индукция, как выведение формально-логических умозаключений, которые приводят к получению на основании частных посылок общего вывода [4], необходима, чтобы показать: а) что данные по выборке работают на генеральную совокупность; б) какие теоретические обобщения вытекают из эмпирических результатов, в) для каких еще групп объектов могут быть полезны данные исследования. Дедукция, в свою очередь, требуется: а) в теорети-

ческом анализе для обобщения схожих теорий; б) при постановке гипотезы и выборе методов; в) при обсуждении результатов (путь от теории к результатам); г) в выводах (путь от теории к гипотезе).

Заключение. На основе проведенного анализа затруднений, которые продемонстрированы магистрантами, общее в курс были добавлены еще 2 темы: “Индукция в научном исследовании” и “Дедукция в научном исследовании”.

Анализ затруднений при изучении курса “Академические стандарты...” подтверждает, что для формирования умений планировать и проводить научное исследование согласно международным академическим стандартам необходимо не только обучение студентов исследовательским практикам, но и целенаправленное развитие их научного мышления, а именно помощь им в овладении индуктивным и дедуктивным научными методами познания мира.

Использованная литература:

1. <https://apastyle.apa.org/>
2. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. СПб.: Питер, 2004. – 558 с.
3. Долгачев, В. Е. Ошибки в использовании приема логического построения в письменной речи учащихся (аналогия, индукция, дедукция, причинно-следственная связь, классификация, доказательство) / В. Е. Долгачев // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – № 12(92). – С. 129-131.
4. Берштейн, Л. С. Нечеткие модели принятия решений: дедукция, индукция, аналогия / Л. С. Берштейн, А. В. Боженюк. – Таганрог : Таганрогский государственный радиотехнический университет, 2001. – 110 с. – ISBN 5-8327-0078-3.

TA'LIMDAGI XALQARO TADQIQOTLARNING YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Ziyyoyeva Nigina Azimboyevna,

Samarqand viloyati Toyloq tuman 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rni haqida gaplashamiz. So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda.

Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishini talab etadi.

Sababi, XX asrda va undan oldin kuchli xotira, ensiklopedik bilim, o'z sohasida iloji boricha ko'proq ma'lumotni bilgan mutaxassislar yuqori qadrlangan bo'lsa, endi bu bilimlar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lmay qoldi. Qidiruv tizimlari, onlayn ensiklopedialar, sohalar bo'yicha mukammal onlayn ma'lumotlar bazalari yaratildiki, endi bu ma'lumotlarni eslab qolish zaruriyati ikkinchi darajaga tushib qoldi. Hozirgi zamon mutaxassisida bu bilimlarni tahlil qilish, ulardan yangi ma'lumotlarni hosil qila olish, xalq tili bilan aytganda "kosa tagidagi nim kosa"ni ko'ra olish kompetensiyasi birinchi o'ringa ko'tarilayapti.

Kalit so'zlari: taraqqiyot, yangi O'zbekiston, tadqiqot, PISA, PIRLS, TIMMS, TALIS.

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Buning uchun kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikmadir. Bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari "XXI asr" ko'nikmalariga ega ishchilarni taqozo etayotgan dunyoga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi texnologiyalar orqali hal etishi kutilmoqda. O'quvchida kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi.

Yuqoridagi talablar ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy mamlakatlardagi kabi, ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.

Shu maqsadda Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarorni qabul qildi.

Qarorga ko'ra, quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilandi:

1. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS)-boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

2. Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS)-4 va 8-sinf o'quvchilarning matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

3. The Programme for International Student Assessment (PISA)-15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

4. The Teaching and Learning International Survey (TALIS)-rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun;

Yuqoridagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish uchun Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi. [2]

- xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining milliy vakili sifatida ishtirok etish;

- ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

- ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;

- ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;

- ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

- O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

- xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohada ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

Buning uchun, 2019-yil 1-fevraliga qadar, Milliy markaz bilan birgalikda o'quvchilarning qobiliyat va iqtidorlarini umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 1-sinfidan boshlab aniqlash va rivojlantirish, o'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha

xalqaro baholash dasturlari va tanlovlarida ishtirok etishni ta'minlash dasturini ishlab chiqish yuzasidan bir qator vazifalar belgilandi.

XALQARO TADQIQOTLAR TIZIMI

Konsepsiya bilan tanishgan kishida, tabiiyki, PISA tizimi tadqiqotlari haqida ko'proq bilish istagi tug'iladi. Biz bu iboraga ilk bor O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida duch kelgandik. Mazkur hujjatda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini tashkil etishga qaror qilinib, uning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish; ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish; umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash; O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash belgilandi.

O'z navbatida kelgusida mamlakatimiz ta'lim sifatini baholash bo'yicha quyidagi xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi ko'zda tutildi:

- PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash;
- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;
- PISA (The Programme for International Student Assessment) – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;
- TALIS (The Teaching and Learning International Survey) – umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlari va o'qituvchilari bilan so'rovnoma o'tkazish orqali maktabda o'qitish va ta'lim olish jarayonlari samaradorligini baholash.

Qayd etish lozim, mamlakatimiz ta'lim muassasalari PISA xalqaro tadqiqotlarida 2022-yilda ilk marotaba ishtirok etadi.

PISA: MUAMMO VA YECHIMLAR

– Ushbu dasturga 1997 yil asos solingan, – deydi Mirishkor tumani xalq ta'limi bo'limi ta'lim sifati monitoringi bo'limi inspektor-metodisti Elyor Shoqulov. – Undan ko'zlangan asosiy maqsad – dunyo bo'ylab ta'lim tizimi samaradorligini 15 yoshli o'quvchi-yoshlar 3 yo'nalishda (o'qish, matematika, tabiiy fanlar bo'yicha kreativ fikrlash) savodxonligiga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlashiga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyat-

lariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni hosil qilishga undashdan iborat. Dasturni Avstraliya pedagogik tadqiqotlar kengashi, Niderlandiya milliy pedagogika instituti, AQShning Vestat va pedagogik test xizmatlari, shuningdek, Yaponiyaning ta'lim sohasidagi tadqiqotlar milliy instituti hamkorlikda o'tkazadi. Dasturni joriy etish g'oyasi ish beruvchilarning tashabbusi bilan ilgari surilgan. 2018 yilda PISA dasturida Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a'zo 35 mamlakat, a'zo bo'lmagan 43 ta, jami 78 mamlakat va shaharlar ishtirok etgan. Har bir davlatdan ishtirok etuvchi o'quvchilar soni mamlakatdagi jami 15 yoshli o'quvchi-yoshlarning 2 foizi miqdorida saylanma tarzda shakllantiriladi. Shundan kelib chiqilganda har bir davlatdan 4500 nafardan 10 ming nafargacha o'quvchi ishtirok etgan. Sobiq ittifoq mamlakatlaridan Rossiya, Latviya, Litva, Estoniya, Qirg'iziston, Qozog'iston qatnashdi. Ular orasidagi eng yaxshi ko'rsatkich estoniyalik o'quvchilarga tegishli, garchi mazkur mamlakat yoshlari ilk marotaba ishtirok qilgan 2006 yilda 516 ball jamg'arib, 11-o'rinni egallagan bo'lsa-da, 2015 yilda bu ko'rsatkich tegishli tartibda 534 ball va uchinchi o'ringa ko'tarildi.

Ma'lum bo'ldiki, 2015 yilgi tadqiqotlardan keyin dunyo bo'yicha birinchi, ikkinchi va to'rtinchi o'rinlarni qit'adoshlarimiz – Singapur, Yaponiya va Xitoy Taypeyi o'quvchi-yoshlari egallagan. PISA xalqaro baholash dasturi testlari uch yilda bir marotaba o'tkazilib, o'quvchilar bilimi uchta asosiy yo'nalish bo'yicha, 1000 ballik tizimda baholanadi. Har galgi monitoring jarayonida yuqorida sanalgan uchta yo'nalishdan biriga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, 2000 yilda tadqiqotning asosiy yo'nalishi o'qish savodxonligiga, 2003 yil matematik savodxonlikka, 2006 yilda esa tabiiy fanlar savodxonligiga qaratilgan. Bu holat davriy takror bo'lishini inobatga olganda, 2021 yil asosiy fan qilib matematika tanlanishi ayon bo'ladi. Test savollari dasturga a'zo mamlakatlarning mutaxassislari bilan kelishilgan holda xalqaro konsultantlar guruhi tomonidan tuziladi.

Bugun yangi O'zbekiston jahon hamjamiyati safida o'z o'rniga ega bo'lib bormoqda. Mamlakatdagi har bir soha zamonga xos va mos tarzda rivojlantirilib, har bir sohada yangilanish nafasi ufurmoqda.

Keling uzoqqa bormay birgina ta'lim sohasidagi islohotlar haqida to'xtalaylik. Sababi keyingi yillarda yurtimizda maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimida raqobat muhitini shakllantirish, davlat-xususiy sherikchilik va xususiy sektor resurslaridan keng foydalanish, aholining oliy ta'lim bilan qamrab olinishini rivojlangan davlatlar darajasiga yetkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Davlat-xususiy sheriklik tizimi asosida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyati yo'lga qo'yilib, yoshlarning jahon andozalari darajasida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashi, ularning qobiliyat va iste'dodini yuzaga chiqarish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Bu haqda gapirganda yangi oliy o'quv yurtlari, dunyodagi yetakchi universitetlarning filiallari tashkil etilib, oliy ta'lim muassasalari soni 125 taga yetganini alohida ta'kidlash joiz.

Yaqinda tasdiqlangan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun ushbu soha taraqqiyotida, hech shubhasiz, yangi ufqlarni ochib beradi. Negaki, unga muvofiq, ta'lim olishning masofaviy, inklyuziv shakllari joriy qilindi, ta'lim tashkilotlariga xorijiy muassasalar bilan qo'shma

fakultet va o'quv markazlari tashkil qilishga ruxsat etilib, o'qituvchilarga mualliflik dasturi va o'qitish uslublarini joriy etish, zamonaviy pedagogik shakllar, o'qitish va tarbiya usullarini erkin tanlash huquqi berildi.

Prezidentimiz 1-oktyabr – Ustoz va murabbiylar kuni munosabati bilan tashkil etilgan bayram tadbiridagi nutqida oliy ta'lim sohasidagi yutuqlar bilan birga mavjud kamchiliklarni ham sanab o'tdilar. Oliy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash darajasi past ekanligi qayd etildi. Haqiqatdan ham, bugungi axborot davrida mamlakatdagi barcha aholi punktlari va ta'lim muassasalariga zamonaviy optik tolali internet aloqa tizimini olib kirish hamda internet xizmatlari narxini pasaytirish hayotiy zaruratdir.

Yechimini kutayotgan masalalardan yana biri aksariyat bitiruvchilarning bilim va malakasi mehnat bozori talablariga javob bermaydi. Mahalliy ta'lim muassasalarida innovatsion faoliyat va tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etish darajasi juda past. Bu borada partiyamiz “Har bir oila – tadbirkor” degan olijanob g'oyani izchillik bilan hayotga tatbiq etib, jamiyatda faol tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish, maktabdan boshlab oliy ta'lim muassasalarida ham tadbirkorlik darslarini o'tish, sohaga qiziqayotgan yoshlar uchun konsalting markazlarini tashkillashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Binobarin, bugun zamon shiddat bilan o'zgarib, barcha sohalar qatori ta'lim tizimi oldiga ham o'ta dolzarb va murakkab vazifalarni qo'ymoqda. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish nazarda tutilgan.

Konsepsiyaning maqsadli ko'rsatgichlarida 9 ta yo'nalish belgilangan bo'lib, ularning birinchisi – oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan. O'tgan 2019-yilda aholini oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasi jami bitiruvchilar soniga nisbatan 20 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2030-yilga borib bu ko'rsatgich 50 foizdan oshadi. Nodavlat, shu jumladan, davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida oliy ta'lim muassasalari soni 35 taga yetkaziladi.

Bular hali hammasi emas. Bundan tashqari, oliy ta'lim muassasalari mustaqilligi joriy etiladi, ya'ni bosqichma-bosqich respublikamizda faoliyat yuritayotgan oliy ta'lim muassasalari qabul kvotalarini o'z yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda mustaqil belgilaydi. Bu esa sohada sog'lom raqobat muhitini rivojlantiradi. Raqobat bor joyda sifat yaxshilanadi. Pirovardida, mamlakatda malakali kadrlar ko'payadi, aholining oliy ma'lumotli qatlami ortadi.

Xulosa qilib aytganda, bugun qaysi sohada bo'lmasin bitta maqsad bizni birlashtiradi. U ham bo'lsa, Vatan taraqqiyoti va xalqimiz farovonligidir. Shunday ekan, nodavlat ta'lim maskanlari sonini ko'paytirish orqali oliy ta'lim tizimida tahsil olish uchun teng imkoniyat yaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://qashqadaryo.uz/oz/nview/ta-lim-sifatini-baholash-b%D0%BE-yicha-xalqaro-tadqiqotlarda-ishtirok-nima-beradi-14-05>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-lim-sifatini-baholash-sohasidagi-xalqaro-tadqiqotlarni-tashkil-etish-chora-tadbirlari>
3. <https://xs.uz/uz/post/talim-tizimini-rivozhlantirish-mamlakatimiz-taraqqiyotining-muhim-omili>

STEAM-EDUCATION-SUBJECT LINKS AND PRACTICAL APPROACH

Nabiev Mumin,
candidate of technical sciences, associate professor
Almammadova Nurkhon Shukhrat qizi,
student Fergana Polytechnic Institute

Annotatsiya: *STEAM-ta'limi fanlararo bog'lanishlar va amaliyondashuvga asoslangan bo'lib, bu ilmiy metod o'quvchilarning loyiha va o'quv-tadqiqot faoliyatini dars davomida hamda darsdan tashqari ishlarda amalga oshirish imkonini beradi. Ushbu maqolada dasturning amaliy ahamiyati, tadqiqotlarda qo'llanilishi yoritib berilgan.*

Аннотация: *STEAM-образование основано на междисциплинарных связях и практическом подходе, что позволяет научному методу осуществлять проектную и учебно-исследовательскую деятельность учащихся как во время урока, так и во внеурочной работе. В данной статье освещена практическая значимость программы, ее применение в исследованиях.*

Annotation: *STEAM-education is based on science links and a practical approach, this scientific method allows students to carry out project and research activities both during the course and in extracurricular activities. This article highlights the practical significance of the program, its application in research.*

Kalit so'zlar: *STEAM, ta'lim ko'rsatkichi, xalqaro tajriba, xalqaro tadqiqotlar, baholash tizimi, ta'lim tizimi.*

Ключевые слова: *STEAM, образовательный индикатор, международный опыт, международные исследования, система оценок, система образования.*

Keywords: *STEAM, education indicator, international experience, international research, evaluation system, education system.*

It is worth mentioning that the decree of the president of the Republic of Uzbekistan "On additional measures to improve the system of public education management" dated 05.09.2018 PD-5538, including the inclusion of the draft resolution of the president of the Republic of Uzbekistan "on approval of the state program of modern school". In this:

- construction of modern schools on the basis of model projects developed using environmentally friendly materials and alternative sources of energy;

- equip schools with new comfortable furniture, modern educational and laboratory equipment, textbooks and teaching-methodical materials, computer and multimedia equipment, video surveillance systems;

- a radical revision of the procedure and system for improving the qualification of managers and pedagogical staff of secondary educational institutions is established, provided for the optimization of educational plans and programs, the broad use of innovative, including distance pedagogical methods, the full improvement of the effectiveness of this process within three months.

Accordingly, presidential schools will be opened in each territory of the Republic with the aim of identifying young people with disabilities. They will specialize in teaching STEAM subjects. STEAM is a new method of teaching children, it is an alternative system to the traditional system of teaching. It is based on the system of teaching children at the same time in Science (Natural Sciences), Technology (Technology), Engineering (Engineering), Art (Art) and Mathematics (Mathematics) pupils take lessons with the help of practical and entertainment project classes.

In many countries, such as the United States, Singapore, Korea, Australia, China, United Kingdom, Israel, state programs in the field of STEAM education are being implemented. In many countries, STEAM education is highly valued for the following reasons:

- in the coming years, there will be a sharp shortage of IT professionals, software engineers, engineers, high-tech production specialists and other similar specialties in the world;

- in the future, professions that are now difficult to imagine, all of them, in connection with natural sciences, are related to technology, as well as high-tech production. Especially the need for bio – and nanotechnology specialists increases;

- future specialists are required to have comprehensive training and have knowledge of various fields of education: natural sciences, engineering and technology.

STEAM-training is based on subject connections and a practical approach. He demonstrates how the scientific method is used in everyday life. STEAM allows pupils to carry out project and research activities both at lesson and outside the lesson.

The main idea of the STEAM approach is as follows: practice is as important as theoretical knowledge. Students are obliged to use not only their own mind, but also their hands in the educational process. The process of learning in the classroom is lagging behind the rapidly evolving changes. The main feature of the STEAM approach is that pupils use both the mind and the hands in the effective learning of most subjects.

In the STEAM learning environment, pupils immediately use the knowledge they possess in practice. For this reason, they understand that when they grow up and reach adulthood, encounter various problems in real life, whether it is environmental pollution, for example, climate change, in order to solve such complex problems, they only have to rely on their knowledge and work collaboratively, which they occupy in different fields of science[1]. In this, it will not be enough to rely only on knowledge within one science. Accordingly, the STEAM approach is not only a teaching methodology, but also a way of thinking.

The development of practical skills of pupils in STEAM education as a result of great attention is paid, their collaborative work, creative ability develops, willpower is strengthened.

Exactly such knowledge and skills are the main task of training, and the whole system of training strives for this.

STEAM was developed in America. Some schools decided to integrate natural sciences, technology, engineering skills, mathematics, following the further activities of

their graduates, so that the STEM (Science, Technique, Engineering and Math) system emerged. Later on it was added Art (Art), now it is formed by the end of STEAM. Teachers believe that the knowledge gained from these disciplines will help the pupils to grow into high-skilled professionals in the future. As a result, children try to acquire knowledge and immediately apply them in practice.

STEAM training teaches you to master the acquired knowledge with real skills. It does not matter what kind of thoughts the readers think, the main thing is that it allows them to realize their thoughts in reality[2].

In summary, STEAM encourages readers to experiment, design models, create music and movies independently, implement their own ideas and create products. This approach to teaching allows children to effectively master theoretical knowledge and practical skills.

References:

1. Azizkhodjaeva N. Pedagogical technologies and pedagogical skills. – T.: TSPU, 2003.
2. Numanjonov S. D. Innovative methods of professional training // ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (81). – 2020. – Fuck you. 747-750.

ТАЪЛИМ ТИЗИМИ РИВОЖИДА ТАШАББУСЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Рўзиев Йўлчи Зиёдуллаевич,

Ўзбекистон Давлат санъат ва маданият институти ҳузуридаги,
“Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини
ошириш тармоқ маркази

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш таълим дастурлари
ва илғор тажрибани жорий этиш бўлими бошлиғи

Аннотация: мақолада таълим тизимида ташаббус ва концепциянинг ўрни ҳамда аҳамияти уларда назарда тутилган вазифаларни таъминлаш борасида шу кунгача амалга оширилган ишлари ва келажакда қилиниши лозим бўлган масалаларига тўхталиб ўтилган. Шунингдек хорижий мамлакатлар тажрибаси улар билан ҳамкорлик ва соҳа олдидаги муаммолар ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: концепция, ташаббус, ҳукумат, фармон, ахборот-коммуникация технологиялари, мактаб, таълим, жамият, тенденция, тараққиёт.

Аннотация: в статье подчеркивается роль и важность концепции и роль концепции в системе образования, а также ее работа на сегодняшний день и вопросы, которые необходимо решать в будущем. С ними будет обсуждаться опыт зарубежных стран и проблемы, стоящие перед отраслью.

Ключевые слова: концепция, инициатива, правительство, указ, информационно-коммуникационные технологии, школа, образование, общество, тенденция, развитие.

Annotation: the article highlights the role and importance of the concept and the role of the concept in the education system as well as its work to date and the issues to be addressed in the future. The experience of foreign countries will be discussed with them and the problems facing the industry.

Key words: concept, initiative, government, decree, information and communication technology, school, education, society, tendency, development.

Хозирги кунда мамлакатимизда таълим соҳаси ривожини янги босқичга кўтарилди. Бу борада таълимни бошқариш механизмларини такомиллаштириш муаммоларини тизимли-инновацион ёндашув билан ҳал этишга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилмоқда. Мамлакатимизни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишларини ўз ичига қамраб олган Харажатлар стратегиясида ҳам халқаро стандартлар талабларига мос келадиган таълим тизимини ривожлантиришга қаратилган кенг кўламли ишлар қилинаётганлиги алоҳида эътирофга лойиқ.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712 фармони таълим тизимини янада ривожлантиришда дастури-амал бўлиб хизмат қилади. Унга кўра Ўзбекистон Республикасининг 2030 йилга келиб PISA (The Programme for International Student Assessment)

Халқаро миқёсда ўқувчиларни баҳолаш дастури рейтинги бўйича жаҳоннинг биринчи 30 та илғор мамлакати қаторига киришига эришиш;

узлуксиз таълим тизими мазмунини сифат жиҳатидан янгилаш, шунингдек профессионал кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш;

халқ таълими соҳасига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва инновацион лойиҳаларни жорий этиш;

халқ таълими муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва бюджетдан маблағ билан таъминлашнинг самарадорлигини ошириш;

ёшларни тарбиялаш ва уларнинг бандлигини таъминлашда мактабдан ташқари таълимнинг замонавий усуллари ва йўналишларини жорий этиш;

давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш ҳисобига давлат таълим тизимида рақобат муҳитини кенгайтириш;

ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шароитлар яратишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган бешта ташаббусни амалиётга татбиқ этиш;

халқ таълими тизимида фаолият кўрсатишнинг жозибadorлигини ошириш мақсадида умумий ўрта таълим муассасалари ходимларининг меҳнатига ҳақ тўлаш, моддий рағбатлантириш ва ижтимоий ҳимоя қилиш даражасини босқичма-босқич ошириб бориш.

Хўш ушбу ишларни амалга ошириш орқали биз қўйилган мақсадга тўлақонли эришамизми? Бу саволга мақола давомида жавоб топишга ҳаракат қиламиз. Таълим – тараққиёт босқичидаги энг муҳим тизим. Жамики ўзгаришлар, янгиланишлар бевосита таълим ривожини билан боғлиқ. Президентимиз Шавкат Мирзиёев ибораси билан айтганда, “Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз”.

Ҳар бир мамлакат борки ўзининг таълим тизими борасида ўзига хос ёндашув ва қарашлари бор. Шунингдек соҳада фаолият юритаётган ходим раҳбар барча-барчасини. Менинг назаримда юқоридаги вазифаларни бажариш учун қўйидаги йўналишларда кенг эътибор қаратмоғимиз лозим.

Биринчи йўналиш: Янги илмий мактабларни ташкил уларга бевосита илмий мактабни ривожлантиришда бевосита ҳисса қўша оладиган замонавий ва хориж таълим тизимидан хабардор раҳбар тайинлаш.

Иккинчи йўналиш: Амалиётга жорий этилган фан ва ўқув дастурларини ишлаб чиқишда ёки оммага тақдим қилишдан олдин унинг натижасини олдиндан аниқлай олиш механизминини ишлаб чиқиш.

Учинчи йўналиш: Умумий ўрта таълимга оид замонавий ахборот-коммуникация воситалари жаҳон таълим стандартлари талабларига жавоб берувчи STEAM фанларини ўқиш ва ўрганишда маълумотларни ёдлаш ёки такрорлашга урғу бериш учун эмас, аксинча, XXI асрда танқидий фикрлаш, мустақил изланиш ҳамда ахборотни таҳлил қилиш ҳамда таълим тизимида унинг ҳафсизлигини тўлақонли таъминлаш методларини яратиш.

Тўртинчи йўналиш: Таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва модернизация қилиш, уларни замонавий ўқув ва илмий-

лаборатория жиҳозлари билан таъминлаш, юқори малакали кадрлар тайёрлаш йўналишлари ва мутахассисликларини мақбуллаштириш, таълим стандартларини такомиллаштириш орқали уни жаҳон рейтингда юқори босқичга кўтариш.

Бешинчи йўналиш: Мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасаларини аҳоли эҳтиёжларини ўрганиш асосида ташкил этиш ва бу орқали мамлакатимизда хусусий мактаблар тизимини янги босқичга олиб чиқишга эришиш.

Олтинчи йўналиш: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шарт-шароитлар яратиш, хотин-қизлар бандлигини оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган бешта ташаббусни амалиётга жорий этиш ҳамда, ҳар бир ташаббус бўйича дастурлар ишлаб чиқиш механизмаларини такомиллаштириш орқали юқори натижаларни кўрсатиш.

Биз буюк мутафаккир, жадид мактабининг асосчиларидан бири маърифатпарвар олим Абдулла Авлоний таъбири билан айтганда “Тарбия бизлар учун ё ҳаёт, ё мамот, ё фалокат масаласидир”, деган ҳикматли иборасига амал қилиб, таълим-тарбия соҳасидаги ўзгаришларни тизимда қўллаш механизмларини янгича тарзда ишлаб чиқишимиз лозим. Бу борада биргина мисол келтирмоқчиман. Сўнгги йилларда юртимизда таълим-тарбия тизимини мутлақо янги босқичга кўтаришга хизмат қиладиган бир неча муҳим фармон ва қарорлар қабул қилинди.

Президентимизнинг 2019 йил 19 мартдаги видеоселектор йиғилишида таълим-тарбия ишлари энг илғор усул ва воситалар ёрдамида олиб борилиши кераклиги бот-бот такрорланди. Мамлакатимизда таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш ҳамда моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, уларни малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, ўқувчиларни ҳар томонлама интеллектуал, маънавий-эстетик ва жисмоний ривожлантирувчи замонавий дастур ва технологияларнинг таълим-тарбия жараёнига жорий этилиши уларнинг ватан тақдирига бўлган маъсулиятини ошириш кўзда тутилган.

Мамлакатимизда таълимида тизимида амалга оширилаётган ислохотлар Президентимизнинг бешта ташаббусини кенг қамраган ҳолда ташкиллаштирилмоқда. Статистик маълумотларга қарайдиган бўлсак 11 йиллик мажбурий таълимга ўтиш натижаларини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳозирги ўрта махсус, таълими тизими бугунги кун талабаларига жавоб бермаслигини ва тубдан ислох қилишга муҳтож эканлигини кўрсатади. Ушбу соҳадаги мавжуд муаммоларни тизимли ҳал этиш, илғор хорижий мамлакатларнинг тажрибаси асосида таълим тизимини тубдан такомиллаштириш ва ривожлантириш, малакали ва меҳнат бозори талабаларига жавоб берадиган кадрларни тайёрлаш самарадорлигини ошириш учун шарт-шароитлар яратиш, аҳоли барча қатламларининг эҳтиёжларини ҳисобга олиш ва бандлигини ошириш орқали эришишимиз бу йўлда тинмай изланиш ва натижа сари интилиш талаб этилади.

Дунё тажрибаси ҳам буни тасдиқлайди. Мисол учун, Жанубий Корея, Япония, Германия, Канада каби давлатларда ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатдан янги босқичга кўтариш орқали келажагимиз эгалари бўлган орзу-умидларини оширишда Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712 фармони муҳим ҳужжат бўлди.

Ҳар бир ёш яхши шароитда таълим олгиси келади. Шу маънода, бугун таълим муассасаларида тахсил олаётган ўқувчилар учун барча қулайликлар яратилипти. Таълим-тарбия тизимини мутлақо янги босқичга кўтариш мақсадида 2018 йил 5 сентябрда давлатимиз раҳбарининг “Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони, шунингдек, қатор қарорлар қабул қилинди. Шунингдек замонавий билимга ташна ёшларга тахсил бераётган ўқитувчиларни бошқа ишларга жалб этиш, мактабларда асоссиз текширувлар ўтказиш амалиётига чек қўйилди. Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан жамиятни ахборотлаштириш, ахборот-коммуникация технологияларини ҳаёт фаолиятининг барча соҳасига кенг кўламда татбиқ этиш, жумладан, таълим сифатини таъминлашда замонавий ахборот ва педагогик технологиялардан ҳамда хорижий тажрибанинг илғор ютуқларидан самарали фойдаланиш масалаларига катта эътибор билан қаралмоқда.

Бугунги кунда замонавий ахборот технологиялари тақдим этаётган қулайликлар таълим ислохотларини олиб боришда аҳоли турли қатлами вакиллариининг иштирокини ҳам таъминлаётир. Бу эса таълим тизими истеъмолчиларининг талаб ва таклифларини тўлақонли инobatга олишга, кўзланган мақсад учун тўғри йўл танлашга ва стратегик қарорлар қабул қилишга кўмаклашяпти.

Хулоса қилиб айтганда мамлакатимиздаги миллий таълим тизими олиб борилаётган ислохотлари, жумладан, таълим сифатини таъминлаш устувор йўналиш деб белгиланаётган даврда таълим тизимининг самарали меъёрий-ҳуқуқий асослари янада такомиллаштирилаётганига ҳаммамиз гувоҳ бўлиб турибмиз. Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПФ-5712 фармони асосида таълим соҳасида олиб борилиши назарда тутилган ишларни ўзида қамраган концепцияда белгиланган вазифаларни амалга ошириш орқали Президентимизнинг бешта муҳим ташаббуслари кенг кўламда бажарилиб, яқин келажақда мамлакатимизни интеллектуал салоҳияти юқори, таълим сифати жаҳон стандартларига тўла жавоб бера оладиган, таълим даражаси юксак бўлган давлатлар қаторига олиб чиқишига ишончимиз комил.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси тўғрисидаги Президент Ш.Мирзиёев фармони (29.04.2019 йилдаги ПФ-5712-сон Фармон). www.lex.uz сайти
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев ёшлар таълим-тарбияси учун қўшимча шарт-шароитлар яратиш, хотин-қизлар бандлигини оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ўз ичига олган бешта ташаббусни амалиётга жорий этиш масалалари бўйича йиғилиши 2019 йил. 3 апрел.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ги қонуни, Тошкент, “Ўзбекистон” 2020 й.
4. Инсон ривожланишида таълимни ўрни тўғрисидаги маъруза. Т.: “Ўзбекистон”, 2007 й.
5. Қ.Х.Абдурахмонов ва бошқ. “Таълимни бошқариш”. Ўқув қўлланма. Т.: “Меҳнат” 2014 й.

БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ МИЛЛИЙ КАДРИЯТЛАР АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Қутлымуратов Караматдин Аллабаевич,
Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти
таянч докторанти

Аннотация: мақолада бўлажак технологик таълими ўқитувчиларининг касбий компетенцияларни ривожлантириш педагогик муаммо эканлиги, касбий компетентликни шакллантириш бўйича амалга оширилган ишлар, бўлажак ўқитувчиларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун педагогик-психологик шарт-шароитлар, касбий компетентлигини шакллантириш каби масалалар ўз аксини топган.

Аннотация: в статье отражена педагогическая проблема развития профессиональных компетенций будущих педагогов технологического образования, проводимая работа по формированию профессиональной компетентности, педагогико-психологические условия профессионального и личностного развития будущих педагогов, формирование профессиональной компетентности.

Annotation: the article reflects the pedagogical problem of developing professional competencies of future teachers of technological education, ongoing work on the formation of professional competence, pedagogical and psychological conditions for the professional and personal development of future teachers, the formation of professional competence.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган “узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш” вазифаларини амалга оширишда олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини оширишда илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини Мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича устувор вазифаларга мувофиқ кадрлар тайёрлашнинг мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш, халқаро стандартлар даражасида олий маълумотли мутахассислар тайёрлашга зарур шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сон Қарори қабул қилинди.

Қарорда олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасидаги устувор вазифаларга мос ҳолда кадрлар тайёрлашнинг маъно-мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш, халқаро

стандартлар даражасида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратиш вазифалари белгилаб берилган.

Талабаларда ўзи туғилиб ўсган она юртини севиш, тарихий обидаларга нисбатан ҳурмат, аجدодлардан авлодларга мерос бўлиб келаётган обидаларни асрай билиш, ота-боболаридан фарзандларига, устозлардан шогирдларга ўтиб келаётган ҳунармандчиликни ривожлантириш, миллий ғояларга садоқат руҳида тарбиялаш, уларни онгли ва мустақил касб танлаши учун шарт-шароит яратиш, касбга йўналтириш ишларининг самарадорлигининг таъсирчан воситалари ва усуллари татбиқ этиш бугунги кунда халқ ҳунармандчилиги фани ўқитувчиларининг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Юқорида қайд этилган фикр-мулоҳазалар олий таълим тизимида бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касбий компетенцияларини миллий қадриятлар асосида ривожлантиришнинг педагогик асослари ҳозирги ва келажакдаги устувор вазифаларини белгилаб олишда дастуриламал бўлиб хизмат қилади. Ўзининг мазмуни-моҳияти ва вазифаларига кўра барча аниқ, табиий ва ижтимоий-иқтисодий билимларни умумлаштириб, уларни мужассамлаштирган ҳолда, амалиётга татбиқ этишни кўзда тутди. Шу нуқтаи назардан олганда, назария ва амалиёт бирлигини таъминловчи, талабаларнинг олган назарий билимларини амалиётга татбиқ эта олишларига имкон яратувчи асосий омил ҳисобланади.

Миллий қадриятлар мураккаб ижтимоий – руҳий ҳодиса бўлиб, у миллатнинг тили, маданияти, тарихи, урф-одатлари, анъаналарини, жамики моддий ва маънавий бойликларини, иқтисодий, ижтимоий– сиёсий ҳаётининг барча томонларини қамраб олади [109]. Бу соҳада олиб борилган кўп йиллик илмий изланишларимиз миллий қадриятлар қорақалпоқ халқининг маънавий сифатлари, моддий бойликларини ҳамда ижтимоий-сиёсий анъаналарини қамраб олади, деб хулоса чиқаришимизга имкон берди .

“**Миллий қадриятлар** – муайян бир миллат, элат ва халқ ҳаёти, турмуш тарзи, уларнинг ўтмиши, келажаги ва яшаётган ижтимоий муҳити билан боғлиқдир”, – деб фалсафа бўйича қомусий луғатда таъриф бериб ўтилган.

Р.Сарсенбоева илмий-тадқиқот ишида меҳнат таълими жараёнида халқ ҳунармандчилигига оид ўқув-тарбиявий тадбирларни ташкил этиш, ушбу тадбирларнинг таълим сифати ва самарадорлигини оширишдаги аҳамияти баён қилинган [102].

Д.А.Зоҳидова “Ҳунармандчиликка кириш” номли методик қўлланмасида ҳунармандчилик тарихи, унинг анъана ва удумлари ҳақида сўз юритилади. Шунингдек, унда “Ҳунармандчиликка кириш” махсус курсни ўрганиш бўйича ўқув режа ва дастур мазмуни, машғулотлар намунаси ҳамда ҳунармандчиликка оид асарлардан намуналар келтирилган [69].

Шунингдек, Ш.Қ.Мардонов янги таълимий қадрият – сифатида таълимни индивидуаллаштиришнинг педагог кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишдаги имкониятларини алоҳида тадқиқ этган. Индивидуаллаштирилган таълим технологиясини қўллашда таълим олувчиларнинг ўқув фаолиятини ташкил этиш, ўқитиш мазмуни, воситалари, методлари ва услубларини танлашда уларнинг шах-

сий хусусиятлари, қизиқишлари, эҳтиёжларини ҳисобга олиши, педагогик-психологик, ташкилий ва бошқариш йўллариини белгилаши лозимлиги ҳақида фикр юритган [89].

Талабаларда ҳунармандчиликка оид касбий компетенцияларини ривожлантиришда ҳунармандчиликка оид тушунчаларга тўхталиб ўтсак. ҳунармандчилик, халқ ҳунармандчилиги ва миллий ҳунармандчиликнинг мавжуд таърифлари жадвалда келтирилган.

Ҳунармандчиликка оид келтирилган атамалар ва таърифлари

Т/р	Атама	Атаманинг таърифи
1.	Ҳунармандчилик	Миллий-анъанавий, майда товар ишлаб чиқариш, оддий меҳнат қуроллари ёрдамида якка тартибда ва қўл меҳнатига асосланган саноат тури: шундай маҳсулотлар тайёрланадиган касбларнинг умумий номи.
2.	Халқ ҳунармандчилиги	Айнан бир ҳудудда миллатидан қатъи назар, ўша ҳар бир халқнинг кундалик эҳтиёжи учун хизмат қиладиган қўлда ишлов бериш йўли билан тайёрланган буюмлар мажмуи тушунилади.
3.	Миллий ҳунармандчилик	Айнан бир миллатга тааллуқли бўлган ҳунармандчилик ҳисобланиб, унда ушбу миллатнинг маданияти ва маънавияти акс этиб, ҳунармандчиликнинг қадимий турлари, бадиий ишлови, қўл меҳнати бичимлари билан фарқ қиладиган ҳунармандчилик тури.

Халқ ҳунармандчилигида вужудга келган ривожланиш босқичида ишлаб чиқаришига замин бўладиган, турли-туман шакл кўринишларга эга бўлган ўтмишдаги ва бугунги кундаги сақланиб келаётган қадриятларнинг тараққиёт босқичларида бир қанча турларга бўлинган.

Ҳунармандчиликнинг тарихий ривожланиш турлари

Халқ ҳунармандчилигида хилма-хил буюмларни ўз қўллари ва қўлда ясалган асбоб-ускуналар ёрдамида табиий материаллардан ясаши (ёғоч, мато, металл ва бошқалар) қўлда ишлов бериш санъати асарларини яратади. Уй ҳунармандчилигида буюмлар тайёрлашда ҳар бир миллатнинг (биз Қорақалпоқ халқ ҳунармандчилиги мисолидаги қарашларимиз) халқ ҳунармандчилиги маданият, сиёсий кўз қарашлар орқали ривожланади.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларига зарур бўладиган билим, кўникма ва малакалар:

- талабаларнинг ўзи қизиққан миллий ва халқ ҳунармандчилигига оид буюм эскизини лойиҳалаш, эскизлардан буюм яшаш, дизайн асосида бадиий ишлов бериш;

- халқ ҳунармандчилигида буюмларни лойиҳалаш ва ясаши мумкин. Бу унинг маҳорати даражасини кўрсатади.

Ушбу йўналишлар асосида бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларида халқ ҳунармандчилигига оид билим, кўникма ва малакаларни сингдиришда қуйидаги муаммолар аниқланди:

- бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларида халқ ҳунармандчилигига оид етарли маълумотлар йўқлиги;

- халқ ҳунармандчилиги бўйича касблар кўп меҳнат талаб этиши;

- халқ ҳунармандчилигида замонавий асбоб ва ускуналар талаб даражасида эмаслиги;

- талабаларни миллий ғурур, қадриятларни тўлақонли таълим жараёни татбиқ этилмаганлиги;

- халқ ҳунармандчилигида талабаларнинг қизиқиши йўқлиги ёки етарли эмаслиги;

- халқ ҳунармандчилида методик манбалар талаб даражада ташкиллаштирилмаганлиги;

- бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларда халқ ҳунармандчилигига оид билим, кўникма ва малакалар етарли эмаслиги;

- халқ ҳунармандчилигига оид машғулотларни ташкиллаштиришда янги инновацион технологияларни қўлай олмаслиги ва ҳ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сарсенбаева Р.М. Меҳнат таълими негизида ўқув-тарбиявий тадбирлар ўтказишнинг илмий методик асослари. Пед. фан. ном.... дисс. – Тошкент, 2004. – 142 б.

2. Зоҳидова Д.А. Ҳунармандчиликка кириш. Методик қўлланма. – Тошкент, 2012. – Б. 16.

DEZADAPTATSIYALASHGAN O'SMIRLARNI REABILITATSIYA QILISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Axmadov Nazir Raxmatovich,

BuxDU psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Roziqova Munisa Fazliddinovna,

BuxDU amaliy psixologiya ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Аннотация: в этой статье будут представлены мнения и мнения о случаях дезадаптации у подростков, причинах их возникновения, последствиях и механизмах реабилитации.

Abstract: this article will present opinions and opinions about cases of maladaptation in adolescents, the causes of their occurrence, consequences and mechanisms of rehabilitation.

Annotatsiya: ushbu maqolada o'smirlarda kechadigan dezadaptatsiya holatlari, ularning keli chiqish sabablari, oqibatlari vaularni rehabilitatsiya qilish mexanizmlari yuzasidan fikr va mulohazalar keltiriladi.

Ключевые слова: дезадаптация, стресс, фрустрация, девиантное поведение, подростковая психология, реабилитация, психопрофилактика

Key words: maladaptation, stress, frustration, deviant behavior, adolescent psychology, rehabilitation, psychoprophylaxis

Kalit so'zlar: dezadaptatsiya, stress, frustratsiya, deviant xulq, o'smirlar psixologiyasi, rehabilitatsiya, psixoprofilaktika

Jamiyatda yuz berayotgan turli tabiatdagi ijtimoiy vaziyatlar har bir insonda o'ziga xos bo'lgan o'zgarishlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Inson tomonidan ushbu vaziyatlarga nisbatan salbiy munosabatlar bevosita itimoiy-psixologik dezadaptatsiya holatlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Psixologik adabiyotlarda dezadaptatsiya tushunchasi subyekt tomonidan ijtimoiy me'yor va mezonlarga moslasha olmaslik holati sifatida tavsiflanadi. "Konform" bo'lgan ijtimoiy muhitdagi shaxsning o'rnatilgan ijtimoiy ustanovkalar, me'yor va mezonlarni o'zlashtirishida o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini-o'zgartirish, korreksiyalashga intilishi, ularga moslasha olmasligi adaptatsiya emas, balki dezadaptatsiya holatini anglatadi.

Dezadaptatsiya holatlarini keltirib chiqaruvchi ijtimoiy omillar orasida oila ijtimoiy instituti alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu omillarning o'z vaqtida aniqlanishi va bartaraf etilishi o'smir shaxsi shakllanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Dezadaptatsiya holatlarini keltirib chiqaruvchi omillar:

1. O'smirlar oilaviy anamnezining og'irlashuvi: noto'liq oilalar va oiladan tashqarida tarbiyalanishlik.
2. Ko'p ichuvchi ota.
3. Ota-onalardan birining ruhiy kasalligi.
4. Oiladagi disgarmonik munosabatlar va kelishmovchiliklar.
5. Bolalikda o'smirlarga ota-onaning noto'g'ri munosabati.

O'smirlarda dezadaptatsiya holatini kelib chiqish ehtimoli uning muloqotdagi kompensatsiya jarayoni asotsial ijtimoiy muhit orqali amalga oshgan hollarda ortadi. Ko'p holatlar o'smirning ijtimoiy dezadaptatsiya holatlarini bartaraf etishda oilaviy tarbiya metodlarini o'rganish, ota-onalarga oilaviy munosabatlarda o'zgartirish kiritish, qandaydir yangiliklar olib kirish, oilaviy tadbirlarni birgalikda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Oila – har birimizga tegishli bo'lgan bosh tizim. Tizim – yaxlit bir butunlikda, o'zaro aloqadorlikda bo'ladigan kishilar guruhidir. Bu tizimning barcha qismlari chambarchas aloqada bo'lar ekan, oila a'zolaridan biri holatning yaxshilanishi yoki yomonlashuvi muqarrar tarzda boshqalarning ahvoriga ham aks etadi. O'smir uchun oila va oilaviy munosabatlarning ahamiyatlilik darajasi yuqori ekanligini e'tiborga olgan vaziyatda ta'lim sohasidagi dezaptatsiya keltirib chiqaruvchi sabablardan biri ham oilada o'smirning o'qish faoliyatiga nisbatan shakllangan munosabatlari bo'lishidir [2].

O'smirda maktabga bo'lgan ongli ravishda qiziqishning shakllanmasligi motiviga sabab bo'ladi. Bunday holatlar maktabga yomon tayyorlangan, uy vazifalariga negative munosabatda bo'luvchi, maktab baholariga befarq bo'ladigan o'smirlarda o'quv yoki ta'lim dezadaptatsiyasi shakllanadi.

O'quv dezadaptatsiyasi – bolaning maktabga bo'lgan umumiy qiziqishini saqlanishida bir yoki ikki fanni o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelishi bilan bog'liq holati.

Maktab dezadaptatsiyasi – o'smirning yoki bolaning yosh xususiyatida ta'lim olishidagi qiyinchiliklar bilan bir qatorda xulqiy buzilish holatlari o'qituvchilar sinfdoshlari bilan janjalli vaziyatlar ko'rinishida o'ringa chiqadi. Dars qoldirish odatlari paydo bo'ladi.

Ijtimoiy dezadaptatsiya – o'smirning o'qishga bo'lgan qiziqishi, maktab jamoasining talablariga javob berishdan qochish holatlari, turli asotsial jamoalarga kirib ketish, spirtli ichimliklarga, giyohvandlikka qiziqishning ortishi bilan namoyon bo'ladigan holat.

Dezadaptatsiyaning shunday ko'rinishlari deviant xulq-atvorning, “xulqi og'ishgan” bola yoki o'smir degan nomga loyiq ko'rinishning oddiy sabablaridan biridir. Bularning oldini olish yoki shunday holatlarga sabab bo'ladigan omillar esa asosan oilada shakllanadi. O'smir qanday xulq atvorga ega bo'lishi birinchi navbatda, ota-ona bilan, oilada olingan tarbiya bilan bog'liq.

O'smirlarda dezadaptatsiya holatlarini shakllanish omili sifatida quyidagilar ko'rsatiladi:

1. Oilada iliq emotsional munosabatlarning yetishmasligi (hamma narsaga egasan. Senga yana nima kerak?).
2. O'smirlarni haddan ziyod erkalatib yuborish, istaklarini tezkor bajarish. Arzimagan cheklashlar o'smirlarda suitsidal moyillik paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin (yoqtirgan kiyimi, ota-onasiga yoqmasligi, va'da qilingan telefonning qimmat markasidan sotib olib bermaganliklari va h.).
3. Oilada ota-onalar o'rtasidagi surunkali nizolar, otaning alkohol moddalarining iste'mol qilishi, ikkinchi nikohining bo'lishi, xonadonda o'g'il farzandning yo'qligi. O'smirning bu vaziyatlarni tuzatishga ojizligi.

4. Ota-onalar tomonidan o'smir xulqini doimiy nazorat qilishga intilish.

5. O'smir uchun ahamiyatli bo'lgan, sevgan insoni bilan munosabatlari ota-onalar tomonidan qat'iy qabul qilinmaganligi (mahallada sharmanda qilding, sen kabi farzandning boridan yo'g'i afzal, yana o'sha haqida biror gap eshitsam, o'zim seni o'ldiraman...)

6. O'smirning muvaffaqiyatlari yoki muammolariga nisbatan oila a'zolarining befarqligi. Dezadaptatsiya holati sog'lom, yoki turli asab psixik buzilishlari mavjud (jismoniy nuqsonli, organik buzilishlarga ega bo'lgan oligofren o'smirlar bu toifaga kirmaydi) o'smirlarda shakllanishini kiritish mumkin [1].

Dezadaptatsiya markaziy nerv sistemasi funksiyalaridagi buzilishlar natijasida ham shakllanishi mumkin. Psixologik tadqiqotlarda aniqlanishicha, bu toifadagi o'smirlarning ma'lum qismida miya funksiyalarning ma'lum miqdorda o'zgarishi aniqlangan. Bu holatlarga olib keluvchi asosiy faktorlar sifatida anamnezda onaning homiladorlik va tug'ish jarayonining og'ir kechadi. Bunday bolalar rivojlanishida nutq funksiyalari rivojlanishining kechikishi, diqqat, xotira rivojlanishdagi og'ishlar kuzatilgan umumiy intellektual rivojlanishda bunday bolalar me'yor darajasida bo'lishi bilan birgalikda, ta'lim jarayonida ma'lum kognitiv qiyinchiliklarga duch kelganlar. Bunday holatlar quyidagi sindromlarda namoyon bo'ladi:

- nevrozlar;
- astenik sindromi;
- Diqqat yetishmovchiligi, giperaktivlik.

Shunday qilib, markaziy nerv sistemasi funksiyalaridagi buzilishlar aniqlangan o'smirlar bilan psixologik pedagogik korreksion tadbirlar olib borilishi asosida nevrolog, psixolog, psixiatrlar logoped, pedagoglarning muntazam kuzatuvda bo'lishlari zarur. Dezadaptatsiya holatida namoyon bo'luvchi neyrodinamik buzilishlarning namoyon bo'lish shakllaridan birini psixomotor sustlashuv tashkil qiladi. Bunday o'smirlar psixik faoliyat rivojlanishining sustlashuvi, harakat faolligini pasayishi, emotsional reaksiyalarning past namoyon bo'lishi bilan ajralib turadilar [3].

Dezadaptatsiya holatining o'ziga xos-xususiyatlari mavjud. Xulqiy ko'rinishlardagi emotsional beqarorlik, o'ta faollik darajasidan o'ta passivlik holatga osonlik bilan o'tish va aksincha, umuman, harakatdagi passivlikdan, boshqarib bo'lmaydigan giperaktivlik holatiga o'tish holatlari uchrab turadi. Darslarda tez charchash, o'zini yomon his etish borasidagi shikoyatlar tez-tez qaytarilib, bu holatlar ulardagi o'zlashtirish darasidagi tez o'zgaruvchanlikka, undagi intellektual rivojlanish darajasining nisbatan rivojlanganligiga qaramasdan o'zlashtirish darajasining pastligi kuzatiladi. Bu toifadagi o'smirlardagi rivojlanish xususiyatlari ko'pincha ikkilamchi qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi, o'qituvchilar tomonidan ulardagi yosh va individual tipologik xususiyatlarini to'g'ri tushuna olmaslik oqibatida kelib chiqadi. O'smirlardagi dezadaptatsiya holatlarida o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri stress va frustratsiya vaziyatlarida faollikning yo'qotilishi, hisoblanadi. Bu vaziyatda o'smirlarning muloqot tizimi to'laonli emasligi, avvalo, tengdoshlari, yaqin ijtimoiy muhitdagi odamlar bilan aloqalarning buzilganligi unda "yolg'izlik", "begonalashuv", "zerikish" kabi kechinmalarining paydo bo'lishiga olib keladi. Aynan o'smirlik davrida ijtimoiy psixologik dezadaptatsiya holatlari o'z vaqtida aniqlab bartaraf etilmasa, o'smir shaxsining kamolotiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan oqibatlarga olib kelishi mumkin. Ya'ni bu holat o'smirni

o'z- o'ziga beradigan bahosining yanada pasayib ketishiga, turli tabiatdagi shaxslaro munosabatlardagi nizolarga, shaxs rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo'lgan o'quv faoliyatiga nisbatan motivatsiyaning pasayishiga, nevroz holatining vujudga kelishiga va hatto psixik buzilishlarga sabab bo'lishi mumkin. Shu tufayli ham ko'pchilik psixologlar bu muammoni o'rganishga alohida e'tibor qaratganlar.

Shunday holatlarning yuzaga kelmasligi, ularning oldini olish uchun va kurashish uchun psixoprafilaktik tadbirlarni ko'proq o'tkazish, oilada tarbiyalanayotgan o'smirlar muammolari bilan shug'ullanadigan ijtimoiy-psixologik xizmat markazlari, asosan, ular bilan diagnostik va psixokorreksion yo'nalishlarda ish olib borish, voyaga ayetmaganlarning xulq-atvori profilaktikasi ishida ommaviy axborot vositalari orqali tashviqiy-ma'rifiy ishlarni olib borish, reabilitatsiya tadbirlarni mukammal darajada olib boradigan mutaxassislarni yetkazib berish va eng asosiysi – yosh oilalarga bola tarbiyasi uning xulq-atvorini shakllantirish yuzasidan psixologik-ijtimoiy tadbirlar o'tkazilishi lozim. Jamoatchilik fikri so'rovi ma'lumotlari bo'yicha televideniye o'smirlar va yoshlar uchun axborot olishninh afzalroq manbai hisoblanadi.

Patogen buzilishlar anormallik, patologiyalardan kelib chiqadi ruhiy rivojlanish va neyropshik kasalliklar asab tizimining funksional va organik lezyonlari yotadi. Bu holatda patogen disadaptatsiya ifodalanishi mumkin turli darajadagi va chuqurlikdagi neyropshik kasalliklar, ikkinchisida – oligofreniya zo'ravonligining turli darajalarida, aqliy zaiflikda kechikish rivojlanish. Neyropshik kasalliklarning jiddiy shakllari bo'lgan bolalar kerak qo'shimcha psixologik bilan birgalikda doimiy davolash–pedagogik reabilitatsiya dasturlari. Kasalliklarga chalingan bolalar uchun kamroq chegaralangan xarakterga ega bo'lgan chora-tadbirlar qo'llaniladi o'quv sharoitida tibbiy-pedagogik sog'lomlashtirish xususiyati – ta'lim muassasalari (bolalar bog'chalari, maktablar, bolalar uylari va boshqalar) [4].

Xulosa qilib aytganda, buyuk davlatni qurish uchun barkamol inson tarbiyalnmog'i lozim. Shu sababli yoshlarni ruhan tetik, ma'nan barkamol qilib tarbiyalash bugungi kunning asosiy vazifasidir. Har qanday oilada o'zaro munosabatlaridan nizoli vaziyatlarning yuzaga kelishi muqarrar ekanligini inobatga oladigan bo'lsak uni bartaraf etish mumkin ekanligi a'yonlashadi. Lekin shu nizolarning xarakteri ularning oqibatlariga ko'ra turli oilalar va oilalardagi munosabatlar bir-biridan farq qiladi. Aslida, muvaffaqiyatli oilalardagi nizolar biriktiruvchidir va muvaffaqiyatsiz oilalardagi nizolar ajratuvchi xususiyatga ega. Shunday ekan har birimiz muvaffaqiyatli oila barpo etishimiz zarur. Chunki uning negizida farzandlarimiz kelajagi yotadi. Zero, muvaffaqiyatli oila – jamiyatning asosiy kuchi va tayanchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kamilova N.G. Muammoli o'smir: tashxis, tadqiqot metodlari. T.,2004
2. Ball G A Ponyatie adaptatsii i yego znachenie dlya psixologii lichnosti 1999, № 1 hozir.org 2022
3. Axmadov, N. R. (2022). Dezadaptatsiya va uning o'smir xulqida na'moyon bo'lishi. *Science and Education*, 3(3), 389-395.
4. Ахмадов, Н. Р. (2022). Социально-психолого-педагогическая реабилитация дезадаптированных подростков. *Science and Education*, 3(2), 1045-1053.

KOMPETENSIYAVIY BAHOLASH TIZIMINI JORIY QILISH ORQALI TA'LIM SIFATINI OSHIRISH

**Sattarova Irodaxon Muradaliyevna,
Obidova Gulnoza Dilmurodjon qizi,**
Andijon davlat universiteti katta o'qituvchilari

Annotatsiya: maqolada xalqaro baholash dasturlari, ushbu dasturlar O'zbekiston Respublikasi milliy baholash tizimini takomillashtirishi, kompetensiyaviy baholash tizimini joriy qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi, turli xil baholash modellarini, tadqiqotlar yo'nalishlarining afzallik va kamchiliklari haqida fikr bildirilgan.

Аннотация: в статье рассматриваются международные программы оценивания, которые позволят усовершенствовать национальную систему оценивания Республики Узбекистан, повысить качество образования за счет внедрения системы оценивания компетенций, преимущества и недостатки различных моделей оценивания, направления исследований.

Abstract: the article discusses international assessment programs that will improve the national assessment system of the Republic of Uzbekistan, improve the quality of education through the introduction of a competency assessment system, the advantages and disadvantages of various assessment models, research areas.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash, samaradorlik, PIRLS, PISA, milliy baholash tizimi.

Ключевые слова: международная оценка, эффективность, PIRLS, PISA, национальная система оценки.

Keywords: international assessment, effectiveness, PIRLS, PISA, national assessment system.

Mamlakatimizni 2017–2021 yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o'tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi [1].

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qator ishlarni amalga oshirib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida PIRLS, TIMSS, PISA va TALIS xalqaro tadqiqotlarini O'zbekistonda joriy etilishi belgilab qo'yilgan bo'lib, mazkur tadqiqotlarni joriy etish maqsadida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilgan.

Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi bilan OECD hamda IEA tashkilotlari o'rtasida imzolangan kelishuv hujjatlariga binoan O'zbekiston Xalqaro o'quvchilarni baholash PISA-2022 (avvalgi PISA-2021) hamda O'quvchilarning matnni o'qib tushunish darajasini baholash xalqaro dasturi PIRLS-2021 da ishtirok etishga kirishilgan.

PISA 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini baholasa, PIRLS 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholaydi. TIMSS xalqaro baholash dasturi esa, 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy-ilmiy savodxonlik darajasini baholaydi. PIRLS va TIMSSni bir-birini to'ldiruvchi dasturlar deb e'tirof etish mumkin. PISA va TIMSS tadqiqotlarini, ularning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida o'quvchilarning matematik savodxonligini baholashini inobatga olinsa, Respublikamizda matematika sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarga ham hamnafas bo'ladi deb aytish mumkin.

O'zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash, o'z natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Shu asosida Prezidentimizning quyidagi so'zlari yodimga tushdi: "...Professor-o'qituvchilarning eng muhim vazifasi– yosh avlodga puhta bilim berish, ularni jismoniy va ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir..." [2;14].

Tadqiqotda O'zbekistonning 4 va 8-sinf o'quvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi qay darajada yuqori? Matematika va tabiiy fanlar 4- va 8-sinf o'quvchilari uchun qiziqarli fanmi? Oila tomonidan farzandlarga matematikani va tabiiy fanlarni o'zlashtirishda qanday hissa qo'shilmoqda? Bugungi kunda bizning mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni qanday tashkil etilgan? O'zbekiston matematika va tabiiy fanlar o'qitish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o'ziga xosligi bormi, agar bor bo'lsa u nimalarda namoyon bo'ladi? Mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha o'qituvchilar metodlari boshqa mamlakatlar o'qituvchilari metodlaridan nimasi bilan farq qiladi? kabi asosiy masalalar o'rganiladi va tadqiq etiladi.

PIRLS xalqaro baholash dasturi 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlardan bilim darajasini baholaydigan TIMSS dasturini to'ldirishga yo'naltirilgan bo'lib, Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro markazi, IEA tashkilotining Gamburg va Amsterdam shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi.

PIRLS dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmasini xalqaro darajada baholaydi. O'quvchilarning erishgan yutuqlarini baholash barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlam vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan ob'yektiv testlarni o'tkazish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnomalar o'tkazilib, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillarga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi. PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan

foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. Asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda.

O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi.

PIRLS boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinf va sinfdan tashqari o'qishini baholashda ikkita keng qamrovli maqsadga, ya'ni "badiiy tajriba orttirish", "axborotni olish va undan foydalanish"ga qaratiladi. O'z navbatida, ushbu maqsadlarning har biri to'rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi. Bular:

- diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish;
- to'g'ridan-to'g'ri xulosalar chiqarish;
- kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish;
- g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish.

Matnlar murakkabligiga ko'ra, o'rtacha 500 dan 800 tagacha, o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400–500 ta, PIRLSda esa, taxminan 1000 ta so'zdan iborat bo'ladi. Matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarga mos, ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlashgan, shuningdek, qiziqarli hamda o'quvchiga unchalik tanish bo'lmaydi.

Boshlang'ich sinf bitiruvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan qanchalik darajada yaxshi o'qiydi? O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi qay darajada? O'qish 4-sinf o'quvchilari uchun sevimli mashg'ulotmi? Oila tomonidan savodxonlikni rivojlantirishga qanday hissa qo'shilmoqda? Bugungi kunda bizning mamlakatimizda o'qishni o'rgatish jarayoni qanday tashkil etilgan? O'zbekiston o'qishni o'rgatish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o'ziga xosligi bormi, agar shunday bo'lsa u nimada namoyon bo'ladi? Boshlang'ich sinflarimizning o'qituvchilari foydalanayotgan metodlar boshqa mamlakat o'qituvchilari foydalanayotgan metodlardan farq qiladimi? kabi asosiy masalalar o'rganiladi.

Shuningdek, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish va tahlil qilish maqsadida anketa so'rovnomalari ham o'tkaziladi. Jumladan, o'quvchilar so'rovnomasi orqali ishtirokchi haqida ma'lumotlar, oiladagi ta'limiy resurslar, maktabga, o'qituvchiga, o'quv faniga munosabat, o'quvchilar o'rtasidagi munosabat, o'quv fanlari bo'yicha o'zini baholash, sinfdan tashqari mashg'ulotlar to'g'risida ma'lumotlar to'planadi.

O'qituvchilar so'rovnomasi o'qituvchilar haqidagi ma'lumotlar, maktabning jihozlanishi, xavfsizlik, maktab muhiti, o'qitish usuli, malaka oshirish masalalarini o'z ichiga oladi. Ota-onalar so'rovnomasida ota-onalar haqidagi ma'lumotlar, oiladagi ta'limiy resurslar, farzandini maktabga tayyorlash, maktabga qabul qilinishidan avvalgi ko'nikma va malakalari, ota-onalarning maktabga va o'qishga munosabati o'rganiladi. Maktab ma'muriyati so'rovnomasi orqali maktab quvvati, joylashuvi, jihozlanishi,

ta'limiy resurslar, maktabda o'quv jarayonining tashkil etilishi, maktab muhiti o'rganilib, tahlil etiladi.

PISA tadqiqotining tajriba-sinov jarayoni kompyuterda elektron tarzda o'tkaziladi va unda o'quvchilar matematik, tabiiy-ilmiy, o'qish savodxonligi va kreativ fikrlashlarini baholovchi test topshiriqlari bajarishadi hamda yuqorida ta'kidlanganidek o'quvchi so'rovnomasini shuningdek, tanlangan maktab rahbarlari maktab so'rovnomasini to'ldirishadi.

Shu o'rinda: "...Bizning vazifamiz – to'plangan tajriba va ilg'or xalqaro amaliyotga suyanganda, o'zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat'iy amalga oshirishdan iborat. Shu borada yaqin va o'rta muddatga belgilangan marralarga erishish uchun qat'iyat bilan harakat qilishimiz zarur..." [3;20]

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni **2022–2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida**. *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022 y., 06/22/89/0227-son

2. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: "O'zbekiston" NMIU. 2016 y. 14-bet

3. Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: "O'zbekiston" NMIU, 2016 y. 20-bet.

TA'LIMDAGI XALQARO TADQIQOTLARNING YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

**Sanayeva Dilbar Muradovna,
Norqulova Iroda Xalimovna,**

Samarqand viloyati Paxtachi tumani 6-maktab, o'qituvchilari

Annotatsiya: mazkur maqolada inson kapitali, uning shakllanishi, jamiyat hayotidagi o'rni, rivojlantiruvchi omillari, rivojlangan davlatlar tajribasi, ta'lim tizimi, O'zbekiston ta'lim tizimidagi imkoniyatlar xususida so'z yuritilgan.

Аннотация: в данной статье рассматривается человеческий капитал, его формирование, роль в обществе, факторы развития, опыт развитых стран, система образования, возможности в системе образования Узбекистана.

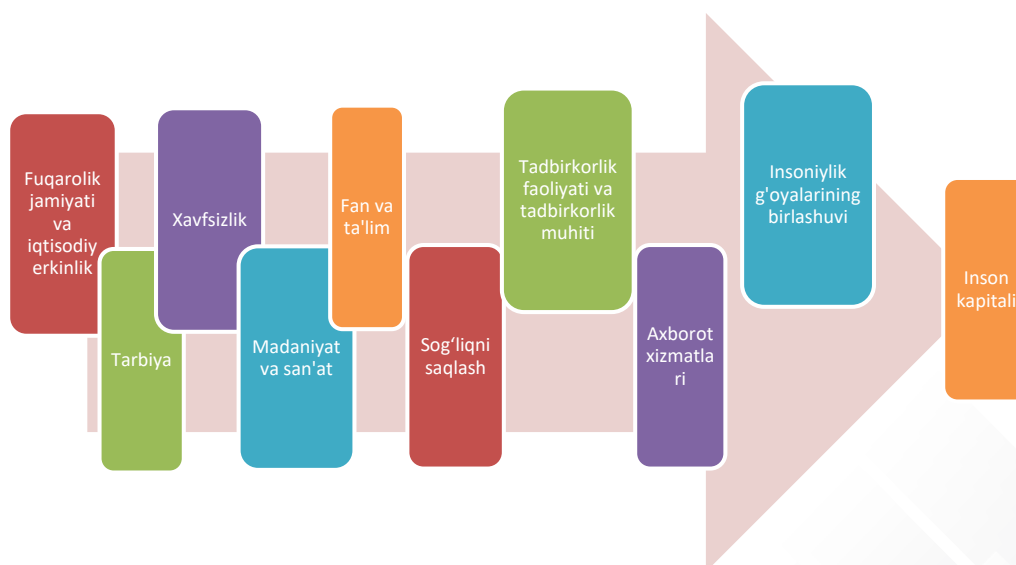
Annotation: this article discusses human capital, its formation, role in society, development factors, the experience of developed countries, the education system, the opportunities in the education system of Uzbekistan.

Kalit so'zlar: ta'lim, inson kapitali, tajriba, xalqaro tajriba, ta'lim islohotlari

Ключевые слова: образование, человеческий капитал, опыт, мировой опыт, реформа образования.

Keywords: education, human capital, experience, foreign experience, education reform.

Inson kapitali (Human Capital) – eng qimmat resurslardan biri. Uni rag'batlantirish, rivojlantirish davlatning har tomonlama o'sishini ta'minlaydi. "Fan-texnika va axborotdagi revolyutsiya inson, uning ilmiy-ma'rifiy potensialini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning hal qiluvchi omiliga aylantiradi" [2, 233-b]. Inson, oila, jamiyatning rivojlanishi, eng avvalo, inson kapitalini rivojlantirishni talab etadi. U uzoq muddatda – 15-25 yilda shakllanadi. Bu iqtisodchilar orasida ta'lim olgan odamlar daromadi bilan hisoblanadi. Psixologlar inson kapitali rivojlanish davrini bolaning 3-4 yoshiga to'g'ri kelishini ta'kidlaydilar. Inson kapitali uning sog'ligi, jismoniy va ruhiy farovonligi, ijtimoiy-hissiy ko'nikmalari bilan ham chambarchas bog'liq. Uni shakllantiruvchi omillar quyidagilar:

Ko'rinib turganidek, yuqoridagi sohalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq, bittasi boshqasiz mukammallik kasb etolmaydi. Ammo bular orasida ta'lim samaradorligi alohida o'rin tutadi: jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va kambag'allikni qisqartirishda muhim rol o'ynaydi.

XXI asr ta'lim tizimi insoniyat oldiga katta talablarni qo'ymoqda. Har qanday soha rivoji asosini inson kapitali tashkil etishi rad etib bo'lmas haqiqatdir. Singapur, Finlandiya, Koreya, Xitoy taraqqiyoti fikrimizning isbotidir. Mamlakatimizda ham hukumatimiz tomonidan qabul qilinayotgan ko'plab qonunlar, qarorlar shu maqsadga xizmat qilyapti. Yurtimizda davlat mablag'larining eng katta qismi ta'lim sohasini saqlash, uni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Yangi O'zbekistonni barpo etish asoslari "Inson qadri uchun!" shoiri ostida amalga oshirilayotgani bejizga emas. Uning tub mohiyati ham aynan inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. "Tarbiya" fanining umumta'lim fanlari qatoriga kiritilishi, yoshlarning bilim olishi, aniqroq aytganda, oliy ma'lumotli kadrlar sonini ko'paytirish maqsadida OTMlarga keng imkoniyatlar berilayotgani, qabul parametrlarining yildan yilga yuqori sur'atlarda oshirilayotgani, xususi ta'lim muassasalarining tashkil etilayotgani va ularga davlat tomonidan ko'plab imtiyozlar berilayotgani kabilar shular jumlasidan.

Ta'lim sohasi xodimi sifatida so'nggi besh yillikni taqqoslaydigan bo'lsak, ta'lim islohotlarining samarasi yaqqol seziladi. Oldingi o'quvchilarimizning aksariyati faqat bilim olish bilan cheklanib qolgan bo'lsa, hozirda nazariyaning amaliyot bilan uyg'unlashuvi kuchaygan. Bunda davlatimiz tomonidan yaratib berilayotgan imkoniyatlarni hisobga olmaslikning imkoni yo'q. Bugungi o'quvchi biz o'rgatayotgan bilimni "shunday ekan", "shunaqa bo'lar ekan" deb emas, "Nega bunday?", "Nima uchun?" degan savollariga javob topa olsagina tez va oson o'zlashtirmoqda. Bu esa ularga ta'lim berayotganlarni ham tinimsiz o'z ustida ishlashga undayapti. Xalqaro tadqiqotlarning mamlakatimizda joriy etilishi ta'lim oluvchilar orasida kreativ fikrlash, tanqidiy tafakkur, ijodiylikni yanada o'stirish, ta'lim tizimini jahon standartlariga yetkazishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida yuqori sinflarda atrofida gilarni ish bilan ta'minlash istagi kuchli, shaxsiy tadbirkorligini allaqachon yo'lga qo'yg'an, yoki qo'yayotganlarning soni yildan yilga oshishiga, tengdoshlar orasida ijobiy motivatsion muhitning kengayishiga sabab bo'lmoqda.

Ta'limning qudratli poydevorlarini mustahkamlash, unga berilayotgan e'tibor barcha sohalarda tizim uzluksizligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarori

2. Tojiboyeva D. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 2002. 288 b.

3. Shodmonov Sh., G'afurov U. Iqtisodiyot nazariyasi. – T.: "Fan va texnologiya" 2005. 784 b.

4. Abdiyeva K. "Ta'lim sifat samaradorligini oshirishda xalqaro tajribalardan foydalanish". "Oriental Art and Culture" scientific-methodical journal-(3) 111/2020.

5. Qodirova L. "Inson kapitaliga e'tibor – asosiy vazifa". <https://yuz.uz>

6. Inson kapitali tushunchasi va zamonaviy iqtisodiyotdagi roli. <http://hozir.org>

7. <http://studbooks.net>

8. <http://studfile.net>

GLOBALLASHUV JARAYONIDA XALQARO TADQIQOTLARNING TA'LIM TENDENSIYALARIGA TA'SIRI VA SIYOSIY AHAMIYATI

Qaxxarova Zilola Abdug'ani qizi,
Nizomiy nomidagi TDPU magistranti,
Olmaliq shahar 19-IDUM matematika va informatika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada baholash mezonlarining ahamiyati va ularning ta'lim sifatiga ta'siri, xalqaro tadqiqotlar natijalari tahlili hamda muammolar yechimini topish yo'llari bo'yicha ilmiy farazlar keltirilgan.

Аннотация: в данной статье представлен анализ результатов международных исследований важности критериев оценивания и их влияния на качество образования, а также научных гипотез о путях решения проблем.

Abstract: this article provides an analysis of the results of international research on the importance of assessment criteria and their impact on the quality of education, as well as scientific hypotheses on ways to find solutions to problems.

Kalit so'zlar: PISA, OECD, ijodkorlik, globallashuv, trend, sarmoya.

Ключевые слова: PISA, OECD, креативность, глобализация, тренд, инвестиции.

Keywords: PISA, OECD, creativity, globalization, trend, investment.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son farmoniga ko'ra xalqaro PISA dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish maqsadida, Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son qaroriga muvofiq yo'l xaritasi ishlab chiqilib, shu asosda turli metodlar ishlab chiqish, foydalanish uchun qo'llanma va adabiyotlarni shakllantiirish vazifasi e'tibor markazida bo'lib turibdi. Buning zamirida kuchli bilimli va kreativ fikrga ega bo'lgan fuqarolarni shakllantirish va zamonaviy innovatsion ta'limni rivojlantirish uchun xizmat qiluvchi g'oya yotibdi.

1960-yillarning boshidan 1970-yillarning o'rtalarigacha OECD ta'lim faoliyatiga urg'u berishni asta-sekin ijtimoiy va tenglik maqsadlarida mehnat bozori va iqtisodiy o'sish bilan bog'liq muammolarni yechishda, mos ravishda o'sha davrning yetakchi iqtisodiy yordamini ko'rsatdi. [1]

Ta'lim sifati qay darajada keng bo'lsa demak, iqtisodiy maqsad va kelajakka sarmoya kiritishda hech qanday ikkilanishlar vujudga kelmaydi. Ta'lim bo'yicha xalqaro miqyosda tasdiqlangan ekspert tashkiloti sifatida OECD ta'lim sohasidagi yutuqlar, kamchiliklarni aniqlashda faolligi, undan tashqari bugungi kunda ta'lim siyosati to'g'ri tashkil etilganligini, undagi xatoliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish uchun zamin yaratadi.

Mavzular, asosan, so'zlarning bir nechta ro'yxati bo'lib, ularning tarkibi matnlarning

butun majmuasida soʻzlarning birgalikda paydo boʻlish ehtimolidan kelib chiqadi. Mavzular hujjatlar oʻrtasida taqsimlanadi. Baʼzi mavzular eksklyuziv soʻz tarkibiga qarab bir nechta hujjatlarda, baʼzilar esa bittada koʻrinadi. Demak, mavzu bitta “klaster” hosil qilish ehtimoli eng yuqori boʻlgan soʻzlarni ifodalaydi va shu klasterga xos boʻladi. [2]

OECDning asosiy boshqaruvi quyidagicha: bilim tendensiyalarini ishlab chiqarish, izohlash va tarqatish, fikrlash doirasini kreativlashtiradi, bellashtiradi.

PISA tadqiqoti bir qancha oʻlchovlar orqali natijalar tahlil qilinadi. Keltirilgan topshiriq mavzularini modellashtirish, global muammolarning ahamiyatli yechimini izlash tendensiyalariga yondashilganligi, kreativ fikr yuritilganligi, kelgusida mamlakat rivojini ishonib topshiriladigan fuqarolar tarbiyalanayotganligi, dunyoviy qarashlarning izchilligi, investitsion muhit rivojlanayotganligi kabi muhim mezonlar zahirida oʻlchovli baholash yoʻllari yotadi va qoʻllaniladi. Muammoning chuqur oʻrganilganligi yechimga eng yaqin kelgan qisqa variant asosiy xulosa boʻlsa, buni iqtisodiy rivojlanishda ham izchil javob topish koʻnikmasi va tezkorlikka chaqirsa boʻladigan fikr tugʻiladi.

Siyosiy jarayonlarning barqarorlashuvi, ayniqsa, dunyo mamlakatlari orasida muhim ahamiyatga egadir. Globallashuv– bunda, albatta, taʼlim sohasining rivoji butun dunyo rivojlanishiga asosiy turtki sifatida turli xil bosqichli baholash mezonlarining kuchli tizimiga asoslanadi.

Baholash mezonlari bir necha koʻrinishda ifodalanishi mumkin. Chunki topshiriqlarning turli koʻrinishlari oʻquvchining oʻylash va tez fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

PISA sinovlarida quyidagicha sinov usullaridan foydalaniladi

1-rasm. Baholash mezonlari uchun topshiriqlarni ajratish sxemasi

Natijalar xulosa qilinadi va baholanadi.

Muammoning toʻliq taʼrifi shuki, u tasodifiy taʼsirga ega muammolar, siyosat va siyosatda joylashishi mumkin boʻlgan muammo oqimi paytida muammolar paydo boʻlishi mumkin. Masalan, muayyan voqealar yoki fikr-mulohazalar orqali siyosiy ahamiyatga ega boʻlgan masalalarga aylanadi.

Savol tugʻiladi:

1. Matematik savodxonlik imtihonlarida oʻquvchilar qanday muammolarga duch kelishi mumkin? Darsliklarda PISA topshiriqlariga oʻxshash masalalarning yoʻqligi yoki

kamligi va shuning uchun o'quvchilarda bunday amaliy faoliyatlarni amalga oshirish tajribasining yetishmasligi oqibatida ularning natijalari past bo'lishi mumkin.

2. PISA topshiriqlari odatda uzundan-uzun matnlar yordamida tasvirlanib, ulardagi real vaziyat va muammolarni hal qilish usulini tanlash uchun matematikaning qaysi bo'limiga murojaat qilish haqida ko'rsatmalar yo'q.

3. PISA topshiriqlari (matnli, rasmi, diagramma va jadvallar, real bog'lanishlar grafiklari) turli shakllarda taklif qilinadi. Ularni matematik tilga o'girish va yechim topilgandan so'ng uni yana real sharoit bilan bog'lab baholash va sharhlash talab qilinadi [3].

Muayyan g'oyalar muammoni aniqlash, siyosiy yechimlar va qonunchilik jarayonlariga ta'sir qiladi hamda amalga oshirilayotgan siyosatga aylanadi.

Ta'lim sifatini oshirish jarayonida faoliyat ko'rsatib kelayotgan tadqiqotlar bir vaqtning o'zida muammolarni va milliy siyosatni, amaliyotlarni taqdim etadigan dasturdir.

Nima uchun va qanday sharoitlarda siyosiy jarayonga ta'sir ko'rsatishi mumkin?

OECD doirasida PISA ni rivojlantirish natijasida mamlakatlarda ta'lim sohasi ta'limning izchillik bilan kengayib borayotgan ahamiyati, ta'lim maqsadiga oid turli tushunchalar OECD doirasida ham ishlab chiqildi va ilgari surildi. Dastlab ta'lim orqali iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash uchun funksional yondashuv ishlatilgan.

PISA ga o'xshash mavzularni muhokama qilgan hisobotlar, masalan, ta'limni standartlashtirish, 2000 yil boshidan keyingi nashrlarni o'z ichiga olgan cheklangan model bilan ham, PISA bilan bog'liq mavzularning tarqalishi faqat OECD ning sohadagi maqomini mustahkamlaganiga qaramay, PISA ning ta'siri sezilarli darajada oshdi.[4]

OECD ta'lim samaradorligini muammoga aylantiradi, mehnat bozori va iqtisodiy o'sish bilan bog'liq va mos ravishda o'sha davrning yetakchi iqtisodiy yordamini ko'rsatdi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, globallashtirish jarayonida xalqaro tadqiqotlarning ta'lim tendensiyalariga ta'siri o'ta sezilarli darajada davlatning siyosiy darajasi moliyaviy ahvoli va investitsion qobiliyatini ko'rsatib beradi. Shunga mos ravishda, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) doirasida ta'limning mustaqilligi tobora o'zaro bog'langanligi sababli siyosatning boshqa sohalari va iqtisodiy maqsad va samaradorlik mavzularida muhokama qilinishi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Placing PISA in perspective: the OECD's multicentric view on education Helen Seitzer, Dennis Niemann & Kerstin Martens. 2021.4-5 b.

2. Lessons Learned from PISA: A Systematic Review of Peer-Reviewed Articles on the Programme for International Student Assessment Therese N. Hopfenbeck, Jenny Lenkeit, Yasmine El Masri, Kate Cantrell, Jeanne Ryan & Jo-Anne Baird.2017.3-4 b.

3. Designing PISA-like Mathematics Task to Assess Students' Mathematical Literacy Isnaeni Umi Machromah*, Sutama, Harun Joko Prayitno, Nuqthy Faiziyah, Lina Wahyu Sri Fatmasari.2020.4987 b.

4. OECD (2013). PISA 2012 Assesment and Analytical Freamwork: Matematics, Reading and Science, Problem solving and Financial Literary(PISA,Ed). Paris: OECD Publishing. 2013. 16-17 b.

5. <https://oecd.org>

XALQARO TADQIQOTLARNING TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI NAZARIY AHAMIYATI

G'ulomova Muxarram Nurkamol qizi,
Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada ta'lim sifatini oshirishda xalqaro tadqiqotlar va baholash dastur talablari va ta'lim tizimiga joriy etish tamoyillari haqida so'z yuritish bilan birga, PISA, PIRLS xalqaro baholash dasturlarining muhim belgilari xorijiy olimlar fikrlariga, ilmiy-tadqiqot ishlariga tayangan holda ochib berilgan.

Аннотация: в данной статье рассматриваются требования международных исследовательских и оценочных программ и принципы внедрения в систему образования для повышения качества образования, а также приводятся ключевые особенности международных оценочных программ PISA, PIRLS.

Abstract: this article discusses the requirements of international research and assessment programs and the principles of implementation in the education system to improve the quality of education, as well as the key features of PISA, PIRLS international assessment programs given.

Kalit so'zlar: Xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, xorijiy tajribalar, kasbiy kompetentlik.

Ключевые слова: международные программы оценивания, PISA, PIRLS, зарубежный опыт, профессиональные компетенции.

Keywords: International assessment programs, PISA, PIRLS, foreign experience, professional competence.

Bizga ma'lumki, so'nggi yillarda yurtimizda yuz berayotgan keskin yangilanish va tub o'zgarishlar insoniyat hayotidagi barcha sohalarini globallashtirish va integratsiyalashtirish jarayonlari nuqtayi nazaridan yangicha qarashlar, tushunchalar va munosabatlar bilan qayta ko'zdan kechirishni taqazo etmoqda. Hozirgi kunda butun dunyo bo'ylab har bir sohada globallashtirish va integratsiya jarayonlari o'z aksini ko'rsatmoqda. Shu qatorda ta'lim ham davlat siyosatining ustuvor sohasiga aylandi va ushbu sohada ta'limni yangicha innovatsion g'oyalar asosida rivojlantirish bo'yicha islohotlar amalga oshirila boshlandi. Jamiyat va hayotda sodir bo'layotgan yangilanishlar ta'lim tizimiga ham yangicha innovatsion yondashuvni, ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini yanada tezlashtirishga zamin yaratadi, natijada yangicha innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masalalar qatoridan joy oldi.

Shu asnodan ta'lim tizimiga xalqaro tadqiqotlar tajribalarini o'rganish va targ'ib qilish ta'lim sifatini oshirishda katta ahamiyatga egadir. Ta'lim sifatini oshirish uchun uning holati va rivojlanish tendensiyalarini uzluksiz monitoringini olib borish va o'quvchilarning o'quv yutuqlarini obyektiv va adekvat baholashni amalga oshirish

zarur. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori bilan xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, ilmiy-tadqiqot va innovasiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi.

Qarorga ko'ra, quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilandi:

I. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash uchun;

II. Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) – 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun;

III. The Programme for International Student Assessment (PISA) – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

IV. The Teaching and Learning International Survey (TALIS)-rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish uchun;

Yuqoridagi xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish uchun Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi.

– Xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining milliy vakili sifatida ishtirok etish;

– Ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

– Ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;

– Ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;

Xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash. Buning uchun, 2019-yil 1-fevraliga qadar, Milliy markaz bilan birgalikda o'quvchilarning qobiliyat va iqtidorlarini umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 1-sinfidan boshlab aniqlash va rivojlantirish, o'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro baholash dasturlari va

tanlovlarida ishtirok etishni ta'minlash dasturini ishlab chiqish yuzasidan bir qator vazifalar belgilandi.

- xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'quv dasturlari hamda o'quv adabiyotlari mazmuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

- xalqaro tadqiqotlarning baholash dasturlari yo'nalishlaridagi savollar milliy bazasini yaratish va o'quv dasturlariga integratsiya qilish;

- o'quvchilar savodxonligini baholashning milliy tizimini takomillashtirish va 2019-2021-yillarda amaliy ko'nikmalarini shakllantirilishini baholashga qaratilgan sinovlarni tizimli ravishda o'tkazib borish;

- xalqaro tadqiqotlarning baholash dasturlari yo'nalishlaridagi savollarni o'zida mujassam etgan o'quv dasturlari asosida qo'shimcha metodik qo'llanma va adabiyotlar yaratish;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi iqtidorli pedagog kadrlarni xalqaro baholash dasturlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish;

Yuqoridagi vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligiga xalqaro tadqiqotlar o'tkaziladigan o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha mutaxassislar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari, malaka oshirish va qayta tayyorlash hududiy, mintaqaviy va tarmoq markazlarining o'quv dasturlariga xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o'zgartirish va qo'shimchalar kiritib borish va xalqaro tadqiqotlar dasturlarining mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, davlat ilmiy-texnika dasturlari doirasida loyihalar tayyorlash va amalga oshirish vazifalari yuklatiladi. Yuqoridagi vazifalarning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi mamlakatimiz ta'lim tizimining xalqaro ta'lim jarayoni bilan integratsiyalashuvini ta'minlaydi, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini tarkib toptirish va rivojlantirish, kelgusida ularning ongli ravishda kasb tanlashi, mustaqil hayot va jamiyatda faol fuqaro sifatida o'z o'rnini topishiga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabr, 997-son qarori, www.lex.uz

2. A.B.Radjiyev, A.A. Ismailov, J.R. Narziyev, H.P. Tog'ayeva, "O'quvchilar savpdxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dastur", Qo'llanma, 2019-yil.

3. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi veb-sayti www.markaz.tdi.uz.

4. Matkarimov M.A. "PISA" xalqaro o'quvchilarining savodxonligini baholash tadqiqotining rivojlanish bosqichlari, maqsad va vazifalari/ "Zamonaviy ta'lim" jurnali, №8(93) 2020 yil.

5. Kuysinov O.A. Improving the methodologies of raising the effectiveness of continuous education on the basis of ensuring content consistency. "Actual problems of modern science, education and training" Electronic Journal. July, 2021-7/1. ISSN 2181-9750. KHOREZMSCIENCE.UZ. P. 4-8.

XALQARO TADQIQOTLARDA MUVAFFAQIYATLI ISHTIROK ETGAN DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA YANGI DARS SHAKLLARINI TASHKIL QILISH

Egamova Anora Xoliqovna,

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 25-sonli umumta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi kunda, ta'lim tizimida olib borilayotgan o'ziga xos islohotlar, ularning samarali natijalari, xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etgan davlatlar tajribalarini o'rganish, o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, dars jarayonini tashkil qilishda yangicha yondashuvlar haqida fikr yuritiladi.

Аннотация: в данной статье рассматриваются текущие реформы в системе образования, их эффективные результаты, изучение опыта стран, успешно участвовавших в международных исследованиях, использование современных педагогических технологий в обучении, упоминаются новые подходы к обучению.

Abstract: this article discusses the current reforms in the education system, their effective results, the study of the experience of countries that have successfully participated in international research, the use of modern pedagogical technologies in teaching, new approaches to teaching referred to.

Kalit so'zlar: ZOOM, PISA, dastur, metod, "Bumerang", "Venn diagrammasi", "Sinkveyn".

Bugungi kunda o'quv jarayonini jahon ta'lim standartlari bilan solishtirgan holda olib borish uchun ko'plab seminar treninglar tashkil qilinmoqda. Uydan chiqmagan holda bilim olish, o'qish va izlanish uchun ZOOM dasturi orqali onlayn tarzda o'qish, ilmiy konferensiyalarni, seminar va brifinglarni onlayn tashkil qilish tizimi ishga tushdi. Bu kabi qulayliklarning yaratilishidan asosiy maqsad, o'sib kelayotgan yosh avlodni bilimli va salohiyatli insonlar qilib yetishtirishdan iborat. Ta'lim inspeksiyasi, va UNISEF tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda maktablarda o'qitish metodikasi, darsliklar va baholash aynan "yodlashga va bilimni to'g'ridan to'g'ri yetkazishga" yo'naltirilganligi salbiy holat sifatida baholangan. PISA xalqaro tadqiqotlarida muvaffaqiyatli ishtirok etgan davlatlar tajribasi yurt kelajagi, aynan ijodkor, nostandart fikrlaydigan, mustaqil tadqiq etish va olgan bilimni qo'llash ko'nikmalariga ega yoshlar qo'lida ekanligi tasdiqlanmoqda. Shu sababli, ta'lim sohasida keyingi 2 yilda fanlarni o'qitish, darsliklarni tayyorlash, o'qituvchilar malakasini oshirish, baholashda keng ko'lamli islohatlar olib borilmoqda. Mamlakatimizning 2021-yilda PISA, 2022 yilda TIMSS dasturlarida ishtirok etishi belgilandi.

Hozirgi kunda dars jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida yaratish yuqori natija bermoqda. O'qituvchining mavzuga mos metodlarni qo'llay olishi va maqsadga tog'ri erishishida ham pedagogik mahorat talab qilinadi. Maktablarda boshlang'ich sinflarni o'qitishda "Rolli o'yinlar", "Mazayka", "Asrlar bahsi", "Baliq

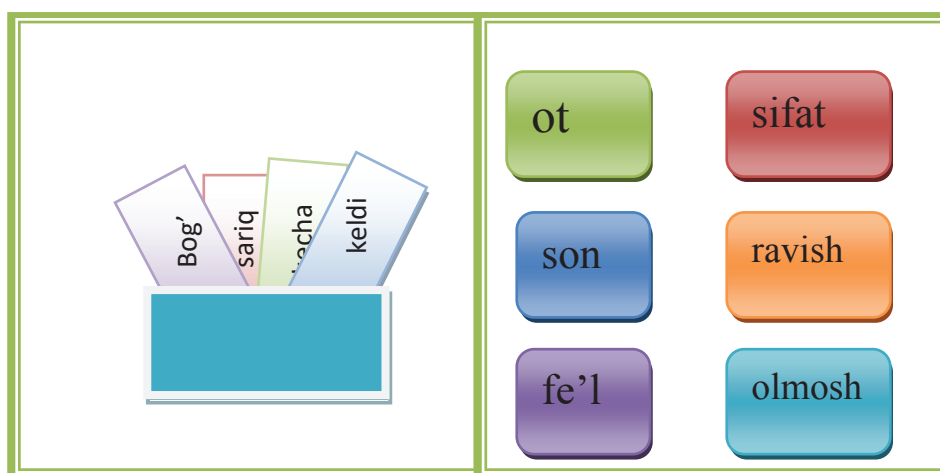
skleti”, “Venn diagrammasi”, “Bumerang”, “Aqliy hujum”, “Zukkolar o’yini”, “Blits” so’rov, “SWOT” kabi metodlardan unumli foydalanish ijobiy natija beradi. “Baliq skleti” usulidan ma’nodosh, qarama-qarshi ma’noli so’zlarni o’rgatishda, “Sinkveyn” usulidan so’z turkumlari, gap bo’laklarini o’rgatishda, “Bumerang” usulidan matn ustida ishlashda foydalanish mumkin. Bundan tashqari fanlarni o’qitishda ko’proq rasmlar asosida gapirtirish, og’zaki suhbat, matn ustida ishlash, muntazam diktant olish, yozma nutqni shakllantiruvchi mashg’ulotlarni o’tkazib borish ham ijobiy natija beradi.

Bola maktabdagi ilk kunidan boshlab yangi bir olamga, yangicha dunyoga kirib keladi. Bu olamda esa har xil fe’l-atvorga ega tengdoshlariga duch keladi. Mana shunday paytda o’qituvchiga qo’yiladigan asosiy talab, bolani yangi jamoaga moslashtirish va bilim olishga qiziqtirish. Boshlang’ich sinfda ta’lim olishga qanday yo’naltirilsa, yuqori sinflarda ham shu yo’ldan boradi. Bugungi kunda ta’lim sohasida juda katta o’zgarishlar ro’y bermoqda. Kichik sinflarda o’quvchi nutqini oshirish, husnixatining talab doirasida bo’lishi, matematik savodxonlik muhim hisoblanadi. Dars jarayonini tashkil qilishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish ijobiy natijalarini ko’rsatib kelmoqda. Boshlang’ich sinflarda, asosan, “FSMU” usuli hikoya va matnlarni tahlil qilishda, “Sinkveyn” usuli gap tuzishda, “Bumerang” usuli darsni mustahkamlashda, “Tarmoqlar” usuli o’tilganlarni takrorlashda, “Zigzag” usuli matematika dasrlarida yaxshi natija beradi. Men, asosan, o’quvchilar bilimini oshirishda o’zim ijodiy yondashgan holda mashg’ulotlar o’ylab topishga harakat qilaman. Mana shulardan “Nomli katakcha” usulini tavsiya qilib o’taman:

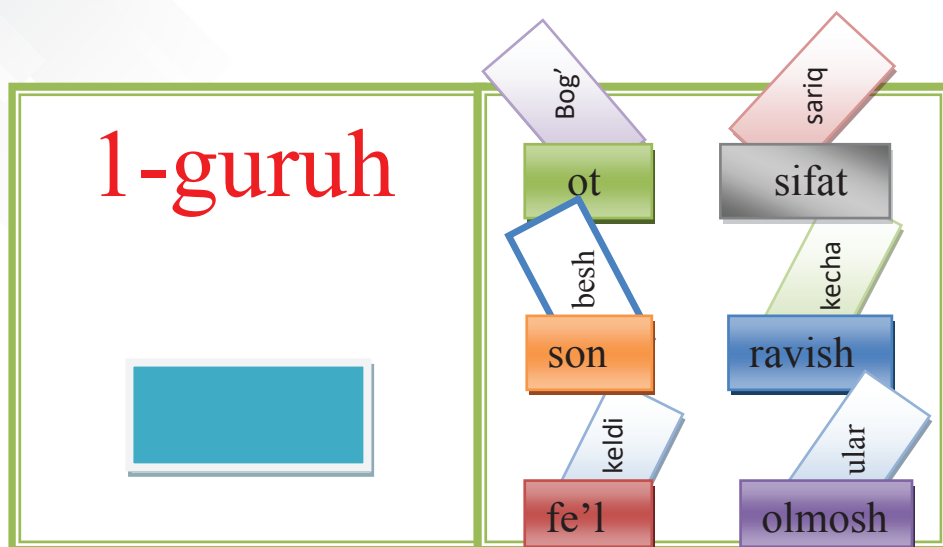
Bu mashg’ulot o’quvchilarning xotirasini charxlashga, topqirlikka undaydi va guruh holida ishlashda do’stona munosabatni shakllantiradi.

O’tkazish tartibi: (so’z turkumlarini o’rgatishda qo’llash)

1. O’quvchilar bir nechta guruhlariga bo’lib olinadi
2. Guruhlarga 6 ta katakchalari mavjud a4 formatda qog’oz beriladi. Har bir katakchaga so’z turkumlari nomi yozilgan bo’ladi.

3. Katakchalarga mos qilib joylashtirib chiqish uchun kartochkalar solingan konvert bo’ladi. Kartochkalarda 6 ta so’z turkimiga oid misollar yozilgan bo’ladi.
4. Vaqt belgilanib guruhlardan kartochkalarni mos tarzda joylash topshiriladi.
5. Guruhlar bajargan vaqti va sifatiga qarab rag’batlantiriladi

“Nomli katakcha” usulidan 3-4-sinflarda soʻz turkumlarini oʻqitishda, matematikada sanoq son tartib sonlarni, yuzlik, oʻnlik, mingliklarni oʻrgatishda ham qoʻllansa boʻladi. Muhimi, darsni yangi usullarni yaratgan holda samarali tashkil qilish oʻqituvchining mohirligiga bogʻliq.

Shunday boʻlsada, hozirgi axborot texnologiyalari va internet keng rivojlangan davrda yoshlarning mobil telefon, kompyuter kabi texnikalar bilan band boʻlib qolayotganliklari ziddiyatli vaziyatlarning koʻplab yuzaga kelishiga sababchi boʻlib qolmoqda. Bola tarbiyasida ota-onalarning koʻp vaqt ajratmasligi muammoga aylanib, ogʻir yuk oʻqituvchilar zimmasiga tushib qolyapti.

Zamonaviy texnologiyalar qoʻllanilgan mashgʻulotlar oʻquvchilar egallayotgan bilimlarni oʻzlari qidirib topishlariga, mustaqil oʻrganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham oʻzlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. Oʻqituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yoʻnaltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday oʻquv jarayonida oʻquvchi asosiy figuraga aylanadi. Xulosa qiladigan boʻlsak, har bitta taʼlim jarayoni oʻzining zamonaviy texnologiyalarga boyligi va yangicha yondashuvlari bilan oʻz sifat darajasini koʻtaradi. Bu yoʻlda davlat ham, pedagoglar ham shu oʻrinda yosh avlod ham bir xilda masʼuldirlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini chop etish va rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini targʻib qilish boʻyicha komissiya tuzish toʻgʻrisida. / “Xalq soʻzi” gazetasi, 2017-yil 13-yanvar
2. Kurbanov Sh.Ye, Seytxalilov Ye. A. Taʼlim sifatini boshqarish. – T.: Sharq.
3. Neʼmatov H., Bozorov O. Til va nutq. – T.: Oʻqituvchi, 1989
4. ziyo.net

XALQARO TADQIQOTLAR O'ZBEKISTON TA'LIM SIFATINI OSHIRISH OMILI

Axmadjonova Yorqinoy Tojimurodovna,
Jizzax politexnika instituti Kimyo" kafedrası assistenti
Axmadjonova Umida Tojimurodovna,
Jizzax politexnika instituti "Fizika" kafedrası assistenti

Annotatsiya: *xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish o'quvchi-yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashi, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni ularda hosil qilishga yordam beradi. Bu dasturda qatnashish, testlarni o'tkazish yoki o'quvchilarni testga tayyorlash emas, bugungi kun talablariga javob beradigan, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni nazarda tutadi.*

Аннотация: *участие в международных исследованиях помогает студентам мыслить творчески и критически, оценивать свою способность применять полученные знания в жизни и развивать эти навыки позже. Речь идет не об участии в программе, сдаче тестов или подготовке студентов к тестированию, а о подготовке конкурентоспособных кадров, отвечающих современным требованиям.*

Abstract: *participating in international research helps students to think creatively and critically, to assess their ability to apply what they have learned in life, and to develop these skills later. It is not about participating in a program, taking tests, or preparing students for a test, but about training competitive staff that meets today's requirements.*

Kalit so'zlar: *xalqaro tadqiqotlar, xalqaro baholash dasturi, ta'lim sifati, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, fanlararo integratsiya*

Ключевые слова: *международные исследования, международная программа оценки, качество образования, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, междисциплинарная интеграция.*

Keywords: *international research, international assessment program, quality of education, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, interdisciplinary integration.*

Kirish. Ma'lumki, o'zgarishlar davrida ta'lim tizimi ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishni taqozo etadi. Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantiriladi. Shuni inobatga olgan holda umumta'lim maktablari va maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yosh avlodning har tomonlama puxta bilim olishi uchun zarur sharoit va imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda.

Asosiy qism. Ta'lim sohasi tubdan yangilanayotgan O'zbekistonda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda, PISA, PIRLS, TIMSS va TALIS dasturlarida ishtirok etib, xalqaro reytinglarda yuqori o'ringa ega davlatlar tajribasini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim sifatini baholash halqaro tadqiqotlarda ishtirok etish O'zbekistonga nima beradi? [1; 821-822]

– Tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta’lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o’rni to’g’risida xulosalar chiqarish imkonini beradi.

– Milliy ta’lim tizimini isloh qilish, ta’lim mazmunini, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishga zamin bo’ladi.

– Xalqaro tadqiqotlar ta’lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o’tkazishga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

– Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi.

– O’zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o’tkazish madaniyati rivojlanadi, ta’lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi.

– Milliy ta’lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo’llaniladigan nazorat materiallari sifati darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.

– O’quvchilarning bilim darajasi miqdoriy ko’rsatkichini adolatli aniqlash va xalqaro miqyos bilan solishtirish imkoni tug’iladi;

– O’quvchilarning savodxonligi hamda bilimlarini amaliyotda qo’llash qobiliyatini rivojlantirish bo’yicha davlat va nodavlat tashkilotlar hamda ota-onalar hamkorlikdagi faoliyatini muvofiqlashtirish amaliyoti kuchayadi;

– Umumta’lim maktablarida yaratilgan shart-sharoitlarni baholash yuzasidan miqdoriy ko’rsatkichlar aniqlanadi.

Shu o’rinda qayd etish joiz, PISA bo’yicha o’quvchilar bilimiga qo’yilgan bahoning har 50 ballga oshishi yillik yalpi ichki mahsulotning bir foizga o’sishini ta’minlashi xalqaro tajribalarda kuzatiladi. Bir so’z bilan aytganda, ushbu dastur mamlakatimiz yoshlari intellektual salohiyati yanada oshishiga xizmat qilishi shubhasiz. Xalqaro tadqiqot – PISA reytingiga ko’ra O’zbekiston 2030 yilga qadar jahonning 30 ta yetakchi mamlakatlari qatoriga kirishi maqsad qilib qo’yilgan.[2;384]

Xususan, dunyoda ta’lim sifati, saviyasi va darajasini aniqlab beruvchi PISA, PIRLS TIMSS kabi bir qator xalqaro dasturlar mavjud bo’lib, ular rivojlangan davlatlardagi ta’lim sifatini yanada oshirishdagi mezon sifatida keng qo’llanilib kelinmoqda [3;1565].

PISA – o’quvchilarni ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo’yicha xalqaro dastur bo’lib, undagi test jahon davlatlaridagi maktab o’quvchilarining bilimi va ularni amaliyotda qo’llay olish mahoratini baholaydi. PISA dasturi asosiy uch yo’nalishda: o’qish, matematika va ijtimoiy fanlar savodxonligi bo’yicha olib boriladi[4;13].

PIRLS – tadqiqotida 50 dan ortiq davlatlar ishtirok etib kelmoqda. Mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta’lim tizimidan iborat bo’lgan davlatlardagi boshlang’ich maktab o’quvchilarining matnni o’qish va qabul qilish bo’yicha tayyorgarligi xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat.

TIMSS – dasturi ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi IEA tomonidan tashkil etilgan bo’lib, ushbu tadqiqot 4 va 8 sinf o’quvchilari

orasida matematika va ijtimoiy fanlar bo'yicha ta'limning sifati, darajasi, fanga bo'lgan munosabati, qiziqishini aniqlaydi. Har 4 yilda bir marotaba olib boriladi.

Natija. PISA va PIRLS xalqaro tadqiqotlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun nima qilish kerak? [5;21]

Yaxshi natijalar ko'rsatish uchun hech bo'lmaganda ikki maqsadga ega bo'lish kerak: birinchisi, o'qituvchilar va ular ishlaydigan, foydalanadigan materiallarni tayyorlash;

Ikkinchisi, xalqaro tadqiqotlardagi natijalarni yaxshilash uchun o'qituvchilarni maqsadli tayyorlash va ta'lim jarayonida o'qitish metodikasi va ustuvor tamoyillarni o'zgartirish zarur. Buning uchun biz o'qituvchilarni tayyorlashimiz, rivojlantiruvchi ta'limning yanada faol tizimini tatbiq etishimiz va o'qituvchilarni ta'lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan ta'minlashimiz kerak. Eng muhimi va biz hozir to'g'ri yo'ldamiz, ancha oldin PISA va PIRLS tadqiqotlari topshiriqlari xususiyatlarini ochib beruvchi materiallar bilan to'plamlar chop ettirildi. Endi esa bu vazifalarni bosqichma-bosqich amalga oshirib, paydo bo'layotgan muammolarni hal qilish ustida ishlash kerak [6;307].

Xulosa. Shuning uchun maqsadga bosqichma-bosqich erishish, e'lon qilingan g'oya va islohotlarni joriy etish lozim. Boshqa tomondan, natijalarni batafsil muhokama qilish uchun jamoatchilik va professional hamjamiyatni tayyorlashimiz kerak. Mamlakatimiz ushbu tadqiqotlarda ilk marotaba ishtirok etayotgani uchun hozircha aniq natijalar yo'q va bir narsa deyish qiyin. Lekin bu bo'yicha ba'zi taxminlarni aytish mumkin. Matematika va tabiiy fanlar bo'yicha natijalar o'qish savodxonligi bo'yicha ko'rsatkichlardan yuqori bo'ladi deb o'ylaymiz. Chunki mamlakatimiz yoshlari har yili kimyo va matematika fanlaridan xalqaro fan olimpiadalarida yuqori natijalarni qayd etib kelishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахмаджонова Ё.Т. (2020). PISA-таълим сифатини ошириш мезони. Аграр фан назарияси ва амалиётидаги долзарб муоммолар ва уларнинг ечимлари. 821, 824.
2. Yaxshiyeva Z.Z., Axmadjonova Y.T., & Axmadjonova U.T. (2021). Ta'lim sifatini baholash xorij tajribasi misolida o'rganilmoqda. Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal, 383-385.
3. Axmadjonova Y.T., Axmadjonova U.T., & Yaxshiyeva Z.Z. (2021). Ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 1563-1567.
4. Ахмаджонова Ё.Т. (2021). PISA: "Студентов нужно научить думать, а не запоминать". Гуманитарный трактат, (101), 12-14.
5. Akhmadzhonova Y.T., & Akhmadzhonova U.T. (2021). "Press conference" in the delivering of chemistry. Экономика и социум, (3-1), 20-22.
6. Axmedovna S.S., & o'rqinoy Tojimurodovna A.Y. (2021). PISA a criteria for improving the quality of education. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(05), 306-308.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA O'QUVCHILARNI TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH

Asilbayeva Nodira Urishevna,
Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya: ushbu maqola orqali xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS) ga o'quvchilarni tayyorlash uchun asosan nimalarga ahamiyat berish kerakligi, bu borada mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Аннотация: в этой статье описывается, на что следует обратить внимание, чтобы подготовить студентов к международным программам оценки (PISA, PIRLS, TIMSS), существующие проблемы и идеи по их решению.

Abstract: this article describes what to focus on in order to prepare students for international assessment programs (PISA, PIRLS, TIMSS), existing problems and ideas on how to solve them.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, TIMSS, to'garak, ish reja, qo'llanma, imtihon topshirish, nazoratga olish, darslik.

Ключевые слова: международные программы оценивания, PISA, PIRLS, TIMSS, круг, план работы, учебное пособие, экзамен, контроль, учебник.

Keywords: international assessment programs, PISA, PIRLS, TIMSS, circle, work plan, manual, exam, control, textbook.

Prezidentimiz farmoni bilan **“O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”** tasdiqlangan bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro baholash dasturining reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish ustuvor vazifa etib belgilangan edi.

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarori asosida dunyoda ta'lim sifatini baholash bo'yicha yetakchilik qilib kelayotgan xalqaro baholash dasturlari, jumladan, PISA va PIRLS dasturlarida ishtirok etishga kirishildi. Xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish, bevosita ta'lim sifatini oshirish bilan bog'liqdir. Unda ishtirok etish nafaqat O'zbekiston, balki jahon hamjamiyatida o'quvchilarning o'quv dasturlarini yodda saqlab qolganligini baholashdan ularning kompetensiyalarini baholash, ya'ni maktabda egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va uni baholashga o'tishda muhim vosita bo'lib hisoblanadi.

O'qituvchilar va o'quvchilarning PISA va PIRLS tadqiqotlari haqidagi tasavvurlarini boyitish, xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik darajasini oshirish, o'quvchilarning ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, shu orqali ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shish maqsadida Ta'lim inspeksiyasi, uning huzuridagi Milliy markaz hamda xalq ta'limi tizimidagi mutaxassislar bilan hamkorlikda qator ishlar amalga oshirildi. Lekin o'quvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashda muammolar to'raligicha

bartaraf etilgani yo‘q. Xalqaro baholash dasturlari haqida barcha pedagoglar, umumta‘lim muassasasi o‘qituvchilari to‘liq ma‘lumotga ega bo‘lishlari kerak. Bu borada yaratilgan qo‘llanmalar ta‘lim muassasalariga yetarli darajada yetkazilishi maqsadga muvofiq bo‘lardi. Shuningdek, xalqaro baholash dasturlari haqida o‘quvchilar ham batafsil ma‘lumotlarga ega bo‘lishlari, bu dasturlarning ahamiyatini anglab yetishlari muhim masalalardan biridir. Buning uchun esa darsliklarga xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS) haqidagi ma‘lumotlar, shu dasturlar uchun tayyorlangan topshiriqlar kiritilishi kerak, deb o‘ylayman. Dars davomida o‘quvchi darslikdagi yangi ma‘lumotlarni o‘qib va qiziqarli topshiriqlarni bajarib, nafaqat darsga bo‘lgan ishtiyoqi ortadi, shu bilan birga dunyo miqyosida o‘z tengdoshlari bilan raqobatdosh bo‘la olishi uchun imkon yaratiladi.

O‘quvchilarning xalqaro PISA, PIRLS, TIMSS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etishi uchun maktablarda alohida to‘garaklar tashkil etilishi, bu to‘garaklar maxsus tasdiqlangan ish rejalar asosida faoliyat yuritilishi ham maqsadga muvofiq bo‘lardi. Buning uchun albatta tajribali pedagoglar jalb qilinib, maxsus ish rejalar ishlab chiqilib, shu reja asosida to‘garaklarga jalb qilingan o‘quvchilar ma‘lum bir vaqt orasida (masalan bir oyda bir marta) imtihon topshirishlari nazorat qilinsa, mamlakatimiz yoshlarining xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalar ko‘rsatishi uchun sharoit yaratilgan bo‘lardi.

Shuni ta‘kidlash lozimki, xalqaro baholash dasturlarida belgilangan topshiriqlar, masalan, PISA topshiriqlari yetuk tajribaga ega bo‘lgan xalqaro ekspertlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib bunga o‘xshash topshiriqlarni ishlab chiqish uchun tizimli va maxsus bilim talab etiladi. PISA topshiriqlariga qo‘yiladigan talablarga rioya qilmasdan tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarga yodam berish o‘rniga, ularni chalg‘itib qo‘yishi ham mumkin. Shuning uchun PISA sinovlariga o‘quvchilarni tayyorlash jarayonida asosiy e‘tiborni alohida PISA topshiriqlarini yechishga emas, balki ularni va ularga o‘xshagan topshiriqlarni yechish uchun kerak bo‘ladigan o‘quvchilarning umumiy tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratish muhim jihat hisoblanadi.

Biz, pedagoglarning zimmasiga yuklatilgan muhim vazifalardan biri o‘quvchilari-mizning dunyo miqyosida yetakchi o‘rinlarni egallashlari uchun tinmay izlanish, yuksak bilim va mahoratga ega bo‘lish va bu bilimimizni yoshlar ongiga singdirishdan iboratdir. Shunday ekan, zamon bilan hamnafas bo‘lib, globallashuv sharoitida shiddat bilan rivojlanayotgan davr talabiga mos ravishda olg‘a qadam tashlaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.B.Radjiyev, A.A. Ismailov, J.R. Narziyev, H.P. Tog‘ayeva, “O‘quvchilar savpdxonligini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar dastur”, Qo‘llanma, 2019-yil.

2. Ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi veb-sayti www.markaz.tdi.uz.

3. Matkarimov M.A. “PISA” xalqaro o‘quvchilarining savodxonligini baholash tadqiqotining rivojlanish bosqichlari, maqsad va vazifalari/ “Zamonaviy ta‘lim” jurnali, №8(93) 2020 yil.

4. Kuysinov O.A. Developing Professional-Pedagogical Creativity of Future Professional Education Teachers based on Competencial Approach. Eastern European Scientific Journal. – Germany, 2018. №4. P.257-263.

UZLUKSIZ TA'LIMDA KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING BOSHLANG'ICH TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Abdushukurova Shohsanam O'rol qizi,
TDPU 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: maqolada uzluksiz ta'limda kasb-hunarga yo'naltirish ishini takomillashtirish maqsadida maktabgacha ta'lim muassasalarini boshlang'ich tizim sifatida modernizatsiyalash jarayonining tashkiliy masalalari yoritib berilgan.

АННОТАЦИЯ: в статье освещены организационные вопросы процесса модернизации учреждений дошкольного образования как первичной системы в целях совершенствования профориентации в системе непрерывного образования.

Annotation: the article covers the organizational issues of the process of modernization of preschool education institutions as a primary system in order to improve the vocational guidance in continuing education.

Tayanch so'zlar: kasbga yo'naltirish tizimi, interaktiv so'rovnomalar, maxsus guruhlar, seminar-treninglar, to'garaklar.

Ключевые слова: ключевые слова: система профориентации, интерактивные опросы, специальные группы, обучающие семинары, клубы.

Keywords: career guidance system, interactive surveys, special groups, training seminars, clubs.

Ta'lim tizimida uzluksizlik va uzviylikni ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar insonni kamol toptirishga, zarur bilim ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga, kreativ, barkamol shaxslarni voyaga yetkazishga qaratilgan. Mamlakatimizda yoshlarni mehnat bozorida mavqeiga ega bo'lishi uchun kasbga yo'naltirish tizimi joriy etilgan bo'lib, mazkur tizimda amalga oshiriladigan ishlar "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining farmonida 7-8-9-sinflarda qiziqishini aniqlash va ularning ma'lumotlar bazasini yaratish, interaktiv so'rovnomalar, maxsus kurslar, seminar-treninglar orqali tashxislash va kasbga yo'naltirish orqali rejalashtirilgan [1].

Yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda bir qancha omillar: ta'lim jarayoni ishtirokchilari, ota-onalar, do'stlar, yaqinlarning tavsiyalari, kasbga bo'lgan talab va taklif koeffitsiyenti, shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlari, moyilliklari, ta'sir qilishi so'rovnomalar, ilmiy izlanishlarda o'z ifodasini topgan.[4]. Ammo ko'p hollarda ota-onaning xohish istagi, do'stlar, yaqinlarning tavsiyalari yetakchi pog'onalarga ko'tarilib, yoshlarni noto'g'ri kasbga yo'naltirish va kasbga nisbatan qobiliyat, qiziqish va moyillikning yetishmasligi va uning oqibatida esa ishsizlik, sohalarida salohiyatli mutaxassis kadrlarning yetishmasligiga olib kelishi kuzatilmoqda. Shu maqsadda tizimni yanada rivojlantirish uchun bugungi kunda qator o'zgarishlar amalga oshirilayotgan maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimida kasb hunarga yo'naltirishning boshlang'ich bosqichini tashkil etish samarali natijalarga olib kelishi mumkin.

"Umumiy turdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risida NIZOM"da bayon etilgan "maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini tashkil etish" bobiga

qo'shimcha ravishda ta'lim-tarbiya ishlarini amalga oshirishda quyidagi vazifalar kasb-hunarga yo'naltirishning natijaviyligiga zamin yaratadi [2].

1. Har bir maktabgacha ta'lim muassasalarida maxsus guruhlar tashkillashtirish; maxsus guruhlar tarkibi barcha kasb-hunar turlarini, mamlakatdagi shart-sharoitlarni inobatga olib 3 tarkibda shakllantiriladi.

– **Gnostik** (o'qituvchi, ximik-biologik analiz laboranti, tuxumlarni sortlarga ajratuvchi, radioapparatlar kontrolyori, vagonlarni qarab yuruvchi, transportdagi normirovshik, sanitariya vrachi, korrektor, normirovshik, musiqa asboblarning kontrolyori, adabiy tanqidchi va boshqa kasblar).

– **Shakl o'zgartiruvchi** (chilangar, chizmach, kartograf yoki toshga o'yib gul soluvchi, oziq-ovqat mahsulotlari sotuvchisi, bolalar bog'chasining tarbiyachisi va boshqa kasblar).

– **Ijodiy-ixtirochi** (geolog razmetkachilik, kemasoz, metalga ishlov beruvchi, naqqosh, san'atkor, aktyor, shoir, yozuvchi, dasturchi, bichuvchi, ayrim tur mashina boshqaruvchilari va boshqa kasblar)

2. Xonalar maxsus guruh yo'nalishiga mos ravishda jihozlash; bunda mos yo'nalishlar tarkibiga kiruvchi kasblar bilan bog'liq kasbiy dunyoqarash shakllantiradigan turli rang va shakldagi o'yinchoqlar, maketlar, devoriy suratlar, kitoblar va boshqalardan foydalanib xona jihozlanadi. Pirovard natijasi esa bolaning aynan shu kasblarga oid qiziqishlari shakllanishi va rivojlanishiga, o'zlarini "kasbiy muhit"da erkin his qilishi va kengroq tasavvurlarga ega bo'lishlariga ko'maklashiladi.

3. Mutanosib ravishda qo'shimcha mashg'ulotlar va to'garaklar rejalashtirilish: maktabgacha ta'lim muassasalaridan maxsus guruhlar tashkil etilib ularni ota-onalar o'z farzandlarining qiziqishlarini tahlil qilgan va soha mutaxassislari, psixologlar bilan maslahatlashgan holda bu maxsus guruhlaridan biriga qo'yishlari mumkin bo'ladi. Bunda darslar tizimi hamma guruhlariga bir xil reja va dasturlardan foydalanilib, qo'shimcha dars va to'garaklar maxsus guruh yo'nalishiga qarab tashkil etilishi lozim.

Barcha sohalar uchun mutaxassislar tayyorlashda kasb-hunarning "ongli-subekt"ini shakllantirish jarayonini izchil va maqsadli amalga oshirish, yuksak istedod va salohiyatli kadrlar tayyorlash mamlakat rivojiga mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining farmoni. Toshkent sh., 2020-yil 6-noyabr, PF-6108-son.

2. "Umumiy turdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risida" Vazirlar Mahkamasining qarori 2019-yil 13-may, 391-son.

3. Kuysinov O.A. "Improving the methodologies of raising the effectiveness of continuous education on the basis of ensuring content consistency". "Actual problems of modern science, education and training" Electronic Journal. July, 2021-7/1. ISSN 2181-9750. KHOREZMSCIENCE.UZ. P. 4-8-b.

4. Muslimov N.A., Sharipov Sh.S., O.A. Qo'ysinov "Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, kasb tanlashga yo'llash". Toshkent, O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati. 2014. 366-367-b.

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINI PISA BAHOLASH DASTURI ORQALI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA MOSLASHISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Atabayeva Xumora Muhammadjanovna,
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
1-bosqich magistranti

Annotatsiya: maqolada bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini PISA baholash dasturi orqali kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashishning pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan.

Аннотация: в статье описаны педагогические условия адаптации будущих учителей технологии к профессионально-педагогической деятельности через программу оценивания PISA.

Abstract: the article describes the pedagogical conditions for the adaptation of future technology teachers to professional and pedagogical activities through the PISA assessment program.

Tayanch so'zlar: shaxs, texnologiya, baholash tizimi, kasb, moslashish, ko'nikma, malaka.

Ключевые слова: личность, технология, система оценивания, профессия, адаптация, умение, квалификация.

Keywords: personality, technology, evaluation system, profession, adaptation, skill, qualification.

Barkamol shaxs va yetuk mutaxassislarni tarbiyalashga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi kadrlar tayyorlash milliy modelining jahon miqyosida e'tirof etilishi ko'p jihatdan umumiy o'rta ta'lim tizimining tubdan yangi asoslarda tashkil etilayotganligi bilan ham belgilanadi. Bu borada amalga oshirilayotgan ulkan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishi ko'p jihatdan kasbiy mahoratli, o'z faoliyatida innovatsion texnologiyalarni dadillik bilan joriy eta oladigan, darslarni milliy an'analarga xos va mos yuqori kasbiy-pedagogik tayyorgarlik va shaxsiy nuqtai nazarga ega texnologiya fani o'qituvchilarini tarbiyalash bilan bog'liq. Biroq ta'lim jarayonlarini takomillashtirishga qo'yilayotgan yangi, yanada yuqoriroq talablar, shuningdek, yangicha fikrlaydigan, milliy axloqiy fazilatga ega Kasbiy-pedagogik faoliyatni takomillashtirgan mutaxassisni shakllantirish zarurati va shunga imkon beradigan sharoitlarning ishlab chiqilmaganligi o'rtasida obyektiv ziddiyatlar mavjud. Respublikamizning hozirgi taraqqiyot bosqichi umumiy o'rta ta'lim tizimida islohotlarni jadallashtirishni talab etmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarida malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda.

Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.

Ta'lim siyosatini ishlab chiqish jarayonida PISA va shunga o'xshash xalqaro standartlashtirilgan baholash darajalari milliy va xalqaro miqyosda tobora ko'proq qo'llanilmoqda.

PISA umumiy, xalqaro miqyosda kelishilgan doirada muntazam baholash orqali ta'lim tizimi faoliyati milliy monitoringi tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotni yanada keng kontekstda yaratish uchun o'ylab topilgan; talabalarning bilimlari va boshqa omillar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish orqali ular "mamlakatlar ichidagi va mamlakatlar o'rtasidagi chiqishlarning o'zgarishi manbalari to'g'risida tushuncha berishlari" mumkin.

So'nggi o'n yilliklarda PISA va shunga o'xshash baholarning qo'llanilishi, o'quvchilarning bilimlarini baholashdan tortib, "ta'lim sohasi (ularning an'anaviy vakolatxonasi) bilan siyosiy maydon" ni bog'lashgacha kengaydi. Bu PISA ma'lumotlari ularga asoslangan asosiy siyosiy qarorlarning og'irligini ko'tarish uchun yetarlicha mustahkammi yoki yo'qmi degan savolni tug'diradi, chunki Breakspear ma'lumotlariga ko'ra PISA ma'lumotlari "tobora shakllanib, aniqlanib va baholanmoqda. Bu shuni anglatadiki, PISA testlarini o'rnatganlar. Masalan, baholanadigan va baholanmaydigan tarkibni tanlashda – munozara shartlarini belgilash va dunyoning ko'plab mamlakatlarda ta'lim islohotlarini yo'naltirish uchun katta kuchga ega.

PISA shuningdek talabalarni innovatsion sohalarda baholaydi.

O'qituvchi shaxsida kasbiy moslashish qobiliyatlarini shakllantirish va o'zlashtirilgan bilimlardan amaliyotda ijodiy foydalanishga oid tadqiqotlar natijalari hozirgacha ma'lum bir tizimga keltirilmagan. Buni ko'p sonli misollar tasdiqlaydi. Masalan, nazariy bilimlarni yaxshi o'zlashtirgan talabalar amaliy faoliyatda duch keladigan ishlab chiqarish xarakteridagi masalalarning mohiyatini tushuntira olmaydilar. Bu holat nazariyani amaliyot bilan uzviy bog'lab o'rganmaslik oqibatida kelib chiqadi. Ta'lim mazmunini loyihalashdagi kamchilik va nuqsonlar oqibatida talabalar amaliyotdan ajralib qolgan, normal hamda yaxlit bo'lmagan shakldagi bilimlarni egallaydilar. Talabalar bilimlarining formal ekanligini yana bir sababi ko'pchilik holatlarda ularning tayyor holda, mohiyatini tushunmay, mexanik ravishda o'zlashtirilishidir. Bunday bilimlardan faqat standart holatlarda foydalanish mumkin, ammo o'zgargan (nostandart) sharoitda ulardan foydalanish muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

– Hozirgi paytda texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlash muammosining qiyosiy tahlili, anketa so'rovlari bu borada quyidagi ziddiyatlar mavjudligini ko'rsatdi: oliy pedagogik ta'lim muassasalari oldida turgan nazariy va amaliy masalalar, yosh pedagog va talabalarni tayyorlashning mavjud mazmuniga maktab tomonidan qo'yilayotgan yangi talablar bilan bo'lajak pedagoglarga kasbiy ta'lim berishga yondashishning yetarlicha nazariy ishlab chiqilmaganligi o'rtasida;

– fan-texnika taraqqiyotining zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash darajasiga qoʻyadigan talablari hamda umumiy oʻrta taʼlim tizimi oʻquvchilarining tayanch bilimlari darajasi oʻrtasida;

– talabalar mustaqil ishlarini tashkil qilishga qoʻyilgan talablarning kuchaytirilishi, mustaqil oʻrganish faoliyati va ularni tashkil etish boʻyicha bilimlari va malakalari yetishmasligi oʻrtasidagi;

– mavjud pedagogik taʼlim tizimining koʻp jihatdan reproduktiv xususiyatga ega ekanligi va oliy pedagogik taʼlim muassasasi bitiruvchisi – boʻlajak oʻqituvchining pedagogik moslashuvchanligini shakllantirishga individual-ijodiy yondashish zarurligi oʻrtasida;

– oʻqitish jarayoniga mavjud qarashlar va jamiyatning kasbiy taʼlim rivojlanishiga qoʻyadigan zamonaviy talablari oʻrtasida;

– oʻqituvchilik kasbining ommaviylik xususiyati bilan maktabning ijodiy fikrlovchi, yuksak kasbiy, pedagogik mahoratga ega boʻlgan oʻqituvchiga ehtiyoji oʻrtasida;

– yangi pedagogik texnologiyalarning taʼlim amaliyotiga nisbatan keng tatbiq etilishi hamda ularning yakuniy natijalari kafolatlangan muammosining hal etilmaganligi oʻrtasida;

– oʻqitish zamonaviy texnologiyalari sifatiga talablar oʻsganligi bilan ularni loyihalashtirishdagi anʼanaviy metodlar oʻrtasida;

– pedagogik texnologiyalarga talabalarni oʻqitish yordamida mahoratlik asoslarini shakllantirish zarurligi va ushbu vazifani bajarish uchun yetarli didaktik taʼminotning yoʻqligi oʻrtasida;

– eng yaxshi oʻqituvchilar faoliyati natijasida paydo boʻlgan oʻqitish texnologiyasining sifat koʻrsatkichi va ularni baholashdagi eski metodlar oʻrtasida.

Koʻrsatib oʻtilgan qarama-qarshiliklarni yoʻqotish, shaxsning har tomonlama rivojlanishi, kasbiy faoliyat yaxlit obrazini egallash uchun taʼlim jarayoni maqsadlari, mazmuni, shartlari, vositalari, natijalari oʻrtasidagi mustahkam bogʻliqlikni taʼminlay oladigan mutaxassis tayyorlash modelini ishlab chiqish zarur.

Shu bilan birga, bunday tayyorgarlik asosini oliy pedagogik taʼlim tizimida zamonaviy taʼlim texnologiyalariga asoslangan novatorlik-tashkiliy-iqtisodiy yechimlaridan foydalangan holda bitiruvchini kasbiy tarkib toptirish gʻoyasi tashkil etishi kerak.

Oliy taʼlim muassasasi sharoitida kasbiy moslashish sifatlarini shakllantirish talaba shaxsining bilish sifatini aks ettirgan oʻquv-tarbiyaviy va kasbiy faoliyati tizimlarini yaqinlashtirish asosida qaraladi. Bu oʻrinda biz talabaning bilish faoliyatidagi moslashuvchanlik kasbiy yoʻnalganlik kasb etib, oxir-oqibat kasbiy moslashishga oʻtishi toʻgʻrisidagi E.F.Zeyerning fikrlariga qoʻshilamiz. Boʻlajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarliklarini oʻrganishda koʻpchilik tadqiqotchilar asosiy eʼtiborni oʻqitish mazmuni, metodlari va didaktik vositalarni qoʻllashga oid turli metodikalarga qaratadilar. Bularning barchasi, albatta, kasbiy faoliyatining turli tomonlariga maʼlum taʼsir koʻrsatadi. Lekin mutaxassis shaxsining alohida xususiyatlar va sifatleri emas, balki ularning yaxlit shakllanishi maqsadlarini samarali amalga oshirish uchun, bilim va malakalarni shakllantirish tizimini, dunyoqarash, motivatsion doirasini, ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishni taʼminlash, keyingi kasbiy faoliyatida bilim va malakalarni egallash

jarayonini obyektiv mazmun bilan to'ldirish kerak. E.G'oziyev, A.S.Linda, Z.A.Reshetova va boshqa psixolog olimlarning fikricha, talabalarning formal bilimlarini bartaraf etishda quyidagi didaktik omillardan keng ko'lamda foydalanish zarur:

- muammoli va dasturli ta'lim elementlari;
- talabalar tomonidan mustaqil ish rejasini tuzish, ma'lumotnomalar bilan ishlash;
- ma'lumotlari to'liq bo'lmagan yo'riqnomalardan foydalanish, bunday sharoitda talabalar qo'yilgan masalani yechish uchun jiddiy o'ylashga majbur bo'ladi.

Bu esa o'z navbatida xalqaro baholash tizimlari bilan o'zaro bog'lanish asosida pedagogik kadrlarni kasbga moslashish imkoniyatlarini yanada oshirishdan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son qarori.
2. Jo'rayev R.H, Tolipov O.T., Sharipov SH.S. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy pedagogik asoslari – Toshkent, "Fan", 2004. – 120 b.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: "Nasaf", 2000. –144b.

STUDY AND IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Islomova Farangiz Shuhrat qizi,
Qashqadaryo viloyati, Shahrisabz shahar
1-IDUM ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *dunyoning eng rivojlangan davlatlarida, maktablarda ta'lim-tarbiya ishlarining amalga oshirilishini o'rganar ekanmiz, mustaqil respublikamiz milliy ta'lim tizimini qayta tashkil etishda, maktab ishini yo'lga qo'yishda eskirganligini ko'rishimiz mumkin. o'z ahamiyatini yo'qotayotgan faoliyat shakllari va usullaridan imkon qadar tezroq qutulish va uni to'g'ri yangilashda qo'shimcha boy resurslarga ega bo'lamiz.*

Аннотация: *изучая осуществление воспитательной работы в наиболее развитых странах мира, в школах, мы видим, что наша независимая республика устарела в перестройке национальной системы образования, в организации школьной работы. как можно скорее избавиться от теряющих свою актуальность форм и методов деятельности, и у нас появятся дополнительные богатые ресурсы в ее надлежащем обновлении.*

Annotation: *by studying the implementation of educational work in the most developed countries of the world, in schools, we can see that our independent republic has become obsolete in the reorganization of the national education system, in the organization of school work. to get rid of the forms and methods of activity that are losing their relevance as soon as possible, and we will have additional rich resources in its proper renewal.*

Keywords: *national Training Program, education, international experience, research, period.*

Scientific and technical progress, the development of members of society who can successfully operate in the new technological revolution, the orientation of the younger generation to the profession and the introduction of the third stage of multidisciplinary secondary education, It is expedient to study the world experience, such as the use of the most advanced pedagogical tools in education, the opening of a wide path to initiative and creativity in education, the creation of its most optimal systems [2].

Management and control of the quality of education, the formation and implementation of full management systems of continuing education – the state education policy, is recognized as one of the priorities of the National Training Program.

The priority of the quality of education, as the core of education policy, makes the problem of creating effective management mechanisms at all stages of the education system, starting from the pre-school educational institution, extremely urgent. Preschool education plays a particularly important role due to the comprehensive development of the preschool child, in which the formation of the foundations of the “perfect man” and the period of its emergence is defined as a unique period.

Determining the specifics of improving the quality and effectiveness of education in the context of preschool education, the assimilation of its basic components requires serious theoretical and experimental research.

Because of theoretical analysis, it became clear that the issue of quality of education in preschool education is one of the least developed issues in the field of modern pedagogy. We have found a very limited number of studies in the known literature (for example, L.I. Falyushinoy), which tried to solve this problem through the rational use of working time of preschool staff and the organization of methodical work with teachers. Unfortunately, the identified aspects of providing quality education do not allow for a comprehensive study of this problem as it does not allow solving it.

The quality and effectiveness of the preschool education process itself has not been specifically studied. In the 90s of the last century, researchers of the UzRFTI named after T.N.Qori Niyazi O.L.Rnyazeva, M.Rasulova, R.B.Stirkina, E.G.Yudina introduced the state standard of preschool education (1994), and then to preschool education. (1999) was published in the context of the psychological and pedagogical conditions and requirements that ensure the development of the child in the educational process. The authors argue that educational programs (including the knowledge, skills and competencies required by the child at a certain stage), the teacher's deep professional knowledge, primarily his children, subject-developmental environment is personal - purposeful who have entered into a relationship [2].

The inclusion of the ideal of the 21st century man in the education system is associated with the qualitative renewal of its entire links, including the preschool education system. It is well known that the pre-school age period, which covers the first seven years of a person's life, is a unique case in its own right. It is in these years that the child develops his basic human abilities; the foundations of his personal development are laid.

Man's future, his character, his abilities, his worldview depend in many ways on what childhood was like, what education was like. All this emphasizes the irreplaceable importance of childhood, its special role in the formation of a harmoniously developed person, and makes the problem of ensuring the quality of education from preschool age a priority of state education policy [1].

In the preschool education system, it is possible to achieve a level of education that provides the formation of the foundations of a "harmonious personality" only when management, goals, content, tools and methods are focused on quality, ie improving quality and efficiency. Since improving the quality and efficiency of the educational process in preschool education is a self-sufficient unit of the integrated system of quality management in education, it can be considered as an integral part of this process. need to rib out.

After all, modern education should reflect the needs and interests of the state and society.

In German schools, the number of students in the classroom has been reduced. Individual packages (assignments) are distributed to each of these students. Tasks are performed independently by the student, if necessary, he consults with the teacher.

Objectives from the above:

- strengthening the humanistic, universal orientation of schools.
- to find the most effective ways of formation of the learner's personality.
- in new forms of education - the use of student councils, school councils, educational games.
- specialization of school curricula, strengthening and improving the interaction of disciplines.
- to bring the school closer to labor, human activity, to reorganize the work of vocational guidance.
- establishment of differentiated education, development of special educational institutions (for both gifted and mentally and physically weak students).
- to increase the share of new teaching aids in education, to introduce computer education in the teaching staff.
- a comprehensive experiment in the implementation of pedagogical ideas consists of conducting research.

Education in Thai universities is bilingual. Students choose the language of instruction before being admitted to the stream. In the process of training, they are offered a wide range of programs that teach English quickly and easily. Higher education in Thailand is cheaper than in the United States and some European countries. Payment (contract) amount – 4-6 thousand dollars per year. The cost of living in Thailand is \$ 600 a year [4].

What exactly do children learn in a Japanese school? What exactly do children learn in a Japanese school? The subjects they teach include Japanese, math, social studies, music, handicrafts, physical education, and home economics (learning simple cooking and sewing skills). The number of primary schools increased and English language teaching began. Information technology has been used to further improve education, and many schools have access to the Internet.

In small classes, children are not given homework, do not take exams, and are not graded; In Finnish schools, children write a lot of essays: independent work teaches a child to have their own opinion on each issue and to express their opinion in artistic language; It is not recommended to study one science in depth instead of other sciences. For example, the Finns do not believe that mathematics should be studied more deeply than art. According to experts, the best education system in the world is in Finland. Finland is one of the most developed countries in Europe. So how does the Finnish education system, which is considered the best in the world, differ from others? There is no concept of a prestigious or ordinary school in Finland. All schools are state-owned, they are equally funded and have the same equipment and facilities [3];

The motto of Finnish schools is: We prepare a child for life or for an exam. We chose the first one. That is why in Finnish schools the exam is taken only once - when a student reaches the age of 16; The most important thing in Finnish schools is to prepare the student for independent living. That is why they are taught to acquire independent knowledge. Instead of memorizing formulas, children organize the use of reference books, calculators, and the Internet; Teachers teach 4 hours a day in the classroom and spend 2 hours a week on teacher training; In Finland, "teaching is a prestigious profession.

There is a huge competition to become a teacher in higher education; general secondary education in Finland is free. This includes free lunches, excursions, school buses and books. It is forbidden to collect money from parents.

References:

1. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash. (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma) "Sharq" Publishing and Printing Joint Stock Company General Editorial Office. Tashkent-2019.
2. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash (Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma) "Sharq" Publishing and Printing Joint Stock Company General Editorial Office. Tashkent – 2019.
3. www.markaz.tdi.uz
4. <https://www.google.com/search>

TA'LIMDA XALQARO TADQIQOTLAR ASOSIDA TEKNOLOGIYA FANINI O'QITISH VA O'QUVCHILARNING KASB-HUNAR TANLASH KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA YANGICHA YONDASHUV

Avazbayev Atajan Ismailovich,

p.f.n., dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti

Kurbonov Pardatursun Zaripovich,

Qarshi Davlat universitetining Pedagogika institutini
o'qituvchisi

Annotatsiya: *maqolada Innovatsion faoliyat, innovatsion-raqamli iqtisodiyot sharoitida xalqaro tadqiqotlar asosida kasb tanlashga yo'llashga kompetensiyaviy yondashuvni integratsiyalashgan bilimlar, STEAM ta'limini amalga oshirish masalalari yoritilgan.*

Аннотация: *в данной статье рассматривается инновационной деятельности, о выборе профессии с компетенционный подходом усвоений на основе интегрированных знаний, STEAM обучения в условиях инновационно-цифровой экономике на основе международные исследование.*

Annotatsion: *gogol This article deals with innovation activity, about choosing a profession with a competency-based approach of assimilation based on integrated knowledge, STEAM training in the conditions of innovative digital ecanomics based on inter-national research.*

Kalit so'zlar: *innovatsion faoliyat, raqamli iqtisodiyot, kompetensiyaviy yondashuv, fanlar integratsiyasi, integratsiyalashgan bilimlar, STEAM ta'lim, o'quv jarayonini interaktiv boshqarish.*

Ключевые слова: *инновационная деятельность, цифровая эканомика, компетенционный подход, интеграция учебные предметов, интегрированные знания, STEAM обучения, интерактивное упрвление учебным процессом.*

Keywords: *innovative activity, digital economy, competence approach, integration of educational subjects, integrated knowledge, STEAM learning, interactive management of the educational process.*

Hozirgi innovatsion-raqamli iqtisodiyot sharoitida barcha sohalar kabi ta'lim sohasini rivojlantirishga ham bir qator talablar qo'ymoqda. Mutaxassis olimlarning fikricha, mahalliy va xorijiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni korsatdiki, innovatsion sohaning rivojlanish darajasi va dinamikasi aksariyat mamlakatlar uchun iqtisodiy o'sishning asosiy omili hisoblanadi. Binobarin, bugungi kunda mamlakatning jahon arenasidagi o'rni ishchi kuchi va tabiiy resurslarning ko'pligi bilan emas, balki inson kapitali sifati, ta'lim darajasi, bilimlardan amaliy foydalanish xususiyati va innovatsion faoliyati bilan belgilanadi.

Innovatsiya – bu rasmiylashtirilgan ilmiy-tadqiqot natijalari. Innovatsiyalar quyidagi shakllarda rasmiylashtirilishi mumkin: kashfiyotlar, ixtirolar, patentlar, savdo belgilari,

yangi yoki takomillashtirilgan mahsulot uchun hujjatlar, texnologiya, menejment yoki ishlab chiqarish jarayoni. Biroq, asosiy narsa yangilikni joriy qilish, uni yangilikka aylantirish va ijobiy natijaga erishishdir.

Innovatsion faoliyat ikki bosqichdan iborat: birinchisi yangilikni yaratishni, ikkinchisi – uni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Shu sababli, jamiyatning bunday faoliyatini faqat ushbu ikki bosqichni amalga oshirishni o'z ichiga olgan va iqtisodiy va boshqa turdagi ta'sirlarni keltirib chiqaradigan innovatsion faoliyat deb atash mumkin.

So'nggi vaqtlarda "raqamli iqtisodiyot" tushunchasi juda ko'p qo'llanilmoqda. Jamiyat hayotida raqamli iqtisodiyot muhim rol o'ynaydi.

Raqamli iqtisodiyot - bu xo'jalik faoliyatini yuritish bo'lib, bunda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishdagi asosiy omil raqamlar ko'rinshidagi ma'lumotlar bo'lib, katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash va shu qayta ishlash natijasini analiz qilish yordamida har xil turdagi ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, texnologiyalar, mahsulotlarni yetkazib berishda oldingi tizimdan samaraliroq yechimlar tadbiriq qilishdir. Boshqacha qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot bu onlayn xizmatlar ko'rsatish, elektron to'lovlarni amalga oshirish, internet savdo va boshqa turdagi sohalarni raqamli kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'langan faoliyatdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son farmoniga asosan mamlakatimizda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasiga muvofiq iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarini raqamlashtirish, davlat axborot tizimlari va elektron xizmatlarni joriy etish, shuningdek, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta'minlash bo'yicha xalq ta'limi, davlat xizmatlari, sud, moliya va bank tizimida kompleks chora-tadbirlar ijrosi bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

- jamiyat hayotining barcha jabhalariga raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish, shu jumladan quyidagi yo'nalishlar bo'yicha raqamli infratuzilmani shakllantirishni va elektron hukumat axborot tizimlarini keng joriy qilishni yanada jadallash-tirish:

- ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama tahlil qilib borish tizimini yaratish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son farmonida Xalq ta'limi tizimining joriy holati va mavjud muammolarga asoslangan holda uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, xalq ta'limi tizimini rivojlantirishning o'qitish usullarini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish bo'yicha quyidagi ustuvor vazifalar belgilab berilgan:

- kasb-hunarga o'qitishni takomillashtirish va ishlab chiqarishning ko'plab jara-yonlarini avtomatlashtirish tendensiyalarining rivojlanayotganligini inobatga olgan holda kasb-hunar ta'limining o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish;

- davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan kompetensiyalar va o'quv jarayonini

interaktiv boshqarish mahorati tamoyillariga asoslangan pedagogik faoliyatni baholash mezonlarini ishlab chiqish;

- o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish maqsadida hamda qiziqishlari va talablarini e'tiborga olgan holda yuqori sinflarda majburiy va tanlov asosidagi fanlarni joriy qilish;

- 10-11-sinf o'quvchilari uchun ixtisoslashtirilgan, shu jumladan ijtimoiyla-shuvga, iqtidor va kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan o'quvchilarning kasbiy o'qitish imkoniyatlarini kengaytirgan holda ta'lim berishni rivojlantirish;

- kasbiy ta'lim jarayonini tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida hamda xalqaro bozorda talab katta bo'lgan mutaxassisliklar bo'yicha yirik tijorat tashkilotlarini jalb qilish.

Bu kabi umumiy o'rta ta'lim tizimi oldiga qo'yilgan vazifalarni samarali, ijobiy hal qilish uchun texnologiya fanini o'qitish va o'quvchilarning kasb-hunar tanlash kompetentsiyalarini rivojlantirishga yangicha yondashuv talab etiladi.

O'quvchi-yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitish, atrof-borliqni idrok etishda uning yaxlitligi va uyg'unligini to'la anglash, xayoliy tasavvurlarini hayotiy-amaliy faoliyatida ifodalash orqali ularning tafakkurini o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish, ijodkorligini yanada rivojlantirish, yangi-innovatsion g'oyalarni yaratish hamda aniq hayotiy jarayonlarga tatbiq etish orqali texnologiya fanini o'qitish va ularni kasb tanlashga o'rgatish yuqoridagi vazifalar echimi yo'lidagi amaliy ishlardan biri xisoblanadi. Bunda o'quvchi-yoshlarni ma'naviy, badiiy, estetik va axloqiy madaniyatini shakllantirib, ijodiy qobiliyat, badiiy-estetik didini rivojlantirishda, ularning texnologik bilimlarni va kasb-hunarni egallashlari bilan birga, ma'nan yetuk, jismonan baquvvat bo'lib, sog'lom turmush tarziga amal qilish, vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishi va aniq hayotiy ko'nikmalarining rivojlantirilish umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan bir qator fanlardan olgan integratsiyalashgan bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalari orqali hosil qilingan kompetentsiyalar asosida shakllantiriladi.

Kundalik hayotda ilmiy-tadqiqot, fan-texnika taraqqiyoti g'oyalari bilan ta'limning integratsiyasini STEAM ta'limi amalga oshiradi. Bunday ta'limning maqsadi-ta'lim berish orqali jamiyat taraqqiyoti va iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda umumta'lim maktablaridagi o'rgailadigan fanlar integratsiyasi orqali o'quvchilarni ilmiy savodxonlik, raqobatbardoshlikka va shu orqali ongli kasb tanlashga targ'ib qilishga qaratilgan.

Hozirgi kunda maktab o'quvchilarini robototexnika, modellashtirish, kons-truksiyalash, dasturlashtirish, 3D-loyihalash va boshqa shu kabi ko'plab zamonaviy texnologiya sohalari qiziqitmogda. Bu kabi qiziqishlarini amalda ro'yobga chiqarish uchun oquvchilarning yanada chuqurroq yangi bilim, ko'nikma, malakalarni egallashi va ularda kompetensiyalarni shakllantirish zarur bo'ladi. Buning uchun o'quvchilardan nafaqat bilish va uddalay olish, balki tadqiqot-loyiha ishlarini olib borish va ixtiro qilish talab etiladi. STEAM ta'limi DTS asosida beriladigan bilim, ko'nikma va malakalarning kundalik hayot bilan bog'liqligini ta'minlash orqali ta'lim muassasasidagi dars mashg'ulotlari va maktabdan tashqari ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'quv tajribalarini o'tkazish, tadqiqot va loyihalarni bajarib ko'rishga qaratilgan ijodkorligini

tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish va ongli kasb tanlashini yo'lga qo'yish texnologiya fanini o'qitish va o'quvchilarning kasb-hunar tanlash kompetentsiyalarini rivojlantirishga yangicha yondashuvning mazmunini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5712-son farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-6079-son farmoni.
3. Avazbayev.A.I., Xudayberganova.M.E. Kasbiy kompetentlik umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya jarayonini yangi sifatga ko'tarish omili. Xalq ta'limi. Ilmiy-metodik jurnal. 6-son 2020 yil. 24-29 betlar.
4. Avazbayev.A.I.,Jamalidinova.M.Texnologiya fanini "STEAM-ta'lim" yondashuvi asosida o'qitishning mohiyati va afzalliklari. Жамият ва инновациялар. (Общество и инновации-Society and innovations), Jurnal 2(5) 2021, 109-115 betlar.
5. Critical Review of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) Page 18 of 22 PRINTED FROM the OXFORD RESEARCH ENCYCLOPEDIA, EDUCATION (oxfordre.com/education). (c) Oxford University Press USA, 2019. All Rights Reserved. Personal use only; commercial use is strictly prohibited (for details see Privacy Policy and Legal Notice). Subscriber: OUP-Reference Gratis Access; date: 22 May 2019.

MILLIY O'QUV DASTURI VA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI: YANGI DARSLIK LARNI ISHLAB CHIQUISHDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBANING AHAMIYATI

O.X. Axmadqulova,

A. Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollari belgilash ilmiy-tadqiqot instituti magistranti

Annotatsiya: milliy o'quv dasturi o'quv-me'yoriy hujjat bo'lib, u o'quv reja va fanlarning o'quv dasturlari, o'qitish metodologiyasi va baholashni ishlab chiqishga asos bo'ladi. U bo'yicha yaratilayotgan yangi darsliklar, o'qituvchilar uchun qo'llanmalar – o'qituvchi kitoblari, mashq daftarlari, o'quv-metodik materiallar ta'limni rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada Milliy o'quv dasturining o'ziga xosligi va yangiliklari, ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: dastur, darslik, o'quvchi mashq daftari, o'quv-metodik material, ta'lim, standart, davlat ta'lim standarti.

Аннотация: национальная учебная программа является нормативным документом, который составляет основу для разработки учебных программ и предметных программ, методик обучения и оценивания. Развивать образование помогают новые учебники, пособия для учителя – учебники, тетради, учебные пособия. В статье рассматриваются особенности и новшества Национальной учебной программы.

Ключевые слова: программа, учебник, рабочая тетрадь, методическое пособие, образование, стандарт, государственный образовательный стандарт.

Annotation: the National Curriculum is a normative document that forms the basis for the development of curricula and subject curricula, teaching methodologies, and assessment. New textbooks, teacher's manuals - teacher's books, exercise books, teaching aids – help to develop education. The article discusses the specifics and innovations of the National Curriculum.

Keywords: program, textbook, student workbook, teaching material, education, standard, state education standard.

Hozir har bir soha muntazam islohotlar, yangilanish va yaxshilanishlar sari qadam qo'yimoqda, jumladan, ta'lim ham. Chunki dunyo ta'limi bugunning ehtiyojlari, mehnat bozorining talablariga moslashyapti. O'zgarishlar uchun esa mustahkam asos, poydevor kerak.

Ta'lim sohasidagi standartlar dunyo mamlakatlarida turli shakl va uslublarga ega. Fransiya, Yaponiya, Italiya, Xitoy, MDH mamlakatlarida ta'lim markazlashtirilgan va standartlar butun mamlakat uchun yagona o'quv dasturlari va rejalar ko'rinishida joriy etilgan. Ana shu mamlakatlarda ham so'nggi 10-20 yil ichida ta'lim standartlari bo'yicha yangiliklar, yangicha yondashuvlar yuzaga keldi. AQSH, Buyuk Britaniya, Kanada kabi ta'lim markazlashmagan mamlakatlarda ham ta'lim standartlari va o'quv dasturlari

mavjud. Masalan, Shvetsiyada o'quv dasturi fanlar bo'yicha o'quv soatlarini tartibga solinmaydi. U yerda standartlar 5 – va 9-sinf bitiruvchilari fanlar bo'yicha egallashi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalarni belgilab beradi¹. AQSHda Ta'lim departamenti (vazirligi) bo'lsa-da, standartlarni ishlab chiqish haqidagi qarorlar shtatlar va ta'lim okruglari darajasida qabul qilinadi. Ta'lim markazlashmagan mamlakatlarda standartlar dasturlarga emas, asosan o'quv fanlariga nisbatan o'rnatiladi. AQSHda ta'lim standartlari mehnat bozori talablarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Mahalliy standartlar maktabdan keyingi ta'lim va ish beruvchi kutilmalariga mos kelishi, aniq, lo'nda va izchil bo'lishi, qat'iy mazmun va yuqori darajadagi ko'nikmalarni aks ettirishi, davlat standartlarining kuchli va ahamiyatli jihatlari qamrab olishi, o'quvchilar global raqobatga tayyor bo'lishi uchun baland ko'rsatkichlarga ega boshqa mamlakatlarning tajribalaridan xabardor holda ishlab chiqilishi va faktik ma'lumotlarga asoslanishi kerak².

Mamlakatimiz Xalq ta'limi tizimidagi katta yangilanishlardan biri darsliklar va o'quv-metodik adabiyotlarni zamon talablariga mos shaklda ishlab chiqishdir. Bu yo'nalishda bugungacha ham o'ziga yarasha qoidalar, standartlar bo'lgan va ular o'z vaqtida o'zini oqlagan. Masalan, shu paytgacha umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari bu borada asosiy yo'lko'rsatkich vazifasini o'tagan. Lekin bugun ilm-fan, texnika, texnologiya shiddat bilan rivojlanyapti, odamlarning ehtiyojlari va imkoniyatlari kengayyapti, yangi fan tarmoqlari va innovatsion yondashuvlar o'rtaga chiqyapti. Bunday vaziyatda dunyodan ortda qolmaslik uchun ta'lim sohasida jiddiy sa samarali o'zgarishlar qilish zarur. Bu harakat esa mustahkam, puxta o'ylangan dastur asosida amalga oshirilishi kerak.

Ta'limni isloh qilish bo'yicha keng amaliy harakatlar 2017-yildan boshlandi. Umumiy o'rta ta'limda eski davlat ta'lim standartlari (DTS) o'rnini bosadigan va ta'limga o'zgarishlar kiritadigan Milliy o'quv dasturi ishlab chiqilmoqda.

Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi (MO'D) o'quv-me'yoriy hujjat bo'lib, u o'quv reja va fanlarning o'quv dasturlari, o'qitish metodologiyasi va baholashni ishlab chiqishga asos bo'ladi. U bo'yicha yaratilayotgan yangi darsliklar, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar, mashq daftarlari, o'quv-metodik materiallar ta'limni rivojlantirishga xizmat qiladi. U pedagogik amaliyotni va baholash yondashuvlarini qo'llab-quvvatlaydi va ushbu elementlarning barchasini birlashtirishga imkon beradigan dasturdir.

Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida 100 ta maqsad belgilab olingan. Undagi 5 ta maqsad va 18 ta vazifa bevosita umumiy o'rta ta'lim bilan bog'liq.

Taraqqiyot strategiyasining 42-maqsadiga ko'ra, 2026-yilga qadar o'quv dasturlari va darsliklar ilg'or xorijiy tajriba asosida to'la qayta ko'rib chiqilib, amalda joriy etiladi³.

¹ Н.М. Воскресенская. Опыт разработки стандартов образования в зарубежных странах // Вопросы образования (Россия). – 2004. – №3. – С. 143–153.

² Curriculum: National and State Standards. Common Core State Standards Initiative // Elektron manba: <https://www.educationworld.com/standards/>

³ 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-son farmoni va uning 1-ilovasi – // Elektron manba. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

Milliy o'quv dasturiga asosan 2026-yilga qadar 699 nomdagi, shu jumladan, 2022-yilda 296 nomdagi yangi darsliklar, mashq daftarlari, o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar hamda mobil ilovalar yaratiladi. Milliy o'quv dasturi bo'yicha yangi metodikalarga o'qituvchilarni o'qitish maqsadida Elektron malaka oshirish platformasi uchun 2026-yilga qadar jami 769 ta videodars yaratiladi. Umumta'lim maktablarida darslik va o'quv-metodik majmualarni tajriba-sinovdan hamda chet ellik mutaxassislar ishtirokida ekspertizadan o'tkazish tizimi yo'lga qo'yiladi.

Milliy o'quv dasturini joriy qilish bo'yicha ishlarni Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi amalga oshiradi. Xalq ta'limi vazirligining 2020-yil 31-martdagi "Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturini ishlab chiqish to'g'risida"gi buyrug'i asosida xalqaro talablarga javob beruvchi umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturini ishlab chiqish boshlangan⁴. Uning loyihasi yuqori salohiyatli milliy va xalqaro ekspertlar, UNICEF, USAID va boshqa xalqaro tashkilotlarning maslahatchilari ishtirokida tayyorlandi. Bunda Finlandiya, Singapur, Koreya Respublikasi, Angliya kabi ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlarning tajribalari o'rganildi.

Ushbu davlatlarning tajribalari o'rganilishiga ta'lim sifatini baholash xalqaro dasturlarining tadqiqotlari natijalari ham asos bo'ldi. Tanlab olingan davlatlarning PISA, PIRLS, TIMSS reytingidagi o'rinlari, bunday natijalarga erishish yo'llariga e'tibor qaratildi. Shu asosda xalqaro tajriba va andozalarga moslashtirilgan yangi o'quv dasturlari, darsliklar joriy qilinmoqda.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning 15 yoshli o'quvchilarning ona tili, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasini baholashga qaratilgan PISA – o'quvchilar yutuqlarini baholash xalqaro dasturi, Ta'limiy yutuqlarni baholash xalqaro uyushmasi (IEA)ning TIMSS – matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining xalqaro monitoringi dasturi tadqiqotlari natijalari e'tiborga molik.

O'quvchilarni PISA, PIRLS, TIMSS xalqaro dasturlari imtihonlariga tayyorlash, tadqiqot natijalariga ko'ra zarur xulosalar chiqarish, ta'lim mazmuni va jarayoniga kerakli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Shu bois Milliy o'quv dasturi asosida yangilanayotgan darsliklarga xalqaro baholash dasturlarining baholash mezonlari va mexanizmlariga javob beradigan, o'quvchilarni ana shu dasturlarning imtihonlariga tayyorlashga xizmat qiladigan materiallar ham kiritilyapti.

Masalan, "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligidan o'quvchining mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan, PISA va PIRLS xalqaro baholash dasturlari talablariga mos keladigan matnlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy topshiriqlar joy olgan. Bunday topshiriqlar vositasida o'quvchida matnni tushunish, tahliliy, tanqidiy fikrlash va munosabat bildirish malakalarini shakllantirish ko'zda tutiladi.

Matematika fani bo'yicha ham tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda yangiliklar kiritilyapti. Jumladan, matematika fanini o'qitishga xalqaro baholash dasturlarining

⁴ Zamonaviy darsliklar qanday bo'lishi kerak? – // Elektron manba. O'zbekiston Milliy axborot agentligi sayti: <http://uza.uz/posts/208815>

mazmuni, baholash mezonlari va mexanizmlari mahalliy sharoitdan kelib chiqqan holda joriy etilmoqda.

Biologiya fani bo'yicha esa PISA va TIMSS xalqaro baholash dasturlari talablariga mos keladigan, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari hamda mustaqil bajarishga va ijodiy, kreativ fikrlashga undovchi topshiriqlar ishlab chiqilmoqda.

Milliy o'quv dasturi asosida tayyorlanayotgan boshqa fanlarning darsliklari, mashq daftarlari va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarda ham xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash, ularning o'lchov va me'zonlarini hisobga olish ko'zda tutilgan.

Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro dasturlar turli fanlar bo'yicha umumiy bilim darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

Ayni paytda Milliy o'quv dasturi asosida yaratilgan va sinov-tajribadan o'tgan 1- va 2-sinf darsliklari allaqachon amaliyotga joriy etildi. Respublika ta'lim markazi ma'lumotiga ko'ra, 110 nomdagi 1-sinf, 74 nomdagi 2-sinf darsliklari 7 ta tildagi tarjimalari bilan tayyorlandi. Darsliklarni tayyorlashda 200 ga yaqin muallif qatnashdi. Darsliklarning asosiy iste'molchisi bo'lgan o'quvchilar fikrini olish maqsadida ta'lim muassasalarida tajriba-sinovdan o'tkazish tizimi joriy etildi.

Milliy o'quv dasturi 6 ta qismdan iborat: umumiy o'rta ta'limning malaka talablari; umumta'lim fanlarining konsepsiyalari; umumiy o'rta ta'limning o'quv rejasi; umumta'lim fanlarining o'quv dasturlari; umumta'lim fanlarini o'qitish metodologiyasi; baholash tizimi.

Mutaxassislar fikricha, "Milliy o'quv dasturi amaldagi davlat ta'lim standarti, o'quv dasturlarini tanqidiy tahlil qilish, keng jamoatchilikning darsliklarning mazmuniga nisbatan bildirgan fikr-mulohazalari, ta'limning keyingi bosqichi hamda zamonaviy mehnat bozorining real talablari asosida, xorijiy davlatlarning ta'lim sohasida erishgan natijalarini inobatga olgan holda ishlab chiqilmoqda"⁵.

Xo'sh, Milliy o'quv dasturi asosida qanday yangilik va o'zgarishlar joriy etilmoqda? Oldingi o'quv dasturlari mazmuni asosan foiz nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan edi. Endi o'quv mazmunining yarmi nazariya, yarmi amaliyotdan iborat bo'ladi va asosiy urg'u o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlashga beriladi.

Ilgari o'quv dasturlarida baholash faqat eslab qolingan bilimlar hajmini aniqlagan. Yangi dastur asosida o'quvchilarda shakllangan ko'nikmalar baholanadi.

Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilar qiziqishiga ko'ra fanlarni tanlab o'qish imkonini beruvchi variativ o'quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni ham yaratiladi.

Milliy o'quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o'qitiladi. Bunda asosiy e'tibor mustaqil o'rganish, tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash, ijodkorlik, tizimli va mantiqiy fikrlash kabi XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga qaratiladi.

⁵ M. Pardayeva. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturini yaratish: tanqiddan-tahlil, tajribadan-natija, sifatdan-taraqqiyot sari // Umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirish: mazmun, metodologiya, baholash va ta'lim muhiti. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2020. – 4-bet.

Endi fan mavzulari darsliklardan bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan tarzda joy oladi.

Ilgarilari o'quv materiallari asosan darslik bilan cheklangan bo'lsa, endi darslikdan tashqari o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma, o'quvchi mashq daftari, multimedia vositalari va raqamli kontent ham taqdim etiladi. Bugungi kun o'quvchisi internetga oshno, zamonaviy texnika va texnologiyadan to'laqonli foydalana oladi. Demak, uni darsga, kitobga, bilimga qiziqtirish, e'tiborini egallash uchun zamonaviy yondashuv talab etiladi. Darsliklar bilan birga multimedia ilovalari va boshqa raqamli mahsulotlar ham ishlab chiqilayotgani bu yo'ldagi muhim qadamdir.

Yangilanayotgan darsliklar va boshqa o'quv materiallari o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishga, ularda tanqidiy va ijodiy tafakkurni o'stirishga qaratilgan. Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan yoshlar esa mamlakatning ertangi istiqboli va taraqqiyotining hal qiluvchi kuchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-son farmoni va uning 1-ilovasi – // Elektron manba. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

2. Umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirish: mazmun, metodologiya, baholash va ta'lim muhiti. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2020.

3. Н.М. Воскресенская. Опыт разработки стандартов образования в зарубежных странах // Вопросы образования (Россия). – 2004. – №3.

4. Curriculum: National and State Standards. Common Core State Standards Initiative // Elektron manba: <https://www.educationworld.com/standards/>

5. Zamonaviy darsliklar qanday bo'lishi kerak? – // Elektron manba. O'zbekiston Milliy axborot agentligi sayti: <http://uza.uz/posts/208815>

6. Milliy o'quv dasturi loyihalari, loyiha bo'yicha taqdimotlar. – // Elektron manba. Respublika ta'lim markazi rasmiy telegram kanali: https://t.me/edurtm_uz

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TAYYORLASHDA KASB IMIDJI

Mamatxanova Nargiza Toxirovna,
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kasb imidji, ya'ni shaxs ichki madaniyatining aksi sifatida o'qituvchining individual imidji masalasi tahlil qilingan. Imidj tushunchasi, uni muvafaqqiyatli yaratish, uning ichki va tashqi komponentlari, va qolaversa, uni ishonch bilan boshqara olish borasida bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lish bo'lajak o'qituvchilar ijtimoiy-pedagogik faoliyatida muhim jihat hisoblanadi.

Аннотация: в этой статье анализируется проблема профессионального имиджа в подготовке будущих учителей, то есть отражение внутренней культуры личности как индивидуальный имидж учителя. Понятие имиджа, его благополучное воссоздание, внутренние и внешние компоненты, также владение знанием, умением и навыком по регуляции имиджа с уверенностью считаются важными в социально-педагогической деятельности будущих учителей.

Abstrakt: this article analyzes the professional image in training future teachers, i.e., the issue of the teacher's individual image. The concept of image is the success, its internal and external components, etc., as well as it is important in the social and pedagogical activity of future teachers.

Kalit soz'lar: bo'lajak o'qituvchi, imidj, component, kasbiy faoliyat, individual va shaxsiy fazilatlar, madaniyat, ovoz, xulq-atvor, pedagogik faoliyat

Ключевые понятия: будущий учитель, имидж, компонент, профессиональная деятельность, индивидуальные и личные качества, культура, голос, поведение, педагогическая деятельность.

Key words: a future teacher, image, component, vocational activity, individual and personal qualities, culture, voice, behavior, pedagogical activity.

Ijtimoiy tuzilmada, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarda yuz berayotgan chuqur o'zgarishlar, ta'limni modernizatsiya qilish bo'lajak o'qituvchini tayyorlash sifatiga yangi talablarni qo'ymoqda. Pedagogika ilmda shaxsning ichki madaniyatining aksi sifatida o'qituvchining individual imidji masalasi maxsus o'rganilmagan. Muayyan belgilab qo'yilgan kasb imidjining tashqi faktorigina amalda bo'lgan.

Bugungi kunda sub'yektning o'ziga xosligini taqdim etish va tasdiqlash sifatida individual imidjning roli nafaqat shaxsni kasbiy identifikatsiyalash va o'z-o'zini rivojlantirish, balki o'qituvchining pedagogik faoliyati madaniyatini shakllanishini belgilab, pedagogikaning dolzarb muammolardan biri bo'lib bormoqda [1,68].

"Imidj" nima? Imidj (inglizcha image ['imɪdʒ] – "obraz", "tasvir", "aks ettirish") – odamning o'z maqomiga muvofiq o'zini tutishi haqida jamoatchilik fikrida hosil bo'ladigan tasavvurlar to'plami.

“Imidj” – bu muayyan qadriyatli xususiyatlarini ta’kidlab, birovga emotsional-psixologik ta’sir ko’rsatishga mo’ljallangan, maqsadga muvofiq shakllangan obraz (muayyan inson, hodisa, predmet) ...”.

Shunday qilib, imidjni muvaffaqiyatli yaratish uni belgilaydigan dastlabki psixologik va pedagogik tamoyillar haqidagi bilimlarni nazarda tutadi. Ularning qatoriga quyidagi printsiplarni kirirtish mumkin bo’ladi:

- vizual obrazning uyg’unligi prinsipi;
- kommunikativlik prinsipi – informatsion o’zaro ta’sirining turli shakllari va usullari;
- o’z-o’zini nazorat qilish prinsipi;
- nutqiy ta’sir prinsipi.

Ular o’qituvchining kasbiy mahoratini oshirishning turli shakllari va usullarida mohirona mujassam bo’lgan doimiy omillar sifatida namoyon bo’lishadi [2,222].

Har bir kasb qobiliyatlar turkumi, his-tuyg’u va fikrlarning namoyon bo’lishini talab etadi. Inson biror bir faoliyat turi bilan qanchalik davomiy shug’ullansa, shunchalik professionallik unda namoyon bo’ladi. O’qituvchi pedagogik faoliyatining o’ziga xos xususiyati – faol aqliy faoliyat va asab tizimining doimiy tarangligidadir. Asosiy og’irlik miyaga tushadi, u taranglik holatida, organizmning barcha resurslarini o’ziga bo’ysundiradi. Yuqori asab tizimi tarangturadi, chunki u muntazam katta hajmdagi analitik va sintetik miya faoliyati, surunkali vaqt yetishmovchiligi va shaxsiy motivatsiyaning yuqori darajasi kabi omillar ta’siriga duch keladi.

L.M. Mitina tomonidan taklif qilingan professional imidjining tarkibida tashqi, protsessual va ichki komponentlar ajratib ko’rsatilgan. Tashqi komponent tarkibiga mimika, imo-ishoralar, ovozning temбри va kuchi, kiyim, odob-axloq, yurish-turish kiradi. Vaholanki, o’qituvchining tashqi ko’rinishi darsda ishchan yoki ishchan bo’lmagan kayfiyatni yaratishi, o’zaro tushunishni vujudga keltirishi yoki to’sqinlik qilishi, pedagogik muloqotni osonlashtirishi yoki murakkablashtirishi mumkin. Kasbiy faoliyat, L. M. Mitinaning fikriga ko’ra, imidjning protsessual komponenti orqali namoyon bo’ladi, u professionallik, egiluvchanlik, ifodalilik kabi muloqot shakllari bilan konkretlashtiriladi [3,59].

Shunday qilib, o’qituvchining imidji quyidagi tarkibiy komponentlarga ega: individual va shaxsiy fazilatlar, kommunikativ, kasbiy faoliyat va xulq-atvor xususiyatlari. O’qituvchining umumiy imidji va uning obrazining situatsion mujassamlanishi haqida gapirish mumkin.

1. Pedagogning tashqi ko’rinishi.

- kiyinish madaniyati o’zini tutish madaniyatidan kam ahamiyatga emas.
- o’qituvchining tashqi ko’rinishi juda muhimdir, chunki uning faoliyati ko’plab odamlar bilan munosabatda bo’lish bilan bog’liq, ularning asosiy qismi esa bolalardir. Bunday holda, klassik, hatto biroz konservativ ko’rinish o’ta zamonaviy kiyimlarga qaraganda maqsadga muvofiqroq hisoblanadi.
- o’qituvchining tashqi qiyofasi nafisligi, tartiblilik, bejirimligi va ozodaligi bilan ajralib turishi, hurmatga sazovor bo’lishi va o’ziga ishonch bag’ishlashi kerak.
- odob-axloqning umumiy qabul qilingan me’yorlariga zid bo’lmagan holda, qulay bo’lishi kerak.

– o‘qituvchi uchun ideal kiyim shakli o‘quvchilar diqqatini kiyim detallarini o‘rganishga emas, balki o‘quv materialini o‘zlashtirishga qaratishlariga yo‘naltirishi kerak. Bunda professional, shaxsiy fazilatlarini va talabalar bilan rasmiy munosabatlarni ta’kidlaydigan rasmiy kiyim bo‘lishi muhim.

– odatiy an‘analarda kulrang, oq va qora ranglar atrofdegilar nazarida shaxsning mavqeini oshiradi va, aksincha, yorqin ranglar gammasi sinf e’tiborini bevosita o‘ziga jalb qilishi natijasida o‘quv materialni o‘zlashtirish sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

– taqinchoq va aksessuarlar minimal darajada bo‘lishi, ular yorqin va ko‘zga tashlanadigan bo‘lmasligi kerak.

– did bilan tanlangan kiyim o‘z egasiga nafaqat boshqalarda ijobiy taassurot qoldirishiga, balki uning professional va shaxsiy fazilatlarini ta’kidlashga yordam beradi.

2. Ovoz.

– ovoz - o‘qituvchining ovozli imidji, uning faoliyatidagi asosiy ish qurolidir.

– ovoz bilan – to‘g‘ri diksiya, intonatsiya, ovoz balandligi, ta’sirchanlik bilan – auditoriyani jalb etish, qiziqitira olish va mahv etish mumkin.

– ovoz imidji ustida ishlash va muvaffaqiyatga erishish mumkin.

3. Ishbilarmonlik fazilatlarini va yaxshi odatlar.

– o‘qituvchi imidji uchun ishbilarmonlik fazilatlarini juda muhimdir - kasbiy va ijtimoiy kompetentlik, punktuallik, aniqlik, ishchanlik.

– boshqalarning vaqtiga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish. O‘zgalarning ishiga hurmat. O‘z ustida ishlash zarurati: ilmiy va uslubiy yangiliklarga muntazam qiziqish.

– rasmiy etiket qoidalariga va subordinatsiyaga amal qilish.

– o‘qituvchi jestlarini nazorat qilishi va agressivlaridan voz kechishi kerak.

– yuz mimikasi faqat xayrixoh bo‘lishi kerak.

– o‘qituvchi nutqida qo‘pollik, jargonlarning mavjudligi kasbiy layoqatsizlik ko‘rsatkichidir.

5. Libos ranglari.

– o‘qituvchi o‘z imidjini korreksiya qilishi, yanada yaxshilashi mumkin, zero u o‘quvchilar va hamkasblar bilan ish yuzasidan o‘zaro munosabatlarida mutanosiblikka intiladi.

Rangni idrok etish insonning emotsional holatiga bog‘liq. Bu odamning hissiy holatiga qarab, ba’zi ranglarga moyilligi, boshqalariga befarqligi va yana ba’zi birlariga toqat qilolmasligi bilan izohlanadi. Rang nafaqat insonning emotsional holatiga muvofiq reaksiyani keltirib chiqaradi, balki ma’lum bir shaklda uning his-tuyg‘ularini va hatto xarakterini ham shakllantiradi.

Imidj – bu shunchaki obraz emas, balki rivojlanish, maqsadga intilish jarayoni. Inson o‘z imidjini qanchalik ishonch bilan boshqara olsa, u shunchalik tortinchoqlikni bartaraf etadi va o‘z maqsadlarini amalga oshirish yo‘li osonlashadi. Shuni yodda tutish kerakki, imidj – nafaqat ichidagini namoyon qiladigan obraz, balki tashqi imidj – mutanosib ravishdagi ko‘nikma, qobiliyat, qadr-qimmat taqdimotidir [4,229].

Shubhasiz, pedagogik mahoratni rivojlantirish uchun o‘qituvchi muayyan tabiiy layoqat: tashqi jozibasi, yaxshi ovozi, eshitish qobiliyati, badiiy qobiliyati va h.ga egabo‘lishi kerak, biroq orttirilgan qobiliyatlar muhim rol o‘ynaydi. A.S. Makarenkoning fikricha,

pedagogik mahoratni rivojlantirish mumkin va kerak. Shuningdek, L.N.Tolstoyning soʻzlarini eslamaslik mumkin emas: “eng yaxshi oʻqituvchi – bu oʻquvchini toʻxtatgan hamma narsani tushuntirib bera oladigan oʻqituvchidir. Bu tushuntirishlar yangi usullarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi. Eng yaxshi usul bu oʻquvchi duch kelishi mumkin boʻlgan barcha qiyinchiliklar javob beradigan usuldir” [5].

Oʻqituvchi nafaqat oʻquvchilar bilan muayyan oʻquv fanini – adabiyot yoki matematikani oʻrganishga muvofiqlashtirilgan. U oʻquvchi shaxsini rivojlantirish va shakllantirish jarayonini boshqarishi, xususan, shu maqsadda oʻqitiladigan fandan ham, oʻquv dasturi variativ qismining turli xil shakllari va turlaridan ham, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlardan ham foydalangan holda boshqarishi kerak. U buni faqat yuqori professionallikka ega boʻlish orqaligina amalga oshirishi mumkin.

Oʻqituvchi qanchalik professional darajada tayyorlanmasin, u shunchaki shaxsiy fazilatlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishi zarurdir, shu bilan oʻz imidjini yaratadi, chunki oʻqituvchilik – bu shunchaki kasb emas, bu hayot tarzidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bodalyov A.A. Shaxs va muloqot. – M.: Pedagogika, 1983.
2. Калюжный А.А. Психология формирования имиджа учителя. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. – 222 с.
3. Калюжный А.А. Особенности построения профессионального имиджа //Вестник Государственного университета управления. Серия Социология и управление персоналом. – № 3 (19). – М., ГУУ, 2006. – С. 59-63.
4. Современный словарь иностранных слов. М., Изд-во “Русский язык”. 1993. 740 с. С.229.
5. <http://pedsovet.su> Свицерская И.П. Создание имиджа учителя.

IJTIMOIIY USTANOVKA VA UNI O'ZGARTIRISH MUAMMOSI

Ostonov Jasur Shopirjonovich,

Buxoro davlat universiteti

Saidova Mexriniso,

Buxoro davlat universiteti psixologiya ta'lim

yo'nalishi talabasi

Annotsatsiya: maqolada hozirgi kunda psixologiyada muhim ahamiyat kasb etayotgan ustanovka muammosi haqida so'z yuritilib, ustanovka tushunchasi nima, u qachon paydo bo'lganligi, ustanovka muammosini hal qilish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlari: ustanovka, fiksatsiya, mayllar, konformizm, sensor ustanovka, motor ustanovka.

Аннотация: в статье рассматривается проблема института, которая в настоящее время актуальна в психологии, что представляет собой понятие института, когда он появился и пути решения проблемы института.

Ключевые слова: установка, фиксация, наклоны, конформизм, установка датчика, установка двигателя.

Annotation: the article discusses the problem of the institution, which is currently important in psychology, what is the concept of the institution, when it appeared, and ways to solve the problem of the institution.

Keywords: installation, fixation, inclinations, conformism, sensor installation, engine installation.

Psixologiya fanida xulq-atvor va faoliyatga qaratilgan anglanmagan mayllar orasida muayyan darajada tadqiq etilgani usranovka(ko'rsatma berish, yo'l yo'riq ko'rsatish) muammosi hisoblanadi. Ushbu umumiy psixologik masalani gruzin olimi Uznadze D.N va uning shogirdlari tomonidan keng ko'lamda o'rganilgan. Ustanovka tushunchasi inglizcha so'z bo'lib – ko'rsatma berish, anglanmagan mayllar, yo'l-yo'riq ko'rsatish ma'nolarida qo'llanib kelinadi. Biroq keying atamalarda uning haqiqiy ma'nosi, mohiyati mukammal aks ettirilmaydi, shuning uchun ushby atamani o'zgarishsiz qoldirib aytish ma'qulroqdir.

Ustanovka hodisasi nemis psixologi L.Lange tomonidan kashf etilgan, ko'plab eksperimental adabiyotlarda kelishicha ustanovkaning umumiy psixologik nazariyasi D.N.Uznadze tomonidan va uning maktabi tomonidan 1965-yilda ishlab chiqilgan. 1920-yillarda bir qancha psixologlar diqqat muammosini ustanovka bilan bog'lab tushuntirishga harakat qildilar. Buning yaqqol isboti sifatida Komilov "Ustanovka va diqqat" deb atalgan 1926-yilda chop etilgan kitobini izoh sifatida aytishimiz mumkin. Bu kitob darslik sifatida chop etilgan, bu darslikda qator obyektlardan bir obyekt ajratish diqqatning subyektiv kechinmasidir, buni obyektiv hodisalar bilan taqqoslash sezgi organlarining ustanovkasidan, ishlash vaziyatidan iboratdir.

Xulq-atvorning va faoliyatning anglanilmagan omili qatoriga mayllar kiradi. Har

qanday anglanilmagan mayllar o'zidan o'zi yo'qolib ketmaydi, balki u boshqacha ko'rinishga o'tadi misol qilib aytadigan bo'lsak – ustanovkalar .

D.N.Uznadzening takidlashicha, insonda ustanovka bilan bog'liq psixofiziologik holat markaziy nerv sistemasiningina emas, balki, uning periferik qismi faoliyatini ham mahsuli bo'lib hisoblanadi.

D.N.Uznadzening tajribalarida sinaluvchining o'ng qo'li ga navbat bilan avval kata , keyin kichik soqqachalar berib turiladi va bu vaziyat 10-15 marta takrorlanadi. Tajribaning oxirigi bosqichida sinaluvchining chap qo'liga bir- biriga teng soqqalar beriladi va sinaluvchidan qaysi qo'li og'ir ekanligi haqida so'raladi .Natija shundan iboratki uning chap qo'lida ham illuziya , ya'ni noto'g'ri idrok qilish vujudga keldi . Ko'z bilan idrok qilishdaikkita o'zaro teng obyektlarni qayd qilishdagi ustanovka o'ng ko'zga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.

Eksperimental tarzda o'rganilgan ustanovkali vaziyatlarni takrorlash evaziga insonning o'ziga sezilmagan holda muayyan obyektlarda subyektga taalluqli “fiksall ustanovkalar”(qayd etilgan ko'rsatmalar) vujudga kelganligi aniqlangan. Demak, ustanovkani eksperimental tadqiq etishda ya'ni buning natijasida anglanmagan mayllar asta sekin tadqiq qilinuvchi darajasiga o'sib o'tishi mumkin. Uznadzening natijalariga o'xshash qator ma'lumotlar shaxsda mustahkamlanib qolganligi tufayli ijtimoiy turmushda ustanovka funksiyalarini bajarib kelmoqda.

1) Boshlang'ich sinf o'quvchilarining oldida turgan ustanovkalar xuddi shunday toifaga kirganligi sababli o'quvchilar o'qituvchilarining bergan barcha topshiriqlarini bajarishga tayyor turadilar hattoki u topshiriq darsga tegishli bo'lmasa ham.

2) Hisobchilarga nisbatan qo'rs rasmiyatchi deyiqlik.

3) Olinlarga nisbatan parishonxotirlik.

4) Savdo xodimlariga nisbatan uddaburonlik, daromad qilishga ustasifaranglik.

5) Bolaning haqgo'yiligi, sir tutmasligi ustanovkaga yaqqol misol bo'la oladi.

Gruzin psixologlari tomonidan ustanovkaning xislatlari (qo'zg'aluvchanlik, dinamiklik, statiklik, plastiklik, dag'allik, labillik va stabillik) va tiplari (diffuz, differensiallashgan, ilkasatsialashgan) aniqlangan.

Ustanovkaning ba'zi bir xislatlari mutanosibliigi uchun har xil tiplari vujudga keltiradi. Psixoz va nevrozlar ustanovkaning potologik o'zgarishlarida ifodasini topadi. Shuningdek, ustanovka inson hukmronligini va qudratini tashkil qilishning yuksak darajasi sanaladi. U xulq-atvorning batartibligi va izchilligining asosi hisoblanadi. Ularning mulohazalaricha, ustanovka insonning muayyan shaklda munosabat bildirishga, yuksak yo'sinda umumlashgan tayyorgarlik holati, reaksiyasining yaqqol natijasining kodlashtirilgan dinamik modeli, mazkur reaksiya vaqtini oldindan payqash va qolaversa yaxlit faoliyat tuzishninh ajralmas qismidir. Shuning uchun ustanovka o'zgaruvchanlik va barqrorlikni aniqlashga xizmat qiladi. Ustanovkaning yanada yuksak bosqichi anglanish ko'rinishiga ega bo'lishi mumkin. Guruhiiy va jamoaviy munosabatlarda uning a'zolarini ishontirish ularga ta'sir o'tkazish orqali muayyan yo'nalishga safarbar qilish yorqin misolidir.

Ishonuvchanlikni aniqlashda “KONFORMIZM” kelishuv, murosau-yu madoradan foydalanilgan. Ichki va tashqi kelishuvchanlik ichidan kelishmovchilik “NOKONFORMIZM”

guruhiy ishonuvchanlikning mohiyatini o'rganish uchun obyekt sifatida foydalanilgan. Bir guruh odamlarning ochiq ovoz berishi konformizmning namoyon bo'lishidir. Lekin konformizm, soxtalikni ha keltirib chiqaradi, bunday soxtalik conformist deb ataladi.

L.C.Vigotskiy ustanovkalarining ikki turini ajratib chiqargan.

1) sensor ustanovka

2) motor ustanovka

Sensor ustanovka bu – tayyorgarlikda idrokning ustunlik qobiliyati.

Motor ustanovka bu – tayyorgarlikda harakatning ustunlik qobiliyatidir.

Yuqorida takidlangan fikrlar ijtimoiy ustanovka shaxsning ijtimoiy obyektlar, xodisalar, guruhlar va shaxslarni idrok qilish, baxolash va qabul qilishga nisbatan barcha jabxalariga tegishli ekanligini ko'rsatadi. Masalan vatanimizni xammamiz sevamiz, bayrog'imiz muqaddas, nems investitsiyalariga ishonamiz, negrlarga raxmimiz keladi, tijorat ishlari bilan shugullanadiganlarni puldor deb o'ylaymiz. Bu tasavvurlarni bizda qachon o'rnashib qolganini bilmasdan yuqoridagi aytib o'tilgan hissiyotlarni his qilaveramiz. Mana shularning barchasi ijtimoiy ustanovkalar bo'lib, ularning mazmun mohiyati aslida har bir inson ijtimoiy tajribasi davomida shakllanadi va uzoq muddatli xotirada saqlanib qoladi, konkret vaziyatlarda esa ro'yobga chiqadi. Ustanovka muammolari nimalardan iborat: shuni aytish joizki, insonda biror bir harakatga o'rganib qolish uchun ikki oy vaqt kerak bo'lar ekan ayrim talabalar talabalik burchi va intizomlariga zid ravishda harakat qiladilar "tasodifan dars qoldirish", "topshiriqlarni vaqtida bajarmaslik", "jamoatchilik joylarida tartibni buzish".

Bu bir qarashda oddiy holatlar bo'lishi mumkin, ammo bu jarayonlar bir necha marotaba takrorlansa u insonning psixikasida ustanovkalanadi, ya'ni o'rnashib qoladi. Bu muammoni hal qilish uchun biz ijtimoiy normalarga zid bo'lgan harakatlarni bajarmasligimiz zarur, har doim barcha ishni o'z vaqtida bajarishimiz kerak, negaki, bizda tartibsiz holatlar o'rnashib qolmasin. Shaxsning istiqbolli kelajagi uchun barchamiz javobgarmiz, shu sababli yosh bolalarda tartibni yoshligidan o'rgatishimiz zarur. Faoliyatning samaradorligiga o'rnatilgan ustanovkalarining ahamiyati katta.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ostonov J.Sh. Basic strategies for coping behavior in adolescents. E-Conference Globe 2021/7/26 275-277 c.

2. Ostonov J.Sh. Coping behavior and its research style. Proceedings of 7th Global Congress on Contemporary Sciences & Advancements// Hosted online from, New York, USA//June 25, 2021. 237-239 b.

3. Ostonov J.Sh. Socio-Psychological Basics of The Study of The Styles of Attitude in Coping by. Adolescents Middle european scientific bulletin Volume 13 June 2021. B. 442-446.

4. Остонов Ж.Ш. Изучение копинг-стратегий и психологических защит у подростков в трудных учебных ситуациях. Вестник интегративной психологии // - Ярославль, 2021. Выпуск 22. С.144-146.

5. Остонов Ж.Ш. Концепция копинга: определение, функция и виды. Вестник интегративной психологии // – Ярославль, 2020. Выпуск 22. С.279-281.

6. Остонов Ж.Ш. Ўсмирларда психологик ҳимоя ва копинг хулқ-атвор омиллари намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари. Psixologiya jurnali. 2021 й. 4-son. 66-73 б.

7. Остонов Ж.Ш. Факторная структура копинг-поведения подростков. Психология илмий журналы. 2020. № 4. Б.47-50.

8. Остонов Ж.Ш. Копинг-ресурсы личности и адаптационный потенциал. Мактабгача таълимда компетенциявий ёндашувлар: истиқболлар, муаммолар ва ечимлар Республика масофавий илмий-амалий анжумани. БУХОРО, 2020 йил, 3-ноябрь Б.297-299.

9. Остонов Ж.Ш. Ўсмирлардаги копинг хулқ-атвор ва унинг шахс муваффақиятидаги ўзаро алоқадорлигининг назарий асослари. Ижтимоий соҳани модернизациялаш контекстида педагогик таълим тараққиёти: муаммо ва истиқболлар //Республика илмий-амалий анжуман 2021 йил 28 май Б.134-135.

10. Остонов Ж.Ш. Копинг-стратегии: развитие в онтогенезе. Педагогик маҳорат илмий журналы. Бухоро, 2020. №6 Б.102-104.

11. Остонов Ж.Ш. Ўсмирлардаги енгга олиш хулқ-атворининг асосий стратегиялари. Ижтимоий соҳани модернизациялаш контекстида педагогик таълим тараққиёти: муаммо ва истиқболлар. Республика илмий-амалий анжуман 2021 йил 28 май Б.132-133.

12. Остонов Ж.Ш. Ўсмирларда копинг хулқ-атвор омиллари шаклланишининг ижтимоий психологик механизмлари. Тафаккур ва талқин мавзусида //Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман тўплами 2021 йил, 27-май Б.817-820.

13. Остонов Ж.Ш. Ўсмирлардаги копинг хулқ-атвор ва унинг шахс муваффақиятидаги ўзаро алоқадорлигининг назарий асослари. Тафаккур ва талқин мавзусида // Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман тўплами 2021 йил, 27-май Б.812-817.

THE THEORY OF BILINGUALISM IN THE ASPECT OF NEUROLINGUISTICS

Rakhimova Charosxon Odiljonovna,

Student of Presidential Scholar of the
State World Languages University of Uzbekistan

Shukurova Mahliyo Tolibjon kizi,

Student of the State World Languages
University of Uzbekistan

Annotation: *the study of language and the brain, namely, neurolinguistics has drawn attention of scholars for many years. Study on the neurolinguistics of bilingualism, offered multilingual society, taken into the account. This research include and hugely focus on the bilingual aphasia, several problems as a result of cerebral disorders and related topics of language, specifically, lexical aspects from the neurolinguistic point of view.*

Keywords: *bilingualism, neurolinguistics, problems of speech recognition, aphasia.*

Estimates differ as to how many languages are used in the world today. Most references give an information of around 6,000. But it is a conservative estimation, as many many parts of the world utilizes different languages. Language is a living organism, which is born, grows, and dies. Nevertheless, languages are created by humans, it develops with us, we give it a life, change it, and if we want, we demolish it. When we speak about a languages, the first thing comes to our mind is people who can understand two or more languages. Person who has an ability to speak two languages is mainly considered as a bilingual. There are several changes in brain system while learning the second language. There is some evidence to mention that second language acquisition includes the right hemisphere more than first language processing. As a second language improves, right hemisphere involvement minimized and left hemisphere involvement grows. So, it is clear that language processing depends on the hemisphere of mind. The first and the most important thing to do for describing a bilingualism of person is to define how bilingual he or she is. To determine their qualification in the use of a language, it is necessary to test their skills, which labelled A and B in the table below:

	Levels					
	Phonological-graphic		Grammatical	Lexical	Semantic	Stylistic
Skills	A	B	A B	A B	A B	A B
Listening						
Reading						
Speaking						
Writing						

If we look at the table, it is noticeable to see how the relationship between skills levels may differ from bilingual to bilingual. At the phonological-graphic level, bilingual

understands spoken language but is unable to read in written form. At the grammatical level, their knowledge of grammar does not match their knowledge of lexical resource. At the lexical level, it is easy to find bilinguals whose knowledge is more wide-ranging in language A than their knowledge in language B. At the semantic level, the bilingual can easily represent his opinions in one language than he can in other. At the final level, the awareness of bilingual with the stylistic aspect of language makes difference with the subject.

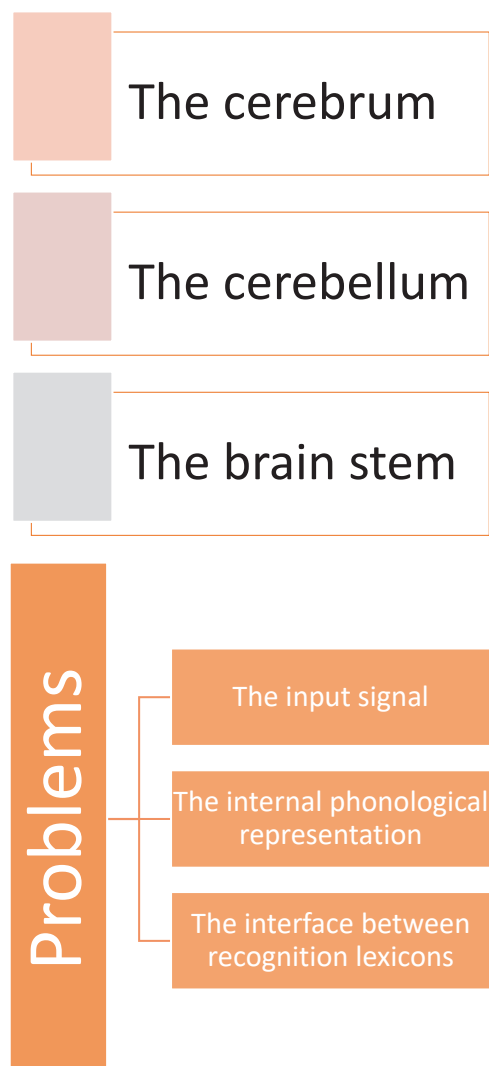
When it comes to neurolinguistics, it is a study of language-brain relationships. The understanding and explanation of the neural bases for language knowledge and utilization are a main propose of it. Neurolinguistics primarily focuses on how the brain organizes language process as well as from a linguistic point of view, it emphasise on defining how language structures can be emerged while learning new second language. And also it has an influence for treatment of aphasia and other language pathologies. Neurolinguistics is by its nature deal with obstacles between linguistics and other disorders in a connected way to the study of the mind. There are three physical divisions which contributes to acquire a new language:

The first, cerebrum is the largest part of the brain which controls it. When a new language is being gained, it manipulates all changes in the brain. The second, cerebellum is situated behind the cerebrum and it is a movement control center between brain and language signals. The last one, brain stem serves to regulate neurolinguistics functions of mind.

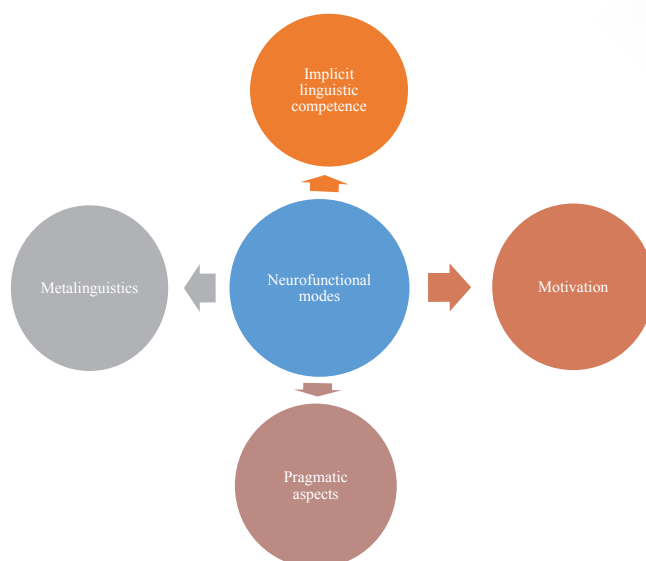
In the process of language acquisition, there are concerns with comprehension of phonetic features, sound shapes of words, and lexical memory that refers to recognition of a new language. There are considerable three aspects of this problem. They could be barriers to gain spoken word recognition of comprehension process. The divisions of this issue are following:

1. The input signal is responsible for the acoustic structure of speech and how speech signals occurred in human brain system.
2. The internal phonological representation studies the way of word and phonological targets that are kept in the speech recognition.
3. The interface between recognition lexicons makes contact with the internal forms in recognition. Second language acquisition involves several disorders of phonological aspects and lexical input.

The representation of two or more languages in one brain includes the effect of the different states of acquisition and utilization of each language

with the presence of main cerebral functional mechanisms. The theory of bilingualism combines a neurofunctional modes of verbal communication:

1. Linguistic competence is a system of linguistic knowledge created by natives. It is a figure of language that only studies the degree of competence.

2. Metalinguistic knowledge means the skill to represent on the nature of language. It is useful in promoting the linguistic awareness across languages.

3. Pragmatics is a study of linguistics involves the utilization of language in society and the ways people understand and create meanings through language.

4. Motivation is the wish to perform in the service of a purpose. It is the essential source in setting our goals. It is considered as a challenging force behind behavior of human. The lack of motivation can lead to mental disorders and barriers against acquiring second language.

Regarding aphasia, it is a study of the language functions loss. Mental damage in brain may detect the organization of mind. It can injure the language acquisitional functions. Aphasia is a strong evidence that contributes to the impairment of correct and incorrect neurofunctional constructions. In spite of a rising comprehension of bilingualism and different treatment patterns determined with bilingual aphasia, there leaves a sharp need for proved management techniques, especially, in terms of identifying language to organize relevant assessment to boost efficiency.

To conclude, bilingualism is a qualification of two language acquisition. It activates the brain hemisphere and cognitive features of mind from neurolinguistics point of view. Despite several problems, neurolinguistics has an important contribution for discovering linguistic aspects and cerebral integration which are the most crucial qualities in terms of acquiring new language structure.

References:

1. The bilingualism Reader by Li Wei, Routledge Publishing, 2001, pp.16-38
2. Neurolinguistics by John C.L.Ingram, Cambridge university Press, 2007, pp.35-179
3. Neurolinguistics by Valentina Bambini, John Benjamins Publishing, 2012.
4. Introduction to neurolinguistics by Aniella Improta Franca, UFRJ
5. Neurolinguistics by David Caplan, pp.11-26

ОЦЕНИВАНИЕ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Ахрарова Т.А.,

свободный соискатель кафедры “Методика дошкольного
и начального образования” технического института
ЁДЖУ в г.Ташкенте

Annotatsiya: *ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlari, ta'limotlari va ko'nikmalarini baholash shakllari, turlari va usullari keltirilgan.*

Аннотация: *в данной статье излагаются формы, виды и методы оценивания знаний, учений и навыков учащихся начальных классов.*

Annotation: *this article describes the forms, types and methods of assessing the knowledge, teaching and skills of primary school pupils.*

Tayanch so'zlar: *baholash, ichki baholash, tashqi baholash, funktsiya, shakllantiruvchi baholash, talablar.*

Ключевые слова: *оценивание, внутренне оценивание, внешнее оценивание, функция, формирующее оценивание, требования.*

Key words: *assessment, internal assessment, external assessment, function, formative assessment, requirements.*

В связи с постоянными изменениями, которые происходят в системе образования, а также требованиями, которые стоят перед образовательными учреждениями, в частности перед учителями, вопрос оценивания знаний, умений и навыков учащихся не теряет актуальности. Так как именно процесс оценивания помогает учителям, учащимся и их родителям выявить пробелы в знаниях учащихся, узнать над чем предстоит работать и на что необходимо обратить внимание в своей деятельности. Особенно важно правильно организовать процесс оценивания знаний, умений и навыков учащихся в начальных классах. Ведь именно в начальных классах у учащихся формируются первые понятия об оценивании своих знаний, умений, навыков и возможностей. И правильно организованный процесс оценивания формирует у учащихся правильную самооценку, стремление самосовершенствоваться и проявить себя.

У слова “оценивание” множество различных определений. Рассмотрим именно то определение, которое наиболее полно выражает его сущность. Оценивание – один или более процессов определения, сбора, накопления и анализа данных, используемых для оценки достижения результатов, целей учебной деятельности. Различают два вида оценивания формирующее (внутреннее) и внешнее (суммирующее) [1;12].

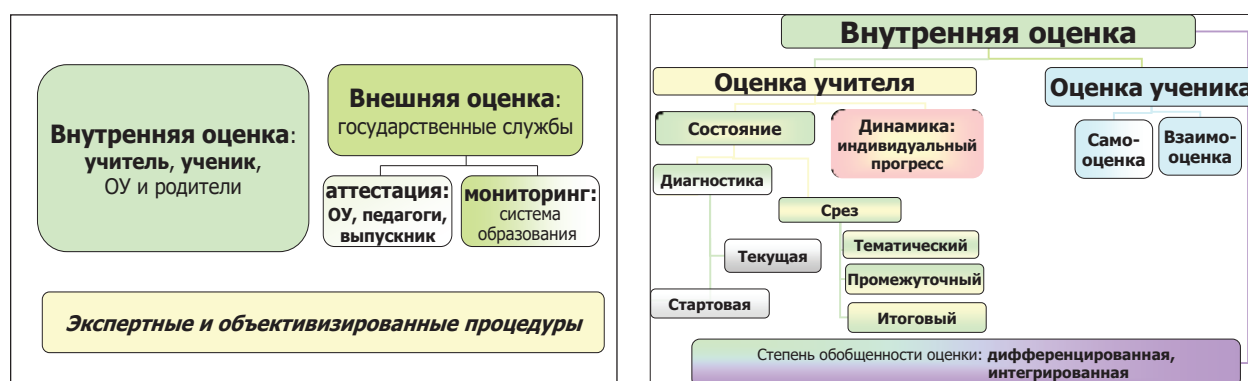
Под *внешним оцениванием* понимают процесс сравнения письменной работы или ответа каждого учащегося с эталоном или критериями оценивания, с целью единообразной фиксации уровня достижений учащегося по итогам освоения конкретного содержания образования. Внешнее оценивание проводится в одинаковых

условиях для учащихся. На основе полученных результатов выстраивается рейтинг достижений учащихся. Ориентирована на всю совокупность учащихся. Всегда проводится субъектом, непосредственно не участвующим в процессе обучения, то есть внешним по отношению к образовательному процессу. Примером такого оценивания в начальных классах выступают математические срезы среди учащихся определенных классов или школ в виде математических диктантов, тестов и контрольных работ. Обычно внешнее оценивание проводится специальными государственными организациями.

Формирующее оценивание – это целенаправленный непрерывный процесс наблюдения за учением ученика. Оно основывается на оценивании в соответствии с критериями и предполагает обратную связь.

Целью формирующего оценивания является корректировка деятельности учителя и учащихся в процессе обучения на основе промежуточных результатов, полученных в процессе обучения. Часто в педагогической литературе формирующую оценку описывают как внутреннюю. Внутреннюю оценку выставляют учителя либо родители. Это могут быть текущие и ежедневные оценки, оценки за поведение, оценки за самостоятельные работы, работы в парах, малых группах и другое.

Если представить эти виды оценок в виде схемы, то можно получить следующее: [3;21]

Процесс оценивания знаний, умений и навыков учащихся основывается на принципах оценивания:

- оценивание является **постоянным процессом**,
- оценивание может быть только **критериальным**.
- **прозрачность и открытость** оценивания, где критерии оценивания и алгоритм выставления отметки **заранее известны** и педагогам, и учащимся.

Особенности оценивания учебных достижений детей в начальной школе:

- оценивание должно начинаться с первого дня обучения;
- при оценивании необходимо опираться на успех ребенка;
- оценивание должно осуществляться последовательно от оценки организационной стороны деятельности к оценке ее содержания;
- оценка обязательно должна вырисовывать перспективы ребенку;
- оценка должна осуществляться на основе четких, понятных ребенку критериев;

– оценочная деятельность должна распространяться не только на предметные знания, умения и навыки, но и учебную деятельность, общеучебные навыки, познавательную активность ребенка, его прилежание и старание;

– оценивание должно проводиться в системе [4;26].

Функции проверки и оценки результатов обучения

– учетно-контрольная (информационная);

– контрольно-корректирующая (диагностическая);

– обучающая;

– воспитательная (мотивационная), которая стимулирует учащихся к дальнейшей учебной работе, углублению своих знаний, развивает у школьников умения самоконтроля и самооценки.

Учитывая все особенности, функции и принципы оценивания в начальной школе широко применяются многие методы оценивания учебных знаний и умений, среди которых: *наблюдение за работой учеников, устный индивидуальный опрос, фронтальный опрос, письменный контроль, комбинированный (усложнённый) контроль, тестовый контроль, практический контроль, самоконтроль, письменный комментарий*. [5;33].

Но помимо методов, учитель должен оценивать уровень знаний учащихся в соответствии с определёнными требованиями. Существуют определённые требования к оцениванию учебных достижений учащихся:

– *объективность*

– *индивидуальность*

– *регулярность*

– *гласность*

– *всесторонность проверки*

– *дифференцированность*

– *разнообразие форм*

– *этичность* [2;27].

Каждому учителю необходимо оценивать знания детей в соответствии с вышеупомянутыми требованиями, которые дают возможность ставить оценку объективно, что в дальнейшем влияет на появление мотива у учащихся к учению и получению оценки.

Все применяемые средства, формы и методы должны **обеспечить самое главное – комплексную оценку результатов**. Иными словами, не отдельные отметки по отдельным предметам, а общая характеристика всего приобретённого учеником – его личностные, метапредметные и предметные результаты.

Но учителю следует не допускать тенденции формального “накопления” отметок, ориентировку на “среднюю” отметку, выведенную путем арифметических подсчетов. Итоговая отметка не может быть простым среднеарифметическим данным по текущей проверке. Она выставляется с учетом фактического уровня подготовки, достигнутого учеником к концу определенного периода. При этом ученик получает право исправить плохую отметку, получить более высокие баллы и повысить свою успеваемость.

Главная задача учителя начальных классов при оценивании знаний, умений и навыков учащихся - сформировать у младших школьников умение оценивать свои результаты, сравнивать их с эталонными, видеть ошибки, уметь анализировать их и делать выводы, знать требования к работам разного вида, выполнять работы в соответствии с требованиями, учитель применяя различные методы и формы оценивания знаний учащихся должен создавать у них мотив к учению и стремлению продемонстрировать свои знания, умения и навыки.

Использованная литература:

1. Ковалева Г.С. Логинова О.Б. Оценка достижений планируемых результатов в начальной школе. – М., 2010.
2. Костылев В.Ф. Нужны ли оценки баллы. – М., 2000.
3. Ксензова Г.С. Оценочная деятельность учителя. – М., 2000.
4. Матвиевская Е.Г. Формирование культуры оценочной деятельности педагога. Автореферат докторской диссертации. – Оренбург, 2008
5. Рогозина Т.В. Проблема оценочной системы в начальной школе. – СПб, 2008.
6. Государственный образовательный стандарт Республики Узбекистан. – 2001.
7. www.ziyounet.uz
8. www.uzedu.uz

ИНТЕРАКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Абдуллаева Мавжуда Хабибуллаевна,
Ферганский политехнический институт
Башарова Гульмира Галимьяновна,
Преподаватели русского языка

Аннотация: статья посвящена проблемам и перспективам использования таких современных педагогических средств, как интерактивные доски. Предложена их классификация, выделены основные дидактические функции и область применения, а также рассмотрены их недостатки. Интерактивное обучение построено на интенсивном рефлексивном взаимодействии субъекта с образовательной средой обучения.

Ключевые слова: интерактивная доска, информационно-коммуникативные технологии, педагогический процесс, дидактические функции.

Annotation: the article is devoted to the problems and prospects for using such modern pedagogical funds as interactive boards. The classification is proposed, the main didactic functions and the scope are allocated, and their disadvantages are considered. Interactive learning is built on the intensive reflective interaction of the subject with the educational medium.

Keywords: interactive whiteboard, information-communication technologies, pedagogical process, didactic functions.

Annotatsiya: maqola interfaol doska kabi zamonaviy pedagogik vositalardan foydalanish muammolari va istiqbollariga bag'ishlangan. Ularning tasnifi taklif qilinib, asosiy didaktik vazifalari va qo'llanilish doirasi yoritilgan, kamchiliklari ko'rib chiqiladi. Interfaol ta'lim sub'ektning ta'lim muhiti bilan intensiv refleksiv o'zaro ta'siriga asoslanadi.

Tayanch so'zlar: interfaol doska, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik jarayon, didaktik vazifalar.

Современная система обучения является информационной инфраструктурой, которая не может эффективно функционировать без человека. Опытные преподаватели, обладающие знаниями, обмениваются ими друг с другом и со своими студентами. Однако особое место в процессе обучения принадлежит различным технологиям (специализированному оборудованию, программному обеспечению, различным периферийным устройствам, Интернету и т.д.), которые не только облегчают участь преподавателя, но и выводят систему подготовки квалифицированных кадров на принципиально другой уровень. Именно благодаря использованию инновационных технологий у педагога формируется принципиально новая роль, а эффективность обучения не вызывает никаких сомнений. Внедрение интерактивных форм обучения – одно из важнейших направлений совершенствования подготовки студентов в современном вузе [1]. Теперь для преподавателя недостаточно быть компетентным в области своей специальности и пе-

редавать огромную базу знаний в аудитории, заполненной жаждущими познания студентами. На протяжении последних лет вузы активно формируют цифровую образовательную среду, как совокупность цифровых средств обучения, онлайн-курсов, электронных образовательных ресурсов, цифровых платформ, внедряют интерактивные методы и новые технологии, подходы в процесс обучения в целом и в процесс обучения иностранному языку, в частности [6]. И хотя новые взгляды на обучение не принимаются многими преподавателями, нельзя игнорировать данные многих исследований, подтверждающих, что использование активных подходов является наиболее эффективным путем, способствующим обучению студентов. Говоря простым языком, студенты легче вникают, понимают и запоминают материал, который они изучали посредством активного вовлечения в учебный процесс. Исходя из этого, основные методические инновации связаны сегодня с применением именно интерактивных методов обучения.

Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля.

Слово “интерактив” образовано от слова “interact” (англ.), где “inter” – взаимный, “act” – действовать. Интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между студентом и преподавателем, между самими студентами.

Совместная деятельность учащихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет студентам не только получать новое знание, но и развивать свои коммуникативные умения: умение выслушивать мнение другого, взвешивать и оценивать различные точки зрения, участвовать в дискуссии, вырабатывать совместное решение. Каждый учитель знает, как оживляет урок использование видео. Занятие с использованием видеоматериалов является наиболее интенсивной формой обучения. Использование интерактивного оборудования, в частности интерактивной доски, создает устойчивую мотивацию учащихся к получению знаний и помогает творчески решать учебные задачи, тем самым, развивая образное мышление учащихся.

К середине 20 века в западных странах получили распространение белые доски, на которых писали цветными маркерами, заменившие традиционные меловые доски. Первая в мире интерактивная доска была продемонстрирована компанией Smart Technologies в 1991 году, оценить все ее преимущества предоставлялось учителям в школах. Интерактивная доска – острая необходимость или дань времени? Повышение качества образования является одной из основных задач вузов. Современный рынок информационных технологий каждый год предлагает инновационные решения для достижения поставленной цели и одним из них является использование интерактивной доски. Инновационное устройство функционирует на основе

4 компонента: компьютера, мультимедийного проектора, соответствующего программного обеспечения и непосредственно интерактивной доски. Конечно, педагогам необходимо набраться опыта, постоянно повышать свой уровень квалификации, овладеть компьютерными технологиями. Традиционная доска с мелом постепенно уходит в небытие. Безусловно, она продолжает оставаться бюджетным и доступным вспомогательным средством изложения материала. Однако в современных и престижных вузах она используется больше в качестве дополнительного элемента. У студентов начинает активизироваться познавательная деятельность и развиваться коммуникативные навыки. Посредством интерактивной доски можно организовать самостоятельную либо коллективную форму работы на лекции или практическом занятии. В результате учащиеся смогут аргументировать и объяснять свою точку зрения. Более того, педагогам предоставляется уникальная возможность создавать и проводить всевозможные опросы в режиме реального времени, а после обработки данных (5–7 минут) демонстрировать слушателям результаты тестирования. Использование интерактивной доски позволяет записывать уроки, создавать целую базу материала (тесты, курсовые работы, контрольные работы и т. д.). Таким образом, каждый желающий может выбрать наиболее предпочтительное время, изучить пропущенный материал и проверить собственные знания [2]. Разнообразие представленных материалов позволяет намного быстрее его освоить. По мнению опытных преподавателей, использование в процессе обучения доски заметно улучшает качество их уроков. Безусловно, нельзя наивно полагать о стремительном повышении успеваемости студентов, но как показывает практика, учащиеся проявляют большую заинтересованность к предоставленной информации, они активно вступают в дискуссии, и высказывают собственное мнение. Интерактивную доску совсем не обязательно постоянно использовать во время занятий, достаточно будет ее активировать в начале лекции или во время обсуждения актуального вопроса. Эффективность использования современного устройства не вызывает никаких сомнений. Преподаватель и студенты освобождаются от рутинной работы, а сэкономленное время можно потратить на освоение интересного и полезного материала.

Все вышеперечисленные преимущества доказывают, что применение интерактивной доски на уроках позволяет вывести процесс обучения на принципиально новый уровень и открывает как перед учащимися, так и преподавателями новые возможности.

Использованная литература:

1. М.Х. Абдуллаева, Интерактивные формы обучения в современном вузе / М.Х. Абдуллаева. – Текст: электронный // Cyberleninka. – url:<https://cyberleninka.ru/article/n/interaktivnye-formy-obucheniya-v-sovremennom-vuze/viewer>.
2. С.В. Калитин, Интерактивная доска. Практика эффективного применения в школах, колледжах и вузах, Москва, Солон-Пресс, 2013, 192 стр., 9785913591142. “Young Scientist” . #5 (64) . April 2014 Computer Science 29.

3. Горюнова М.А., Интерактивные доски и их использование в учебном процессе, Санкт-Петербург БХВ-Петербург, 2010, 336стр., 9785977505048.

4. Телегина, И. В., Интерактивная доска на уроке физики: реализация дидактического потенциала: учебно-методическое пособие, Самара ПГСГА, 2010, 169 стр., 9785842807819.

5. Янченко, М. С. Использование интерактивных досок / М. С. Янченко, В. В. Ермаева. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2014. – № 5 (64). – С. 26-29. – URL: <https://moluch.ru/archive/64/10229/> (дата обращения: 20.06.2021).

6. Жукова , А.А. Интерактивные технологии в обучении иностранному языку студентов неязыковых специальностей (на примере приложения Padlet) Конференция “Ломоносов 2021” Секция “Лингводидактика: актуальные проблемы обучения иностранным языкам в ВУЗе”.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

Галиакберова Альбина Ренатовна,
старший преподаватель
Нигматуллина Альмира Шамсуновна,
старший преподаватель
Ферганский политехнический институт

Annotatsiya: *ushbu maqolada talabalarni o'qitish uchun yodlash va bir xil eski tilovat amaliyotidan farqli o'laroq, hozirgi zamonaviy ta'lim usullari bilan interaktiv ta'lim usullari joriy etilayotgani va uning natijalari haqida yoritilganligini ko'rish mumkin. Ta'lim va o'qitish uchun mutlaqo boshqacha yondashuvni nazarda tutadigan ta'lim islohoti hisoblanib, zamonaviy ta'lim uslublari an'anaviy ta'lim uslubidan farqli o'laroq, barcha o'quvchilarni bir xil darajada tushunish darajasiga bog'liq emasliklari yoritilgan.*

Аннотация: *в этой статье можно увидеть, что интерактивные методы обучения внедряются и освещают результаты, в отличие от практики запоминания и того же старого чтения для обучения студентов с помощью современных методов обучения. Рассматривая образовательную реформу, которая предполагает совершенно другой подход к обучению и обучению, было подчеркнуто, что современные методы обучения, в отличие от традиционных методов обучения, не зависят от одинакового уровня понимания всех учащихся.*

Annotation: *in this article, we can see that in contrast to memorization and the same old practice of reading for the teaching of students, interactive learning methods are being introduced with the current modern methods of teaching and are illuminated about its results. It is considered an educational reform, which implies a completely different approach to teaching and learning, and it is illuminated that modern teaching methods, unlike traditional teaching methods, do not depend on the level of understanding of all students to the same extent.*

Kalit so'zlar: *an'anaviy ta'lim usuli, tushunish qobiliyati, zamonaviy ta'lim usullari, interaktiv usullar.*

Ключевые слова: *традиционный метод обучения, способность к пониманию, современные методы обучения, интерактивные методы.*

Key words: *conventional method of teaching, understanding ability, modern teaching methods, interactive methods.*

В последние годы объем знаний в области науки и техники резко возрос, и способность человека адаптироваться к новым знаниям в области науки и техники также возросла. Таким образом, существует огромная потребность в инновационных и творческих умах для исследования неизвестных и нераскрытых областей в различных областях. Чтобы справиться с современным миром и эрой технологий,

основанных на знаниях, принятие современных методов является единственным средством выживания.

Таким образом, студентов следует обучать таким образом, чтобы они могли справиться с 21 веком, который является временем, управляемым технологиями, и который требует творческих и инновационных умов для прогресса отдельных людей, общества и нации. Учащиеся должны быть ознакомлены с современными методами обучения и получить достаточные знания, чтобы они могли создавать возможности для себя и других.

Учителя по-прежнему используют традиционный метод меловой беседы в классе для обучения студентов, которые могут предоставить только базовые знания по естественным наукам и другим предметам. Их подход больше нельзя использовать, поскольку он устарел, имеет ограниченные возможности и потерпел неудачу как на национальном, так и на личном уровне.

Если учителя будут преподавать с использованием современных методов обучения вместо традиционных непрактичных методов и преподавать уроки естественных наук в более правильной научной форме, то многие проблемы, включая безработицу, могут быть преодолены. Всего этого можно достичь, обеспечив прочную основу для системы базового образования и системы старших классов средней школы. Требуется немедленный пересмотр учебной программы по британскому летнему времени, и это причина, по которой внедряются современные методы преподавания.

Образование является насущной потребностью, поскольку оно создает грамотное общество, и в процессе воспитания общества мотивация и инструкции имеют очень важное значение, а учителя, гиды и администраторы несут ответственность за мотивацию учащихся. Уровень грамотности будет повышен за счет предоставления образования большинству слоев общества.

Однако со временем, в какой-то степени изменившимся, учащимся требуются новые методы и методы для получения знаний, которые специализируют их не только на теоретическом изучении, но и обеспечивают им практические знания, оттачивают их навыки и делают их подготовленными к решению любых проблем. Современные методы обучения – это единственный способ соответствовать требованиям современности.

Одной из существенных характеристик современных методов обучения фундаментальной науке и технике является то, что они ориентированы на учащихся. Он ориентирован на учащихся при использовании или применении во время аудиторных и лабораторных лекций. Учитель выступает только в качестве гида, и весь процесс обучения вовлекает учащихся. Учащиеся в значительной степени выступают в качестве доминирующего фактора во взаимодействии в классе.

Учитель или гид BEST организует деятельность или задание и привлекает студентов к обучению таким образом. Следовательно, это основано на деятельности или на коммиссионных. Учащимся предлагается или предлагается принять участие во взаимодействии в классе с помощью этих интерактивных мероприятий. Одна из характеристик определяет современный метод обучения как очень интерактив-

ный. Учитель просит учащихся объединиться в небольшие группы или работать по отдельности, чтобы выполнить учебные задания и получить желаемые результаты. Оно помогает им получать знания друг от друга. Студенты учатся работать сообща и ощущению сотрудничества. Это также работает в их пользу, когда они выходят во внешний мир.

Одной из важнейших характеристик современных методов обучения является их интегративный характер. Учителя связывают темы одного предмета, например, темы социальных наук, такие как употребление наркотиков, насилие в семье, безопасность, загрязнение окружающей среды, распределение продуктов питания, преступность и т.д. к другим вопросам и сделать его интегративным. Таким образом, учащийся может получить знания о большем количестве тем, изучая одну.

Как и в других областях, облик образования также сильно изменился за этот период. Раньше учителя были единственным средством создания моста между образованием и учащимися. Они использовали обычные педагогические методы для объяснения темы или предоставления заметок. Однако современное образование видит широкий сценарий, который побуждает учащихся углубленно учиться и учиться, чтобы удовлетворить свое любопытство. В последние годы мы знакомимся с различными современными методами обучения, а внедрение технологий наряду с инновационными способами преподавания привело к революции в секторе образования.

После детального изучения различных методов обучения мы не можем сказать, какой педагогический способ обучения лучше! Как традиционные методы обучения, так и современные методы обучения имеют свои плюсы и минусы. Они похожи, но в то же время отличаются друг от друга. Современные методы обучения должны учитывать традиционные методы обучения в качестве своей основы, и учащиеся не должны полностью пренебрегать ими, внедряя новые. Тем не менее, современные методы обучения подходят для нынешнего столетия, чтобы справляться с окружающей средой и окружением.

Использованная литература:

1. Шаходжаев М. А. и др. использование инновационных образовательных технологий в развитии творческих способностей студентов //Проблемы современной науки и образования. – 2019. – №. 12-2 (145).
2. Н.Муслимова, М.Усмонбоева, Д.Сайфуров, А.Тўраев Инновацион таълим технологиялари – Т:2015.-5 б
3. Авлиякулов Н.Х. Замонавий ўқитиш технологиялари. Ўқув қўлланма. – Т: 2001. – 68 с.

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ТАЛАБА ЁШЛАР ЎЗИНИ-ЎЗИ АНГЛАШИНING ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ

Ганиева Халимахон Ахматхоновна,
Фарғона Давлат Университети доценти

Аннотация: таълим сифатини оширишда талаба ёшлар ўз-ўзини англашининг ижтимоий-психологик механизмларини ўрганиш бугунги куннинг долзарб муаммоларидан ҳисобланади. Чунки инсон ўзини тўла англамай туриб, ўз шахсий “Мен”и билан келишмай туриб, ўз билимларини мустаҳкамлаши, ўзини ривожлантириши, ўзга инсонни англаши, ўзгаларнинг ҳиссий кечинмаларини ичдан кечириши мумкин эмас.

Аннотация: сегодня социально-психологические механизмы самосознаний “Cambrialичности в повышении качества образования является одной из актуальных проблем, так как человек не осозная себя полной мере, не находясь в согласии со своим “Я” не может понять и осознать внутренние переживания и чувства другого. Если у личности имеется самосознание, имеется собственное представление, то она устанавливает “внутреннюю дисциплину” в своей душе. И на основании этого воспитывает себя как духовно-просвещённый.

Annotation: today social-psychological mechanisms of self-conscious of youth in the increasing of the quality of education is one of actual problems. If a person can't understand him herself fully, he can't understand other's heart too. But if a person has it's own imagination about feeling and understanding he can make order in discipline in his heart, on the base of it he can educate himself and can understand in feeling of others.

Таянч сўз ва иборалар: шахс, “Мен – концепция”, ўз-ўзини англаш, интернал, экстернал, Дж. Роттер, “Назорат локуси”.

Ключевые слова: личность, “Я-концепция”, самосознание, интернал, экстернал, Дж. Роттер, “Локус контроля”.

Key words: Person, “I-conception”, self-conscious, internal, external, J.Rotter, “Locus of the control”.

Одамнинг ўз-ўзини англаши, билиши ва ўз устида ишлаши аввало унинг диққати, онги бевосита ўзига, ўз ички имкониятлари, қобилиятлари, ҳиссий кечинмаларига қаратилишини тақозо этади. Яъни, ижтимоий хулқ-шахс томонидан уни ўраб турган одамлар, уларнинг хулқ-атворларига эътибор беришдан ташқари, ўзининг шахсий ҳаракатлари ва уларнинг оқибатларини мунтазам тарзда таҳлил қилиб боришни ҳам тақозо этади. Чунки инсон ўзини тўла англамай туриб, ўз шахсий “Мен”и билан келишмай туриб, ўзга инсонни англаши, ўзгаларнинг ҳиссий кечинмаларини ичдан кечириши мумкин эмас.

Шахснинг ўз-ўзи билан келишолмай қолишининг яққол кўринишини экзистенциал психологиянинг асосий ғояси бўлган экзистенциал фрустрация, мазмуний бўшлиқ мисолида кўриш мумкин. Шахсда мазмуний бўшлиқ, вакуум пайдо бўлдики, унда ҳаётга муҳаббат, мақсад сари интилиш, фаоллик сўнади, ҳиссизлик,

эмоционал совуқлик, бекфарқлик пайдо бўлади. Шунинг учун ёшларни ўзини-ўзи англаш, ўз тасаввурларига эга бўлиш, ўз руҳиятида “ички тартиб-интизом”ни жорий этиш ва шу асосда ўзини-ўзи руҳий-маънавий жиҳатдан тарбиялай олишга ўргатиш лозим. Чунки, шахс маънавияти ривож, аввало, ўзини-ўзи англаш, кейинчалик ўз манфаатини англаш ва ниҳоят жамиятни таниш босқичларини тақозо этади, бу эса таълим сифатини ошишининг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Шахсда ўз-ўзини англашнинг кўринишлари ўрин алмашиб боради, чунки ўзининг яқин ўтмишини баҳолаш, ҳозирги даврдаги, кундаги ҳаёт фаолиятида имкон борида қўйилган камчиликларни бартараф қилиш, муваффақиятга эришишнинг устивор йўллари танлаш, ўз имкониятини ташхис қила олишгина камолот сари етаклайди.

Психологияда инсон шахси билан боғлиқ тушунчалар ичида “Мен – концепция” тушунчаси алоҳида ўрин тутди. Бу тушунча шахснинг бошқалар билан муносабатини белгилаб берадиган ўзи ҳақидаги тасаввурлар тўпламидан иборат, деб изоҳланади. Таълим-тарбия жараёнида эса “Мен-концепция” янада муҳимроқ аҳамият касб этади, чунки педагог-ўқитувчи ёшларга ўзи ҳақидаги тасаввурлардан келиб чиқиб баҳо беради, уларга ўзи ўзлаштирган тажрибани узатади, сингдиради.

Агар ўқитувчи ижобий “Мен-концепция”га эга бўлса, яъни унда шахсий тўлақонлик ҳисси мавжуд, етарлича эмоционал барқарор ва етук бўлса, унда бундай ўқитувчининг ёшлар билан муносабати фақат ижобий тасаввурлар асосига қурилади, ўқитувчи ёшлардан ўзига нисбатан салбий муносабатни кутмайди, чунки бундай ўқитувчида ўз-ўзини баҳолаш билан боғлиқ муаммо бўлмайди. Ўз-ўзидан маълумки ўқитувчининг ижобий “Мен-концепция”си талаба шахси шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади, чунки инсон ёшидан қатъий назар ўз фаолиятига нисбатан ижобий баҳолашга эътиёж сезади, бундай муносабат ва ибрат эса талабада ижобий характер хислатларини шакллантиришда муҳим рол ўйнайди [1. 245б].

Талаба ёшларнинг келажакда юқори савияли, малакали мутахассис бўлиб етишиши, ихтисослик бўйича барқарор малакалар ва мустаҳкам билимлар эгаллаши келгуси “Мен” билан узвий боғлиқ равишда амалга ошади. Келажакда ўз соҳасининг маҳоратли кишиси, ташаббускор ва ташкилотчи шахс сифатида вояга етиши кўп жиҳатдан улар томонидан танланган идеал касб эгаси фазилатларини қунт билан ўзларида шакллантириб боришга боғлиқ. Бўлғуси мутахассиснинг тинимсиз изланишда бўлишлиги унда динамик “Мен”ни таркиб топтира боради, ижобий ва сифат ўзгаришларини оқилона назорат қила олиши, тўғри баҳолай билиши ушбу жараённинг асосий мезони ҳисобланади.

Психологияда шахснинг ўзини ўзи бошқариши билан боғлиқ бўлган “назорат локуси” назарияси мавжуд бўлиб, унга кўра, ҳар бир инсонда икки типли масъулият кузатилади. Биринчи типли масъулият шундайки, шахс ўзининг ҳаётида рўй бераётган барча ҳодисаларнинг сабабчиси, маҳсули сифатида фақат ўзини тан олади. Булар **интерналлар** бўлиб, улар ўзларига ишончининг ортиқлиги, мақсадга эришишда қатъийлик, ўзини анализ қилишга мойиллик, мулоқотга киришувчанлик, одамларга хайрихоҳлик ва мустақиллиги билан ажралиб турадилар. Масъулиятликнинг иккинчи тури барча рўй берган ва берадиган воқеа, ҳодисаларнинг сабаб-

чиси ташқи омиллар, бошқа одамлар деб ҳисоблайдиган **экстерналларга** хос бўлиб, улар ўзининг имкониятларига ишонмаслиги, мақсадларини аниқ бўлмаган муддатларга суриши, ортиқча ҳаяжонланишлари, шубҳаланишлари, конформиликлари, агрессивликлари ва оғир руҳий кайфиятга мойилликлари билан ажралиб туради. Экстерналлар ҳам ишларини қатъий регламентга асосланган ҳолда муваффақият билан бажара оладилар, лекин бошқа одамлар бошқаруви остида яхши бажарувчанлик хусусиятини намоён қиладилар [2. 467б].

“Назорат локуси” тушунчасини фанга киритган америкалик олим Дж. Роттернинг фикрича, масъулиятни ўз бўйнига олишга ўргатилган болаларда хавотирлик, нейротизм, конформизм ҳолатлари кам учраркан. Улар ҳаётга тайёр, фаол, мустақил фикр юритувчилардир. Уларда ўз-ўзини ҳурмат ҳисси ҳам юқори бўлиб, бу бошқалар билан ҳам ҳисоблашиб яшашга сира ҳалақит бермайди. Шунинг учун ижтимоийлашувнинг муҳим босқичи кечадиган таълим муассасаларида ёшларга кўпроқ ташаббус кўрсатиш, мустақил фикрлаш ва эркинликни ҳис қилишга шароит яратиш керак ва бу ҳозирги кун сиёсатининг асосини ташкил этади. Шундан келиб чиққан ҳолда талаба ёшларда локус-назорат даражасини аниқлаш саволномасини ўтказдик. Саволномада психология йўналишининг биринчи ва тўртинчи курс талабалари иштирок этишди. Респондентларнинг бундай тарзда танланишининг сабаби, олий ўқув юртига эндигина адаптация ҳосил қилган талабалар ва битирувчи курс талабаларининг ҳаётга, ўқишга, меҳнатга ва бошқа одамларга нисбатан муносабатларининг фарқ қилувчи томонларини ўрганиш ҳисобланади.

1-жадвал

**Талаба ёшларда локус-назорат даражасини аниқлаш саволномасини
натижалар бўйича кўрсаткичлари**

КУРС	ЭКСТЕРНАЛ		ИНТЕРНАЛ	
	Йигитлар	Қизлар	Йигитлар	Қизлар
I	2 6%	10 27%	20 53%	5 14%
IV	3 11%	10 34%	7 26%	8 29%

Битирувчи курс талабаларининг 45 фоизи экстерналлар бўлиб, улардан 34 фоизи қизлар, фақат 11 фоизи йигитлар, қолган 55 фоизи интерналларни ташкил этиб, уларнинг 26 фоизи йигитлар, 29 фоизи қизлардан иборат. Биринчи курс талабаларининг натижалари ҳам бизни қаноатлантирди. Чунки олий ўқув юртига эндигина мослаша бошлаган талабаларнинг 67 фоизи интерналлардир. Уларнинг 53 фоизи ватанимиз мудрофааси хизматларида бўлиб, анчагина ҳаётий тажрибага эга бўлган ёшлар эканлиги билан характерланади. 33 фоиз экстерналлардан иборат бўлган ёшлар ичида фақат 6 фоизи йигитларни ташкил қилиб, қолган 27 фоизи қизлардан иборат.

Инсон ўзлигини рўёбга чиқариш ўзига боғлиқ эканлигини қанча тез тушуниб етса, у ҳаётга шунчалик чуқурроқ қарайди ва олдига муҳимроқ мақсадлар қўяди. Ёшларни тарбиялашда улар руҳиятига ўз-ўзини англаш туйғуларини сингдириш

орқали психологик етукликка эришувини таъминлаш муҳимдир. Бу туйғу биологик ҳодиса эмас, балки ижтимоий ҳодисадир. Чунки, бу туйғу инсоннинг маънавий шаклланиши жараёнида вояга етади.

Психологик етукликка эга шахс турли ҳаётӣй вазиятлар ва шароитларни хушёр баҳолай олади. Бу хушёрлик амалийлик, воқеликни тўғри баҳолай олиш, шахсда ўзининг ютуқ ва камчиликларини, билим, малака ва қобилиятларини етарлича объектив баҳолай олишида намоён бўлади.

Бундай шахс ўз ҳиссиёти, кечинмаларини етарлича яхши назорат қила билиши, яъни ички интизомни юқори ривожланганлиги билан характерланиб туради. Психологик етуклик бошқа одамларнинг хоҳиш, истаклари, кечинмаларини тушуниш билан маълум даражада боғлиқ. Бу ўз навбатида мулоқотнинг, ҳамкорликнинг яхши йўлга қўйилишига, оилада, турли гуруҳларда ижобий муносабатларнинг ўрнатилишига имкон беради.

Буюк Сукрот ўз фалсафий баҳсларининг бирида ўзликни англаш ҳақида “аввал ўзингни бил” деб даъват қилган эди. Демак, билиш жараёнида муҳим босқич ёки билимнинг муҳим объекти инсоннинг ўзидир. Ўзликни англаш орқали инсоннинг маънавияти шаклланади. Психологик билимдонлик шахсни ўз-ўзини қўлга олишга, ўз-ўзига буйруқ беришга, ўз-ўзини қайта тарбиялаш ва ўз имкониятларидан тўғри фойдаланишга ўргатади.

Талабанинг ўз-ўзини идрок қилишини уни ижобий ишларга йўналтириш орқали ўстириш керак. Бунда талаба ижобий тажриба орттирсин, яъни ўзига, оиласига, гуруҳига, жамоасига манфаатли иш қилиб, олқиш олсин. Талабаларни жамоат ишларига кенг жалб этиш амалиётини кенгайтириш, бу ишдан манфаатдорлигини ошириш лозим. Талабанинг ўзини шахс сифатида англаши, ўз ижобий ва салбий сифатларини таҳлил қилиши, бошқа шахслар ичида ўз шахсини алоҳида ажратиш каби муҳим ижтимоий-психологик сифатларни шакллантиради. Бу эса шахсда ўз-ўзини назорат қилиш тизимини юзага келтиради.

Талабалик даврида ўзини бошқаришнинг таркибий қисмлари, ижодий тафаккур, муайян ҳаётӣй тажриба, ўзлаштирилган билимларни тартибга солиш асосида ҳис-туйғулар, қарашлар, ахлоқий қадриятлар, ўзлигини англаш ва барқарор эътиқод шаклланади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда талаба ёшларнинг қизиқишлари, ҳаётӣй муаммоларини ўрганиб, улар ўртасида кўпроқ суҳбат, бадий кеча, учрашув ва мулоқотларни уюштириш, турли хил тўғарак, спорт секцияси, илмий тадқиқот уюшмаларини кўпайтириш, танлов, анжуман, мунозара, баҳс ва бошқа оммавий тадбирларни ташкиллаш лозим. Чунки психолог олим Жан Пиаженинг фикрича ёшларнинг ўз тенгқурлари билан турли мавзуларда қиладиган мунозара ёки баҳслари, ундаги эгоистик, шахсиятпарастлик моҳиятини сусайтириб, ўз-ўзини англаш билан бир қаторда ўзгаларнинг мавқеларини англаш ва ўзида шахсга хос сифатларни ҳам ўстиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримова В.М. Ижтимоий психология. Фарғона 2002. 245 б.
2. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии. ЛГУ 2001. 467 б.
3. Парыгин В.Д. Основы Социально-психологической теории. М. 2001. 252 б.
4. Петровский А.В. Социальная психология. М. 2003. 327б.

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ЁШЛАР ИЖТИМОЙ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Шайманова Адига Эргашевна,
ф.ф.н, доцент, Қарши Давлат университети

Аннотация: бугунги кунда ёшларни ижтимоий фаол, мустақил фикрлайдиган, замонавий билим ва касб-ҳунарларни пухта эгаллаган, халқаро майдонда рақобатга кириша оладиган мутахассислар бўлиб етишида таълим муассасаларининг ўрни беқиёсдир. Чунки, таълим муассасаларида яратилган шарт-шароитлар ва бу соҳадаги сифат кўрсаткичлари мамлакатда ижтимоий фаол ёшларни шаклланишига хизмат қилади.

Аннотация: сегодня неоценима роль образовательных учреждений в формировании молодежи социально активной, самостоятельно мыслящей, владеющей современными знаниями и профессиями, способной конкурировать на международной арене. Ведь созданные в образовательных учреждениях условия и качественные показатели в этой сфере способствуют формированию социально активной молодежи в стране.

Annotation: today, the role of educational institutions in making young people socially active, independent-minded, well-versed in modern knowledge and professions, able to compete in the international arena is invaluable. Because the conditions created in educational institutions and quality indicators in this area contribute to the formation of socially active youth in the country.

Таянч тушунчалар: ёшлар, фаол, ижтимоий фаол, таълим сифати, етук кадрлар, рақобат, интеллектуал салоҳиятли.

Ключевые слова: молодежь, активный, социально активный, качество образования, зрелые кадры, конкуренция, интеллектуальный потенциал.

Key words: youth, active, socially active, quality of education, mature staff, competition, intellectual potential.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаларидан маълумки, мамлакат тараққиётини тامينлашда ёшлар ижтимоий фаоллигининг ўрни алоҳида аҳамиятга эга. Ёшлар мавзуси бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида шундай деди: “Бугунги дунё ёшлари – сон жихатидан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлоддир, чунки улар 2 миллиард кишини ташкил этмоқда. Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ”¹.

Шунинг учун ҳам бу қатлам вакиллари билан боғлиқ масалалар нафақат Ўзбекистон, балки бутун ҳамжамият олдидаги муҳим муаммолардан бири бўлиб

¹ Ўзбекистон Президент Ш.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқи. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017>

турганлигини кўрсатмоқда. Шунинг алоҳида қайд этиш лозимки, ҳозирги глобаллашув асрида ёшларнинг дунёқараши, фикри кун сайин ўзгариб бормоқда. Бу эса, ёшларни юксак ахлоқли ва интизомли қилиб тарбиялашни, уларнинг сифатли таълим олишига имкониятлар яратишни, шунингдек улар онгида ватанпарварлик фазилатларини сингдиришни тақоза этади. Дарҳақиқат, бугунги ёшлар жамиятнинг барча соҳаларида ижтимоий фаол бўлишлари ҳаётий зарурият эканлигини англамоқлари керак.

Жамият билан доимий муносабатларини ушлаб турувчи, ўз-ўзини англаб, ҳар бир ҳаракатини мувофиқлаштирувчи шахсга хос бўлган энг муҳим ва умумий хусусият – бу унинг фаоллигидир. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида фаол (арабча “ҳаракат қилувчи, таъсирчан” маъноларини англатиб) унга қуйидагича таъриф берилган: бирор ғоявий ҳаракат ёки ишга ғайрат билан астойдил киришадиган, ишчан; бирор жамоанинг ижтимоий ҳаёти, фаолиятида астойдил берилиб ишлайдиган жамоатчи; ҳаракатчан, кўп ҳаракат қиладиган²дир. “Ижтимоий фаоллик” эса кенг қамровли тушунча бўлиб, у ёшларнинг маданият, санъат, сиёсат, ҳуқуқ соҳасидагина эмас, балки таълим-тарбия, илм-фан каби соҳаларда ҳам фаол бўлишини англатади. Демак, “ижтимоий фаоллик” ўзининг туб моҳиятига кўра, кишилар жамият ҳаётининг иқтисодий, сиёсий, маънавий, ижтимоий ва бошқа соҳалардаги фаоллигини ифодалайди.

Ёшларда ижтимоий фаолликни ривожлантириш учун биринчидан мамлакатда уларнинг сифатли таълим олишлари учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратиш, иккинчидан эса ёшларнинг маънавиятини ривожлантириш уларнинг ўзлигини англаши муҳим саналади. Бу борада мамлакатимизда олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва таълим сифатини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, кейинги йилларда мамлакатимизда олий таълим соҳасида жиддий ислохотлар амалга оширилмоқда. Сўнгги беш йилда нуфузли хорижий олий таълим муассасалари билан ҳамкорликда 67 та янги университет ва институтлар ҳамда филиаллар барпо этилиб, уларнинг умумий сони 144 тага етказилди, қамров даражаси 3 баровар оширилиб, 9 фоиздан 28 фоизга етказилди. 2021–2022 ўқув йилидан Янги Ўзбекистон университети ўз фаолиятини бошлади. Дарҳақиқат, илмий-техника ва янги технологик тараққиёт шароитида муваффақиятли фаолият кўрсата оладиган етук кадрларни етиштириб бериш уларга таълим-тарбия беришда инновацион, энг илғор интерфаол воситаларни қўллаш, таълимда ташаббускорлик ва ижодкорликка кенг йўл очиш, унинг энг мақбул тизимларини яратиш ҳамда ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаларини ўрганиш орқали таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозимдир.

Ўзликни англаш деганда – илм-фанни ўрганиш – дунёни англаш демакдир. Дунёни англаш эса ўзликни англашдан бошланади. Буюк мутафаккир, сўз мулкининг султони Алишер Навоийнинг “Эл нетиб топгай мениким, Мен ўзимни топмасам” деган мисраларида ёки донишманд Суқротнинг “Ўзингни англа” деган нақлларида бунинг исботини кўриш мумкин. Шундай экан, ҳар томонлама ижтимоий фаол бўлган ёшлар, аввало, ўзлигини англаган ҳолда, миллий қадриятларимизга, халқимизнинг

2 Ўзбекистоннинг изоҳли луғати. 4-жилд. -Т.: Ўзбекистон. Давлат илмий нашриёти. 2008 йил. 325-бет.

кўп йиллик анаъналарига, маданияти ва урф-одатларига, миллий байрамлари-ю, бой қадимий меросига позитив муносабатини шакллантирмоғи лозим.

Зеро, ёшларда миллий ифтихор, миллий ғурурни шакллантирмасдан туриб, уларда ижтимоий фаолликни ривожлантириб бўлмайди. Айниқса, ақлий заковат, маънавий камолот, инсофу-диёнат, мурувват, меҳр-оқибат – буларнинг барчаси маърифатли, маънавиятли фаол ёшларимизнинг асосий фазилатлари ҳисобланади. Бу фазилатларни ёшларимизда шакллантириш орқали уларни илм-фанга ва ўз ихтисослиги асосларини пухта эгаллашга бўлган қизиқишларини янада ривожлантиришга олиб келади. Дарҳақиқат, маърифатпарвар бобомиз Маҳмудхўжа Беҳбудий айтганидек “Дунёга турмоқ учун дунёвий фан ва илм лозимдур” деган сўзлари бугун ҳам долзарб аҳамиятга эгадир.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатда илм-фан, таълим соҳасида сифат ва самарадорликни оширмасдан туриб, ижтимоий осойишталикка ва жамият тараққиётини юксалишига эришиб бўлмайди. Зеро, мамлакат келажаги бўлмиш ёшларнинг фаоллигини ошириш, амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти бевосита таълим ва илм-фан соҳасидаги сиёсатнинг самарадорлигига боғлиқдир. Бу борада айрим амалий таклиф ва мулоҳазаларни билдириш мумкин; биринчидан, таълим муассасаларидаги таълим жараёни устидан самарали жамоатчилик назорати ўрнатиш; иккинчидан, таълим муассасаларининг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ва тизимли ўзгаришлардаги иштироки ҳамда ташаббускорлигини ошириш ва рағбатлантириш; учинчидан, ёшларни инновацион ва технологик ғоялар яратиши ва амалга оширишини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиш; тўртинчидан, ёшлар билан доимий равишда иқтисодиёт ва ижтимоий тармоқлар етакчи мутахассислари, ташкилотлар раҳбарлари, фаол тадбиркорлар билан долзарб масалаларда семинар ва давра суҳбатларини ўтказиб бориш. Буларнинг барчаси ёшларнинг ижтимоий фаол бўлишига ҳамда мамлакатимизда кечаётган демократик жараёнларга дахлдорлик туйғуси юксалишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев.Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”.Т.: Ўзбекистон, 2021й
2. Ўзбекистон Президент Ш.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқи. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-2017>
3. Ўзбекистоннинг изоҳли луғати. 4-жилд.-Т.:Ўзбекистон. Давлат илмий нашриёти. 2008 йил. 325-бет.

МЕДИАМАДАНИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Якубжонова Мафтунахон Исломжон Қизи,
Қўқон давлат педагогика институти ўқитувчиси

Аннотация: ушбу мақолада замонавий олий таълимни ташкил этишида маданиятшунослик ёндашуви асосий омил сифатида қаралиб, медиамаданият тушунчаси мазмуни ҳамда унинг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари баён этилган.

Аннотация: в данной статье рассматривается культурологический подход как ключевой фактор организации современного высшего образования, описывается содержание понятия медиакультуры и этапы ее становления и развития.

Abstract: this article considers the approach of cultural studies as a key factor in the organization of modern higher education, describes the content of the concept of media culture and its stages of formation and development.

Таянч сўзлар: медиамаданият, ёзма медиамаданият, аудиал медиамаданият, визуал медиамаданият, техник медиамаданият, оммавий маданият, масс-медиа.

Ключевые слова: медиакультура, письменная медиакультура, аудиомедиакультура, визуальная медиакультура, техническая медиакультура, массовая культура, средства массовой информации.

Keywords: media culture, written media culture, audio media culture, visual media culture, technical media culture, popular culture, mass media.

Дунёнинг етакчи олий таълим ташкилотлари миллий ва халқаро таълим муҳитида таҳсил олувчиларда медиаахборотларни ўзлаштиришга нисбатан фаолиятли, танқидий ва креатив ёндашувни ривожлантириш, медиамаданиятни шакллантиришга аҳамият қаратилмоқда. Дунёда медиамаҳсулотларнинг шахс ижтимоий-психологик ривожланишига таъсири, болалар ахборот хавфсизлигини таъминлаш, медиатаълимни ижтимоий, педагогик ва психологик нуқтаи назардан тадқиқ этиш, медиафаолиятнинг илмий-методологик асосларини ишлаб чиқишга доир қатор тадқиқотлар олиб борилмоқда [1].

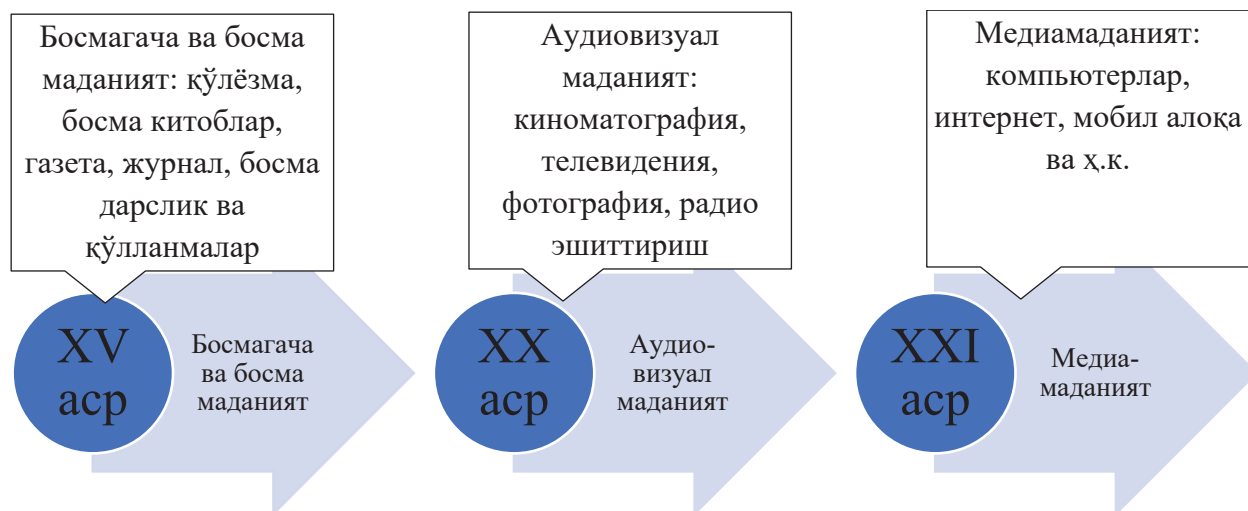
Жаҳон миқёсида масс-медиа ва ахборот технологиялари таъсирининг ўсиб бориши муносабати билан халқаро ҳамжамият инсонни ахборот муҳитида яшашга тайёрлаш муаммолари юзасидан изланмоқда. Бугунги кунда инсон томонидан маълумот олишнинг асосий канали, шубҳасиз, медиа воситалари хисобланади, шунинг учун улардан фойдаланиш ва улар билан ўзаро муносабатда бўлиш маданияти, шунингдек ўқитишнинг барча босқичларида уни ривожлантириш зарурати муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормоқда [2].

Бугунги кунда жамиятда содир бўлаётган замонавий ахборотлаштириш жараёнлари нафақат шахсий коммуникацияда кўринадиган ўзгаришларга, балки бутун маданият тизимида таркибий ўзгаришларга олиб келиши билан боғлиқ.

“Оммавий маданият”нинг техник маҳсулотларини ифодалаш учун киритилган

“медиа”ни 20-аср атамаси деб аташ мумкин, бунинг натижасида тадқиқотчилар бошқа фанлар, масалан, социология, фалсафа, иқтисод ва бошқалар тажрибасидан фойдаланган ҳолда маданият назарияси ва тарихини қайта кўриб чиқиш ва қайта англаш имкониятига эга бўлдилар.

Ижтимоий-маданий эволюциянинг барча даврларини қамраб олувчи медиа маданият генезиси: ёзув пайдо бўлганидан олдинги давр, оғзаки мулоқот, график белгилар ва рамзларнинг пайдо бўлиши, ёзувнинг ва китоб босиб чиқаришнинг пайдо бўлиши, биринчи иллюстрациялар, фотосуратлар, киносьёмка, радиоэшиттириш, телевидение, компьютерлар, Интернет тизимлари, мобил алоқа ва бошқаларнинг пайдо бўлиши – юқоридагиларни тасдиқлайди.

1-расм. Медиамаданиятнинг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари.

Медиа маданият генезисини ўрганишда биз унинг шаклланиши ва ривожланишининг бир неча босқичларини аниқладик: босмагача ва босма маданият; аудио-визуал маданият; медиамаданият. Медиамаданиятнинг шаклланиши ва ривожланиши 1-расмда кўрсатилган.

Ҳар қандай цивилизациялашган жамият, тараққиётнинг қайси босқичида бўлишидан қатъи назар, инсоннинг ўз ҳис-туйғуларини ифодалаш, ижодкорлик жараёнида мулоқот қилиш истагини амалга оширишни инкор эта олмайди, яъни айтишимиз мумкинки, ҳар бир даврда маданиятнинг ижтимоий манфаатлари ва эҳтиёжларини энг самарали қондирадиган янги етакчи шакллари пайдо бўлади.

Замонавий дунёни оммавий коммуникация дунёси деб аташ мумкин, чунки эстетик тасаввурларнинг шаклланиши, дунёни билиш, ахлоқий, маънавий меъёрларни ўзлаштириш кўпинча шахсий тажрибамизда эмас, балки оммавий ахборот воситалари (ОАВ) материалларида содир бўлади. Бу муаммони ҳал этиш вариантларидан бири талабаларнинг медиа маданиятини мақсадли шакллантиришдан иборатдир [3].

Медиа маданият соҳаси таълим жараёнига янги технологияларни жорий этиш, замонавий маданият ва ахборот маконини ўзгартириш муаммолари билан шуғулланувчилар учун катта қизиқиш уйғотади.

Бугунги кунда Н.Б. Кириллованинг фикрига кўра, медиа маданият интенсив ахборот оқими, биринчи навбатда аудиовизуал оқимидан иборат бўлиб, у қуйидаги: телевидение, кино, видеофайллар, компьютер графикаси, мобил алоқа, Интернет ва бошқаларни ўз ичига олади, бу - маънавий, ижтимоий, бадиий, психологик ва интеллектуал жиҳатларда намоён бўладиган, инсон томонидан уни ўраб турган оламни ўзлаштиришнинг комплекс воситаларидир [4].

Ушбу тадқиқотчи белгилар тизимларининг кўп қиррали эканлиги фактига асосланиб, медиа маданиятни тўрт турга ажратади:

- Ёзма медиамаданият – уни ташкил этувчи белгилар тизимларининг асоси – сўзлардир. Ҳозирги вақтда бу атама босма журналлар ва газеталар маданиятини англатади.

- Аудиал медиамаданият – бу маданиятнинг тизимлари радио, магнитолалар, СДРомлар, телефония, уяли алоқа ва бошқалар бўлиб ҳисобланади, бу ерда структуравий омил сифатида нутқ, товуш, вокал, мусиқа биринчи ўринга чиқади.

- Визуал медиамаданият – бу тизимнинг таркибий омили макондир. Бу расм, графика, плакат.

- Техник медиамаданият – кадр эстетикаси билан боғлиқ бўлиб, у ахборотни аудиовизуал коммуникация воситалари орқали узатади, воқеликни такрорлайди. Булар кино, телевидение, компьютер графикаси, видео, анимация ва бошқалар.

Шахснинг медиамаданияти, бизнинг фикримизча, бир қатор таркибий қисмларга эга: ахборот фаоллиги, маълумотга бўлган ўз эҳтиёжини тўғри шакллантириш қобилияти, ривожланган ахборот мотивацияси, фаоллик, шу жумладан когнитив ва ўқиш, қидирув хатти-ҳаракати, ахборот фаолияти кўникмаларини эгаллаш, шахсий ахборот эҳтиёжларини тушуниш даражаси, олинadиган маълумотларни тўғри танлаш, тушуниш ва танқидий баҳолаш қобилияти, коммуникация жараёнида иштирок этиш.

Медиамаданиятнинг барча ушбу таркибий қисмлари инсоннинг шахсий фазилатлари йиғиндисига асосланади, улар орасида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин [4, 11]:

- мотивацион (ахборот фаоллиги йўналишини белгиловчи мақсад ва мотивларни тавсифлайди);

- интеллектуал ва когнитив (атрофдаги воқеликни идрок этиш, баҳолаш, таҳлил қилиш имконини беради);

- коммуникатив (ахборот алмашинуви ва мулоқот нормаларини тавсифлайди);

- ҳиссий-иродавий (шахснинг ахборот фаолияти натижадорлигини аниқлайди).

Юқоридагилардан келиб чиқиб, биз “медиа маданият” тушунчасига қуйидаги таърифни бердик: **медиамаданият** – ахборот жамияти маданиятининг алоҳида тури бўлиб, у турли манбалардан (радио, телевидение, газета, телефон, интернет, оғзаки ва ёзма коммуникациялар, миш-мишлар) олинadиган маълумотларни идрок этиш ва улар билан ўзаро муносабат қилиш жараёнида шахснинг медиа воситалари орқали олинган маълумотларни қидириш, тадқиқ қилиш ва таҳлил қилиш, уни танқидий баҳолаш, турли жанрдаги медиа матнларини яратиш қобилиятида намо-

ён бўладиган билимлари, ҳис-туйғулари, муносабатлари ва хулқ-атвор реакциялари тўпламидан иборатдир.

Замонавий ёшлар, айниқса, талабаларнинг ахборот маданияти ахборотни тайёрлаш жараёнида қадрият йўналишларини ривожлантириш, ахборот технологияларига асосланган ахборот маданиятини ривожлантириш жараёнини илмий-услубий таъминлашни ўз ичига олади.

Шундай қилиб, биз хулоса қилишимиз мумкинки, ахборот маданияти умумий маданиятнинг эмас, балки кўпроқ даражада касбий маданиятнинг кўрсаткичидир, аммо вақт ўтиши билан у ҳар бир шахс ривожланишининг муҳим омилларидан бирига айланиши мумкин, шунингдек “ахборот маданияти” тушунчаси инсонлар ҳаётининг ахборот жиҳати билан боғлиқ бўлган маданият қирраларидан бирини тавсифлайди, шунинг учун, бизнинг фикримизча, “ахборот маданияти” ва “медиамаданият” тушунчалари бир хил эмас, улар маълум ўхшашликлари билан бир қаторда туб фарқларга ҳам эга.

Ушбу тушунчаларни таққослаш уларнинг сезиларли ўхшашлиги ҳақида гапиришга имкон беради, чунки иккаласи ҳам инсон ва маълумот ўртасидаги ўзаро муносабатнинг кўп жиҳатли, кўп даражали, мураккаб ҳодисасини тавсифлайди. Ушбу иккита тушунчанинг таркибида компонентларнинг кенг спектрини ажратиб кўрсатиш мумкин: маълумотни қидириш қобилияти, топилган маълумотларни таҳлил қилиш, танқидий баҳолаш қобилияти, фаолиятнинг ҳам таълим ҳам касбий, ҳам дам олиш ҳам бошқа шаклларида юзага келиши мумкин бўлган турли муаммоларни ҳал қилиш учун улардан мустақил фойдаланиш қобилияти.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бабаджонов С.С. Педагогика олий таълим ташкилотлари педагогларнинг медиакомпетентлигини ривожлантиришнинг назарий-методик асослари. – Т., “Халқ таълими” илмий-методик журнали. 2016 йил 3-сон. – 24 б.
2. Кириллова Н.Б. Медиа-культура: от модерна к постмодерну. – М.: Академический проект, 2005. – С. 31-33.
3. Кириллова Н. Б. Медиакультура как интегратор среды социальной модернизации: Дис. ... д-ра культурологических наук: 24.00.01. – Теория и история культуры. – М., 2005-354 с
4. Коновалова Н.А. Развитие медиакультуры студентов педагогического вуза: Дисс. ... канд. пед. наук: 13. 00. 08. – Теория и методика профессионального образования. – Вологда, 2004. – 308 с.

ГАРАНТИЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИННОВАЦИОННОМ ПОДХОДЕ ПРЕПОДАВАНИЯ НАЧЕРТАТЕЛЬНОЙ ГЕОМЕТРИИ

Содикова Мунира Рустамбековна,
доктор философии (PhD),
Ташкентский химико-технологический
институт (ТХТИ)

Аннотация: в данной статье рассмотрены вопросы преподавания дисциплины начертательной геометрии и инженерной графики в ракурсе традиционного преподавания, с применением компьютерных технологий, с точки зрения модульного обучения и перспектив междисциплинарного взаимодействия основ технических предметов.

Abstract: *this article discusses the issues of teaching the discipline of descriptive geometry and engineering graphics from the perspective of traditional teaching, using computer technology, from the point of view of modular learning and the prospects for interdisciplinary interaction of the foundations of technical subjects.*

Ключевые слова: трансформация образовательного процесса, начертательная геометрия, инженерная графика, междисциплинарное взаимодействие, компьютерные технологии.

Keywords: *transformation of the educational process, descriptive geometry, engineering graphics, interdisciplinary interaction, computer technology.*

Введение

Применение новейших технических, компьютерных и других интерактивных средств в преподавании начертательной геометрии, инженерной графики и других инженерных дисциплин позволяет внедрять инновационные методы обучения с целью повышения инженерных навыков.

Анализ педагогической и технической литературы позволил выделить пути интенсификации инженерно-геометрической подготовки будущих инженеров-специалистов технического вуза. Модульный процесс обучения, междисциплинарная интеграция, внедрение активных методов обучения с помощью компьютерных технологий позволяют добиться результативности качества обучения. Основываясь на государственные образовательные стандарты высшего технического образования видно, хоть и медленно внедряются процессы модульного обучения, интеграция специальных дисциплин, однако интеграция междисциплинарных предметов путём применения информационных технологий при подготовке инженеров технических вузов, остаются не восполненными из-за преподавателей, которые не хотят новшества и части студентов не освоившие основы использования компьютерной технике на этот период.

Обсуждение

В исследованиях рассмотрены вопросы преподавания дисциплины начертательной геометрии и инженерной графики в ракурсе традиционного преподавания, с применением компьютерных технологий, с точки зрения модульного обучения и перспектив междисциплинарного взаимодействия основ технических предметов (начертательная геометрия, проекционное черчение, машиностроительное черчение, инженерная и компьютерная графика и др.), которые являются базовыми в том числе для выполнения курсовых работ и технических дисциплин имеющих графические аспекты и технологические процессы.

В связи с этим, трансформация технологий образовательной деятельности, изменение форм и технологий процесса обучения с применением программных обеспечений AutoCAD, SolidWorks, Компас 3D, Inventor, Catia новым модульным подходом организации учебной деятельности формирует у педагогов и студентов постепенное утверждение о необходимости повышения качества преподавания и освоения знаний составляющую стержневую основу на всех этапах подготовки высококвалифицированных технических специалистов. Основой становления будущего инженера, в период его обучения в вузе, является качество графической подготовки заложенная в реализации процесса обучения дисциплины “Начертательная геометрия”, “Инженерная графика” где темы, изучаемые студентами в начертательной геометрии и инженерной графике играют немаловажную роль в преемственности знаний, предусматривающая на следующих этапах образования и способствуют интеграции дисциплин в общую систему подготовки специалистов технического направления.

Дисциплины “Начертательная геометрия”, “Инженерная графика” излагаются традиционно на одном уровне, и студентам трудно ориентироваться в том, чем именно он должен овладеть для успешного продолжения обучения и последующей профессиональной деятельности [1].

Начертательная геометрия и инженерная графика, как одна из дисциплин общетехнического цикла, является фундаментальной дисциплиной в подготовке инженерных кадров. При этом необходимо интегрировать данный предмет с содержанием специализированных технических предметов при их изучении, в связи с чем в процессе изучения начертательной геометрии и инженерной графики необходимо обеспечить связь этого предмета с дисциплинами старших курсов ВУЗа, с будущей профессиональной деятельностью. Такая координация поднимет значимость начертательной геометрии и инженерной графики, будет стимулировать интерес к учебе и выбранной профессии [1].

Выводы

Для повышения качества подготовки специалистов технического профиля необходимо: во-первых трансформацию образовательного процесса обучения начертательной геометрии и инженерной графике с другими дисциплинами, содержащими графическую часть, и предусмотренными программой технического ВУЗа; во-вторых активизировать процесс изучения начертательной геометрии и инженерной графики с использованием новых информационных технологий [2,3],

с применением различных программных обеспечений; в-третьих вовлекать преподавателей кафедры инженерной графики, общетехнических и выпускающей кафедр, в дисциплинах или курсовых работах в которых содержится графическая часть; в четвертых предусмотреть при разработке рабочей программы возможность сочетания традиционных методов преподавания инженерной графики и использование информационных технологий в процессе обучения позволяющие активизировать учебный процесс;

Трансформация образовательного процесса обучения начертательной геометрии и инженерной графике с другими дисциплинами, позволит развить у будущих специалистов технического профиля воображение, необходимое в конструкторской и проектной деятельности, а также при чтении чертежей на производстве, в большей мере развивается при работе с плоскими изображениями на листе бумаги.

В целом трансформация образовательного процесса обучения, использование новейших технических и компьютерных средств в преподавании начертательной геометрии, инженерной графики и других инженерных дисциплин позволяет развить технические навыки студентов технического направления, подготовки их к самостоятельной профессиональной деятельности.

Использованная литература:

1. Григоревская, Л.П. Исследование процесса формирования специалиста : На прим. изуч. начертат. геометрии и черчения : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.02. – Москва, 1996. – 214 с

2. Литвинова, Н.Б. Возможности формирования профессиональной компетентности студентов технического вуза средствами инженерной графики: монография [Текст] /Н.Б.Литвинова - М: УПК “Фёдоровец” для детей с проблемами в развитии, 2009. – 92 с.

3. Литвинова, Н.Б. Многообразие форм передачи информации в обучении начертательной геометрии и инженерной графике/ Н.Б. Литвинова //Стандарты и мониторинг в образовании. – М.,2010. – №3 (72). – С. 51-53.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI BOSHQARUVIDA NIZOLARNI BARTARAF ETISH USULLARI

Ataxojayev Murodxon Xusainovich,

A.Avloniy nomidagi Ilmiy tadqiqot insituti uslubchisi

Saidqulov Sodiqjon Botirovich,

A.Avloniy nomidagi Ilmiy tadqiqot insituti

“Ta’lim menejmenti” yo’nalishi magistranti

Annotatsiya: *ushbu maqolada, umumta’lim maktablari boshqaruvida rahbar va pedagog xodimlar o’rtasidagi uchrab turadigan nizolar va ularni bartaraf etish usullari to’g’risida ma’lumotlar berilgan.*

Аннотация: *в данной статье представлена информация о конфликтах между директорами и воспитателями в управлении общеобразовательной школой и путях их разрешения.*

Annotation: *this article provides information on the conflicts between principals and educators in secondary school management and ways to resolve them.*

Kalit so’zlar: *nizo, pedagog, rahbar, ijtimoiy, ixtilof, muassasa.*

Ключевые слова: *конфликт, воспитатель, лидер, социальный, конфликт, ин-ституция.*

Keywords: *conflict, educator, leader, social, conflict, institution*

Odatda, nizo deb, qarama-qarshi yo’nalgan qarashlarga, noxush hissiy kechinmalar bilan bog’liq guruhlararo yoki shaxslararo munosabatlar orqali ifodalanuvchi to’qnashuvlarga aytiladi. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, odamlarga halokatli ta’sir etadigan xolat nizolarning o’zi emas, balki ularning oqibatidir. Nizolar oqibatida inson ruhiyatida qo’rqinch, vahima, adovat kabi salbiy hislar yuzaga keladi. Agar mazkur kechinmalar kuchli bo’lsa va uzoq muddat davom etsa, odamda himoya reaksiyasi paydo bo’lishi va mustahkamlanishi mumkin [1].

Nizo natijasidagi salbiy holatlar shaxsning hissiyoti, hatti-harakatlari, tafakkur va hatto xarakterida ma’lum o’zgarishlar sodir etadi. Bu o’zgarishlar shaxsning xulq-atvorida namoyon bo’lib, mazkur sub’yekt qatnashayotgan boshqa vaziyatlarga ham tarqaladi va o’zaro munosabatlarning keng sohalarini egallay boshlaydi. Masalan, qo’rquv va xavf muhitida tarbiyalangan odam keyinchalik xuddi shunday muhitning manbaiga aylanishi ehtimoldan xoli emas. U hatto o’z bolalarini ham shunday muhitda tarbiyalaydi yoki qo’l ostidagi xodimlarni shu uslubda boshqaradi. Aniqlanishicha, mehnat jamoalarida nizodan so’nggi kayfiyatning buzilishi va tinchlanguncha o’tadigan vaqt, shu nizoga tayyorlanish davriga nisbatan uch baravar ko’proq muddatni egallar ekan. Jamoalarda nizo sabablarini tadqiq etish natijasida ziddiyatlarni yuzaga keltiruvchi qator omillar aniqlandi. Bular qatoriga mehnat resurslarining chegaralanganligi, ishlab chiqarishga oid masalalarning uzviy bog’liqligi, xodimlarning tashkilot kelajagi haqidagi tasavvurlarining noaniqligi, tashkilot ichidagi kommunikatsiyalardan qoniqmaslik, kadrlarni tayyorlash darajasining pastligi va shu kabi sabablar kiradi.

Nizo turlari. Nizoning quyidagi asosiy turlari farqlanadi:

- shaxsiy;
- shaxslararo;
- shaxs bilan guruh o'rtasidagi;
- guruhlararo;
- ijtimoiy.

Rahbar o'zining boshqaruv faoliyatida sanab o'tilganlarning har biri bilan to'qnash keladi. Shu munosabat bilan quyida ular yuzasidan qisqacha ma'lumot berib o'tamiz.

Shaxsiy nizolar. Nizoninig bu turi ayrim paytda ichki nizo deb ham nomlanadi. Nizoning bu ko'rinishiga shaxsning ichki ziddiyatlari sabab bo'lib, bunday tafovutlarni yuzaga keltiruvchi omillarni asosan ikki guruhga ajratish mumkin: 1) Insonning ehtiyoji, intilishi va qadriyati uning o'z bo'yniga olayotgan mas'uliyati bilan qarama-qarshi bo'lib qoladi; 2) Shaxsning unga qo'yilayotgan talablarga bosh ko'tarishi natijasidagi ichki tug'yonlari. Misol tariqasida tashkilot miqyosida uchrab turadigan quyidagi holatlarni eslash mumkin: xodim biron ishni puxta bajargisi keladi, lekin vazifani yakunlash muddat shoshiltiryapti. Natijada, muddatdan kechikmaslik yoki mehnatga sidqidildan munosabatda bo'lish ikkisi o'rtasida nizo yuzaga keladi.

Shaxslararo nizo. Mehnat jamoalarida nizoning bu turi ko'p uchraydi. Aksariyat rahbarlarning fikricha, bunday nizoning asl sababi – xodimlar xarakterlarining o'zaro nomutanosibligidir. Biroq, mazkur nizoga oid vaziyatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, shaxslararo ziddiyatlar asosida, ko'p ob'yektiv hollarda, sabablar yotar ekan. Bulardan biri - tashkilotdagi resurslarning cheklanganligidir. Masalan, ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish, ularga egalik qilish, ish vaqtiga va intizomga rioya etish, ishchi kuchiga bo'lgan talabdan kelib chiquvchi muammolar shular jumlasidan. Odatda, har qanday xodim bunday resurslarga boshqa kimsa emas, balki aynan o'zi muhtoj deb hisoblaydi. Rahbar bilan xodim o'rtasida nizo yuzaga kelganda esa, xodim o'ziga ajratilayotgan ish hajmini adolatsiz deb hisoblashi, rahbar esa xodim ishga sovuqqonlik bilan qarayapti degan fikrda bo'lishi mumkin.

Shaxs bilan guruh o'rtasidagi nizo. Har qanday guruh ichida o'zaro muomala, mehnat faoliyati va xulq-atvor normalari shakllanadi. Guruhning har qanday a'zosi bu normalardan kelib chiquvchi normalarni bajarishi shart. Qabul qilingan normadan chetlashish salbiy hodisa deb baholanadi va shaxs bilan guruh o'rtasidagi nizoni keltirib chiqaradi. Nizoning bu turi hatto rahbar va unga itoat etuvchi xodimlar o'rtasida ham sodir bo'ladi. Masalan, rahbar tomonidan qo'llaniluvchi boshqaruv uslubining o'zgarishi, ko'p hollarda, u bilan xodimlar o'rtasida ziddiyat keltirib chiqarish mumkin.

Guruhlararo nizo. Mazkur nizo manbalaridan biri – jamoadagi rasmiy va norasmiy guruhlar o'rtasidagi mavjud muammolardan kelib chiqadi. Masalan, muassasa rahbariyati bilan xodimlar o'rtasida, bo'lim ichidagi norasmiy guruhlar orasida, ma'muriyat bilan kasaba uyushmasi o'rtasida yuzaga keladigan nizolar bunga misoldir.

Nizolarni hal etishda alohida o'rinni ijtimoiy nizolar egallaydi. *Ijtimoiy nizo* – sinflar, millatlar, davlatlar, ijtimoiy institute va jamoalarning to'qnash kelishida o'z ifodasini topadi. Ijtimoiy nizo – o'zida bir qancha jabhalarni mujassam etgan murakkab hodisadir.

Bunday ziddiyatda qarama-qarshi tomonlar maqsad va manfaatlari, harakatning an'anaviy uslublari ifodalanadi. [2, 612b]

Muassasa yoki tashkilotda nizoning rivojlanish bosqichlari;

– O'rtadagi mavjud ziddiyatni anglash.

– Nizoli vaziyatni anglash.

– Nizoli xatti-harakatni amalga oshirish (ixtilof).

– Nizoning tugashi va nizo ishtirokchilari tomonidan bo'lib o'tgan voqeani baholash

Ba'zi rahbarlar yuqorida keltirilgan ikki bosqichdayoq ziddiyatni rivojlantirmaslik maqsadida, muloqotdan o'zlarini olib qochadilar. Ziddiyatli vaziyat davom etish yo'lida ketsa, buning oqibatida nizoli vaziyat yuzaga kela boshlaydi. Bu jarayonlar bora-bora nizoning 3-rivojlanish bosqichiga o'tadi. Bu bosqich ayrim adabiyotlarda ixtilof ya'ni ziddiyatning eng yuqori cho'qqisi deya e'tirof etiladi. Bu bosqichda ishtirokchilar nafaqat vaziyatni, balki o'zlarini boshqara olmay qolishadi. Ixtilof tugagandan keyin ziddiyat ishtirokchilari bo'lib o'tgan jarayonga tanqidiy ko'z bilan qaray boshlashadi. Kimdir bo'lib o'tgan jarayondan afsuslansa, kimdir erishgan "yutug'idan" rohatlana boshlaydi. Bu jarayonda rahbardan ziddiyatning birinchi, ikkinchi bosqichidayoq uni keskinlashtirmaslik maqsadida uni konstruktiv tomonga yo'naltirish tavsiya etiladi.

Nizoli vaziyat rivojlanayotganligi anglanilgan zahotiyoq biron narsaga diqqatni ko'chirish, begona obyektlarga e'tiborni qaratish lozim. Bunday paytda vaziyatni hazilga yo'yish, biron bahona topib xonadan chiqib ketish va umuman, vaziyatdan diqqatni olib qochish kerak. Aniqlanishicha, inson nizo bosqichlari, ularning har bir xususiyati haqida garchand ko'p bilimga ega bo'lmasin, o'zini-o'zi idora etish doim ham oson ish emas. Nizoli vaziyatni boshqarish malakasini shakllantiruvchi quyidagi ikki usulni taklif etish mumkin.

Kinofilm usuli. Har qanday nizoli vaziyat bo'lib o'tgandan keyin shu vaziyatning boshlanishi, rivojlanishi, har bir bosqichdan o'tishini ko'z oldingizdan o'tkazing. Miyangizda xuddi kinofilmga o'xshash tasavvurlar yordamida bo'lib o'tgan jarayonni qayta tasvirlang. Nizoning qaysi qismida tetik harakat qilganingiz va qayerda jarayon rivojlanishini to'xtatish imkonim bor edi, deb o'zingizdan so'rang. Shundan so'ng ushbu voqea tasvirlangan "kinofilmni" teskari holda ko'z oldingizdan o'tkazing, ya'ni nizoning oxiridan toki boshlanish nuqtasiga qadar vaziyatni qayta tasavvur eting. Bir voqeani boshidan oxirigacha va qayta tarzda jonlantirish o'xshash vaziyatlarni nazorat eta olish imkonini yanada oshiradi, jarayonga sovuqqonlik bilan qarash, shu kabi vaziyat yana qaytarilganda uni chetdan kuzata olish malakasini yaratishda birinchi qadam bo'lib hisoblanadi.

Sen-men ma'lumoti usuli. Odatda, har qanday nizo ishtirokchisi o'z manfaatlarini kamsitilayotgan deb ta'kidlaydi hamda ko'pincha o'zga tomonni ziddiyat sababchisi deb ayblashga moyil hisoblanadi. Ko'p hollarda nizoli vaziyatning rivojlanishi o'zga tomonning ayblari va kamchiliklarini fosh etishdan boshlanib o'zaro haqoratgacha boradi. Nizo ishtirokchilarining e'tibori o'zganing shaxsi va hayot uslubi doirasiga qaratiladi. Masalan, "Agar sen shunday qilmaganingda aynan shu natija bo'lmas edi, "... yana sen unutib qo'ydingmi...", "senga necha marotaba tayinlash kerak bu vazifani..."

E'tibor berilsa, nizo keskinlashuvdagi asosiy muloqot shakli o'zga kimsaning shaxsiga va hatto shaxsiyatiga yo'nalganlikdir. Bunday munosabat qurilganda nizoning yanada rivojlanib borishi tabiiy holdir. Lekin shu rivojlanishni to'xtatish va jarayonni ijobiy tomonga burib yuborish usuli ham bor. U ham bo'lsa e'tiborni o'zgaga emas, balki o'z ichki kechinmalariga qaratishdan iboratdir. Masalan, gap egasiga, "sen" o'rniga "men" iborasi bilan bog'liq bo'lgan jarayonga ko'chish – "kitobimni olib kelmaganing uchun men juda noqulay ahvolga tushdim, axir bugun darsga tayyorlanmoqchi edim", "seni 1 soat poylab turib ichimdan turli hislar o'tdi, biron narsa bo'lib qolmadimkan, deb ko'p xavotirlandim...", "bu vazifani senga bir necha marta eslatish men uchun juda noqulay, xuddi iltimoslarim javobsiz qolayotgandek his etyapman o'zimni". E'tibor berilsa, nizo ishtirokchisi nizo jarayonini o'zga kimsa sha'niga emas, balki shu vaziyat tufayli yuzaga kelgan o'z ichki kechinmalarini bayon etishga qaratayapti. Bu uslub "sen"ga yo'nalgan ma'lumot uzatishning "men" shakliga o'tishi deb ataladi. Ushbu uslub qo'llangan paytda ko'pincha o'zga tomon o'zini himoyalashdan voz kechadi va hatto o'z aybini tuzatishga harakat qila boshlaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, muassasa yoki tashkilotda nizoli vaziyatni yumshatishning asosiy sharti – tomonlar bilan munosabat o'rnatishda axloq va madaniyat normalariga rioya qilishdir. Rahbarning muloyim, xotirjam va sokin xulqi tomonlarga o'zining ijobiy ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hayitov, O.E. "Boshqaruv psixologiyasi". O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T.: 2019. B:

2. A.Xolbekov, R.Jumayev, N.Umarova. "Boshqaruvning ijtimoiy-siyosiy yo'nalishlari". O'zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi. – T.: 2008.

3. R.X.Djurayev, S.T.Turg'unov. "Ta'lim menejmenti". – Toshkent.: 2006.

4. D.S. Qosimova. "Menejment nazariyasi". – Toshkent.: 2011.

ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ ВА МУҲИТИНИ ЯХШИЛАШ, ЎҚИТУВЧИЛАР ЭРГОНОМИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Абдуллаев Сафибулло Хабибуллаевич,
п.ф.н., Наманган давлат университети доценти

Аннотация: ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда ўқитувчиларнинг меҳнат шароитларини ўрганиш ўқитувчиларнинг эргономик компетентлиги да-ражасига боғлиқлиги бўлиши ёритилган. Ўқитувчиларнинг эргономик компетентлигини тизимли такомиллаштириш, қулай муҳитни яратиш, ўқитувчиларнинг эргономик компетентлигини такомиллаштириш жараёни мазмуни ва амалга ошириш технологик тизимини келтирилган.

Аннотация: объясняется, что компетентность в изучении учебно-учебной среды и условий труда учителей зависит от уровня эргономической компетентности учителей. Идея заключалась в планомерном повышении эргономической компетентности педагогов, создании комфортной среды. Приведено содержание процесса повышения эргономической компетентности педагогов и технологическая система реализации.

Abstract: it is explained that the competence in the study of the learning environment and working conditions of teachers depends on the level of ergonomic competence of teachers. The idea was to systematically increase the ergonomic competence of teachers and create a comfortable environment. The content of the process of improving the ergonomic competence of teachers and the technological system of implementation are given.

Таянч сўзлар: компетентлик, муҳит, ўқитувчи эргономик компетентлиги, технологик тизим.

Ключевые слова: компетентность, среда, эргономическая компетентность учителя, технологическая система.

Keywords: competence, environment, teacher's ergonomic competence, learning environment, technological system.

Ўқитувчи касбий компетентлиги таълим муассасаси ўқитувчиларининг маънавий дунёқараши, психологик-педагогик ва ташкилий технологик компетентлик, унинг касбий имкониятлари компетентликни ифодалайди. Мазкур салоҳиятни таълим муассасаси ўқитувчилари педагогик фаолияти жараёнини ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, улар томонидан ташкил этилаётган педагогик жараённинг ҳолати ва самарадорлиги орқали аниқлаш мумкин бўлади. Демак, педагогик жараённи ташкил этиш ва бошқаришда компетентлик ўқитувчининг индивидуал қобилиятлари ва малакаси, ўзини ўзи ривожлантиришга ва узлуксиз мустақил таълим олишга бўлган мойиллиги, интилишлари, шунингдек замонавий талаблар асосида ташкил этилган педагогик жараённинг ҳолати ва самарадорлиги орқали аниқланади.

Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш, халқаро алоқаларни ўрнатиш, ўқувчи-ёшларнинг илмий-тадқиқот ва инновацион фаолиятини, энг аввало, ёш авлоднинг ижодий ғоялари ва ижодкорлигини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳамда рағбатлантириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2018-йил 8-декабрда 997-сон қарор қабул қилинди. Халқаро баҳолаш дастурларига мувофиқ равишда ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини такомиллаштириш жараёнида ўз ичига олади: ўқувчиларнинг математика ва табиий йўналишдаги фанлардан ўзлаштириш даражасини баҳолаш; ўқувчиларнинг ўқиш, математика ва табиий йўналишдаги фанлардан саводхонлик даражасини баҳолаш билан бирга ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда ўқитувчиларнинг иш шароитларини ўрганиш.

Технологик таълимда юзага келган вазиятларни мажмуавий тадқиқ қилиш, кадрлар тайёрлашда етакчи илмий йўналишларни ўрганиш, илмий психологик педагогик, техник ва методик адабиётлар, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар базасини таҳлил қилиш, шунингдек, олиб борилган тадқиқотлар ҳамда шахсий касбий-педагогик фаолият тажрибаси ўқитувчиларнинг ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда ўқитувчиларнинг иш шароитларини ўрганиш компетентлигини тизимли такомиллаштириш ҳамда технологик таълим ўқитувчиларининг эргономик билим, малака, компетенцияларни шакллантириш заруратини кўрсатади.

Ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда технологик таълим ўқитувчиларининг иш шароитларини ўрганиш ўқитувчининг касбий ва шахсий сифатларига боғлиқ ҳолда, лойиҳа, яратиш ва ишлаб чиқариш технологиясининг турли босқичларида ишлатиладиган эргономик билимларнинг роли айниқса муҳим аҳамият касб этади. Технологик таълим ўқитувчилари касбий компетентлигини такомиллаштириш жараёнида юзага келадиган эргономик маълумотларга бўлган эҳтиёж жуда хилма-хил. Ушбу эҳтиёжларни қондириш имкониятлари, бир томондан, ўқитувчилар тайёрлашда касбий тайёргарлик бериш даражаси билан белгиланса, иккинчи томондан, эргономикага оид маълумотларнинг ҳолати билан белгиланади. Иккала ҳолатда ҳам сезиларли муаммолар мавжуд. Технологик таълим ўқитувчиларининг эргономик тайёргарлиги даражаси етарли даражада эмас ва педагогика олий таълим муассасаларида бундай тайёргарликка алоҳида эътибор қаратилмаган.

Ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг рационал шакллари ва усуллари шакллантириш, шунингдек уларни такомиллаштириш имкониятларини яратишга бағишланган илмий ишлар ва тадқиқотларда педагогик ва эргономик лойиҳалаш технологиясини тавсифлаш тажрибаси мавжуд (О.И. Качалова, Т.С. Назарова ва бошқалар) [1,2,3,4]. Технологик таълим ўқитувчиларининг эргономик компетентлигини такомиллаштириш муҳити мазмуни ва технологик тизимини 1-жадвал шаклида ифода этилди.

**Эргономик компетентликни такомиллаштириш муҳити
мазмунини ва технологик тизимини**

Технологик таълим жараёнида ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда ўқитувчиларнинг иш шароитларини ўрганиш компетенцияси ўқитувчиларнинг эргономик компетентлиги даражасига боғлиқ бўлади. Технологик таълим жараёнида ўқитиш ва таълим олиш муҳитини ҳамда ўқитувчиларнинг иш шароитларини ўрганиш учун ташқи томондан таъсир қилувчи омилларни, яъни ўрганиш объектининг “ўқитувчи-ўқувчи-муҳит-ўқув воситаси” тизимидаги ўрни тўғрисида маълумотларни, шунингдек инсоннинг тегишли психофизиологик, антропометрик ва гигиеник хусусиятларини ҳисобга олишга имкон берадиган фазовий ва вақтинчалик шароитларни ҳисобга олиш керак бўлади. Шунингдек, ўқитиш ва таълим олиш муҳитини эргономик ва педагогик лойиҳалаштиришнинг моҳияти кўрсатилган хусусиятлар ва фазилатларни, таълимнинг моддий шароитларини таъминлашдан иборат бўлиб, шу асосда ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг рационал шакллари ва усуллари шакллантирилади, уларни такомиллаштириш имкониятлари яратилади.

Технологик таълим жараёнида ўқитиш ва таълим олиш муҳити ҳамда ўқитувчиларнинг иш шароитларини такомиллашиб, янги технологиялар ва турли хил саноат технологияларининг таълим соҳасига кириб бориши ўқитувчидан нафақат билимларнинг таржимони бўлиш компетенциясини, умуман ўқув жараёни

ва унинг алоҳида таркибий қисмларини ўзига хос бўлган шароитида ўқитувчининг технолог сифатида фаолият юритишини ҳам талаб қилади.

Таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқариш қандай талабларга, қоидаларга, меёрлар ва шу кабиларга асосланиб ташкил этилса, унга мос компетентликнинг такомиллашиб боришига олиб келади.

Юқоридаги фикрларга асосланган ҳолда, қуйидаги амалий таклифларни келтирамиз:

1. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини тайёрлаш ўқув режасига “педагогик эргономика асослари” фанини ўқитишни жорий қилиш орқали уларнинг эргономик компетентлигини тизимли шакиллантириш ва ривожлантириб бориш.

2. TALIS – халқаро баҳолаш дастурига мувофиқ равишда малака ошириш ва қайта тайёрлаш жараёнида технологик таълим ўқитувчиларининг эргономик компетентлигини тизимли такомиллаштириб бориш (уларнинг касбий компетентлиги ва маҳоратини юксалиб боришига хизмат қилади ҳамда хавфсиз ва қулай таълим муҳитини яратиш, ўқувчининг қадр-қиммати, унинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиш, сифатли таълим-тарбия жараёнларини ташкил этиш)ни таъминловчи махсус ўқув модуллари жорий этилиши, илмий-тадқиқот ишлари олиб борилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Окулова Л.П. Трудовая деятельность педагога современного вуза (эргономический аспект) // Современные проблемы наук: коллективная монография. – Ижевск: Изд. центр “Удмуртский университет”, 2016. С. 79–101.

2. Левин В.А. Экспертиза школьной образовательной среды. – М.: Сентябрь, 2000. – 123 с.

3. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в управлении педагогическими системами. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 430 с.

4. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе. – М.: “Просвещение”, 1988. – 160 с.

СОЗДАНИЕ 3D-КОНТЕНТА ДЛЯ ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МОЛЕКУЛЯРНОГО СТРОЕНИЯ ВЕЩЕСТВА

Рахимов Тохир Хакимович,

д.х.н., доцент

Алимова Нозима Мураджановна

студент магистратуры

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Annotatsiya: *avogadro dasturi asosida moddalarning 3D modellarini yaratish va yaratilgan modellarni molecularweb dasturiga joylashtirish usuli taklif etiladi. Asosiy g'oya: moddalarning (monomerlarning) 3D modellarni yaratish orqali o'quvchilarning fazoviy tasavvurini shakllantirish va yaratilgan modellar asosida umumiy ma'lumotlar bazasini yaratish.*

Аннотация: *предложен способ создания 3D-моделей веществ на основе программы Avogadro и размещения созданных моделей в программе molecularweb. Основная идея: формирование пространственного воображения учащихся путем создания 3D-моделей веществ (мономеров) и создание общей базы данных на основе созданных моделей.*

Abstract: *a method for creating 3D models of substances based on the Avogadro program and placing the created models in the molecularweb program is proposed. The main idea is to form the spatial imagination of students by creating 3D models of substances (monomers) and creating a common database based on the created models.*

Tayanch so'zlar: *3D model, ogmental reallik, PISA, Avogadro, MoleculARweb, Protein Data Bank(PdB).*

Ключевые слова: *3D модель, пигментная реальность, PISA, Avogadro, MoleculARweb, Банк данных белка(PdB)*

Keywords: *3D model, Pigment Reality, PISA, Avogadro, MoleculARweb, Protein Data Bank(PdB).*

Одним из важнейших направлений деятельности PISA является развитие естественнонаучной грамотности. В этом ключе несомненным преимуществом представляется единообразных для жителей любых регионов мира подходов в изучении химических наук, в частности, строения вещества и строения молекул.

Создание единой базы данных для молекулярных моделей в целях обучения в школах и некоторых направлениях высшего образования способно не только повысить грамотность в естественных науках, но и освоить навыки компьютерных коммуникаций в международном масштабе и аккумулировать усилия преподавателей и обучающихся различных стран и регионов. Создаваемая база данных молекулярных моделей должна быть общедоступной и бесплатной.

В результате ознакомления с различными подходами к обучению строения молекул, с упором на визуализацию и создание образа у обучаемых, был сделан вывод о наибольшей перспективности применения принципа дополненной реальности [1]. Это обусловлено рядом причин, в том числе:

- а) не теряется ментальная связь между преподавателем и обучаемыми, в отличие от VR;
- б) доступность метода, для применения которого достаточно смартфона или планшета, коими обеспечены подавляющее большинство обучаемых;
- с) высокая степень интерактивности;
- д) тактильный эффект – удерживая в руках и поворачивая кубик, учащиеся находятся под впечатлением управления реальной моделью молекулы.

Однако имеющиеся в доступных базах модели молекул не покрывают потребности обучения многим разделам химии, в частности, органической химии и химии полимеров. Представляется целесообразным разъяснить преподавателям и студентам простые решения для создания своих собственных моделей. В пределе, возможно создание общей базы данных молекул, с накоплением творчества всех участников по определенным принципам классификации.

Поэтому в данной работе предлагается один из самых доступных способов создания собственных моделей для дополненной реальности. Для создания собственного контента мы воспользовались опцией “Build your own webAR views” на сайте <https://molecularweb.epfl.ch/pages/pdb2ar.html>. В представленной работе модели создавались из расчетных файлов PDB, для чего выбрали соответствующую ссылку (рис. 1).

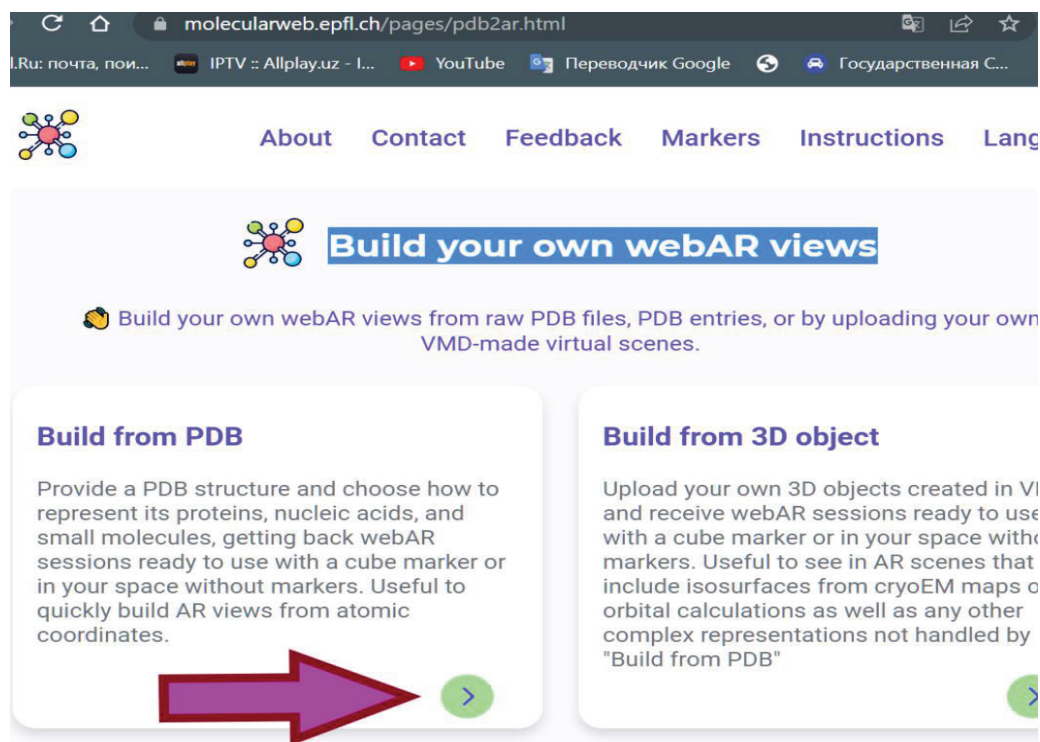

Рис. 1. Выбор опции построения модели из файла в формате международной организации Protein Data Bank

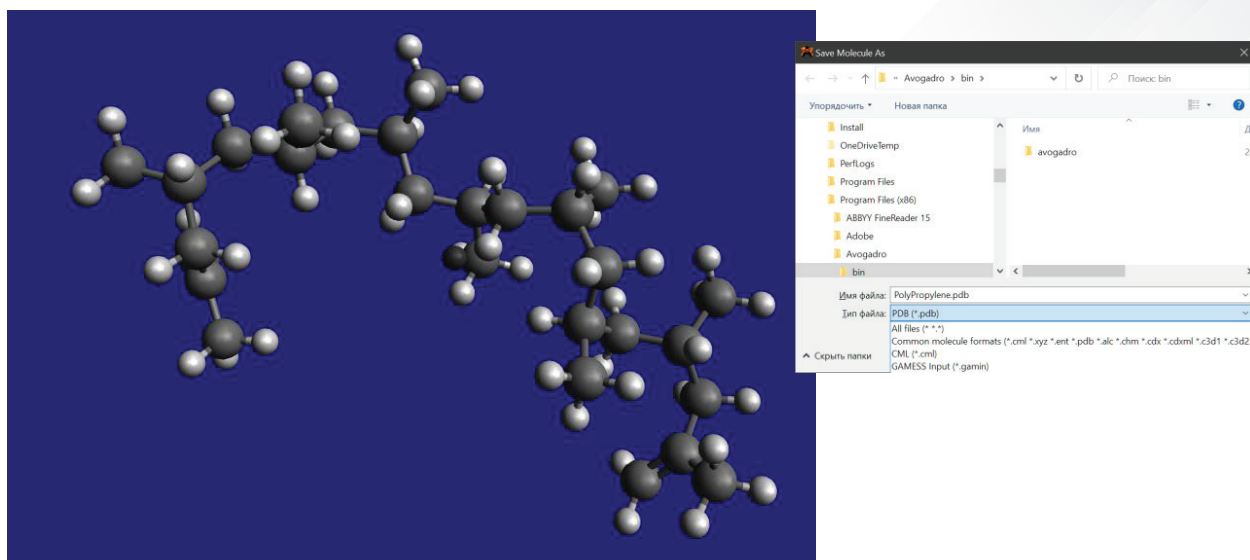

Рис. 2. Построение фрагмента полимерной молекулы с помощью программы Avogadro

Для создания соответствующего файла базы данных PDB можно использовать различные программные продукты, в том числе Avogadro, Jmol, RasMol, Agile Molecule Abalone, Agile Molecule Ascalaph. Мы использовали хорошо знакомую студентам и преподавателям химии программу Avogadro [2].

Строим в этой программе модель молекулы, в соответствии с учебной программой. Для примера построим фрагмент (олигомер) молекулы полипропилена (рис. 2). Сохраняем файл в формате PDB, например, PolyPropylene.pdb.

Затем на сайте выбираем опцию “Upload PDB” (рис. 3). Выбираем “Detect Molecules” и в открывающемся меню выбираем подходящие опции, затем выбираем построение. Даем название проекту.

COMPND	UNNAMED	AUTHOR	GENERATED BY OPEN BABEL 2.3.90
HETATM	1 C UNL	1	-7.541 9.332 -0.448 1.00 0.00 C
HETATM	2 C UNL	1	-7.267 7.909 -0.903 1.00 0.00 C
HETATM	3 C UNL	1	-6.708 6.922 -0.184 1.00 0.00 C
HETATM	4 H UNL	1	-6.549 5.936 -0.611 1.00 0.00 H
HETATM	5 H UNL	1	-6.382 7.042 0.840 1.00 0.00 H
HETATM	6 C UNL	1	-7.681 7.639 -2.330 1.00 0.00 C
HETATM	7 H UNL	1	-7.193 8.347 -3.009 1.00 0.00 H
HETATM	8 H UNL	1	-8.765 7.744 -2.435 1.00 0.00 H

Рис. 3. Выбор загружаемого файла базы данных

После этого высвечивается сообщение, что необходимые данные загружены, и после создания и размещения проекта в общей базе данных соответствующее сообщение будет направлено через электронную почту (Perfect! We have received your data. Your project is being created, once it's done we'll send you an email:). Через небольшое время ожидания на почте можно найти сообщение, например, такого содержания:

Your AR project is ready!

Molecularweb?

Here's the url for your AR project:

<https://molecularweb.epfl.ch/pdb2ar/polypropene>

Here's the url for your project in markerless AR mode:

<https://molecularweb.epfl.ch/pdb2ar/polypropene/index-3d.html>

Here's the url for your project in VR:

<https://molecularweb.epfl.ch/pdb2ar/polypropene/vr>

Here's the 3D model if you want to download it:

<https://molecularweb.epfl.ch/pdb2ar/polypropene/model.zip>

When creating this project you agreed that the AR and VR scenes produced by Molecularweb can be used by its developers for education and promotion of the tool, thanks!

Enjoy!

Рис. 4. Куб для управления дополненной реальностью

После получения письма проект готов и общедоступен по соответствующей ссылке. Для интерактивного управления созданной моделью молекулы используем стандартный кубик (рис. 4). Можно крутить, удалять или приближать, вращать и передвигать вверх-вниз (рис. 5). Это дает учащимся полную иллюзию управления дополненной реальностью.

Создаются одновременно также данные для виртуальной реальности VR и как трехмерный объект компьютерной графики.

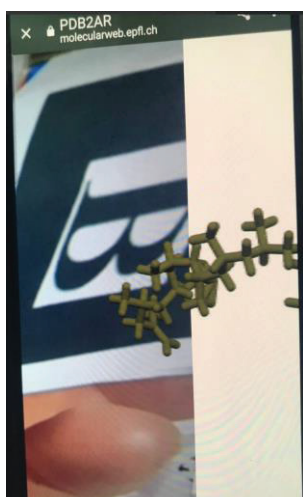

Рис. 5. Пример созданной модели структуры нескольких полимерных звеньев полипропилена в формате дополненной реальности и ее браузерной версии

Итак, 3D-модели молекул мономеров можно создавать с помощью программы MoleculARweb. Приведены последовательности выполнения с использованием программы молекулярный ARweb [3]. Таким образом, имеется простая и общедоступная возможность создавать собственные интерактивные молекулярные модели для 3D-дополненной реальности, а также для VR и трехмерной компьютерной графики.

Использованная литература:

1. Рахимов Т.Х. Алимova Н.М. “Создание 3D-контента для дополненной реальности при освоении молекулярного строения вещества” 2022 г.
2. Source Forge. Open Source Software “Avogadro”. <https://sourceforge.net/projects/avogadro/>. <https://sourceforge.net/projects/avogadro/>. The Complete Open-Source and Business Software Platform.
3. Fabio Cortes Rodriguez, Gianfranco Frattini, Lucien F. Krapp va h.k “MoleculARweb: a website for chemistry and structural biology education through interactive augmented reality out box in commodity devices” 2020. New York 11530, U.S.A.

MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARGA BOSHLANG'ICH MOLIVAVIY BILIM BERISH USULLARI

Yusupova Shohzoda Yunus qizi,
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika
universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada moliyaviy savodxonlik, uning jamiyat hayotidagi o'рни va yosh avlodga bu bilimni yetkazishning bir qancha usullari haqida fikr yuritiladi. Xususan, maktabgacha va maktab yoshidagi bolaga boshlang'ich moliyaviy berish yuzasidan bir qancha tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация: в данной статье рассматривается финансовая грамотность, ее роль в обществе и ряд способов передачи этих знаний подрастающему поколению. В частности, имеется ряд рекомендаций по обеспечению первичного финансирования детей дошкольного и школьного возраста.

Abstract: this article discusses financial literacy, its role in society, and a number of ways to pass this knowledge on to the younger generation. In particular, there are a number of recommendations for the provision of primary funding for preschool and school-age children.

Kalit so'zlar: moliyaviy bilim, moliyaviy savodxonlik, OECD, PISA, tejamkorlik, pul, kichik yoshdagi bola.

Ключевые слова: Финансовые знания, финансовая грамотность, ОЭСР, PISA, сбережения, деньги, маленький ребенок.

Keywords: financial knowledge, financial Literacy, OECD, PISA, savings, money, child.

Jamiyat o'zgargan sari, o'quvchilarning maktabda o'rganishi uchun asosiy ahamiyatga ega bo'lgan yangi tushunchalar va bilimlar paydo bo'la boshladi. Bugungi kunda bu yangi bilimlar o'zaro bog'liq bo'lib borayotgan dunyoda rivojlanish uchun zarur ko'nikmalar, munosabatlar va qadriyatlarni, moliyaviy savodxonlikni, innovatsiyalarni va hisoblash tafakkurini o'z ichiga oladi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish iqtisodiy, ijtimoiy va moliyaviy salohiyatni oshirishning muhim vositasi va kelajakdagi inqirozlarning oldini olish asosidir. Barcha mamlakatlarda bir xilda, aholining katta qatlamlarining moliyaviy xabardorligi, bilimi, munosabati va malakasining past darajada ekanligi tashvishga solayotganini ko'rish mumkin. Moliyaviy ta'lim moliya tizimiga ishonchni tiklash, moliyaviy barqarorlikni rag'batlantirish va moliyaviy islohotlarni zarur davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun ham muhim ahamiyatga ega.¹

Moliyaviy ta'lim bo'yicha birinchi marta 2002-yilda turli loyihalar ishlab chiqish va uni amaliyotga tadbqiq etish boshlandi. 2008-yildan buyon Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development) ning ushbu sohadagi keng qamrovli faoliyati Moliyaviy ta'lim tarmog'i (INFE – International Network for Financial Education) orqali rivojlanmoqda, hozirda ushbu dastur 107

¹ Angel Gurría. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti bosh kotibi.

mamlakatdan 240 dan ortiq davlat institutlarini hamda tegishli xalqaro tashkilotlarni o'zida birlashtirgan.

Moliyaviy savodxonlik bu - moliyaviy tushunchalar va ehtiyojlarni bilish va tushunish, shuningdek, turli moliyaviy sharoitlarda samarali qarorlar qabul qilish, shaxslar va jamiyatning moliyaviy farovonligini oshirish uchun ushbu bilim va tushunchalarni qo'llash qobiliyati va iqtisodiy hayotda ishtirok etish imkoniyatidir.

15 yoshli o'smirlar uchun moliyaviy savodxonlik ta'rifi OECDning moliyaviy ta'lim va kattalar moliyaviy savodxonligi ta'riflariga asoslanadi. OECD moliyaviy ta'limni "moliyaviy iste'molchilar va investorlar moliyaviy mahsulotlar, tushunchalar va risklar to'g'risidagi tushunchalarini yaxshilash va ma'lumot, ko'rsatmalar va/yoki obyektiv maslahatlar orqali moliyaviy xatarlardan ko'proq xabardor bo'lish uchun ko'nikmalar va ishonchni rivojlantirish jarayoni" deb ta'riflaydi. "Imkoniyatlar, ongli tanlovlar qilish, yordam uchun qayerga murojaat qilish kerakligini bilish va moliyaviy farovonligini yaxshilash uchun boshqa samarali harakatlarni amalga oshirish" (OECD, 2005 [6]). Ushbu ta'rif G20 rahbarlari tomonidan 2012-yilda ma'qullangan (OECD/INFE, 2012 [4]) va ko'pchilik mamlakatlarda qo'llaniladi (OECD/INFE, 2015 [5]). "Tushunish", "ishonch", "mahorat" kabi ko'nikmalarni qo'llash tushunchasi ("samarali harakatlar") ushbu ta'rifning asosiy elementlari hisoblanadi.

Kattalar o'rtasida moliyaviy savodxonlikni o'lchash maqsadida OECD/INFE quyidagi ishchi ta'rifni ishlab chiqdi: "Moliyaviy savodxonlik bu- to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilish va pirovardida individual moliyaviy farovonlikka erishish uchun zarur bo'lgan xabardorlik, bilim, ko'nikma, munosabat va xatti-harakatlarning kombinatsiyasidir" (Atkinson va Messi, 2012 [7]; OECD, 2016 [10]). Ushbu ta'rif hozir butun dunyoda e'tirof etilgan va 2012 yilda G20 yetakchilari tomonidan ham ma'qullangan (G20, 2012[1]).

Moliyaviy ta'lim – odamlarning pul va pul masalalari bo'yicha bilimlari, ko'nikmalari va munosabatlarini yaxshilashga olib keladigan o'qitish va o'rganishdir. Yuqori sifatli moliyaviy ta'lim olish orqali shaxs o'zining moliyaviy imkoniyatlarini rivojlantirishi va yaxshilashi kutiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning moliyaviy savodxonlik darajasi eng past darajada. Bu ularning to'g'ri moliyaviy mahsulotlarni tanlay olmasliklari va ko'pincha to'g'ri moliyaviy rejalashtirishni amalga oshirishga qiziqish yo'qligi bilan namoyon bo'ladi. Hatto erta yoshdan boshlab mablag'larni boshqarishga doir boshlang'ich ko'nikmalarni rivojlantirishlari kerak. Bu esa ularning kelajakda moliyaviy rejalarini to'g'ri tuzishlariga yordam beradi.

2005-yilda OECD moliyaviy ta'limni imkon qadar erta boshlashni va maktablarda o'qitilishini tavsiya qildi. Moliyaviy ta'limni maktab o'quv dasturiga kiritish adolatli va samarali siyosat vositasidir. Moliyaviy ta'lim uzoq muddatli jarayondir. Uni erta yoshdan o'quv dasturlariga kiritish bolalarga ta'limning har bir bosqichida mas'uliyatli moliyaviy xulq-atvorni shakllantirish uchun bilim va ko'nikmalarni egallash imkonini beradi.

Moliyaviy savodxonlik 2012-yilda PISA xalqaro tadqiqotlariga ixtiyoriy komponent sifatida kiritildi. PISA hozirda 65 mamlakatda 15 yoshli bolalarning matematika,

o'qish va tabiiy fanlar bo'yicha erishgan yutuqlarini sinovdan o'tkazmoqda. Moliyaviy savodxonlikni baholashning joriy etilishi natijasida yoshlarning moliyaviy savodxonligi darajasi bo'yicha o'ziga xos xalqaro mezon paydo bo'ladi. Ushbu tadqiqotlardan olingan xulosalar moliyaviy savodxonlik darajasi bilan bog'liq bo'lgan asosiy omillarni batafsil o'rganish imkonini beradi va kelajakda darajalarni yaxshilash uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan choralarni aniqlashga yordam beradi.

OECD tavsiyalarga muvofiq, ko'plab mamlakatlar moliyaviy savodxonlikning muhimligini tan olishmoqda va moliyaviy ta'limni maktab o'quv dasturlariga kiritmoqdalar. Biroq, yengib o'tish kerak bo'lgan muhim to'siqlar mavjud:

- Resurslar va materiallarning yetishmasligi;
- O'quv rejalarining haddan tashqari ko'pligi;
- Kerakli tajriba yetishmasligi.
- Moliyaviy savodxonlik aksariyat davlatlar va hududlarda rasmiy o'qish kursi yoki “fan” emasligi.

Moliyaviy ta'limni o'qitish maktablarda turli yo'llar bilan amalga oshiriladi, masalan, ma'lum bir fan sohalariga kiritilgan mustaqil malakalar va alohida darsdan tashqari tadbirlarning bir qismi sifatida. Maktablar alohida moliyaviy ta'lim berishni tanlasa ham, u rejalashtirilgan o'quv dasturining bir qismi bo'lishi kerak, bu oldingi bilimlarga asoslanadi va butun o'rta maktabda o'rganishni talab qiladi.

Jump\$tart moliyaviy savodxonlik harakati ijrochi direktori Laura Levinning aytishicha, avvaliga bolangiz pul nima ekanligini va uning qiymati borligini tushunishi kerak. Keyin, u sarflash va tejash nimani anglatishini o'rganishni boshlaganida, moliyaviy savodxonlikni mustahkamlashni o'rgatish mumkin:

Tangalar va qog'oz pullarni tanishtirish. Tangalar va qog'oz pullarni tangadan boshlab birma-bir tanishtirish lozim. Zaxira pul bo'lsa, bolaga tangalarni saralashiga va hisoblashiga ruxsat berish mumkin. Bundan tashqari siz farzandingizga hisob-kitoblarni kichikdan kattagacha tartiblab, hamyoningizni tartibga solishga ruxsat berishingiz ham mumkin.

U to'lasin. Farzandingiz pul miqdorini bilib olgach, unga kichik xaridlar uchun to'lashga ruxsat berish muhimdir. Oziq-ovqat do'konida yoki shirinliklar do'konida naqd pul bilan to'layotganingizda u sotuvchiga pul to'lashiga va qaytimlarni qabul qilishga ruxsat berish.

Imtiyozlar berishni boshlang. Bolalar bog'chasi – bu bolalar uchun cho'ntak puli olishni boshlash vaqtidir. Farzandlaringiz uchun cho'ntak pulini o'zingizning moliyaviy imkoniyatlaringizga qarab belgilang. Farzandingizga boshidanoq tejamkorlikni o'rgatishga harakat qilish.

Ularning xizmatlaridan foydalaning. Farzandingizning manfaatlarini qondirish uchun o'zlarining “xizmat”laridan foydalaning. Masalan, sizga qaysidir uy ishini bajarishda yordam berish orqali “haq” to'lashingiz mumkin, yoki biror badiiy-ilmiy kitobni o'qib tugatgani evaziga “mukofot” berishingiz mumkin.

Taqqoslash. Farzandingiz qanday xarid qilishni o'rganar ekan, supermarket yoki o'yinchoq do'konida farzandingizga narxlar orasidagi tafovut haqida tushuncha berishga harakat qiling.

Farzandingiz xohlagan ikkita narsani tanlang va narxlarni solishtiring. Qaysi biri yaxshiroq? Tanlovi natijasi nega aynan o'shaligini so'rang.

Tejamkorlik yo'li. Farzandingizga kundalik xarajatlar miqdorini kamaytirish orqali o'zi istagan kattaroq narsaga erishishi mumkinligini o'rgating. Buning uchun avval tejashdan maqsad nima ekanligini aniqlash (masalan: velosiped uchun 100 ming so'm) lozim, farzandingizga maktab yoki bog'chaga borganda beradigan cho'ntak pulidan tejab qolib yig'ib borishi kerakligini ayting. Har bir tejab qolingani kungi pulni farzandingiz bilan birga qayd qilib boring. Marraga yetganida xarid qilishga oli boring.

Ulashish odatini boshlang. Pulga ega bo'lishning muhim qismi bu almashishdir. Farzandingizga o'zi uchun yiqqan pullaridan bir qismini ehtiyojmand insonlar yoki mehribonlik uylari uchun ehson qilishni o'rgating.

Tanlovlarni o'rgatish. Yuta shtati ta'lim boshqarmasining moliyaviy va iqtisodiy ta'lim bo'yicha mutaxassisi Juli Felshou, pul – bu tanlov qilishdir degan fikrni aytgan. Muammoning pulga hech qanday aloqasi bo'lmaganda, tanlov haqida suhbatni boshlang. Misol uchun, bizda beshta pechenye va oltita bola bo'lsa, nima qilamiz?

Bu kabi usullar orqali bolaga yoshligidanoq to'g'ri moliyaviy bilim berib borishimiz mumkin. Bu esa keyinchalik farzandlarimizning to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qila olishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Advancing National Strategies for Financial Education. A Joint Publication by Russia's G20 Presidency and the OECD. 2013
2. 11 Ways to Teach Your Kindergartener Financial Literacy. 2021
3. Сулейманова С., Кухар С. А. Формирование финансовой грамотности младших школьников в условиях дополнительного образования – ВЕСТНИК ПГППУ. 2019
4. Atkinson, A. and F. Messy (2012), "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study", OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
5. FINRA (2009), Financial Capability in the United States, Initial Report of Research Findings from the 2009 National Survey, http://www.usfinancialcapability.org/downloads/NFCS_2009_Natl_Full_Report.pdf
6. OECD (2013b, forthcoming), Financial Education for Youth and in Schools: OECD/INFE Policy Guidance, Challenges and Case Studies. OECD Publishing, Paris. Forthcoming
7. World Bank (2013b), Measuring Financial Capability: a New Instrument and Results from Low- and Middle-Income Countries, <http://www.finlitedu.org/teamdownloads/measurement/measuringfinancial-capability-a-new-instrument-and-results-from-low-and-middle-income-countriessummary.p>

THE THEORY OF BILINGUALISM IN THE ASPECT OF NEUROLINGUISTICS

Kenjayeva Adolat Asrorovna,

Senior teacher of Uzbek State World Languages University

Rakhimova Charoskon Odiljonovna,

Student of Presidential Scholar of the State World Languages
University of Uzbekistan

Annotation: *this article is devoted to know all about where can be bilingualism be found, positive and negative sides of bilingualism, theories of bilingualism and the necessary is to know what is bilingualism.*

Keywords: *bilingualism, the theory of bilingualism, benefits of being bilingual, negative side.*

What exactly is bilingualism?

The definition seems to be easy at first sight, but when we take a closer look, it becomes obvious that the definition of bilingualism is far more complicated and complex. The first answer to this question would be that a child has been brought up with two languages in which it is equally competent and that the use of both languages is perfect. Yet, the ability to communicate in two languages is individually different. Bilingualism means at first that the person is able to communicate in both languages and to apply the code-switching in adequate situations; this includes speaking and understanding as well as reading and writing. This is defined as the ability to articulate correctly, the use of adequate words in number and meaning and the knowledge of building correct words and phrases. The second level the correct way of using the language as a communicational means and also the ability to decide which language is the suitable one in which situation. The third level is the lingual-cognitive competence which means at first the ability to understand the meaning of language concerning words and meanings. Three lives combined are called biliteracy. (Kipelikilinc, Nicola/ Ringler, Maria, 2007, p.29)

Bilingualism is the ability to use two languages. However, defining bilingualism is problematic since individuals with varying bilingual characteristics may be classified as bilingual. Definitions of bilingualism range from a minimal proficiency in two languages, to an advanced level of proficiency which allows the speaker to function and appear as a native-speaker of two languages. A person may describe themselves as bilingual but may mean only the ability to converse and communicate orally. Others may be proficient in reading in two or more languages. A person may be bilingual by virtue of having grown up learning and using two languages simultaneously. This is known as sequential bilingualism. To be bilingual means different things different people.

Where can be bilingualism found?

In many parts of the world, especially in Africa and Asia, many countries are bilingual and multilingual. In the Western part of the world many countries are seen

as being monolingual countries even though many languages are spoken in the different countries. In many European countries and in the United States bilingualism is seen as being temporary and has to do with immigration. (Fromkin, Hyams and Rodman 2003: 374-375)

According to Romaine (1995: 23). 25 out of 36 countries in Europe were officially monolingual in 1995. However in most of the countries there are minority languages. Some countries in Europe that have two or more official languages are Switzerland, Belgium, Finland and Greenland. Switzerland has four official languages, French, German, Italian, and Rhaeto-Romanic. This does not mean that all people know all of the languages. Some people are monolingual, some bilingual and even some are multilingual (Otterup 2005: 15).

Skutnabb-Kangas' definition of bilingualism.

As well as many other researches Skutnabb-Kangas (1981:93) has her own definition when it comes to bilingualism. Her definition is divided into four subfields and these cover several different aspects of bilingualism and that is why her definition is in focus in this essay.

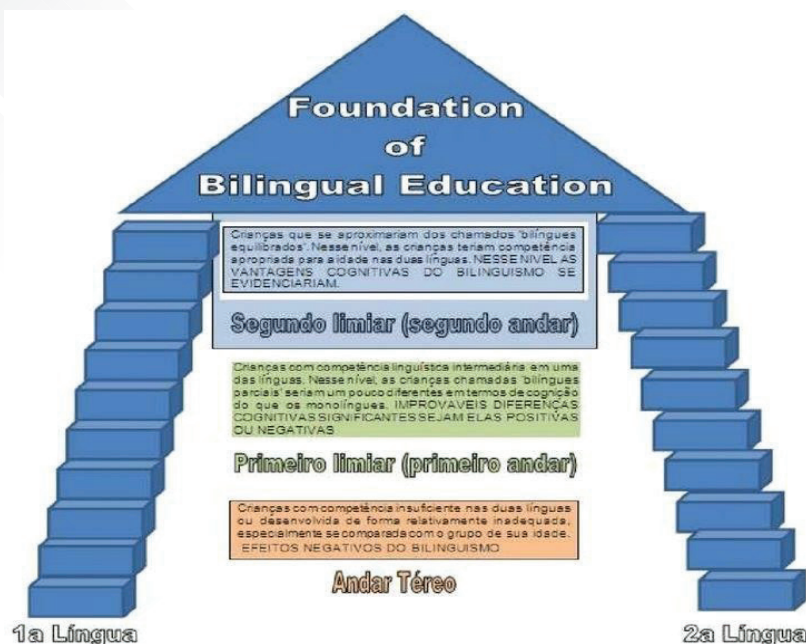
All the definitions have to do with a person who:

- Has learned two languages from the beginning, in the family, be native speakers;
- Has been communicating in parallel with two languages from the beginning;
- Total controls two languages;
- Control two languages as a native speaker;
- Controls two languages equally good;
- Can produce significant utterances in their second language;
- Has at least some kind of control over the other languages' grammatical structure;
- Has been in contact with another language;
- Can use two languages in most situations;
- Identifies themselves as bilingual or with access to two cultures;
- Is identified by others as bilingual (Skutnabb-Kangas 1981:94);

Language is the system of sounds, words, grammar and rules used for communication, interaction, development of cultural knowledge, and creation of personal and social identity in a given speech community. (Skutnabb-Kangas and McCarty, 2006).

The goal of neurolinguistic study is to determine how language is organized and processed in the brain. Three bodies of research contribute to our current understanding of how the brain subserves bilingualism.

Nowadays, people speak and need more than language in order to be able to participate to the contemporary practices in all levels of society. As Baker (2011) states, Cummins (1976) and Toukomaa and Skutnabb-Kangas were the first that developed the Thresholds Theory that basically explains the relationship between cognition and bilingualism and refers to those who have a certain level of foundation and competence in the two languages. The picture below is provided in order to easily understand the analysis of this theory.

Thresholds theory is basically explained by a picture of a house divided into three floors. Two thresholds are those that separate the floors. These thresholds are actually levels of competence and each level has consequences for a child. The level below the first threshold represents those who are limited bilinguals meaning their proficiency in both languages is limited or inadequate for their age. The consequences for a child at this point may only be negative since s/he cannot deal with neither of the two languages. In the middle floor, there are those who have developed an age-appropriate proficiency on one of the two languages while competence in the other one remains limited. These children, who are partly bilinguals, may have some positive differences in cognition but not significant ones since they have not fully developed their proficiency in both languages. At the top level, there are those called balanced bilinguals who have age-appropriate competence in both languages. This means that they have many chances to experience the positive effects of bilingualism. Of course, the advantages of bilingualism depend on many factors, such as motivation, pressure from the environment of the child and levels of stress (ibid).

Conclusion

In conclusion, I believe that knowing bilingual languages improvement greatest opportunities. And both skills help communicate with countless people and enriching experiences. There are 88% of Canadians who also believe that a person who learns two or more languages makes them "better equipped to succeed in today's global economy" (Lazaruk, 2007, p. 622).

Literary and cultural relations between peoples are of a dialogical nature, and the dialogue of cultures involves the participation of more or less broad layers of cultural and linguistic communities. As intercultural and interlinguistic communication, bilingualism is formed in different forms depending on the level of knowledge of different languages, their level of distribution or the level of coverage of speakers, the state of their use, the attitude of the speaker. listening to them and a number of oth-

er factors. The phenomenon of bilingualism is the focus of many researchers. This phenomenon is ambiguous, in many respects it has not yet been studied, but at the same time it is actively forming in accordance with the rapidly changing conditions of life.

References:

1. Aspects of bilingualism. Kajsa Forslund, 2009.
2. A Neurolinguistic Threory of Bilingualism. Michel Paradis
3. Bilingualism and Bilingual Education, Bilingualism and Translational Action. June 12, 2016. <http://dx.doi.org/10.5296/ijl.v8i3.9601>.
4. Bilingual threories and the Swedish Bilingual Profiled in the Classroom. Mari-Mersi-ni Pananaki. 2015.
5. Bilingualism: Psycholinguistic Aspects. Trabajo Fin de Grado. 2016.

“QO‘LLASH” AQLIY FAOLIYAT TURINI BAHOLASHGA OID TOPSHIRIQLAR VA ULARNING TAHLILI

F.X. Saydaliyeva,

Nizomiy nomidagi TDPU “Matematika va uni o‘qitish metodikasi”
kafedrası dotsenti

S.X. Yusupova,

Nizomiy nomidagi TDPU “Matematika va uni o‘qitish metodikasi”
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqola maktab o‘quvchilarini matematik mulohazalar yuritish hamda qo‘llash aqliy faoliyati orqali matematikani o‘qitish jarayonida o‘quvchilarni baholashga qaratilgandir.*

Аннотация: *в данной статье основное внимание уделяется оцениванию учащихся в процессе обучения математике через интеллектуальную деятельность мышления и применение математических рассуждений к школьникам.*

Annotation: *this article focuses on the assessment of students in the process of teaching mathematics through the intellectual activity of thinking and the application of mathematical reasoning to schoolchildren.*

Kalit so‘zlar: *amaliy masala, aqliy faoliyat, ta’lim sifati, ongli, matematik tayyorgarlik.*

Ключевые слова: *практическая задачи, умственная деятельность математическая подготовка, сознательно, качество образования.*

Keywords: *practical tasks, cool skills, mathematical training, consciously, quality of education.*

Respublika xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish, o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 12 dekabrda “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-son qarori qabul qilindi.

“Qo‘llash” aqliy faoliyat turi o‘tgan yillari baholanmaganligini qayd etamiz.

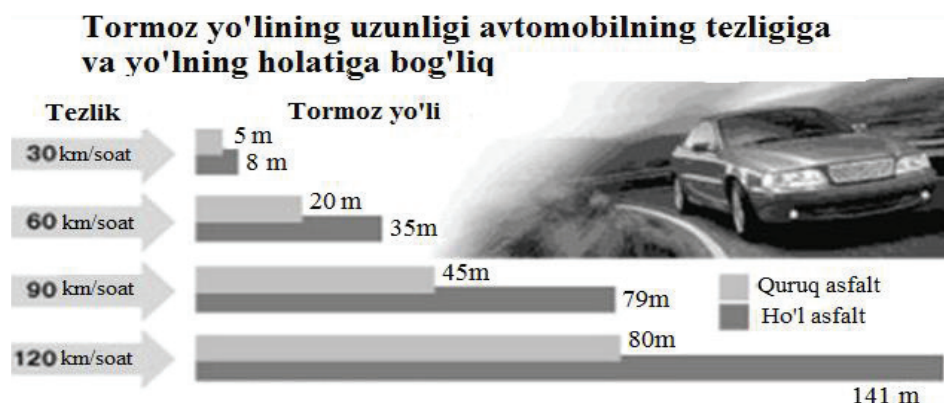
Avvallari o‘quvchilarning dars davomida o‘qitilgan bilimlarni qay darajada eslab qolganliklari baholangan bo‘lsa, bugungi kunga kelib, ayniqsa, PISA xalqaro tadqiqoti talablariga ko‘ra, o‘quvchilarning faqatgina qay darajada yaxshi xotiraga ega ekanliklari emas, balki egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish, o‘qib tushunish, mulohaza yuritish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, fikrlarini yozma bayon qilish qobiliyatlari baholanadi.

Shuning uchun quyida biz qo‘llash aqliy faoliyat turiga qaratilgan topshiriq namunasini keltirishga va uni tahlil qilishga qaror qildik.

1-topshiriq. “Tormozlanish yo‘li”. Avtomobil tormozga bosish momentidan to‘liq to‘xtaguncha bosib o‘tgan masofa *tormozlanish yo‘li* deyiladi. Tormozlanish yo‘li tezlikka hamda berilgan ob-havo sharoitida yo‘lning holatiga bog‘liq.

1-savol. Yo‘l-patrul xizmat xodimi o‘quvchilarga qo‘shimcha mashg‘ulot uyushtirdi. U ulardan diagrammada keltirilgan ma‘lumotlardan foydalanib, jadvalda to‘g‘ri bo‘lganlarini tanlashini va tasdiqlashini so‘raydi.

Qaysi mulohazalar to‘g‘ri? “V” belgisini qo‘ying.

Mulohaza	To‘g‘ri
1) yo‘lning holati qanchalik yomon bo‘lsa, tormoz yo‘li shunchalik qisqa bo‘ladi	
2) dastlabki tezlik qancha yuqori bo‘lsa, quruq asfaltdagi tormoz yo‘li shunchalik katta bo‘ladi	
3) ho‘l asfaltdagi tormozlanish yo‘li quruq asfaltdagi tormozlanish yo‘lidan 1,5 marta katta	

1-savol to‘g‘risida ma‘lumot:

- savol tavsifi: o‘zgarishlar va bog‘lanishlar
- aqliy faoliyat turi: talqin qilish
- kontekst: ijtimoiy
- vazifaning tavsifi (“baholash obyekti”) – bog‘liqliklarni aniqlash va jadvalda keltirilgan ma‘lumotlarni sharhlash.

2-savol. Haydovchilik kurslari tinglovchilariga avtomobilning tormozlanish yo‘li qanday kattaliklarga bog‘liq ekanligi o‘rgatiladi.

Tormoz yo‘lining uzunligini taqribiy hisoblash uchun amaliyotda quyidagi formuladan foydalanilar ekan:

$$S = \frac{v^2}{254 \cdot k}, \text{ bu yerda}$$

S – tormoz yo‘li (metrda),
 v - tormozlanish boshida avtomobil tezligi (km / soat),
 k – tormozlanishni ifodalovchi koeffitsient. Ushbu formula qulay, chunki tezlik km / soat ga almashtiriladi va uzunlik metrda ifodalangan.

k - tormozlanishni ifodalovchi koeffitsienti qiymatlari jadvalda keltirilgan:

Yo‘lning holati	k qiymati
quruq asfalt	0,7
nam yo‘l	0,4
qorli yo‘l	0,2
yaxmalak yo‘l	0.1

Ho‘l yo‘lda avtomobil 60 km/soat tezlik bilan harakatlanib, tormozlanishni boshladi. Avtomobilning tormoz yo‘lini toping, natijani eng yaqin butun songa qadar yaxlitlang.

Yechish:

$$v = 60 \text{ km/soat}$$

$$k = 0.4$$

$$S = ?$$

$$S = \frac{v^2}{254 \cdot k} = \frac{3600}{254 \cdot 0,4} = \frac{3600}{101,6} = 35,43 \approx 35 \text{ m}$$

Javob: 35m

2-savol to‘g‘risida ma’lumot:

- savol tavsifi: o‘zgarishlar va bog‘lanishlar
- aqliy faoliyat turi: qo‘llash
- kontekst: ijtimoiy
- vazifaning tavsifi (“baholash obyekti”) – jadval ma’lumotlari va olingan ma’lumotlarning aniqligini tanlash

Baholash mezonlari

2 ball	To‘g‘ri javob berilgan: 35 m.
1 ball	Javob berilgan: 35,4 m yoki 35,43.
0 ball	Boshqa javoblar yo‘q yoki javoblar yo‘q.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework (mathematics, reading, science), OECD, 2012
2. PISA 2021 Mathematics Framework (draft), OECD, 2018
3. A.A.Ismailov, N.A.Karimov, B.Q.Haydarov, SH.N.Ismailov. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini baholash (Matematika fani o‘qituvchilari, metodistlari va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma). Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy Markazi. – Toshkent, 2019-yil. – 112 bet.
4. PISA Mathematics in 2021, An analysis of the center for curriculum redesign (CCR), 2016.

XALQ TA'LIM TIZIMIDA XALQARO TADQIQOTLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY AHAMIYATI

Abdurasulova Atirgul Miktibayevna,

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 1-kurs magistranti

Umurzoqova Nilufar Abdusattorovna,

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *ushbu ilmiy maqolada mamlakatimiz xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini oshirishda xalqaro tadqiqotlardan, xalqaro baholash tizimlari va standartlaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari haqida fikr-mulohazalar bayon etilgan. Shuningdek, xalqaro ta'lim standartlari yurtimiz ta'lim tizimida joriy etish to'g'risidagi say-harakatlar bayon etilgan.*

Аннотация: *в данной статье дается отзыв о научно-теоретических основах использования международных исследований, международных систем оценки и стандартов в повышении качества образования в системе народного образования страны. Также описаны усилия по внедрению международных стандартов образования в систему образования страны.*

Annotation: *this article provides feedback on the scientific and theoretical basis for the use of international research, international assessment systems and standards in improving the quality of education in the public education system of the country. Efforts to introduce international education standards in the education system of the country are also described.*

Kalit so'zlar: *xalq ta'limi tizimi, xalqaro tadqiqotlar, PISA, PIRLS, metodika, standart, maktab.*

Ключевые слова: *система народного образования, международное исследование, PISA, PIRLS, методология, стандарт, школа.*

Keywords: *public education system, international research, PISA, PIRLS, methodology, standard, school.*

Davlat rahbari imzolagan **“O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”**gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar va ularni hayotga tatbiq etish yo‘llari atroflicha belgilab berildi. Jumladan, unda mamlakatimizning 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) - o‘quvchilarning ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo‘yicha xalqaro dastur reytingida jahonning 30 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi qo‘yilgan.

Mazkur dastur asosida Konsepsiya bilan tanishgan kishida, tabiiyki, PISA tizimi tadqiqotlari haqida ko‘proq bilish istagi tug‘iladi. Biz bu iboraga ilk bor O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida duch kelgandik. Mazkur hujjatda Vazirlar Mahkamasi huzu-

ridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazini tashkil etishga qaror qilinib, uning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari etib ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish; ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish; umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash; O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash belgilandi.

O'z navbatida kelgusida mamlakatimiz ta'lim sifatini baholash bo'yicha quyidagi xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi ko'zda tutildi:

- PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash;

- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;

- PISA (The Programme for International Student Assessment) – 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;

- TALIS (The Teaching and Learning International Survey) – umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlari va o'qituvchilari bilan so'rovnoma o'tkazish orqali maktabda o'qitish va ta'lim olish jarayonlari samaradorligini baholash.

Qayd etish lozim, mamlakatimiz ta'lim muassasalari PISA xalqaro tadqiqotlarida 2021 yilda ilk marotaba ishtirok etdi.

PISA: MUAMMO VA YECHIMLAR

- Ushbu dasturga 1997-yil asos solingan. Undan ko'zlangan asosiy maqsad dunyo bo'ylab ta'lim tizimi samaradorligini 15 yoshli o'quvchi-yoshlar 3 yo'nalishdagi (o'qish, matematika, tabiiy fanlar bo'yicha) savodxonligiga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlashiga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni hosil qilishga undashdan iborat. Dasturni Avstraliya pedagogik tadqiqotlar kengashi, Niderlandiya milliy pedagogika instituti, AQShning Vestat va pedagogik test xizmatlari, shuningdek, Yaponiyaning ta'lim sohasidagi tadqiqotlar milliy instituti hamkorlikda o'tkazadi. Dasturni joriy etish g'oyasi ish beruvchilarning tashabbusi bilan ilgari surilgan. 2018-yilda PISA dasturida Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a'zo 35 mamlakat, a'zo bo'lmagan 43 ta, jami 78 mamlakat va shaharlar ishtirok etgan. Har bir davlatdan ishtirok etuvchi o'quvchilar soni mamlakatdagi jami 15 yoshli o'quvchi-yoshlarning 2 foizi miqdorida saylanma tarzda shakllantiriladi. Shundan kelib chiqilganda har bir davlatdan 4500 nafardan 10 ming nafargacha o'quvchi ishtirok etgan. Sobiq ittifoq mamlakatlaridan Rossiya, Latviya, Litva, Estoniya, Qirg'iziston, Qozog'iston qatnashdi.

PISA xalqaro baholash dasturi testlari uch yilda bir marotaba o'tkazilib, o'quvchilar bilimi uchta asosiy yo'nalish bo'yicha, 1000 ballik tizimda baholanadi. Har galgi monitoring jarayonida yuqorida sanalgan uchta yo'nalishdan biriga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, 2000-yilda tadqiqotning asosiy yo'nalishi o'qish savodxonligiga, 2003-yil matematik savodxonlikka, 2006-yilda esa tabiiy fanlar savodxonligiga qaratilgan. Bu holat davriy takror bo'lishini inobatga olganda, 2021-yil asosiy fan qilib matematika tanlanishi ayon bo'ldi. Test savollari dasturga a'zo mamlakatlarning mutaxassisleri bilan kelishilgan holda xalqaro konsultantlar guruhi tomonidan tuziladi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, mamlakatimiz ta'lim tizimi xodimlari oldida turgan asosiy muammolar nimalardan iborat?

Birinchisi – o'quvchilarning bilim darajasidagi nuqsonlar. Joriy yil mamlakatimiz 1035 ta maktabda o'tkazilgan monitoring natijalariga ko'ra o'quvchilarning o'rtacha o'zlashtirishi 70 foizni, sifat ko'rsatkichi 44,8 foizni tashkil etgan, xolos. Matematika fanidan bu ko'rsatkich yanada past ekanligi aniqlangan.

Ikkinchisi – bizda mavjud darsliklarda PISA topshiriqlariga o'xshash masala va misollarning kamligi. PISA topshiriqlari esa odatda uzundan-uzun matnlar yordamida tasvirlanib, ulardagi real vaziyat va muammolarni hal qilish usulini tanlash uchun matematikaning qaysi bo'limiga murojaat qilish haqida ko'rsatmalar yo'q. PISA topshiriqlari (matnli, rasmlil, diagramma va jadvallar, real bog'lanish grafiklari) turli shakllarda taklif qilinadi. Ularni matematik tilga o'girish va yechim topilgandan so'ng uni yana real sharoit bilan bog'lab baholash hamda sharhlash talab qilinadi. Bizdagi matematika darsliklarida standart masalalar beriladi va ular standart usullar yordamida yechiladi.

Bundan ko'rinib turibdiki, PISA dasturida mantiqiy fikrlash asosiy o'ringa ko'tariladi. Masalan, o'quvchi matnda "aylana" so'ziga duch kelinmasa-da, aynan mazkur obyekt haqida so'z borayotganini anglab yetishi lozim. Demak, birinchi navbatda matematika darsliklarini o'quvchi mantiqiy fikrlashiga undaydigan masalalar bilan boyitish vazifasi yuzaga keladi. Shuningdek, bizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qilishi, ta'lim 7 tilda olib borilishi ham tarjima masalasida qo'shimcha qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

DASTUR BIZGA NEGA KERAK?

– 15 yoshli bolalarning bilim darajasi miqdoriy ko'rsatkichini adolatli aniqlash va xalqaro miqyos bilan solishtirish imkoni tug'iladi;

– o'quvchilarning savodxonligi hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha davlat va nodavlat tashkilotlar hamda ota-onalar hamkorlikdagi faoliyatini muvofiqlashtirish amaliyoti kuchayadi;

– umumta'lim maktablarida yaratilgan shart-sharoitlarni baholash yuzasidan miqdoriy ko'rsatkichlar aniqlanadi.

Shu o'rinda qayd etish joiz, PISA bo'yicha o'quvchilar bilimiga qo'yilgan bahoning har 50 ballga oshishi yillik yalpi ichki mahsulotning bir foizga o'sishini ta'minlashi xalqaro tajribalarda kuzatiladi.

Bir soʻz bilan aytganda, ushbu dastur mamlakatimiz yoshlari intellektual salohiyati yanada oshishiga xizmat qilishi shubhasiz. Shu sababli davlatimiz tomonidan ushbu taʼlim standartlariga eʼtibor qaratilmoqda. Albatta bu tizimini joriy etish koʻzlangan maqsad taʼlim sifat samaradorligini oshirish, taʼlim koʻrsatkichlarini oʻstirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matkarimov M.A. “PISA” xalqaro oʻquvchilarining savodxonligini baholash tadqiqotining rivojlanish bosqichlari, maqsad va vazifalari/ “Zamonaviy taʼlim” jurnali, №8(93) 2020 yil.
2. A.B. Radjiyev, A.A. Ismailov, J.R. Narziyev, H.P. Togʻayeva, “Oʻquvchilar savodxonligini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlar dastur”, Qoʻllanma, 2019-yil.
3. Taʼlim sifatini baholash boʻyicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi veb-sayti www.markaz.tdi.uz.
4. Kuysinov O.A. Developing Professional-Pedagogical Creativity of Future Professional Education Teachers based on Competencial Approach. Eastern European Scientific Journal. – Germany, 2018. №4. P.257-263.

UMUMTA'LIM MAKTABLARDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA MULOHAZALAR

Bobosharipov Nodirjon G'ofurjon o'g'li,

Abdulla Avloniy nomidagi xalq ta'lim muommolarini o'rganish
va istiqbollarini belgilash ilmiy tadqiqot instituti magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada hozirgi davr ta'lim sifatini oshirish yo'lidagi muammolar, ularni bartaraf etish hamda istiqbolini belgilash yo'lidagi fikr va mulohazalar, jumladan, o'quv dasturlarni takomillashtirish, o'quv mashg'ulotlarini loyihalash, ilmiy tadqiqot ishlarini davr talablari asosida tashkil etish, bu borada xorij tajribalaridan foydalanish, ta'lim oluvchilarning kasbiy sifatlari hamda mantiqiy fikrlash operatsiyalarni rivojlantirish kabilar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, ta'lim sifati, o'quv dasturi, davlat ta'lim standarti, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, mantiqiy fikrlash, metod, texnologiya va b.q.

Ma'lumki, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shadigan malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash bevosita ta'lim tizimining rivojiga bog'liq bo'lib, bu borada mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, tadbirkor, tashabbuskor shaxsni voyaga yetkazish bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bu vazifalar respublikamiz Prezidentining qator farmon va qarorlarida o'z aksini topgan.

Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida zamonaviy bilim va yangicha yondashuvlarga ehtiyoj mavjud. Shu bois, ta'lim sifatini oshirishda o'quv jarayonini davr talablariga mos holda tashkil etish, davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlarini takomillashtirish, yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish, zamonaviy innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish, mavjud muammolarni bartaraf qilish ertangi istiqboldagi yutuqlarimiz kafolatidir.

Fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ko'plab ilmiy bilim, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib boradi. Bu, bir tomondan, fan texnikaning yangi sohalari rivojlanishi tufayli uning differensiallashuvini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, fanlar orasida integratsiya jarayoni vujudga keladi. Bunday sharoitda malakali pedagoglarga bo'lgan talab ortib, fanning fundamental asoslari, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuqori bo'lgan hamda zamonaviy innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo'llay oladigan ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi.

Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida pedagogik innovatsiyalardan foydalanish jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Bu o'z navbatida, mamlakatda modernizatsiya jarayonining tez sur'atlarda rivojlanayotganligi sababli ayni davrda ta'lim sohasiga yangiliklarni tizimli ravishda kiritishga alohida e'tibor qaratishni taqozo

etadi. Ammo, bu sohaga o'qitishning yangi mazmun, shakl, metod va vositalarini joriy etish bo'yicha pedagogik ilmiy-tadqiqotlarning joriy etish darajasini hozircha yetarli deb bo'lmaydi.

Darhaqiqat, yangilangan ta'lim tizimini joriy etishda har bir pedagog ta'limga oid yangiliklarni muntazam o'rganib, ularni o'z mehnat faoliyatida izchil qo'llay bilish mahoratiga ega bo'lishi muhim. Bugun fan va texnika sohasidagi yangiliklarni o'quv dasturi mazmuniga tez kiritish talab etiladi va bu orqali zamonaviy bilimlarni shakllantirishga zamin hozirlanadi. Bundan tashqari zamonaviy o'qitish texnologiyalari, ular bilan bog'liq metodik yondashuvlar bo'lajak pedagoglarda zaruriy bilim, muhim qonuniyat va ko'plab fundamental tushunchalarni chuqur va mustahkam shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Ta'limning sifatini oshirishda pedagoglar bilim va kasbiy mahoratining davr talablariga mosligi, o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan oqilona foydalanishi, tashkil etilayotgan darslarning samaradorligi, ta'lim oluvchi yaxshi o'zlashtirishi uchun har bir mavzuning pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llagan holda o'tilishini ta'minlash talab etiladi. O'qitishda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limni amaliyotga joriy etish, ta'lim oluvchilarda egallagan bilimlarini hayotda qo'llay olish, kasb tanlash, mustaqil ta'lim olish, o'quv bilish kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir.

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qitishning innovatsion texnologiyalarini joriy etish, mustaqillik, ijodkorlik, tashabbuskorlik, tadbirkorlik kabi kasbiy sifatlarga ega yoshlarni tayyorlash hamda pedagoglarni rag'batlantirish maqsadida katta ahamiyatga ega ishlar amalga oshirilmoqda.

Lekin, tahlil va o'rganish natijalari hozirgacha ta'lim tizimimizda saqlanib kelayotgan muammolar borligini ko'rsatmoqda. **Jumladan:**

- ta'lim muassasalarida malakali pedagoglarning yetishmasligi, ularni tayyorlashda amaliyotga joriy etilgan o'quv reja va dasturlarining yaratilishida sohadagi islohotlar to'liq inobatga olinmasligi hamda ular mazmunan eskirganligi;

- ta'lim oluvchilarning nazariy va amaliy bilimlarini mustahkamlashda hamda iqtidorli yoshlarning kreativ g'oyalarni amaliyotga tatbiq etilishida tizimli va innovatsion faoliyat to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi;

- pedagoglar tomonidan ta'lim oluvchilarning intellektual qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlari tashkil etilmaganligi;

- pedagoglar tomonidan innovatsion pedagogik texnologiya va metodlarini amaliyotga keng joriy etilmasligi;

- ta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik to'liq yo'lga qo'yilmaganligi;

- o'quv mashg'ulotida ta'lim oluvchilarga bahslashish, o'zining fikrini bayon etishga imkon juda kam berilishi; ayrim mashg'ulotlarda pedagoglar eski ma'lumotlarni takrorlash bilan cheklanib qolayotganligi, ularning talab darajasida tayyorgarlik ko'rganligi, bilim va kasb saviyasining pastligi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda, kompetentliklari esa yetarli darajada emasligi sezilmoqda.

Bu muammolarni bartaraf etish pedagoglarning malakasini muntazam oshirishni, bunda alternativ usullarni qo'llash hamda tinimsiz izlanishlarini yo'lga qo'yish kabi

vazifalarni amalga oshirishni taqozo etadi. Bu o'z navbatida pedagoglarga katta mas'uliyat yuklaydi.

Hozirda o'quv dasturi mazmuni va strukturasini qayta ko'rib chiqish juda muhim. U pedagog uchun "ko'zgu" vazifasini bajarishi lozim. Chunki, inson ko'zgu (oyna)ga qarab o'zining butun bir vujudini ko'radi. Shuning uchun ham pedagog o'z fani bo'yicha o'quv dasturiga qarab, butun bir faoliyatini, o'quv mashg'ulotida ta'lim oluvchilarga yetkazishi lozim bo'lgan jarayon borishini, unda amalga oshirishi lozim bo'lgan vazifalarni eslaydi. Lekin, amaldagi fan dasturlarida o'ziga yarasha kamchiliklar mavjud:

jumladan:

- kirish qismida fanning dolzarbligi va ahamiyati to'liq ochib berilmasligi;
- fanni o'qitishda maqsad va vazifalarning chuqur, aniq yoritib berilmasligi yoki haddan tashqari ko'pligi;
- ta'lim oluvchilarga qo'yilayotgan malaka talablarining bugungi kun talablari asosida shakllantirilmaganligi, bu borada ishlab chiqaruvchilar bilan o'zaro hamkorlikning yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi;
- pedagogik va axborot texnologiyalarining hamda mustaqil ta'limning to'g'ri talqin etilmaganligi;
- foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxatiga yillar bo'yicha chegara qo'yilganligi va boshqalar.

Yuqoridagi kabi kamchiliklarni barataraf etish bilan biz zamonaviy o'quv dasturlarning yaratilishiga erishamiz. Buning uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim deb hisoblayman:

birinchidan, fan dasturining kirish qismida o'qitiladigan fanning dolzarbligi va ahamiyati, uning maqsad va vazifalari, uning kelajakda nima kerakligini ochib berishga alohida e'tiborni qaratish lozim. Buni fanga tegishli hayotiy misollar, fan va texnologiyalar, ishlab chiqarish sohalarida erishilayotgan yutuqlarni inobatga olib yoritib berilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bu albatta ta'lim oluvchilarda fanga bo'lgan boshlang'ich motivatsiyani uyg'otishga, kelajakka bo'lgan ishonch kurtaklarining yuzaga kelishiga yordam beradi;

ikkinchidan, o'quv dasturida fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish deb: aqliy hujum, bumerang, sinkveyn, konseptual jadval kabi interfaol usullar yozilganini kuzatamiz. Axir ular pedagogik texnologiyalar emas-ku, ular pedagogik texnologiyalar asosida yaratilgan interfaol usullardir. Axborot texnologiyalari bo'yicha esa biron bir texnologiya nomi yozilmagan. Demak, bu noto'g'ri yondashuv va talqin. Shuning uchun bunday kamchiliklarni bartaraf etish uchun quyidagilarga e'tiborni qaratish lozim:

- ta'lim oluvchining ijtimoiy va bilish faolligini ta'minlashga yo'naltirilgan - shaxsiy-insonparvarlik;
- mustaqillik, tashabbuskorlik, tadbirkorlik, hamkorlik, ijodkorlik kompetentligini shakllantirishga yo'naltirilgan – muammoli o'qitish;
- ta'lim oluvchida ijodkorlik, yangilik yaratish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan – evristik o'qitishni e'tiborga olish.

uchunchidan, loyihalashni o'quv dasturlariga kiritish. Bu juda muhim. Ma'lumki,

pedagogik texnologiyalarning asosiy vazifalardan biri bu, faoliyatni, jarayonni loyihalash hisoblanadi. Shuning uchun ham bu fan dasturida o'z aksini topishi kerak. Jarayonni loyihalashda:

- mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish hamda o'quv maqsadlari (ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) ni aniqlashtirishni;
- o'qitishning texnologik usullari variantlarini tuzishni;
- tanlangan texnologik usulni amalga oshirish yo'llarini, ya'ni pedagogning ta'lim oluvchilar o'quv-bilish faoliyatini boshqarish bo'yicha didaktik faoliyati tizimlarini ishlab chiqishni;

to'rtinchidan, oxirgi 10-15 yil ichida foydalangan adabiyotlar bo'lishi kerak deyilgan. Bu ayniqsa, pedagogika yo'nalishida mantiqqa to'g'ri kelmaydi. Chunki, bugungi kunda ajdodlarimiz, avlodlarimiz, bobolarimiz tuzuklaridan foydalanmaslikning iloji yo'q. Shuning uchun foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxatiga yillar bo'yicha chegara qo'ymaslik kerak.

Ta'lim sifati, uning maqsad va vazifalarini, mazmunini, shakl, metod, texnologiya va vositalarini to'g'ri tanlash muhim. Har bir mashg'uloti ta'lim oluvchilarda o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga, o'quv adabiyotlaridan kerakli axborotlarni mustaqil topishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Mashg'ulot sifati o'qilayotgan, tahlil qilinayotgan mavzuga pedagogning mas'uliyat bilan yondashishi, uning mazmunini ta'lim oluvchilarga yetkazishga qaratilgan mahorati, mashg'ulotni bugungi kun talabi asosida tashkil etish va boshqarish uslubiy faoliyati bilan belgilanadi. Pedagog mavzuni yoritish uchun uning muhim bo'lgan nazariya bilan asoslanganligi, fikrlarni mantiqan bog'langanligini tushuntira olsa, ma'lum maqsadga erishgan bo'ladi. Buning uchun zamonaviy o'qitish texnologiyalari imkoniyatlari va usullaridan foydalanish zarur [6].

Bugungi kunda o'quv mashg'ulotlari sifatini oshirish masalasiga yangicha yondashish, bajarilgan ishlar bilan cheklanmasdan, uni muntazam ravishda takomillashtirish, yangi uslub va shakllarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish muhim hisoblanadi. Har bir ta'lim yo'nalishi bo'yicha:

- o'quv mashg'ulotining mantiqiy-tuzilish shaklini (o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda ketma-ketlik) aniqlash, ularni bevosita hayot talablariga moslashtirish;
- muammoli topshiriqlarni tuzish, ular asosida uslubiy tavsifalar va ko'rsatmalarni tayyorlash;
- pedagogik texnologiyalarning zamonaviy turlarini qo'llash, tajribadan o'tkazish, natijalariga qarab, o'quv jarayoniga joriy etish;
- shu tariqa ta'lim oluvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishga erishish;
- pedagoglar faoliyatini rag'batlantirishda barchaga bir xil yondashish tamoyillaridan voz kechish, uning o'rniga faolligiga hamda mashg'ulotlar sifatini oshirishga taalluqli bo'lgan muayyan ishining sifati, hajmiga qarab rag'batlantirish lozim.

O'quv mashg'ulotining asosiy maqsad va vazifalarini amlga oshirishda -asosiye'tiborni maqsad va vazifalarni aniqlashga qaratish, pedagog va ta'lim oluvchilarning samarali

hamkorligini yo'lga qo'yish, ilg'or pedagogik texnologiya va ular asosida yaratilgan interfaol usullardan foydalanish, natijalarini baholash tizimini takomillashtirish, uning barcha shakllarini yangi texnika va texnologiya yutuqlarini hisobga olgan holda tashkil etish va amalga oshirish, ta'lim oluvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy qobiliyat hamda kasbiy mahoratlarini zamon talablari darajasida shakllantirish, o'quv mashg'ulotini noan'anaviy o'qish va ilmiy-tadqiqot ishlari bilan uzluksiz aloqasini yaratish, kasbiy, iqtisodiy qiziqishlarni uyg'otish, mustaqil tarzda kerakli ma'lumotlarni yig'ish, muammoni aniqlash, yechimlarini topish, olingan bilim, malaka va ko'nikmalarni tanqidiy tahlil etish va ularni yangi vazifalarni hal etishda qo'llashga tizimli va ijodiy yondashishga qaratish lozim [7].

Ushbu muammolarni bartaraf etishda quyidagilarga ko'proq e'tiborni qaratish lozim:

- o'quv dasturlarini ilg'or xalqaro tajribalar asosida tajribali pedagog hamda mutaxassislar bilan kelishgan holda tubdan takomillashtirish, kerak bo'lsa ularning variantiv variantlarini ishlab chiqish;
- ta'lim oluvchilarda tanqidiy, kreativ fikrlashni, yangicha yondashuv uslublarida qobiliyatlarini shakllantirish;
- nazariy va amaliy bilimlarni yaxlitligini ta'minlashga yo'naltirilgan ilg'or tajribalarni tatbiq etgan holda yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish;
- o'quv mashg'ulotida ta'lim oluvchilar faolligini oshirishni nazarda tutuvchi muammoli savol va topshiriqlarni ishlab chiqish hamda debatlarini yo'lga qo'yish;
- ta'lim oluvchilarning bilimlarini baholashda barcha baholash tizimlaridan voz kechib "yaxshi o'zlashtirgan, o'rtacha o'zlashtirgan, past o'zlashtirgan" tizimni kiritish (Izoh: a'lo bu ideal tushuncha. O'zlashtirmadi deb hisoblash noto'g'ri, chunki biz maktabgacha ta'limda, umumiy o'rta ta'limda, bolani shuncha yillar nimaga o'qitdik);

Shu bilan bir qatorda:

- pedagoglar o'z kasbiy faoliyati bo'shliqlarni to'ldirish ustida izlansin, o'z ustida muntazam ishlasin;
- bugungi kunda televidenie orqali efirga uzatilayotgan darslarni kuzatib borsin, ulardan tajriba olsin, ularni ko'rishni ta'lim oluvchilariga ham taklif etsin;
- bugungi kunda o'qitish shakllari, metodlari, vositalari va texnologiyalarini qanday takomillashtirish kerakligi haqida o'ylasin, bu o'z navbatida ta'lim oluvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi, pedagogga bo'lgan hurmat kuchayadi, o'zaro ijobiy munosabat va hamkorlik vujudga keladi;
- ta'lim oluvchilarga kelajakda yaxshi mutaxassis bo'lib yetishishlarida mavjud tajriba va mahoratini ayamasin, xo'ja ko'rsinga dars o'tishdan voz kechsin, chunki yoshlarimizni kelajak kutyapti, Prezidentimiz ularga katta ishonch bildiryapti, qolaversa bu pedagogning obro'si;
- men zo'rman deyishdan o'zini asrasin, tajriba almashsin, bilmaganlarini boshqalardan so'rasin, bilganlarini boshqalarga o'rgatsin, aytishadi-ku so'rab o'rgangan olim, so'ramagan o'ziga zolim deb.

Demak, ilg'or xorij tajribalaridan foydalangan holda o'zimizning tizimlashtirilgan ta'lim sifati borasidagi amalga oshiriladigan ishlarni umumlashtirish va hayotda qo'llash

bugungi kunda juda dolzarb Shu maqsadda, keyingi paytlarda o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta'lim dasturlari va o'quv-metodik materiallarni keng joriy etish muhim vazifalar etib belgilandi. Bu o'z navbatida ta'lim muassasalarida o'qitiladigan barcha fanlardan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish va ular asosida ta'lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda zamonaviy talablarga, pedagogik va axborot texnologiyalariga alohida e'tibor qaratish lozimligini taqozo etadi hamda ta'lim oluvchilarning hayotiy tajribasi, ehtiyoji, qiziqishi hamda imkoniyatlariga tayaniladi.

XULOSA

Bu vazifalarni amalga oshirish orqali malakali mutaxassislarni tayyorlashda xorij tajribalaridan samarali foydalanish, uning asosida o'quv mashg'ulotini tashkil etishga ta'lim muassasalarida yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish zarur.

Ta'lim sifatini oshirishdagi mavjud kamchilik va muammolarni bartaraf etish, bu yo'ldagi maqsad va vazifalarni aniq belgilash, buning uchun jahonda tan olingan tajribalardan foydalanish, axborot texnologiyalarini pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda qo'llash bo'lajak mutaxassis kadrlarning kasbiy tayyorgarlik sifatini yaxshilashga xizmat qiladi, bu jarayon samaradorligini oshiradi. Ta'lim maqsadlarini oydinlashtirish, o'qitish va o'zlashtirish jarayonlarida qo'llaniladigan turli texnologiya va usullardan foydalanish, mazmunga e'tiborni qaratish ta'lim muassasari faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 27-iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3151-son Qarori. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son).

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 06/20/6108/1483-son).

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son Qarori. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 07/20/4884/1484-son).

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги Қонун”. ЎРҚ-637-сон. (Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон).

7. Мавлянов А., ва б.қ.лар. “Илғор педагогик технология бўйича ўқув машғулотини лойиҳалаш”. Замонавий таълим. 2016. №2. Б.25-29.

8. Мавлянов А., ва б.қ.лар. Ўқув машғулотларини ташкил этишда таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. Тафаккур бўстони нашриёти. Тошкент, 2013. 142 б.

9. Мавлянов А., ва б.қ.лар. Педагогик технология тамойиллари асосида машғулот машғулотларини олиб бориш технологияси. Ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент: Ворис, 2010. – 117 б.

XALQARO TADQIQOTLAR NEGIZIDA O'QITUVCHILARNING MEDIA SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Umarjonova Nodira Abduxamid qizi,

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
magistri

Annotatsiya: *maqolada xalqaro tadqiqotlarda o'qituvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va buning natijasida ularada mediasavodxonlikni takomillashtirish, o'qituvchilarning bu jarayonga uzviy bo'g'ligini ta'minlash asoslari yoritilgan.*

Аннотация: *в статье описаны основы повышения медиаграмотности педагогов в результате активного участия в международных исследованиях, обеспечивающих вовлечение в этот процесс обучающихся.*

Abstract: *the article describes the basics of improving the media literacy of teachers as a result of active participation of teachers in international research, ensuring the involvement of students in this process.*

Tayanch so'zlar: *mediasavodxonlik, axborot savodxonligi, xalqaro tadqiqotlar, ta'limni modernizatsiyalash, mass-media, mediakontent.*

Ключевые слова: *медиаграмотности, информационная грамотность, международные исследования, модернизация образования, СМИ, медиаконтент.*

Key words: *media literacy, information literacy, international research, modernization of education, mass media, media content.*

Bugungi kunga kelib mamlakatimiz miqyosida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, unda umumiydan xususiyga, soddadan murakkabgacha bo'lgan jarayondagi barcha nomutanosibliklarni bartaraf qilishga qaratilgan ulkan o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Ta'lim to'g'risidagi qonunning yangi tahriri, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorining e'lon qilinishi ta'lim tizimida o'z yechimini kutayotgan qator masalalarga munosib javob bo'la oldi.

Ta'lim tizimining tubdan isloh qilinishiga qaratilgan bunday chora-tadbirlar uning barcha komponentlarini yanada takomillashtirish, modernizatsiyalash va kamchiliklarni bartaraf qilishga undaydi. Ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb "Kim o'qitadi?" degan savol bugungi kunda rivojlanishga qaratilgan jarayonni murakkablashtirmoqda. Sababi, ta'lim beruvchilar, xususan o'qituvchilarning har tomonlama takomillashganligi, ularning barcha jabhalarda bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishiga bo'lgan talab muammoning dolzarbligini ko'rsatadi. Shuningdek, xalqaro tadqiqotlarda munosib ishtirok etish, unda yuqori natijalarga erishish maqsadida ta'lim jarayonida nafaqat ta'lim oluvchilar, balki ta'lim beruvchilarning ham rivojlanishi uchun va bu jarayonning

samarali tashkil etilishi uchun ta'lim tizimining uzviylikdagi faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning ta'lim beruvchilar bilan uzviy bog'liqligini hisobga olgan holda, ularning nafaqat nazariy bilimlari, balki amaliy ko'nikmalarini ham takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni muvofiqlashtirish lozim. Bunda o'qituvchilarning xalqaro tadqiqotlarda faol va munosib ishtiroklarini ta'minlash hamda olingan natija va xulosalardan kelib chiqib mavjud muammolarni bartaraf qilish maqsadga muvofiq. Muammolarni o'rganish natijasida o'qituvchilarda media savodxonlikning yetishmasligi, ta'lim jarayonida an'anaviy o'qitish tizimi mavjudligi aniqlandi. Natijada, o'qituvchilarda nafaqat media, hattoki axborot savodxonligining yetishmasligi yoki bu bilimlarning takomillashmaganligini kuzatishimiz mumkin.

XXI asrni intellektual avlod asri deb olsak, jahon ta'lim tizimidan kirib kelgan bugungi kunda faol moslashuv jarayonini boshidan kechirayotgan kredit modul tizimi ham bu muammolarni bartaraf qilishda ishtirok etmoqda. Yuqori ilmiy salohiyatga ega bo'lgan, jahon talablariga mos, raqobatbardosh, zamonaviy va ijodiy qobiliyatlarni o'zida aks ettirgan kadrlar tayyorlash, ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarda mustaqillik va mantiqiylikni rivojlantirishda faol ishtirok etadigan munosib kadrlarni tayyorlashda bo'lgan ehtiyoj quyidagi vazifalarni belgilaydi:

- ta'limning har bir bosqichida quyidan yuqoriga qarab o'qituvchilarning media savodxonligini takomillashtirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqish;
- o'qituvchilarni axborotni olish va uni ta'lim oluvchilarga yetkazishgacha bo'lgan bosqichlarni modernizatsiya qilishga o'rgatish;
- o'qituvchilarning xalqaro tadqiqotlardagi (TALIS) ishtirokini ta'minlash va qamrovini kengaytirish;
- bosqichma-bosqich mediasavodxonlikka qaratilgan jahon talablari darajasidagi o'qituvchilar uchun didaktik materiallar tayyorlash va mavjudlarini takomillashtirish va h.

O'qituvchilarning mediasavodxonligi ta'lim oluvchilarning media savodxonligi bilan uzviy bog'liq. Mediasavodxonlikni o'zlashtirgan har bir o'qituvchi axborot olish, uni tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish yoki ta'lim jarayoniga olib kirish uchun eng katta qurolga ega bo'ladi.

Mediasavodxonlik-mass-mediani qabul qilish va uning faoliyatini baholash bo'yicha ko'nikma va malakalar majmuini bildiradi. Mazkur majmua tuzilishi jadvalda keltirilgan: [4, 13 b]

Demokratik jamiyatda medianing roli va funksiyalarini tushuntirish	Media o'z funksiyalarini amalga oshirishi mumkin bo'lgan shart-sharoitlarni tushunish	Mediakontentini uning funksiyalari nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda tanqidiy baholash	Media vositasida o'z fikrini bayon etish va demokratik jarayonlarda ishtirok etish uchun o'zaro hamkorlik qilish	Foydalanuvchi kontentini yaratish uchun kerak bo'lgan ko'nikmalar (shu jumladan, AKT bilan ishlash ko'nikmalari)ni faollashtirish
--	---	---	--	---

Media va axborot savodxonligining ta'lim jarayonlariga integratsiyasi ta'lim oluvchilarda muammolarni hal qila olish va tanqidiy fikr yuritish qobiliyatini shakllantiradi. Shuningdek, asosiy manbani tahlil qilishni, media hamda kutubxonalar, arxivlar va boshqa axborot xizmatlari uchun majburiy deb hisoblangan ijtimoiy xizmatlarning ma'lum funksiyalari asosida axborotni baholashni o'rgatadi [4, 17 b].

Muammolarni bartaraf qilish tashkiliy, sifat darajasida o'z ishini olib boradi, bunda xalqaro tadqiqotlarda o'qituvchilarning faol ishtiroki va qamrovini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqiladi. O'qituvchilarda takomillashtirilgan mediasavodxonlik natijasida o'quvchilar tomonidan yangi bilimlarni o'zlashtirish va axborot savodxonligi samarali natijalar bera boshlaydi, o'qituvchilarning media-savodxonligi oshishi ta'lim jarayonini axborotlashtirish ko'rsatkichlariga ta'sir etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish to'g'risida"gi VM-997-son qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda "Ta'lim-tarbiya jarayonini yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son qarori.

3. Qo'ysinov O.A., Muslimova N.A., Urazova M.B. Формирование профессиональной компетенции будущих учителей посредством применения веб-квест технологии "Научное обозрение: гуманитарные исследования" научный журнал, Москва, Россия, 2014 год №3. Волгоград. Россия. 2015 год.

4. B.Namazov, M.Fayziyeva, Sh.Sharofaddinov "Media va axborot savodxonligi", – Toshkent. 2018 .

5. R.Hamdamov, U.Begimqulov, N.Tayloqov "Ta'limda axborot texnologiyalari", – Toshkent. 2010.

6. Kuysinov O.A., Nosirov A., Abduraimov Sh., Sodikova A., Kutlimuratov K., Mamajonova K. New Uzbekistan-The value of Membership in the Continuous Education System. "INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION" Scopus Journal. Vol.37, №2. 2022. ISSN 0827-33-83. <http://internationaljournalofspecialeducation.com> P. 338-348.

O'QITUVCHI INNOVATSION FAOLIYATIDA MAKTAB MUHITINING AHAMIYATI

Amirullayeva Barno Abdulhaqovna,

A.Avloniy nomidagi Xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollari belgilash ilmiy tadqiqot instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: *ushbu maqolada bugungi kun ta'limi, o'qituvchi innovatsion faoliyati, o'qituvchi innovatsion faol bo'lishi uchun maktab ta'limi muhiti qanday bo'lishi kerakligi, o'qituvchi faoliyatidagi muammolar, ushbu muammolarni bartaraf etish yo'llari, maktab rahbariyatining boshqaruvdagi roli, TALIS xalqaro baholash dasturi haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Аннотация: *в данной статье рассматривается современное образование, инновационная деятельность учителей, какой должна быть школьная учебная среда для инновационной активности учителей, проблемы в деятельности учителей, пути преодоления этих проблем, роль школьного руководства в управлении, информация о международной программе оценивания TALIS.*

Annotation: *this article discusses today's education, teacher innovation activities, what the school learning environment should be like for teachers to be innovatively active, problems in teacher performance, ways to overcome these problems, school leadership role in management, information about the TALIS international evaluation program.*

Tayanch so'zlar: *innovatsion faoliyat, ta'lim muhiti, direktor boshqaruvi, TALIS, o'qituvchi faoliyatidagi muammolar, sifatli ta'lim, innovatsion faollik muhiti.*

Ключевые слова: *инновационная деятельность, среда обучения, директорное управление, ТАЛИС, проблемы обучения, качественное образование, инновационная среда.*

Keywords: *innovative activity, learning environment, principal management, TALIS, problems in teaching, quality education, innovative activity environment.*

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy sohada olib borilayotgan jiddiy islohotlar zamonaviy bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirishga sharoit yaratuvchi sifatli va samarali ta'limni yo'lga qo'yish, yurtimiz taraqqiyoti yo'lida xizmat qiluvchi, ijtimoiy munosabatlarda faol, zukko, topqir, tashabbuskor, ijodkor va yuksak ma'naviyatli shaxsni tayyorlashni taqozo etadi. Ushbu muammolarni hal qilishning eng samarali usullaridan biri bu ta'limni zamonaviy innovatsion yondashuvlar asosida tashkil qilishdir.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, innovatsion o'zgarishlarni joriy etish jarayonida biz ayrim o'qituvchilarning jadal rivojlanishga bo'lgan ehtiyoji va buni amalga oshirishga qodir emasligi, hatto o'zgartirishni istamasligi yoki innovatsiya uchun motivatsiyaning yetishmasligiga duch kelamiz. Ushbu muammolarning kelib chiqish sabablarini o'qituvchilarga berilgan quyidagi savollarga javobi orqali ko'rishimiz mumkin:

1-savol. Siz maktabingizda faol o'qituvchi bo'lishingiz uchun qanday sharoitlar yaratilishini xohlaysiz?

2-savol. Maktabingizda innovatsion faollik muhiti shakllanishi uchun rahbariyat tomonidan qanday ishlar amalga oshirilishi kerak?

Berilgan javoblar asosida ayrim maktablarda quyidagi muammolar aniqlandi:

1. Maktabda jamoaning birikmasligi (hamma o'zini haq deb bilishi, o'qituvchi va rahbar o'rtasida turli xil konfliktlar, maktabdagi muammolarni rahbarning o'zi hal qilishi, jamoada muhokama qilinmasligi)

2. Texnik jihozlarning yetishmasligi (STEAM xonalari, laboratoriya jihozlari, xonalardagi proyektor, elektron doska v.h.)

3. Kirib kelayotgan yangiliklardan jamoani to'liq xabardor etilmasligi (qaror farmonlar bo'yicha tushunmovchiliklar)

4. O'qituvchining ish faoliyati nazorat qilinmasligi (o'qituvchilarning faollik ko'rsatgichlari bo'yicha baholanmasligi)

5. O'quvchi, ota-ona va o'qituvchi o'rtasida turli xil konfliktlarning yuz berishi (o'quvchining darsda o'qituvchini behurmat qilishi, ota-onaning darsga kelib o'qituvchini haqoratlashi, o'qituvchini rahbariyat to'liq himoya qilolmasligi)

6. Yuqori sinf o'quvchilarining darslarga nisbatan qiziqishining susayib ketganligi

7. Attestatsiya jarayonidagi stresslar

8. Maktab rahbarlarining ma'muriy ish (shu jumladan, hokimliklar, boshqarmalar va boshqa tashkilotlarning murojaatlariga javoblar va hisobotlar tayyorlash) bilan bandligi.

Ushbu muammolardan ko'rinadiki, ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, o'qituvchi innovatsion faoliyati uchun ta'lim muassasasida hozirgi zamon talabiga javob beradigan ta'lim muhitini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada hozirgi kunda yurtimizda ham bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorining qabul qilinganligini misol qilishimiz mumkin [3]. Ushbu qaror asosida O'zbekiston ham 2024 yil TALIS-xalqaro baholash dasturida ishtirok etadi.

TALIS (Teaching and Learning International Survey) – Xalq ta'limi tizimi o'qituvchilari qatlamini o'qitish va ularni o'rganish bo'yicha xalqaro tadqiqotlar majmuasidir, bu OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti homiyligida o'tkaziladigan maktab ta'lim muhiti, kasbiy sharoitlar va o'qituvchilarni professional pedagog darajasigacha rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli va nufuzli xalqaro qiyosiy tadqiqotdir [4]. TALIS so'rovnomasi natijalari bu dunyo maktablaridagi akademik muhit, o'qituvchi va maktab direktorlarining kasbiy faoliyati, ularning malaka oshirishlariga oid mavjud sharoitlar haqida fikr yuritishga undaydi. Mazkur keng ko'lamli so'rov ota-onalar o'z farzandlari taqdirini ishonib topshirayotgan ta'lim dargohlari, binolari ortida sodir bo'layotgan pedagogik, uslubiy va ijtimoiy jarayonlar to'g'risidagi imkon qadar xolis ma'lumotlarni to'plash, tahlillar natijasida uni takomillashtirishga to'squinlik qilayotgan omillarni

aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan. Tadqiqotda maktab hayotidagi dolzarb masalalar, chunonchi, maktab rahbariyatining quyi pog'onadagi hamkasblari bilan professional munosabati, uning maktab muhiti va o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishga ta'siri haqida so'z yuritiladi. TALIS tadqiqotlarida ta'lim tizimining bevosita ishtirokchilari o'z qarashlarini ifodalagani sababli uning natijalarining chuqur tahliliga mamlakatlarda ta'lim siyosatida yangi yondashuvlarni ishlab chiqishda jiddiy manba sifatida qaraladi.

Zamonaviy dunyoda innovatsion texnika va texnologiyalarni joriy qilmasdan turib, ta'limning munosib darajasini ta'minlash mumkin emas. Bugungi kunda maktabning jamiyat hayotidagi o'rni va roli, uning qadriyat yo'nalishlari bosqichma-bosqich o'zgarib bormoqda. Maktabni rivojlantirishda innovatsion o'zgarishlarga tayyor pedagoglar jamoasi yetakchi rol o'ynaydi. Bunday o'qituvchilar uzluksiz innovatsion izlanishda bo'lishi, fikrlashi, psixologik munosabatlarini o'zgartirishi, shuningdek, boshqalarda ham innovativ g'oyalarni shakllantirish asosida faoliyat ko'rsatishi zarur [2].

O'qituvchilar bunday faoliyatga alohida tayyorgarlik ko'rish kerak bo'lib, bu o'z navbatida, ta'lim muassasasi rahbarlarining asosiy funksiyalaridan biri bo'lgan ta'limni rivojlantirishning uzoq muddatli strategik rejalarini tuzishda asosiy e'tiborni o'qituvchilarning ijodiy faoliyat yuritishlari uchun tushuntirish ishlariga qaratishi lozim [1]. Bunda rahbar tomonidan o'qituvchilarning innovatsiyalarni o'zlashtirishga tayyorgarligini oshirish, maktab jamoasida o'qituvchilarning innovatsion va ijodiy faollik darajasini oshirish, o'qituvchilarning kommunikativ aloqalarini rivojlantirish, maktab pedagogik jamoasining innovatsion salohiyatini samarali rivojlantirish uchun zarur psixologik-pedagogik, tashkiliy-pedagogik va texnik shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.X.Djurayev, S.T.Turg'unov, Ta'lim menejmenti. – Toshkent: 2006-yil.
2. R.Sh. Ahliddinov, Maktabni boshqarish san'ati, – Toshkent: 2006-yil.
3. <https://lex.uz>
4. <http://www.marifat.uz>

TA'LIM SIFATINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH VA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH

Jo'lanov Isoq Odilovich,
JizPI katta o'qituvchisi
Odilov Ilhom Isoq o'g'li,
TATU magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada hozirgi kundagi eng dolzarb muammolar ko'tarib chiqilgan. Sohalardagi (Axborot kommunikatsiya texnologiyalari) AKTga talab ortib borgani sari uni himoyalashga, tahdidlarning oldini olishga bo'lgan talab keskin ortdi. Ushbu talablarni amalga oshirish uchun innovatsion usullarini izlab topish, xalqaro tajribalarni keng miqyosda o'zlashtirish, axborotlashtirish jarayoniga har tomonlama ko'maklashish, ularni hayotga keng joriy etish, xavfsizligini himoya qilishda apparat va dasturiy mahsulotlardan samarali foydalanish sohalar faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Zero, axborotlashtirish tizimida davlat siyosatini olib borish masalasi strategik ahamiyatga ega vazifadir.

Kalit so'zlar: Xalqaro PISA tadqiqoti, axborotlashtirish, axborot texnologiyalari, xavfsizlik devorlari, virtual xususiy tarmoqlar, Port Security mexanizmi, Honeygot tizimi.

Аннотация: в этой статье рассматриваются некоторые из наиболее актуальных проблем современности. По мере роста спроса на ИКТ в сфере (информационные и коммуникационные технологии) растет и спрос на их защиту и предотвращение. Поиск инновационных способов удовлетворения этих требований, широкое внедрение мирового опыта, всесторонняя помощь в информационном процессе, их повсеместное внедрение, эффективное использование технических и программных средств в сфере безопасности становятся одним из важных направлений деятельности. Ведь вопрос государственной политики в информационной системе является задачей стратегической важности.

Ключевые слова: информация, информационные технологии, межсетевые экраны, виртуальные частные сети, механизм Port Security, система Honeygot.

Annotation: this article discusses some of the most pressing problems of our time. As the demand for ICT in the field (information and communication technologies) grows, so does the demand for their protection and prevention. The search for innovative ways to meet these requirements, the widespread introduction of world experience, comprehensive assistance in the information process, their widespread implementation, the effective use of hardware and software in the field of security are becoming one of the important areas of activity. After all, the issue of state policy in the information system is a task of strategic importance.

Keywords: information, information technology, firewalls, virtual private networks, Port Security mechanism, Honeygot system.

Bugungi 21-asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal suratlarda taraqqiy etib bormoqda. Kundalik hayotimizning har bir jabhasida AKTning rolini yaqqol kuzatishimiz mumkin. Bizga ma'lumki, hayotiy faoliyatimizda ahamiyatli o'rniga ega bo'lgan har qanday yo'nalish borki, ularga nisbatan tahdidlar, xato va kamchiliklar va, albatta, o'ziga xos yutuqlar bo'ladi. Hozirgi vaqtda AKT sohasi keng joriy qilinmagan biror bir soha qolmadi. Sohalardagi AKTga talab ortib borgani sari uni himoyalashga, tahdidlarning oldini olishga bo'lgan talab keskin ortdi. Ushbu talablarni amalga oshirish uchun innovatsion usullarni izlab topish, axborotlashtirish jarayoniga har tomonlama ko'maklashish, ularni hayotga keng joriy etish, xavfsizligini himoya qilishda apparat va dasturiy mahsulotlardan samarali foydalanish sohalar faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Vazirlar Mahkamasining 997-sonli qaroriga asosan Xalqaro PISA tadqiqotlarining onlayn platformada o'tkazilishini inobatga olgan holda ushbu tadqiqotga tayyorgalik trenajor tizimini ishlab chiqish va tizimning axborot xavfsizligini ta'minlash ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Zero, axborotlashtirish tizimida davlat siyosatini olib borish masalasi strategik ahamiyatga ega vazifadir. Ta'lim sifatini baholashda axborot tizimlarining imkoniyatlaridan maksimum foydalangan holda ish yuritish, mavjud tizimlarni takomillashtirish, o'z navbatida, tizimning axborot xavfsizligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Ta'lim sifatini baholashda PISA tadqiqotini o'tkazishga mo'ljallangan axborot tizimlari foydalanuvchilar uchun qulay, ixcham ko'rinishga ega bo'lishi lozim hisoblanadi. Axborot tizimiga joylashtirilgan topshiriqlar o'z qiymatiga egaligi hamda maxfiyligi tizimning kiberxavfsizligiga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi.

PISA xalqaro tadqiqotini o'tkazish uchun mo'ljallangan axborot tizimida uchraydigan hujumlarning oldini olishda qo'llash mumkin bo'lgan ba'zi bir jihatlar quyida keltirib o'tiladi:

Xavfsizlik devori (Firewall) apparat va dasturiy vositalarining o'zaro aloqadorligi

Xavfsizlik devori (Firewall) – kompyuter tarmog'ining dasturiy yoki dasturiy-apparat elementi bo'lib, u orqali o'tadigan tarmoq trafiginı belgilangan qoidalarga muvofiq boshqaradi va filtrlaydi. Xavfsizlik devorlari hal qiladigan vazifalar orasida asosiysi OSI tarmoq modeli protokollari yoki tarmoq kompyuterlarida o'rnatilgan dasturiy ta'minotdagi zaifliklardan foydalangan holda tarmoq segmentlarini yoki alohida xostlarni ruxsatsiz kirishdan himoya qilishdir. Xavfsizlik devorlari uning xarakteristikalarini berilgan naqshlar bilan solishtirish orqali trafikka ruxsat beradi yoki rad etadi. Xavfsizlik devorlarini o'rnatishning eng keng tarqalgan joyi ichki xostlarni tashqi hujumlardan himoya qilish uchun mahalliy tarmoq perimetri bo'ylab joylashadi. Shu bilan birga, hujumlar ichki tugunlardan ham boshlanishi mumkin, bu holda, agar hujum qilingan xost bir tarmoqda joylashgan bo'lsa, trafik tarmoq perimetrini kesib o'tmaydi va xavfsizlik devori faollashtirilmaydi. Shu sababli, hozirgi vaqtda xavfsizlik devori nafaqat chegarada, balki turli xil tarmoq segmentlari o'rtasida ham joylashtirilgan, bu esa qo'shimcha xavfsizlik darajasini ta'minlaydi. Xavfsizlik devorlarining yangi avlodi ixcham, yuqori tezlikdagi kirish shlyuziga ega bo'lib, u tarmoq xavfsizligi va trafikni

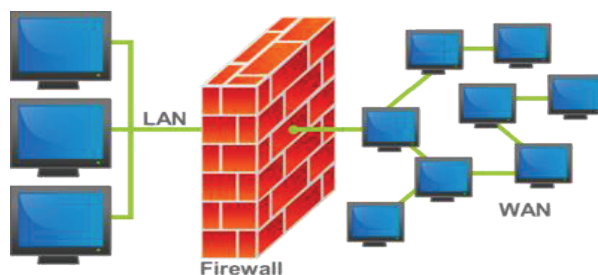
boshqarish uchun keng qamrovli yechimni, jumladan, kuchli, moslashtiriladigan spamga qarshi himoyani, turli tarmoq obyektlari uchun tarmoqli kenglik nazoratini, bosqinning oldini olishni va masofadan boshqarishni o'z ichiga oladi. Virtual xususiy tarmoqlardan foydalangan holda ulanish xavfsizligini ta'minlaydi.

Qurilma o'zaro navigatsiya tizimi, o'rnatilgan qo'llanma va grafik holat monitoringi bilan intuitiv foydalanuvchi interfeysiga ega. Obyektga yo'naltirilgan boshqaruv modeli hatto murakkab tarmoqlarda ham konfiguratsiyani maksimal darajada optimallashtirish imkonini beradi. LDAP/MS AD/RADIUS-ni qo'llab-quvvatlash mavjud tarmoq amaliyotlari asosida xavfsizlik siyosatlarini tuzishga yordam beradi.

Trafikni filtrlash qoidalar to'plami deb ataladigan oldindan tuzilgan qoidalar to'plamiga asoslanadi. Firewallni axborot oqimini qayta ishlovchi filtrlar qatori deb tasavvur qilish qulay. Filtrlarning har biri alohida qoidani sharhlash uchun mo'ljallangan. To'plamdagi qoidalar ketma-ketligi xavfsizlik devorining ishlashiga sezilarli ta'sir qiladi. Misol uchun, ko'pgina xavfsizlik devorlari mos kelgunga qadar trafikni qoidalar bilan ketma-ket taqqoslaydi. Bunday xavfsizlik devorlari uchun eng ko'p trafikka mos keladigan qoidalar ro'yxatda, iloji boricha yuqoriroq joylashtirilishi kerak, bu esa unumdorlikni oshiradi.

Kiruvchi trafikni qayta ishlashning ikkita prinsipi mavjud. Birinchi tamoyilda aytilishicha: "Aniq ta'qiqlanmagan narsaga ruxsat beriladi". Bunday holda, agar xavfsizlik devori hech qanday qoidaga to'g'ri kelmaydigan paketni olgan bo'lsa, u keyin uzatiladi. Qarama-qarshi prinsip – "Aniq ruxsat etilmagan narsa taqiqlangan" – bu qoidalar bilan aniq ruxsat etilmagan barcha trafikning taqiqlanganligi sababli ancha katta xavfsizlikni kafolatlaydi. Biroq bu tamoyil administrator uchun qo'shimcha yuk bo'lib qoladi.

Oxir-oqibat, xavfsizlik devorlari kiruvchi trafik bo'yicha ikkita operatsiyadan birini bajaradi: paketni uzatadi (ruxsat beradi) yoki paketni o'chiradi (rad etadi). Ba'zi xavfsizlik devorlari boshqa operatsiyaga ega - rad etish, bunda paket o'chiriladi, ammo jo'natuvchiga u kirishga harakat qilgan xizmat mavjud emasligi haqida xabar beriladi. Bundan farqli o'laroq, rad etish operatsiyasi jo'natuvchiga xizmatning mavjud emasligi haqida xabar bermaydi, bu esa xavfsizroqdir.

Boshqariladigan kommutatorlar ba'zan xavfsizlik devori sifatida tasniflanadi, chunki ular tarmoqlar yoki tarmoq tugunlari orasidagi trafikni filtrlaydi. Biroq, ular bog'lanish darajasida ishlaydi va mahalliy tarmoq ichidagi trafikni ajratadi, ya'ni ularni tashqi tarmoqlardan (masalan, Internetdan) trafikni qayta ishlash uchun ishlatib bo'lmaydi.

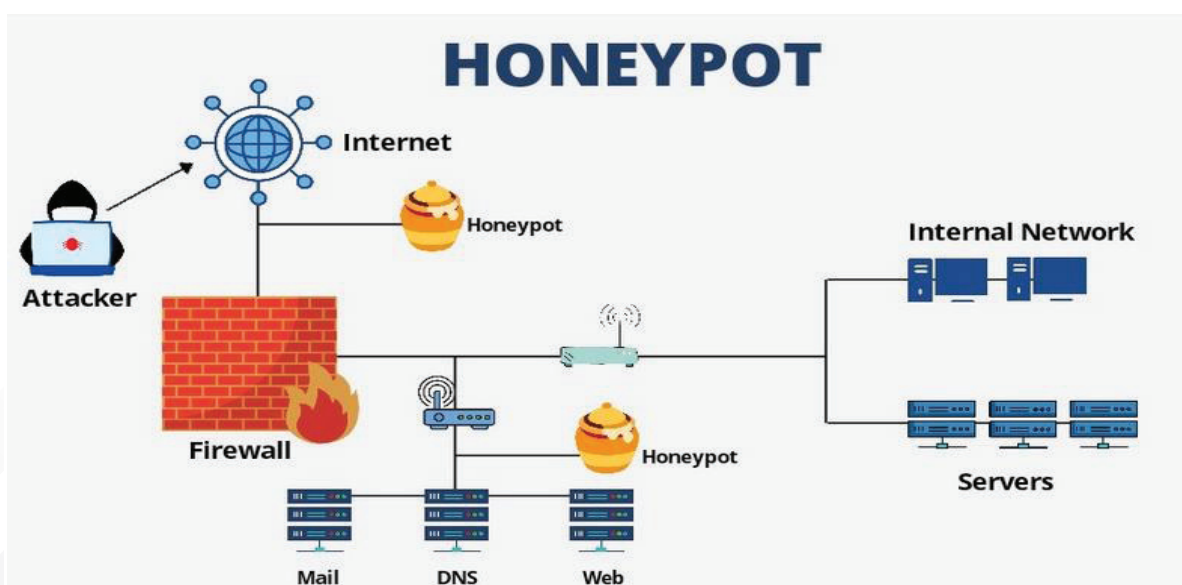
Cisco, Nortel, 3Com, ZyXEL kabi ko'plab tarmoq uskunalari ishlab chiqaruvchilari o'z kommutatorlarida freym sarlavhalaridagi MAC manzillari asosida trafikni filtrlash imkoniyatini taqdim etadilar. Masalan, Cisco Catalyst oilasining kommutatorlarida bu funktsiya Port Security mexanizmi yordamida amalga oshiriladi. Biroq, ushbu filtrlash usuli samarali emas, chunki tarmoq kartasining apparatida o'rnatilgan MAC manzili dasturiy ta'minot orqali osongina o'zgartirilishi mumkin, chunki drayver orqali ko'rsatilgan qiymat plataga ulanganidan ko'ra yuqoriroq ustuvorlikka ega. Shuning uchun ko'plab zamonaviy kommutatorlar filtrlash belgisi sifatida boshqa parametrlardan foydalanishga imkon beradi – masalan, VLAN ID. Virtual mahalliy tarmoq texnologiyasi boshqa tarmoq tugunlaridan trafigini to'liq izolyatsiya qilgan xostlar guruhlarini yaratish imkonini beradi [1].

PISA axborot tizimi kiberxujumlarning oldini olishda Honeypot texnologiyasini qo'llash haqida qisqacha:

Honeypot – axborot tizimlaridan ruxsatsiz foydalanishga urinishlarni aniqlash, chalg'itish yoki qandaydir tarzda ularga qarshi turish uchun o'rnatilgan tuzoq bo'lib xakerlarning harakatlarini o'rganish uchun ishlatiladigan hujumni aniqlash usulidir.

Honeypot texnologiyasini qo'llash – Ushbu texnologiyani qo'llashda tashkilotning tarmoqlariga aynan mos keluvchi virtual mashinaga joylashtirilgan tizim yaratilib imkoniyat qadar eng minimum havfsizlik tizimi o'rnatiladi. Buzushga moyillik xakerni o'ziga jalb qiladi va Honeypot texnologiyasining tuzog'iga tushadi. Honeypot texnologiyasiga asoslangan tizimga kirgan xaker hatti-harakatlarini avtomatik yozib oladi. Bunda tashkilot AKT mutaxassisi xakerning niyyatini baholaydi va tizimni shu yo'nalishda himoyalash choralarini ko'radi. Bunda tizim imkon qadar xakerni qiziqtiradigan fayllarni o'z ichiga olishi kerak. Yuqori o'zaro ta'sirli honeypotlarga misollar Symantec, Decoy Server va Honeynets.

- Honeynet 3 komponentdan iborat:
- Ma'lumotlarni nazorat qilish
- Ma'lumotlarni yig'ish
- Ma'lumotlarni tahlil qilish

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak boshqariladigan kommutatorlarga asoslangan korporativ tarmoq ichida xavfsizlik siyosatini amalga oshirish kuchli va juda arzon yechim bo'lishi mumkin. Xalqaro tadqiqotlarga mo'ljallangan PISA axborot tizimining kiberxujumlarga bardoshlilikini ta'minlashdan Firewall hamda Honeypot texnologiyalaridan samarali foydalanish tavsiya etiladi. Faqat havola-qatlam protokollari bilan o'zaro aloqada bo'lgan ushbu xavfsizlik devorlari trafikni juda yuqori tezlikda filtrlaydi. Ushbu yechimning asosiy kamchiligi yuqori darajadagi protokollarni tahlil qilishning mumkin emasligidadir. Tashkilotlarning tarmoqlarini nusxalari yani Honeypot texnologiyasi mavjuda bo'lsa u holda hujumlarning oldi olinadi. Buzg'unchilar tomonidan yetkaziladigan zararlar oldi olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Karimov "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda". Toshkent "O'zbekiston" 1999-yil.
2. Журнал "Образование и наука XXI веке" февраль 2022 года. Стр.1070 [1].
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 17.10.2017-yildagi 838-son.

TA'LIMNI BOSHQARISHGA TIZIMLI YONDASHUV. MAKTABLARDA BOSHQARUV TIZIMI KAMCHILIKLARI VA ULARNI BARTARAF ETISHNING TALIS USULI

Husanov Ulfatbek Bahodirovich,

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat Universiteti talabasi

Ergasheva Jamola Shokirovna,

Samarqand Davlat Chet tillari instituti talabasi

Annotatsiya: *tizim haqida tushuncha. Tizim (sistema) uni tashkil etuvchi tarkibiy qismlar birligi bo'lib, uning tuzilishi yaxlitligini ta'minlash bilan birga rivojlanish yo'nalishini hamda maqsadini belgilaydi. Tizim o'z tarkibiy tuzilishidagi o'zgarishlar asosida bir holatdan ikkinchi holatga o'tadi va unda yangi xususiyatlar paydo bo'ladi. Tabiat, jamiyat texnikani o'rganish, tahlil qilishda keyingi vaqtda ilmiy tafakkurning erishgan yutuqlari asosida tizimli yondashish tobora ko'proq rasm bo'lmoqda. Tizimli yondashuvning narsa-hodisalarni moddiy olamning turli tomonlarini o'rganishda oddiy, ya'ni uni alohida, o'z holicha – yakka holda, atrofdagi muhit bilan bog'lanishlarini inobatga olmay o'rganishdan qator ustunligi mavjud.*

Аннотация: *понятие о системе. Система (система) представляет собой совокупность составляющих ее компонентов, которая, обеспечивая целостность своей структуры, определяет направление и цель развития. Система переходит из одного состояния в другое на основе изменения своей структуры, в ней появляются новые черты. Все большее распространение получает системный подход к изучению и анализу природы и общества, основанный на достижениях научной мысли последних лет. Системный подход имеет ряд преимуществ перед изучением предметов и явлений при изучении различных сторон материального мира, т. е. не учитывает его связь с окружающей средой.*

Annotation: *the concept of the system. The system (system) is a unit of its constituent components, which, while ensuring the integrity of its structure, determines the direction and purpose of development. The system changes from one state to another based on changes in its structure, and new features appear in it. A systematic approach to the study and analysis of nature and society, based on the achievements of scientific thinking in recent years, is becoming more and more common. The systematic approach has a number of advantages over the study of objects and phenomena in the study of various aspects of the material world, that is, it does not take into account its connection to the environment.*

Kalit so'zlar: *tizim, tahlil, metod, TALIS, pedagogik faoliyat, komponent, gnoseologik oqibat, demokratiya.*

Ключевые слова: *система, анализ, метод, ТАЛИС, педагогическая деятельность, компонент, гносеологические следствия, демократия.*

Keywords: *system, analysis, method, TALIS, pedagogical activity, component, epistemological consequences, democracy.*

Kirish. *Tabiat, jamiyatdagi jarayonlarni o'z holicha tahlil qilish ularning boshqa hodisalar, jarayonlar bilan bog'liqligini, kelib chiqishi, rivojlanishi, istiqbolini aniq ko'rish imkoniyatini bermaydi. Tizimli yondashuvda narsa-hodisalarning mavjud*

muhitdagi o'zni, uning boshqa atrofdagi narsa-hodisalar bilan bog'liqligini ochish ancha osondir. Shu asosda uning o'tmishini, hozirgi holati va istiqbolini bilib olish mumkin. Buning uchun tizim tarkibiy qismlari (komponentlari)ning umumiy tizimidagi har birining bajaradigan vazifasi, ularning o'zaro bog'liqligi va munosabati alohida-alohida va so'ngra yaxlitligicha tahlil qilinadi. Yoshlarimizga jahon ta'lim mezonlariga mos xolda chuqur bilim berish, ularni Vatanga muhabbat, milliy istiqbol g'oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalash masalalari ta'lim sohasining asosiy vazifasidir. Bu esa o'z o'rnida ta'lim boshqaruvi organlari, muassasalari, o'quv yurtlari rahbarlaridan tashkilotchi xamda tadbirkor, yuqori bilim va yuksak madaniyat egasi bo'lishini talab etadi. Ma'lumki, aksariyat umumta'lim maktablari rahbarlari xalq ta'limi xodimlari orasida eng ko'p mehnat sarf qilib ishlayotganlar toifasiga kiradi. Shuning bilan birgalikda ular faoliyatlari davomida juda ko'p qiyinchiliklarga duch keladilar. Bunday ahvolining obyektiv va subyektiv sabablari bor, albatta. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

- ta'lim boshqaruvining nazariy asoslari to'g'risida sust bilim ekanliklari;
- maktab ichki boshqaruvning samarasizligi;
- maktab boshqaruvida inson omilini hisobga olmaslik;
- qog'ozbozlik va buyruqbozlikka asoslangan uslubning saqlanayotganligi;
- maktab rahbarlari o'rtasidagi ish taqsimotining amalda yaxshi ishlamayotganligi;
- malaka oshirish masalasiga e'tiborsizlik;
- vaqtdan unumli foydalanmaslik va hokazo.

Olingan natijalar va tahlillar: TALIS – turli mamlakatlarda tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarning xalqaro qiyosiy tahliliga asoslangan tadqiqot bo'lib, Xalqaro iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti tomonidan ta'sis etilgan. Uning asosiy vazifasi quyidagicha: Maktabda pedagogik faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar va ta'lim muassasasi rahbarlarini ta'lim-tarbiya jarayonini tahlil etishga yo'naltirish, ta'lim siyosatining asosiy aspektlari bo'yicha ta'lim sifati ko'rsatkichlarini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish. TALIS o'qituvchilar faoliyati, ish sharoiti va maktabdagi ta'lim muhitini baholashga qaratilgan eng yirik xalqaro tadqiqot hisoblanadi. Uning maqsadi – ishtirokchi mamlakatlarga samarali o'qitish va o'rganish uchun shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan ta'lim siyosatini ishlab chiqishda yangi ustuvor yo'nalishlarni ko'rib chiqish va aniqlash imkonini beradigan ishonchli, dolzarb va qiyosiy ma'lumotlar taqdim etishdan iborat.

Tadqiqotlar maktab o'qituvchilari va direktorlariga nafaqat milliy, balki xalqaro darajada o'z fikrini bildirish imkonini beradi. Pedagogik jarayonlarni tizim asosida tadqiq qilishda olimlardan F.F.Korolyov, N.V.Kuzmina, N.F.Talizina, T.A.Ilina, K.Z.Zaripovlar shug'ullanganlar. Tadqiqotlarda tizimli yondashuvni qo'llash eng avvalo "Tizim" tushunchasini aniqlab olishni taqozo qiladi. Tizimni tadqiq qilish maqsadiga ko'ra uning har bir tarkibiy qismi alohida komponent sifatida qaralishi va tadqiqot obyekti bo'lishi mumkin. Tizimli yondashuv pedagogik hodisalarni tadqiq qilishda ular mohiyatini chuqur anglash, qismlarga bo'lib va yaxlitligicha tahlil qilish asosida bog'lanishlarni ochish imkoniyatini beradi. Tizimli yondashuv pedagogik hodisalar va qonuniyatlarni bir butun va uning tashkil etuvchi qismlar, umumiylikdan xususiylikka qarab tahlil qilish asosida ular o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlarni gnoseologik mohiyatini ochish, tizimni tashkil etuvchi qismlar umumiy tizimda o'zni, bajaradigan funksional

TALISning asosiy vazifalari:

TALIS haqida qisqacha...

vazifalarini aniqlash orqali har birini o'ziga xos tomonlarini aniqlash demakdir. Ta'lim tizimini boshqarish har qanday ijtimoiy jarayonlar kabi ma'lum qonuniyatlarga ega. Bu qonuniyatlar ma'muriyatning boshqarish faoliyati orqali amalga oshiriladi. Boshqarish qonuniyatlarini bilish ta'lim muassasasi rahbariga uni ilmiy asosda tashkil etish imkoniyatini beradi. Ilmiy boshqarish-bilish tushunish, foydalanish va qonuniyatlarni namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratishni va amaliyotga ularga rioya qilishni taqozo qiladi. Ta'lim tizimini boshqarish mustahkam mohiyatli umumiy takrorlanib turuvchi zaruriy obyektiv bog'lanish va munosabatlarni ifodalaydiki, ular boshqarishni amalga oshirishda namoyon bo'ladi. Xalq ta'limi tizimi va maktabni boshqarishning eng muhim qoidasi – demokratiyalashdir. Bu aqida hozirgi mustaqillik davrida jamiyatni yanada demokratlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, xo'jaliklar boshqarish tizimining eng asosiy sharti bo'lgan demokratik qoidaning g'oyat maqbul shakllarini izlab topish bugungi muhim va dolzarb muammolardan biridir. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, mustaqil O'zbekistonimizda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilishni, yangi ta'lim standartlari asosida ta'lim va tarbiya jarayonini qayta tashkil etishga kirishilgan hozirgi kunda o'qituvchi faoliyatiga, uning pedagogik mahoratiga alohida e'tibor berilmoqda. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturini bosqichma-bosqich muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'p jihatdan o'qituvchi faoliyatiga, uning kasbiy nufuzini oshirishga bog'liqdir. Shunday ekan, sog'lom, xar tomonlama barkamol avlodni yetishtirish uzluksiz ta'lim tizimida mehnat qilayotgan pedagogning saviyasiga, tayyorgarligiga va fidoyiligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liqdir. O'qituvchi jamiyatning ijtimoiyi topshirig'ini bajaradi, shunday ekan, xar tomonlama yetuk mutaxassislarni tayyorlashda o'qituvchi muayyan ijtimoiy- siyosiy, pedagogik va shaxsiy talablarga javob berishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining boshqaruvga atalgan ayrim moddalarini sharhi.
2. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning ayrim moddalarini sharhi va ushbu qonun.
3. Ma'rifat gazetasining TALIS usuli haqidagi maqolasi.
4. F.F.Korolyov, N.V.Kuzmina, N.F.Talizina, T.A.Ilina, K.Z.Zaripovlar asarlari.
5. Ziya net va Lex.uz internet saytlari.

ИССЛЕДОВАНИЯ И УЛУЧШЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Джамалдинова Шахло Облобердиевна,
Доктор философии по педагогическим наукам (PhD)
Самаркандский государственный медицинский университет

Annotatsiya: *ta'lim iqtisodiy samaradorlik va shaxsiy daromadning o'sishi bilan uzviy bog'liqdir. Ammo bu aloqani yaratadigan ta'lim nima? Ushbu maqolada siz ta'limning ta'siri birinchi navbatda uning sifatiga bog'liqligini ko'rishingiz mumkin, ammo ta'lim sifatining ko'plab ko'rsatkichlari teng ishlamaydi. Ushbu maqolada biz butun dunyo bo'ylab ta'lim sifatining taqsimlanishini ko'rib chiqamiz, hatto to'liq o'quvchilar va ta'limga yuqori xarajatlarga ega bo'lgan mamlakatlarda ham investitsiyalar ta'siri sezilarli darajada farq qiladi va shuningdek, so'nggi o'n yillik ma'lumotlaridan ta'lim sifati haqida nimalarni bilamiz.*

Kalit so'zlar: *ta'lim sifati, xalqaro ta'lim, sifatli natijalar.*

Аннотация: *образование неразрывно связано с экономической производительностью и ростом личных доходов. Но что такого в образовании, которое создаёт эту связь? В этой статье можно увидеть, что влияние образования, в первую очередь, зависит от его качества, но существует множество показателей качества образования, которые не одинаково работают. В статье мы рассмотрим распределение качества образования по всему миру. Покажем что даже в странах с полным набором учащихся и высокими расходами на образование, влияние инвестиций значительно различается, а также то, что мы знаем о качестве образования из данных последнего десятилетия.*

Ключевые слова: *качество образования, международное образование, качественные результаты.*

Abstract: *education is inextricably linked to economic productivity and personal income growth. But what is it about education that creates this connection? In this article, you can see that the impact of education primarily depends on its quality, but there are many indicators of the quality of education that do not work equally. In this article, we will look at the distribution of education quality around the world, that even in countries with a full enrollment and high spending on education, the impact of investment varies significantly, and also what we know about the quality of education from the data of the last decade.*

Keywords: *quality of education, international education, qualitative results.*

До недавнего времени международное образование существовало на обочине образовательных исследований. Однако в нынешних условиях глобализации международное образование приблизилось к центру образовательных исследований во всем мире. В этой работе мы определяем, описываем и анализируем шесть различных исследовательских подходов к международному образованию:

сравнительное и международное образование, интернационализация высшего образования, международные школы, международные исследования в области преподавания и педагогического образования, интернационализация образования и глобализация образования. В рамках каждого подхода обсуждаются исторический контекст и глобальные политические, экономические, социальные и культурные сдвиги, которые сформировали исследовательский подход; намечаются основные траектории исследований, которые развились; обсуждаются аудитория и исследовательское сообщество; анализируются сильные и слабые стороны.

По словам Льва Толстого, “В познании важно не количество, а качество. Важно знать, какое знание значимо, какое менее значимо, а что тривиально”. (2). Тем не менее, качество часто называют относительным понятием. В последнее время процессы оценки качества и заверения в предоставлении высшего образования вызвали огромную реакцию на местном и международном уровнях [5–8]. На самом деле, аспект качества высшего образования считается одним из важнейших вопросов во всех странах земного шара с развивающейся экономикой, особенно в таких странах, где за последнее десятилетие выросло количество частных университетов.

Большое количество теорий также доступно по вопросам, связанным с качеством, таким как модель качества обслуживания. Также было опубликовано большое количество исследовательских работ по качеству высшего образования. Однако, большинство теорий сосредоточено на разных целях изолированным образом. Иногда цель концентрируется на уточнении учебных планов курсов или на обучении преподавательского состава реформированным методам обучения. Ряд таких усилий часто предпринимался с целью наращивания учебного потенциала во имя образовательной реформы [6]. Таким образом, лишь немногие из таких вмешательств оказывают заметное и значительное влияние на преподавание и качество образования в высших учебных заведениях, но с течением времени они редко становятся устойчивыми.

Тщательный обзор исследований по улучшению качества образования и профессионального опыта даёт несколько противоречивых и обескураживающих результатов. Одним из таких выводов является то, что образовательные учреждения сталкиваются с различными проблемами, поскольку они представляют собой сложные организации и находятся под влиянием различных социокультурных явлений, включая семьи, сообщества, а также профессиональные и контролирующие органы. Другие исследования показывают, что набор качественных преподавателей требует высокой оплаты труда или финансирования, что также сложно для института в условиях развивающейся страны. Еще одна трудность заключается в том, что эмоциональные проблемы и проблемы со здоровьем учащихся иногда отвлекают внимание от учебных вопросов. Степень воздействия всех этих мер на качество образования также вызывает серьёзную озабоченность. Одним из объяснений незначительного влияния на качество образования является то, что большинство высших учебных заведений не обеспечены обновлёнными возможно-

стями подготовки преподавателей, которые были бы необходимы для улучшения обучения в классе. Есть и некоторые другие объяснения. Одни акцентируют внимание на качестве довузовского образования. Мало кто сосредотачивается на привлечении родителей к учебной работе учащихся. Многие намерены улучшить коллегиальное взаимодействие. Самое главное, что все эти вмешательства изолированы и различаются по направленности, дизайну и даже подходу. Некоторые концентрируются в основном на дизайне с одним фактором: разработке учебных планов или академических программ, обучении ученых новым методам или добавлении новых технологий. Кроме того, некоторые нацелены на институциональные процессы принятия решений; а другие концентрируются на сообществах и условиях благосостояния студентов.

В области устойчивой практики эти различные точки зрения напоминают нам о том, что в вузах необходима эффективная координация для хорошего функционирования вуза, что редко заметно в существующих формальных системах. Более того, часто обвиняют университеты в том, что они становятся более формальными и бюрократизированными, но при этом необходимо найти баланс между ожиданиями в отношении качества и пространством для открытых процессов. Таким образом, три компонента в нашей концептуальной модели также представляют различную лежащую в их основе логику, которая должна присутствовать и соответствовать в учреждении. Например, акцент только на соблюдении стандартов и просто на подотчётности, а не на академическом развитии для обеспечения качественной работы, может со временем привести к стагнации вузов. Таким образом, качественные результаты должны быть сосредоточены на практических аспектах повышения качества образования в растущей сложной институциональной среде. Таким образом, концептуализация компонента входных данных по качеству может работать как инструмент для анализа процессов повышения качества в учреждениях, а также для внесения необходимых изменений в формальные схемы и стандарты, которые уже применяются на практике.

Таким образом, на основе этих разнообразных экспериментальных фонов, в настоящей статье исследуется интегрированная и отдельная всеобъемлющая концептуальная модель, которая представляет собой новую модель обеспечения качества в высших учебных заведениях, включающую точки зрения трех входных компонентов, представленных “качественными преподавателями, студентами и сотрудниками”. компонент процесса, характеризуемый “программой качества”, и компонент продукта, характеризуемый “качественным образованием или качественным обучением, основанным на результатах”.

РАЗВИТИЕ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ, ИНФОРМАЦИОННОЙ И МЕДИА-ГРАМОТНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Халмуратова Камила Оразбаевна,

Магистрант 1 года обучения по специальности
“Менеджмент (менеджмент образования)” в Научно-исследовательском
институте по исследованию проблем народного образования
и определению их перспектив им.А.Авлоний

Аннотация: *современный мир очень трудно представить без медиа, точнее без средств массовой информации, которая охватывает прессу, телевидение, кинематографию, радио, звукозапись и систему всемирной паутины – Интернет. Особую важность и значимость медиа, в жизни человечества, приобрели за последние полвека. Медиа на сегодняшний день – одна из важнейших и глобальных сфер в обиходе людей всей планеты Земля. В резолюциях и рекомендациях ЮНЕСКО неоднократно отмечалась важность и поддержка медиаобразования (конференции ЮНЕСКО в Грюнвальде, 1982; Тулузе, 1990; Париже, 1997; Вене, 1999; Севилье, 2002 и многие другие). В дальнейшем появилась учебная программа ЮНЕСКО по медиа- и информационной грамотности для педагогов, переведенная на одиннадцать языков мира. Данная программа стимулировала исследования по разработке способов и методов органичного соединения этих двух видов грамотности, и адаптации результатов такой интеграции к специфике национальных программ обучения в разных странах мира. Анализ выявил достоинства этой учебной программы: она объединяет не только медиа и информационную грамотность, но и гражданскую грамотность, которая предполагает последующую адаптацию и развитие, повышение “багажа знаний”. Вместе с тем, исследование выявило недостаток этой программы: преобладание медиаграмотности в ущерб информационной грамотности. Рассматривается использование основных идей этой учебной программы для обогащения учебного курса “Основы информационной культуры школьника” в общеобразовательных учреждениях. Механизм интеграции заключается в органичном и последовательном дополнении этого курса сведениями о различных видах медиатекстов, алгоритме поиска медиаинформации, критическом анализе медиатекста, технологии создания учениками школ собственных медиaproдуктов.*

Abstract: *the modern world is very difficult to imagine without the media, or rather without the mass media, which covers the press, television, cinematography, radio, sound recording and the World Wide Web system - the Internet. The media have gained particular importance and significance in the life of mankind over the past half century. Media today is one of the most important and global spheres in everyday life of people all over planet Earth. The importance and support of media education has been repeatedly noted in UNESCO resolutions and recommendations (UNESCO conferences in Grunwald, 1982; Toulouse, 1990; Paris, 1997; Vienna, 1999; Seville, 2002 and many others). Hereinafter*

UNESCO developed Media and Information Literacy Curriculum for Teachers and translated it to eleven languages of the world. This program has stimulated researches on development of organic connection and methods of these two types of literacies and adaptation of the results for integration to specifics of national programs in different countries of the world. The analysis has revealed the advantages of this curriculum: it combines not only media and information literacy, but also civic literacy, which involves subsequent adaptation and development, increasing the “knowledge baggage”. Besides, the research has revealed some disadvantages of this program: prevalence of media literacy to the detriment of information literacy. The article considers use the main ideas of this curriculum to enrich the training course “Fundamentals of information culture of a schoolchild” in educational institutions. The integration mechanism consists in the organic and consecutive addition of this course with information about various types of media texts, search algorithm of media information, critical analysis of the media text, and technology for creating their own media products by school students.

Annotatsiya: zamonaviy dunyoni matbuot, televidenie, kinematografiya, radio, ovoz yozish va World Wide Web tizimi - Internetni qamrab oluvchi ommaviy axborot vositalarisiz, to'g'rirog'i ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilish juda qiyin. Oxirgi yarim asrda ommaviy axborot vositalari insoniyat hayotida alohida ahamiyatni kasb etdi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari butun Yer sayyorasidagi odamlarning kundalik hayotidagi eng muhim va global sohalardan biridir. Media ta'limning ahamiyati va qo'llab-quvvatlashi YuNESKO rezolyutsiyalari va tavsiyalarida bir necha bor qayd etilgan (YUNESKO konferentsiyalari Grunvald, 1982; Tuluza, 1990; Parij, 1997; Vena, 1999; Sevilya, 2002 va boshqalar). Keyinchalik YuNESKOning o'qituvchilar uchun ommaviy axborot vositalari va axborot savodxonligi bo'yicha o'quv dasturi dunyoning o'n bir tiliga tarjima qilingan. Ushbu dastur savodxonlikning ushbu ikki turini uzviy birlashtirish yo'llari va usullarini ishlab chiqish va bunday integratsiya natijalarini dunyoning turli mamlakatlaridagi milliy o'quv dasturlari xususiyatlariga moslashtirish bo'yicha tadqiqotlarni rag'batlantirdi. Tahlil ushbu o'quv dasturining afzalliklarini aniqladi: u nafaqat ommaviy axborot vositalari va axborot savodxonligini, balki keyinchalik moslashish va rivojlanishni, “bilim bagajini” ko'paytirishni o'z ichiga olgan fuqarolik savodxonligini ham birlashtiradi. Biroq tadqiqot ushbu dasturning kamchiligini aniqladi: axborot savodxonligi hisobiga mediasavodxonlik ustunligi. Maqolada ta'lim muassasalarida “Maktab o'quvchisining axborot madaniyati asoslari” o'quv kursini boyitish uchun ushbu o'quv dasturining asosiy g'oyalaridan foydalanish ko'rib chiqildi. Integratsiya mexanizmi ushbu kursni turli xil media matnlari, media ma'lumotlarini qidirish algoritmi, media matnni tanqidiy tahlil qilish va maktab o'quvchilari tomonidan o'zlarining media mahsulotlarini yaratish texnologiyasi haqidagi ma'lumotlar bilan organik va izchil qo'shilishidan iborat.

Ключевые слова: медиаобразование, медиаграмотность, информационная грамотность, учебная программа.

Key words: media education, media literacy, information literacy, curriculum for teaching.

Kalit so'zlar: media-ta'lim, mediasavodxonlik, axborot savodxonligi, o'quv dasturi.

Введение

Медиаобразование в XXI веке рассматривается как процесс развития личности с помощью и на материале средств массовой коммуникации (медиа) с целью формирования культуры общения с медиа, творческих, коммуникативных способностей, критического мышления, умений полноценного восприятия, интерпретации, анализа и оценки медиатекстов, обучения различным формам самовыражения при помощи медиатехники. А вот медиаграмотность помогает человеку активно использовать возможности информационного поля телевидения, радио, видео, кинематографа, прессы, Интернета, помогает ему лучше понять язык медиакультуры. Медиаграмотный человек обладает развитой способностью к восприятию, анализу, оценке и созданию медиатекстов, к пониманию социокультурного и политического контекста функционирования медиа в современном мире, кодовых и репрезентационных систем, используемых медиа; жизнь такого человека в обществе и мире связана с гражданской ответственностью. Также можно добавить, что информационная грамотность – это набор индивидуальных компетенций, необходимых человеку для идентификации, оценки и использования информации в максимально этичной, оперативной и эффективной форме в самых разных сферах общественной жизни, видах деятельности и профессиях. Она также позволяет личностям правильно пользоваться информационными и коммуникационными технологиями.

Медиаобразование можно разделить на следующие основные направления:

- медиаобразование будущих профессионалов в мире прессы, радио, телевидения, кино, видео и Интернета – журналистов, редакторов;
- медиаобразование будущих педагогов в университетах и педагогических институтах, в процессе повышения квалификации преподавателей вузов и школ на курсах по медиакультуре;
- медиаобразование как часть общего образования школьников и студентов, обучающихся в обычных школах, средних специальных учебных заведениях, вузах, которое, в свою очередь, может быть интегрированным с традиционными дисциплинами или автономным (специальным, факультативным, кружковым и т.д.);
- медиаобразование в учреждениях дополнительного образования и досуговых центрах (домах культуры, центрах внешкольной работы, эстетического и художественного воспитания, в клубах по месту жительства и т.д.);
- дистанционное медиаобразование школьников, студентов и взрослых с помощью прессы, телевидения, радио, видео, DVD, системы Интернет (здесь огромную роль играет медиакритика);
- самостоятельное/непрерывное медиаобразование (которое теоретически может осуществляться в течение всей жизни человека).

Материалы и методы исследования

Цели исследования:

- 1) поиск способов интеграции идеи медиа и информационной грамотности и образования из учебной программы ЮНЕСКО и концепции информационной культуры личности;

2) разработка механизма адаптации учебной программы ЮНЕСКО к условиям конкретной выбранной страны Узбекистана;

3) раскрытие потенциала библиотекарей как профессиональной группы, способной вести обучение школьников медиа- и информационной грамотности, и основам информационной культуры.

Основным объектом (материалом) для исследования послужила сама учебная программа ЮНЕСКО. Одной из задач проведенного исследования было выявление достоинств и ограничений этой программы, анализ ее сильных и слабых сторон.

Как показал анализ, учебная программа ЮНЕСКО обладает важными достоинствами. В её создании участвовали ведущие специалисты по медиа и информационной грамотности из разных стран мира. Она подготовлена в духе преемственности с Грюнвальдской декларацией по медиаобразованию и Александрийской декларацией об информационной грамотности и образовании на протяжении всей жизни. Программа базируется на системном подходе к осмыслению различных видов грамотности: медиаграмотности, информационной грамотности, а также гражданской грамотности. Этот подход особенно наглядно представлен в модуле №1 “Гражданская позиция, свобода самовыражения и информации, доступ к информации, демократический дискурс и обучение на протяжении всей жизни”.

Программа характеризуется универсальностью. Она рассчитана на различные уровни и формы обучения. В программе подчеркивается, что развивать медиа и информационную грамотность нужно в течение всей жизни, а не только в годы ученичества.

Программа имеет чёткую структуру. В ней представлены базовые компетенции преподавателей, описаны цели, методы и результаты преподавания по каждому тематическому модулю. Как отмечает в предисловии к данной программе заместитель Генерального директора ЮНЕСКО по коммуникации и информации, “программа имеет новаторский характер: во-первых, она опирается на современные тенденции конвергенции радио, телевидения, Интернета, газет, книг, электронных архивов и библиотек на общей платформе, и впервые представляет единый подход к медиа и информационную грамотности; во-вторых, она создана с учетом потребностей учителей для интеграции в официальную систему их подготовки”.

Важное достоинство программы – ее ориентация на последующее развитие и адаптацию к условиям и специфике конкретных стран.

Однако, как показало исследование, наряду с преимуществами, программе присущи и некоторые недостатки. Главная проблема – это дисбаланс разделов медиаграмотности и информационной грамотности. Результаты анализа позволяют утверждать следующее:

1) информационной грамотности в программе посвящен лишь один модуль из одиннадцати – модуль №8 “Информационная грамотность и библиотечная грамотность”;

2) общими для двух разделов (медиа и информационной грамотности) являются три модуля: модуль №1 “Гражданская позиция, свобода самовыражения и информации, доступ к информации, демократический дискурс и обучение на протя-

жении всей жизни”, модуль № 7 “Возможности и вызовы Интернета”, модуль № 9 “Коммуникация, медиа и информационная грамотность и обучение”;

3) из 107 терминов в глоссарии информационную грамотность отражают лишь 7 терминов. Таким образом, можно сделать вывод о преобладании в программе раздела “Медиаграмотность” в ущерб изложению материала по информационной грамотности. На наш взгляд, с такой диспропорцией нельзя согласиться.

Результаты исследования

Учебная программа ЮНЕСКО стимулировала исследования по разработке способов органичного соединения медийной и информационной грамотности и адаптации результатов такой интеграции к специфике национальных программ обучения в разных странах мира, а также привлечение к решению этой задачи не только учителей, но и библиотекарей.

Поиск ответа на первый вопрос – “Как обеспечить содержательное наполнение обучения медийно-информационной грамотности, то есть как объединить информационный и медиа компоненты при обучении?” привел к разработке механизма интеграции медиаграмотности в содержание курса “Основы информационной культуры личности”.

Интеграция медиаграмотности в содержание курса “Основы информационной культуры личности” заключается в органичном и последовательном дополнении каждого раздела этого курса элементами медиакомпонента. Под медиакомпонентом мы понимаем совокупность следующих элементов:

- медиатекст – сообщение, изложенное в любом виде и жанре медиа (газетная статья, телепередача, видеоклип, фильм и прочее). Новые медиа (Интернет, социальные сети, мобильная телефония) значительно расширили состав медиатекстов: сайты, блоги, электронные журналы и т.п.;

- алгоритм поиска медиатекстов. Он включает последовательность действий по эффективному и быстрому нахождению медиаинформации (музыка, картинки (изображения), видеоролики, фильмы, мультфильмы и др.);

- критический анализ медиатекстов. Он предусматривает совокупность специальных видов анализа медиатекстов: сюжетный, автобиографический, иконографический, семиотический, идентификационный, идеологический, философский, эстетический, этический, герменевтический анализ, анализ медийных стереотипов, персонажей медиатекстов и другие. Назначение всех этих методов – формирование критической оценки и критического отношения людей (обучаемых) к медиатексту;

- технология создания обучаемыми собственных медиапродуктов. Медиапродукт – это результат самостоятельной интеллектуальной деятельности, направленной на создание новой или смысловой переработки имеющейся медийной информации, представленный в форме медиатекста. Примерами медиапродуктов могут служить мультимедийная презентация, заметка в газету, эссе, видеоролик, видеооткрытка, мультфильм и многие др. Задача школьника, студента при подготовке медиапродукта – не просто найти и скопировать готовый медиатекст, а проявить самостоятельность и творчество, создать на основе имеющейся медиаинформа-

ции что-то свое, оригинальное. Это невозможно сделать, если человек (обучаемый) не владеет технологиями создания видеоклипа, фотографии, новости, репортажа и т.д.

Обучение специалистов информационно-библиотечных учреждений Узбекистана осуществлялось в форме тренинга тренеров. Как известно, медийно-информационная грамотность и информационная культура предполагают владение широким спектром компетенций: это синтез традиционных библиотечно-библиографических знаний с другими видами грамотностей: медиаграмотностью, компьютерной, новостной, телеграмотностью, интернет-грамотностью и др. Трансляции такого широкого диапазона информационных знаний и умений требует, чтобы библиотекарь сам свободно владел ими. Кроме того, самостоятельную задачу представляет необходимость повышения педагогической компетентности библиотечарей. Тренинг-тренеров – это метод активного обучения, ориентированный на взаимодействие обучающихся и последующую трансляцию полученных во время обучения знаний. Применительно к задачам тренинга тренеров в сфере медийно-информационной грамотности это означает, что библиотекари должны овладеть методами и способами передачи, продвижения информационных знаний и умений не только среди школьников, но и среде своих коллег. Иными словами, после прохождения тренинга тренеров, его участники должны сами становиться тренерами в сфере медийно-информационной грамотности.

Использованная литература:

1. Declaration on Media and Information Literacy adopted by FezInternational Forum / UNESCO. <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/news/Fe%20Declaration.pdf>.

2. Gendina, N. Integrating the Personal Information Culture Concept and the Idea of Media and Information Literacy Offered in the UNESCO Curriculum for Teachers: Experiences of Russia and Uzbekistan. Information Literacy: Key to an Inclusive Society 4th European Conference, ECIL 2016, Prague, Czech Republic, October 10-13, 2016, Revised Selected Papers / Editors: SerapKurbanoğlu, JoumanaBoustany, Sonja Špiranec, Esther Grassian, Diane Mizrachi, Lorie Roy, TolgaÇakmak. Springer, Cham. 2016. Vol. 676. pp 543-554.

3. Gendina, N. Media and Information Literacy in Russia and the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS): A survey undertaken on behalf of UNESCO's Communication and Information Sector. <http://informationliteracy.blogspot.ru/2013/03/conceptual-relationship-of-information.html>.

4. Wilson, C., Grizzle, A., et al. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers (prepared by UNESCO). Paris, UNESCO, 2011.192 p., illus. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001929/192971e.pdf>

МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА КОНСТРУКТИВ ХУЛҚНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ АЙРИМ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ

Норкўзиева Дилрабо Шералиевна,

Қўқон давлат педагогика институти мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: ушбу мақолада мактаб ўқувчилари ўқув фаолиятини ташиқил қилиш жараёнида учраб турувчи агрессив хулқ-атвор кўринишларини конструктив йўналишга ўзгартиришнинг айрим масалалари ҳақида, шунингдек, уни бартараф этишнинг айрим ижтимоий-психологик омиллари келтириб, унда таълим тизими ва оилавий муносабатларда олиб бориладиган психопрофилактик, психокоррекцион ишлар хусусида фикр юритиб ўтилган.

Калит сўзлар: агрессия, конструктив хулқ, деструктив ахлоқ, аффектив қўзғалувчан, эмоционал лабил, психопрофилактика, психокоррекция.

Аннотация: в данной статье рассматриваются некоторые вопросы изменения агрессивного поведения школьников в процессе организации учебной деятельности, а также некоторые социально-психологические факторы его устранения, в том числе психопрофилактическая, психокоррекционная работа в системе образования и семейных отношениях.

Ключевые слова: агрессия, созидательное поведение, деструктивная мораль, аффективное возбуждение, эмоциональная лабильность, психопрофилактика, психокоррекция.

Annotation: this article discusses some issues of changing the aggressive behavior of schoolchildren in the process of organizing educational activities, as well as some socio-psychological factors for its elimination, including psycho-prophylactic, psycho-corrective work in the education system and family relations.

Keywords: aggression, creative behavior, destructive morality, affective arousal, emotional lability, psychoprophylaxis, psychocorrection.

Баркамол авлод тарбияси ва унинг мукаммал таълим олиш масалалари, давлат сиёсати даражасига кўтарилаётганлиги ҳеч кимга сир эмас. Маънавият ва ахлоқий покликни ёшлар онгига сингдириш, ўсиб бораётган ёш авлоднинг маънавий дунёқараши, ақлий ва руҳий, маънавий камолоти масаласи психологиянинг долзарб масалаларидан биридир.

Мактаб ўқувчиларида конструктив хулқни шакллантириш масалалари алоҳида аҳамият касб этади. Бизга маълумки, ҳар бир ёшдаги мактаб ўқувчиларининг хулқида ёшга хос бўлган агрессив хатти-ҳаракатнинг юзага келиш эҳтимоллиги кутилади. Психология соҳасида айнан мактаб ўқувчиларида агрессив хатти-ҳаракатларнинг олдини олиш ва бартараф этишга алоҳида аҳамият қаратилади, чунки ушбу хулқ-атвор кўринишлари таълим субъектларини ўқув фаолиятига салбий таъсирини кўрсатади. Умуман олганда, агрессив хулқ-атвор кўринишлари

ижтимоий муҳитда орттирилган хатти-ҳаракатлар моделидир. Фақат муайян ижтимоий шароитларгина бундай хатти-ҳаракатларни олдини олишга ва уни бартараф этишга ёрдам беради.

Ижтимоийлашувнинг энг муҳим институтларидан бири мактаб ва тенгдошлар гуруҳи билан бир қаторда оила ҳисобланади ва шундай бўлиб қолади ҳам. Маълумки, ҳиссий, хатти-ҳаракатларнинг бузилиши ва бошқа психологик муаммоларнинг пайдо бўлиши боланинг болалик давридаги бир қатор нохуш ҳодисалар билан боғлиқ. Боланинг яқинлари билан ўзаро муносабатларининг хусусиятлари, қариндошларнинг боладан олинган сигналларга жавоб бериш даражаси ва унинг эҳтиёжларини қондиришнинг тўлиқлиги кўп жиҳатдан ҳаётнинг биринчи йилларидан шаклланиб, у одамлар билан муносабатларнинг характерини белгилайди. Шундай экан, шахс хулқида шаклланган агрессив хулқни бартараф этишни асосий жиҳатлари ҳам оила билан боғлиқ. Хўш, бола оилада агрессив хулқ кўринишларини қандай ва қай тарзда ўзлаштириб олади деган савол туғилади.

Аксарият тадқиқотларда ва болалар билан иш олиб борадиган соҳа эгалари фаолиятида кичик ёшдаги болалар агрессиясини шаклланишида ота-оналарнинг тарбия таъсирини алоҳида параметрлар билан ажратишган [2]:

Биринчидан, ота-оналар ўзлари агрессив хулқ-атворга намуна кўрсатадилар, бунда оила катталари ўз мафаатлари йўлида ҳеч нарсадан тап тортмайдиган, кучсизлар устидан босим, зуғум ўтказиб, манфаатдорлик эҳтиёжини қондиришга интилади.

Иккинчидан, болани жазолашда ноўрин ҳаракатларни амалга ошириш, унда салбий муносабатларни шакллантиради. Натижада бола писмиқ, агрессив “қулоқсиз”, “ичимдагини топ”, камгап каби бўлиб қолади.

Учинчидан, жуда оғир жазо беришда бола нима учун жазоланганини англамайди, балки кучли таъсирланиш болада атрофдагиларга нисбатан салбий ҳисларни, яъни нафратни келтириб чиқаради.

Бизнингча ҳам ҳар уччала босқичли таъсирлар боланинг аффектив қўзғалувчанлиги динамикасини шакллантиради. Натижада:

- эмоционал либиллик ёки нейротик хусусият ривожланади;
 - жисмоний ва вербал каби тажовузкорлик кўриниши шаклланади ёки мавжудлари ўсади;
 - ўзини-ўзи адекват баҳолаш пасаяди, яъни рефлексияни сусайиши юз беради;
 - атрофдагилар билан шахслараро муносабатларда мувозанат бузилиши оқибатида деструктив низолар кучаяди;
 - жамиятда қабул қилинган ижтимоий меъёрларнинг тан олинимида оғишлар юзага чиқади;
 - ўқувчининг когнитив соҳасида тубдан орқага қайтиш кабилар кузатилинади.
- Албатта, юқорида келтирилган ҳолатларни юзага чиқмаслиги ёки мавжудларини бартараф этиш масаласига тўхталсак, бунда агрессив хулқ кўриниши сифатида гавдаланадиган деструктив ахлоқни конструктив хулққа ўзгартириш масаласига алоҳида эътиборли бўлиш талаб этилади.

Бунинг учун болалар ва ўсмирларда ғайриижтимоий хулқ-атвор кўриниши си-

фатида агрессив хулқли болалар билан ишлашнинг бирламчи кўриниши бўлган профилактикани амалга ошириш, коррекциялашга нисбатан субъект ва жамият учун ҳам самаралироқдир. Чунки субъектни ташқарига йўналтирган агрессивна ҳаракатлари оқибатида шахслар, гуруҳларга, шунингдек, ўзига ҳам маънавий, руҳий ҳамда жисмоний зарарни келтиради. Халқимиз донолигида айтишадику, “Касални даволагандан кўра олдини олган афзалроқ”. Биз ҳам ушбу доно фикрларга суянган ҳолда тадқиқотимиз муаммоси сифатида агрессив хулқни олдини олиш мақсадга мувофиқ деб биламиз ва дастлабки профилактик фаолиятни амалга ошириш агрессив хулқни бошқаришни асосий феномини сифатида эътироф этамиз.

Зеро, болалар ва ўсмирларни агрессив ҳаракатлардан ҳоли қилиш мақсадида фаолият йўналишларни ўз ичига олган қуйидаги профилактик ишларни кўрсатиб ўтаемиз:

- ўқувчилар билан индивидуал ва гуруҳий тарзда ишлаш;
- ота-оналар ўртасида тағибот ишларини олиб бориш;
- ўқитувчилар билан психологик ва касбий перфекционизм хусусиятларини ошириш каби.

Дастлабки профилактик фаолият оила билан ишлаш, оилада бола билан муносабатларни инсонпарварлаштириш, оилавий муносабатларни қайта қуриш, оилавий тарбия услубига асосланиши керак.

Бу борада Т.П.Смирнова томонидан келтирилган фикрлар ўринли бўлиб, бунда оилалар билан ишлаш жараёни қуйидагиларни ўз ичига олиши таъкидланади [3]:

- оилага маслаҳат бериш, оилавий таъсир ва тарбия услубларини диагностика қилиш;
- оилавий муносабатларни қайта қуриш;
- психологик тарбия, ота-оналарнинг психологик-педагогик маданиятини юксалтириш, ўсмирларнинг оптимал ривожланиши учун шароит яратишга кўмаклашиш;
- ҳамжихатлик ва ўзаро ҳамкорликка асосланган қўшма профилактика чоратадбирларини ишлаб чиқиш;
- индивидуал маслаҳат (ота-оналарга қийин ҳаётӣ вазиятларни бартараф этишда ёрдам бериш).

Шунингдек, оила билан ўзаро муносабатлар якка ва гуруҳли маслаҳатлашувлар, ота-оналар йиғилишлари, ота-оналарни ўқитиш, профилактика кенгашлари, ота-оналар кенгашлари ишини ташкил этиш орқали амалга оширилиши керак. Ушбу ишни амалга ошириш учун тегишли дастурлар ишлаб чиқилиши лозим (масалан, ижтимоий-психологик ҳамкорлик дастурлари, оила-мактаб ҳамкорлиги, ота-оналар учун комплекс ўқув дастурларини ишлаб чиқиш, кузатув дастурлари, болаларнинг ижтимоий ва ахборот ривожланиши дастурлари ва бошқалар).

Ўқувчилар билан ишлаш шахсий ўсишга ёрдам бериш, ўқувчиларда дезадаптациялашувни олдини олиш бўйича профилактика чораларини, ўқувчиларнинг ақлий, соматик ва ижтимоий фаровонлигини сақлаш бўйича ишларни амалга ошириш қуйидагиларни ўз ичига олиши мақсадга мувофиқдир:

– таълим муассасасида ижтимоий-психологик мониторинг ўтказиш орқали муаммоларни эрта аниқлаш (хавф, таҳдидлар);

– соғлом турмуш тарзи бўйича профилактика ишлари (соғломлаштирувчи, маърифий тадбирлар ташкил этиш);

– ўқувчилар шахсининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатувчи ва ҳуқуқбузарликлар содир этилишига ёрдам берувчи омилларни эрта аниқлаш ва ўқувчиларга зарур психологик ёрдам кўрсатиш;

– ўқувчиларнинг ўз-ўзини адекват баҳолаш ва қадрлашини шакллантириш;

– когнитив ва ахлоқий-эстетик ва ватанпарварлик маданиятини ривожлантириш;

– ўқувчиларда психодиагностик текширувни ташкил этиш: характер хусусиятлари турини, когнитив ривожланиш даражаси, боланинг қизиқишлари, хавотирланиш даражаси, айниқса оилавий муносабатлар ва бошқаларни аниқлаш.

Демак, ўқувчиларда агрессив хулқ-атворни намоён бўлиши ва ташқи томонлама кўчишини юзага чиқармаслик мақсадида профилактик ишларни ўз ўрнида ташкил этиш, уларда энди шаклланаётган одамларга, жонли ва жонсиз предметларга нисбатан қаратилган жисмоний ҳамда маънавий тайзиқларни бартараф этишга катта имкониятларни келтиради. Шунингдек, ўқувчи шахсини руҳий соғломлашиш жараёнини ривожлантириш имкониятини беради, эмоционал лабиллик даражасини бошқа хулқ-атворнинг ижобий хусусиятларига кўчишини шакллантиради десак, муболаға бўлмайди.

Бу борада, И.В Вачков томонидан келтирилган фикрлар ўринли бўлиб, психологик ёрдам кўрсатиш шахсни ҳар томонлама потенциалларини очиб бериш учун ташқи ва ички шароитларни яратишга қаратилган ривожланиш, тузатиш ва реабилитация технологияларининг мураккаб тизими сифатида қаралади. Шунингдек, шахснинг ақлий ривожланиши ва атрофдаги воқелик билан ўзаро таъсир чегараларини кенгайтиришга қаратилганлиги таъкидланади [1].

Дарҳақиқат, бугунги кунда психологик ёрдам кўрсатишнинг турли имкониятлари мавжуд ҳисобланиб, у шахсни ҳам жисмоний ҳам руҳий ҳам маънавий баркамоллигини таъминлаш хусусиятидан келиб чиқиб, вазифаларнинг тури ва мазмунига кўра фарқланади. Хусусан, педагогик, ижтимоий, тиббий – реабилитация, логопедия ва психологик ёрдам доираси кабиларда амалга оширилади.

Психологик ёрдам тури бўлган психопрофилактика ва психокоррекция усуллари нафақат психологлар, балки барча педагоглар ҳам ўзлаштириши ва улардан ўз фаолиятида доимий равишда, фақат болаларнинг индивидуал хусусиятлари ва муаммоларини ҳисобга олган ҳолда қўллаш талаб этилади.

Таркибига кўра, психокоррекция шахсга таъсир қилувчи қуйидаги йўналишларда олиб борилади:

– шахснинг когнитив соҳаси;

– аффектив соҳа;

– хулқ-атвор соҳаси.

Алоҳида таъкидлаш керакки, кичик ва юқори синф ўқувчилар ёши психокоррекцион таъсирларга энг қулай ва сезгирлигини инобатга олган ҳолда биз

тадқиқотимизнинг муаммоси бўлган агрессияни сайқаллаштиришда коррекцион усулларни қўллашни маъқул деб топганмиз. Муболағасиз айтиш мумкинки, коррекцион усуллар мактаб ўқувчиларини фаолияти ва хулқини конструктивликка йўналтиришда амалий психологияни асосий мағзини ташкил этади.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, мактаб ўқувчиларида учраб турувчи агрессив хатти-ҳаракатларни ўз вақтида аниқлаш, психопрофилактик ва психокоррекцион ишларни ўринли ташкил этиш, таълим тизимида самарадорликни асосий омилларидан ҳисобланиб, ўз навбатида мактаб ўқитувчилар жамоасидан билим ҳамда масъулиятни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Вачков, И.В. Основы технологии группового тренинга. [Текст] / И.В. Вачков – М.: Издательство “Ось-89”, 2012. – 437с.
2. Нишонова З. Т. ва бошқ. Агрессив хулқ-атворли болалар диагностикаси ва психокоррекцияси. Тошкент-2011, 19-20 б.
3. Смирнова Т.П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей. Серия “Психологический практикум”. – Ростов н/Д: “Феникс”, 2004. – 160 с.

O'QUVCHILARNING STOXAСТИK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TIMSS TOPSHIRIQLARINING O'RNI

Tashtemirova Nargiza Nematovna,
A.Avloniy nomidagi ilmiy tadqiqot instituti
ilmiy xodimi

Annotatsiya: mazkur maqolada matematika darslarida mavzularga mos TIMSS topshiriqlaridan foydalanish orqali o'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlash hamda stoxastik savodxonligini rivojlantirish xususida fikrlar bayon etilgan.

Аннотация: в данной статье обсуждаются идеи подготовки учащихся к международным исследованиям и развития стохастической грамотности с помощью соответствующих заданий TIMSS на уроках математики.

Annotation: this article discusses the ideas of preparing students for international studies and developing stochastic literacy with the help of appropriate TIMSS tasks in mathematics lessons.

Tayanch so'zlar: matematika, stoxastika, TIMSS, xalqaro baholash, ma'lumotlar bilan ishlash, statistika va ehtimollik.

Ключевые слова: математика, стохастика, TIMSS, международная оценка, обработка данных, статистика и вероятность.

Keywords: mathematics, stochastics, TIMSS, international assessment, data processing, statistics and probability.

Matematikaning stoxastika yo'nalishi tatbiqiy potensialga ega bo'lib, bundan ta'lim jarayonida yetarlicha unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega. Stoxastika yo'nalishidagi mavzular mazmun jihatidan matematikaning amaliy xarakterdagi yo'nalishi ekanligi fan o'qituvchilarining o'qitish jarayonida ayrim qiyinchiliklarga duch kelayotganiga sabab bo'layotgani ehtimoldan holi emas.

Umumta'lim maktablarining DTS hamda Milliy o'quv dasturlariga kiritilgan stoxastikaga oid mavzularni qanday o'qitish, qanday yondashuvlardan, vositalardan foydalanish, ularni izlab topish, asoslash va amaliyotda qo'llash hozirgi kunda dolzab muammolardan biridir. Stoxastika yo'nalishi elementlarini o'qitishni takomillashtirishning samarali imkoniyatlaridan biri – bu xalqaro baholash dasturlari topshiriqlaridan dars jarayonida unumli foydalanish, deb hisoblaymiz.

Ma'lumki, matematika fani o'quvchilarga kundalik hayotimizda uchraydigan ko'plab muammolarni matematik hisob-kitob, tahlil qilish va mulohaza yuritish orqali hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Jumladan, maktab matematika kursiga kiritilgan stoxastika bo'limiga oid bilimlarni puxta egallagan o'quvchi kundalik hayotda uchraydigan ko'plab muammolarni hal etishda foydalanishi mumkin.

So'nggi yillarda mamlakatimizda xalq ta'limi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida pedagog kadrlardan darslarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash talab etilmoqda.

Buning uchun TIMSS va shu kabi nufuzli xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan davlatlarning ta'lim sohasidagi ilg'or tajribalarini o'rganish, mamlakatimiz o'quvchilari natijalarini boshqa xorijiy davlatlar o'quvchilari erishgan natijalari bilan taqqoslash hamda kelgusida mamlakatlarda ta'limga oid qarorlarni qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

TIMSS da ishtirok etayotgan har bir mamlakat o'zining ta'lim sohasidagi siyosati, matematika va tabiiy fanlardan o'quv dasturlari hamda o'qituvchilarga qo'yiladigan ta'limiy talablarni taqdim etadilar [1].

TIMSS 2019 tadqiqoti doirasida matematikani baholash tizimi ikki yo'nalishda tashkil etilgan bo'lib, bular fanga oid sohalarni baholashga mo'ljallangan mazmun sohasi hamda fikrlash jarayonlarini baholashga mo'ljallangan kognitiv sohalardir. 8-sinflarda mazmun va kognitiv sohalarga bag'ishlangan TIMSS 2019 matematik baholashning maqsadli foizlari quyidagicha taqsimlangan: sonlar va amallar – 30%, algebra va funksiyalar – 30% geometriya va o'lchashlar – 20%, ma'lumotlar bilan ishlash, statistika va ehtimollik – 20% [2].

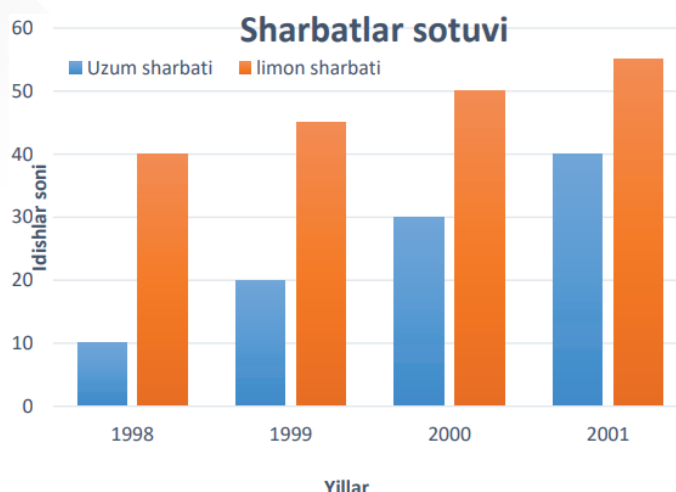
TIMSS da 4-sinf matematika yo'nalishida mazmun sohasida ma'lumot to'plash, o'qish va bajarishga ko'proq e'tibor qaratilgan bo'lsa, 8-sinfda esa ma'lumotlarni talqin qilish, statistika va ehtimolliklarga ko'proq e'tibor berilgan. Shuni ta'kidlash lozimki, TIMSS tadqiqoti matematik muammolarni hal qilish bilan bog'liq bir qator vaziyatlarni baholaydi, testlarning uchdan ikki qismi o'quvchilardan qo'llash va mulohaza qilish ko'nikmalaridan foydalanishni talab qiladi.

Matematika mazmun sohasi 8-sinfda 4 ta bo'lib, har bir mazmun soha bo'limlardan iborat, har bir bo'lim o'z navbatida bir nechta mavzularni o'z ichiga oladi. 8-sinf matematikasi bo'yicha har bir mavzu taxminan teng taqsimlangan.

Ma'lumotlar bilan ishlash, statistika va ehtimollik mazmun sohasida o'quvchilar ma'lumotlarning taqsimlanishiga asoslangan statistika va ularning ma'lumotlar grafigi shakliga qanday aloqasi borligi bilan tanishishlari muhimdir. O'quvchilar ma'lumotlarni qanday to'plash, tartibga solish va yechimini taqdim etishni bilishlari, ehtimollar nazariyasi bilan bog'liq ba'zi tushunchalar haqida dastlabki tushunchaga ega bo'lishlari lozim. Ma'lumotlar va ehtimollar nazariyasi o'z navbatida ikkita mazmun sohani: ma'lumotlar bilan ishlash (15%), statistika va ehtimollikni (5%) o'z ichiga olgan [2].

Quyida matematika darslarida TIMSS dasturining "Ma'lumotlar bilan ishlash, statistika va ehtimollik" mazmun sohasiga oid ayrim topshiriqlaridan foydalanish imkoniyatlarini ko'rib chiqaylik [1].

1-topshiriq. Grafikda 4 yil davomida ikki turdagi ichimlik suvi (uzumli va limonli) ning sotilganlik diagrammasi ko'rsatilgan. Keyingi 10 yil davomida sotilish hajmi o'zgarmas bo'lsa, qaysi yilda uzumli ichimlik sotilish hajmi limonli ichimlik sotilish hajmi bilan bir xil bo'lgan?

- A) 2003 B) 2004 C) 2005 D) 2006

Ushbu topshiriq ma'lumotlarni talqin qilishga oid bo'lib, o'quvchi topshiriqni bajarishi uchun diagrammadagi ma'lumotlarni o'qiy olishi va qaysi yilda uzumli ichimlik sotilish hajmi limonli ichimlik sotilish hajmi bilan bir xil bo'lishini hisoblay olishi lozim.

Bog'liqlik va ehtimollar nazariyasi mavzusiga doir quyidagi topshiriqni ko'raylik.

2-topshiriq. Sumkada 10 ta qizil, 8 ta ko'k va 4 ta oq rangli tugmalar bor. Ko'k yoki oq tugmalarni olish ehtimoli qanchaga teng?

- A) 4/22 B) 8/22 C) 10/22 D) 12/22

Ushbu topshiriqni bajarish uchun o'quvchi hodisa ehtimolligini hisoblashni bilishi hamda qulaylik tug'diruvchi imkoniyatlar sonini teng imkoniyatli natijalar soniga nisbatini hisoblashi kerak bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, TIMSS xalqaro tadqiqoti o'quvchilarning bilish, qo'llash va mulohaza yuritish kabi kognitiv sohalaridagi ta'lim yutuqlarini baholaydi. Matematika ta'lim jarayonida Stoxastika yo'nalishi elementlarini o'qitishni takomillash-tirish maqsadida xalqaro baholash dasturlari topshiriqlaridan foydalanish va ularni yechish orqali o'quvchilarni nafaqat mavzu yuzasidan bilim va ko'nikmalari rivojlan-tirish, balki 2023-yilda ilk bora ishtirok etishi kutilayotgan TIMSS tadqiqotiga munosib tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. TIMSS 2011 User Guide for the International Database Released Items. Maths - Fourth Grade. TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
2. Ina V.S. Mullis and Michael O. Martin, Editors. TIMSS 2019 baholash qamrov doirasi.
3. O'quvchilarni matematika fanidan baholash bo'yicha mashq daftari №1, 2, 3. 7-8-sinflar uchun.

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРОГРАММ ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Лутфуллина Альфия Ахмадфаридовна,
Преподаватель-ассистент
Кокандский Государственный Педагогический Институт

Аннотация: в статье обобщены основные международные программы оценки качества знаний учащихся, дано их полное толкование и их роль в учебном процессе. Основное внимание отводится современным инновационным изменениям в сфере системы образования. Сделан акцент на внедрение активных методов обучения в учебный процесс.

Ключевые слова: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, инновация, ИКТ, система образования, оценка, программа, качество образования.

Annotatsiya: maqolada talabalarning bilim sifatini baholashning asosiy xalqaro dasturlari umumlashtirilgan, ularning to'liq talqini va o'quv jarayonidagi o'рни berilgan. Asosiy e'tibor ta'lim tizimidagi zamonaviy innovatsion o'zgarishlarga qaratilmoqda. Ta'lim jarayoniga faol o'qitish usullarini joriy etishga e'tibor qaratilmoqda.

Tayanch so'zlar: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, innovatsiyalar, AKT, ta'lim tizimi, baholash, dastur, ta'lim sifati.

Annotation: the article summarizes the main international programs for assessing the quality of students' knowledge, gives their full interpretation and their role in the educational process. The focus is on modern innovative changes in the education system. Emphasis is placed on the introduction of active teaching methods in the educational process.

Keywords: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, innovation, ICT, education system, assessment, program, education quality.

По результатам различных международных и отечественных исследований, проводившихся в сфере оценки качества образования, выявлено, что быстрый темп развития общества и экономики опережает большинство систем образования, что негативно влияет на процесс обучения учащихся. Школьники не получают достаточных знаний для приобретения необходимых навыков, таких как способность работать в группах или коллективе, способность к творческому и критическому мышлению, способность к использованию постоянно меняющихся современных технологий применяемых в повседневной жизни. Для осуществления ряда системных изменений в образовании необходимо глобальное реформирование методов оценки знаний учащихся. Реализация этих изменений поможет учащимся приобрести и усовершенствовать знания, умения и навыки для достижения поставленных целей. Эти изменения коснулись и системы образования нашей страны.

Последние годы в нашей стране знаменуются как период расцвета узбекской системы образования. Предпринятые Президентом Республики Узбекистан коренные изменения в сфере образования дают свои результаты: переквалификация педагогов, усовершенствование обучения иностранным языкам, внедрение современных программ и информационных технологий, переоборудование зданий и кабинетов, развитие плодотворного партнерства с зарубежными странами, изучение опыта передовых стран мира.

Современные инновационные технологии и методы активно внедряются и широко используются в системе образования, постепенно заменяя устаревшую традиционную форму обучения. Формируется и вводится программа развития нового поколения, будущего нашей страны, которое должно стать надежной опорой завтрашнего дня.

Самосовершенствование и самообразование учащихся закладываются в дошкольном возрасте, на что нацелена современная система образования. В дошкольных учебных учреждениях ведется обучение иностранным языкам, развиваются творческие способности детей, проводится оздоровительная спортивная программа. Подготовленные дети поступают в школы, где обучение проводится по усовершенствованным программам и учебникам, при использовании ИКТ и улучшенной материально-технической базы, высококвалифицированными педагогами.

Большое значение в этом направлении занимает изучение опыта развитых стран мира и активизация международного сотрудничества. Основной целью исследования образовательных систем зарубежных стран, является желание Узбекистана принять активное участие в международных исследованиях по оценке качества образования. Оценивание качества образования проводится при использовании самых современных мониторинговых технологий, которые дают объективную оценку уровню образования, сравнивают узбекскую модель образования с моделями других стран, выявляют недостатки и недочеты в существующей системе образования и своевременно устраняют их для дальнейшего развития всей сферы просвещения.

Существует ряд международных программ для исследования качества образования: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)- данная программа оценивает два вида чтения у учащихся начальных классов:

- чтение для приобретения читательского литературного опыта;
- чтение для освоения и использования информации [5].

Данное исследование проводится каждые пять лет. Учащимся раздают тексты двух видов: информационный, известный всем и художественный. Дети должны прочитать и ответить на вопросы по этим текстам. В этом задании оцениваются четыре навыка учащихся:

- внимательность детей, которая заключается в быстром нахождении нужной информации из текста;
- формулирование выводов, определение конечного заключения;

- толкование и общий вывод информации;
- анализ и оценка содержания, структуры языковых особенностей текста.

TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) – международная школьная программа, по исследованию качества знаний учащихся в сфере математики и естественных наук. Данное исследование проводится для сравнения и установления изменений в знаниях учащихся при переходе с начальной школы в старшую, каждые четыре года. Качество обучения этим предметам оценивается тестами, задачами, заданиями и проблемными ситуациями.

PISA (Programme for International Student Assessment) – международная программа по оценке математической, естественнонаучной и читательской грамотности учащихся по которой исследуется применение полученных знаний учеников на практике.

Данная программа впервые была разработана в 1997 году и применена в 2000 году. Данное исследование проводится среди подростков в возрасте пятнадцати лет, каждые три года, в виде тестовых испытаний. Результаты исследования показывают, в каком направлении нужно развивать образование, чтобы повысить конкурентоспособность выпускников школ.

TALIS (Teaching and Learning International Survey) – международная программа, исследующая преподавательский состав по вопросам преподавания и обучения. Впервые данное исследование было применено на практике в 2008 году и повторно проводится каждые пять лет. TALIS проводится в виде опроса, для определения методов и приёмов преподавания, уровня знаний, уверенность в профессиональных способностях, отношений в коллективе.

Центр оценки качества образования Института стратегии развития образования российской академии образования оказывает поддержку в подготовке нашей страны к этой программе. Целью нашей политики образования является добиться хороших результатов, вывести нашу систему образования на высший уровень и сделать ее конкурентоспособной.

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан “О мерах по повышению качества непрерывного образования и эффективности науки в областях химии и биологии” ПП-4805 от 12 августа 2020 г. // Национальная база данных законодательных данных, 13.08.2020 г., 20.07.14805-1174.
2. Рахимов А.К. Талабаларда табиий-илмий дунёқарашни ривожлантириш методикасини такомиллаштириш (“Эволюцион таълимот” фанини ўқитиш мисолида). Пед. фан. док. (DSc) ... дис. – Т., 2019 й. – 296 б
3. Мамырханова А.М. Естественнонаучная грамотность обучающихся в средней школе по результатам международных исследований: состояние и пути повышения качества (на примере Казахстана), Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 6 (часть 1) – С. 128- 131
4. https://mel.fm/ucheba/fakultativ/9058732-all_tests

RAQAMLI TRANSFORMATSIYALASH MUHITIDA SMART TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QUV JARAYONINI TASHKIL QILISH

Ikromova Mubina Hakimjon qizi,

Muqimiy nomidagi Qo'qon davlat pedagogika instituti
o'qituvchisi

Annotatsiya: *maqolada raqamli transformatsiyalash muhitida smart texnologiyalari asosida bo'lajak o'qituvchining mediakreativligini takomillashtirishda ta'lim, ilm-fanning o'рни va ahamiyati, zamonaviy ta'lim samaradorligini Smart-texnologiyalardan foydalanib oshirishda pedagogning asosiy vazifalari bayon qilingan.*

Аннотация: *в статье описаны основные задачи педагога по совершенствованию медиатворчества будущих учителей на основе smart-технологий в условиях цифровой трансформации, роль и значение науки, повышение эффективности современного образования с использованием smart-технологий.*

Abstract: *the article describes the main tasks of the pedagogue on the development of mediavorchestva budushchix students on the basis of smart technologies in the conditions of digital transformations, the role and significance of science, increasing the effectiveness of modern education with the use of smart technologies.*

Kalit so'zlar: *bilim, ko'nikma, malaka, qobiliyat, saviya, ta'lim sifati, smart texnologiya.*

Ключевые слова: *знания, навыки, квалификация, способности, уровень, качество образования, умные технологии.*

Keywords: *knowledge, skills, qualifications, abilities, level, quality of education, smart technologies.*

Kirish. Globallashuv sharoitida yangilanish va yuksalishlar har bir sohada integratsiyalashuv, innovatsion tafakkurni va ularga asoslangan jamoaviy uyg'unlashuv hamda innovatsion muhitni talab etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta'biri bilan aytganda "...Eng muhim vazifa – xalqimiz ongida innovatsion tafakkurni shakllantirish. Innovatsiyalar bo'lmagan joyda rivojlanish va raqobat ham bo'lmaydi...". Jamoaviy uyg'unlashuv bu ijtimoiy va iqtisodiy sektorlar sohalarida integratsiyalashuv bilan bilimlar konsentratsiyalashuviga erishish, original ixtirolarning vorisiylik asosida namoyon bo'lishiga hamda "ilm orqali bilim" tamoyili qonuniyatiga ko'ra rivojlanib, innovatsiya darajasiga ko'tarilishiga shart-sharoit yaratishdir. Bugungi kun, hayotiy bosqichlari innovatsiya – bilimlarning tugal konsentratsiyalashgan integratsiyalashuvda, muammoning teran anglanishi tufayli paydo bo'lgan g'oyadan boshlanuvchi ilmiy-tadqiqot, soha ilmiy-texnik kadrlarining faol hamkorligi mahsuli, yangilanishga asoslangan to'kin va farovon hayot, ijtimoiy va iqtisodiy yuksalishlarni ta'minlovchi omil, ya'ni bozorda o'z o'rnini topgan ixtiro ekanligini isbotladi. Muhtaram Prezidentimiz tashabbusi bilan qabul qilingan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi

bo'yicha Harakatlar strategiyasida demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida mamlakat iqtisodiyoti-ning raqobatbardoshligini oshirish borasida sohalar kesimida barcha hududlarda keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Milliy kadrlar tayyorlashga alohida urg'u berilayotganligi "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz" deb aytilgan so'zlarda ham mujassamlashgan [1].

Asosiy qism. Bugungi kunda eng zamonaviy innovatsion axborot texnologiyalaridan biri Smart-texnologiyalar hisoblanadi. "Smart" so'zi inglizchadan "aqlli" tarzida tarjima qilinadi. Smart haqida gapirilganda yangi jamiyatning paydo bo'lishi va rivojlanishi haqida gap boradi. Smart-jamiyat – aqlli jamiyat bo'lib, yangi jamiyatni shakllantirish ta'lim tizimi, aniqrog'i Smart-texnologiyalar kabi innovatsion texnologiyalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Ta'lim texnologiyalarida "smart" (aqlli) o'z maqsadlariga samarali erisha olish, samarali rivojlanishni anglatadi. Texnologiya-apparat va dasturiy ta'minotni o'z ichiga oladi. "Aqlli" apparat ta'minoti ancha kichik, nisbatan portativ va qulay intellektual qurilmalarga tegishli bo'lib, ta'lim oluvchilarni o'quv jarayonida istalgan vaqtda va istalgan yerda samarali qo'llab-quvvatlashi kerak.

Bugungi kunda "Smart-texnologiya" tushunchasining bir necha talqini mavjud. A.V.Nesterovning ta'kidlashicha, Smart-texnologiyalar – foydalanuvchilarning turli toifalariga tashabbuskorlik va interfaol ko'rinishda individual (yakka tartibda) ta'lim, aynan Smart-ta'lim olish imkonini beradigan ta'limga oid Smart-mahsulotlarni yaratish imkonini beradigan texnologiyalardir. M.P.Lapchik Smart-texnologiyalar o'zaro hamkorlik va tajriba almashinuviga asoslanishi, ular ta'limni boshqarish strategiyalariga innovatsion o'zgarishlar kiritishini ta'kidlaydi.

Zamonaviy ta'lim samaradorligini Smart-texnologiyalardan foydalanib oshirish pedagogning asosiy vazifasidir. Ta'limning eng yangi shakllarini qo'llash uchun pedagogning o'zi ta'lim oluvchiga aylanishi kerak. Axborot texnologiyalari sohasida bilimlarning keng spektri elektron ta'limni joriy qilish va Smart-ta'limga o'tishning asosiy sharti sanaladi.

Ta'lim jarayoniga Smart-texnologiyalarni joriy qilish pedagoglarga nafaqat o'z kasbiy sohasidan yaxshi xabardor bo'lish, balki talabalar salohiyatini: ijodkorligi, hamkorlikda ishlash qobiliyati, kommunikatsiya ko'nikmalari, muammolarni kollaborativ hal qilishda tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ta'limning innovatsion metodlaridan foydalanishda ham ko'maklashadi.

Ta'limda intellektual SMART texnologiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ta'limiy tarmoqlar (Konsorsium elektron universitet).
2. Smart e-learning.
3. Elektron ta'lim sifati (E-metrix, standartlashtirish va sertifikatlash).
4. Tezkor start.

Smart-texnologiyalarni qo'llash talabalarning mustaqil ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi, tadqiqotchilik faoliyati ko'nikmalarini shakllantiradi, turli ma'lumot

tizimlari, elektron kutubxonalar, boshqa axborot resurslariga kirishni ta'minlaydi, demak, ta'lim sifatini oshirishga ko'maklashadi.

Smart-texnologiyalaridan foydalanilgan o'quv jarayonining xususiyati shundaki, faoliyat markazi talaba sanaladi, u o'z individual imkoniyatlari va qiziqishlaridan kelib chiqib, bilish jarayonini quradi. Pedagog ko'pincha original topilmalarni rag'batlovchi, faollik, tashabbuskorlik, mustaqillikni rag'batlovchi yordamchi, maslahatchi rolini bajaradi.

Smart-texnologiyalardan foydalanish mashg'ulotlarni yanada dinamik qiladi, ta'lim oluvchilarning o'qishga motivatsiyasini oshiradi, pedagogga ta'lim sifatini jamiyat talablariga muvofiq oshirish imkoniyatini yaratadi. Interfaol texnologiyalardan foydalanib mashg'ulot olib borish interaktiv sinf taxtasi, proektor, kompyuter, dasturiy ta'minot mavjudligini nazarda tutadi.

Smart-texnologiyalardan foydalanish ta'lim oluvchilar bilim sifatini oshirish uchun cheksiz imkoniyatlar taqdim qiladi, har bir ta'lim oluvchining intellektual rivojlanishini ta'minlaydi, ularning bilish faoliyatini samarali tashkil qilish uchun sharoit yaratadi. Smart-texnologiyalarini qo'llab o'tilgan mashg'ulot nafaqat o'quv jarayonini jonlantiradi, balki ta'limga motivatsiyani oshiradi.

Zamonaviy bosqichda ta'limning interaktiv sinf taxtasi (doska), dasturiy ta'minot, hujjat-kamera, bilimlarni nazorat qilish tizimi, shaxsiy kompyuter kabi ta'lim vositalarini kiritish mumkin. Smart-texnologiyalarning noyoblighi shundaki, barcha vositalar yagona ta'lim platformasiga asoslanadi va ulardan foydalanish pedagogga ta'lim sifatini boshqarish maqsadida zamonaviy texnologiyalarni kiritish orqali o'quv jarayonining innovatsion modelini yaratish; Smart-texnologiyalardan foydalanish jarayonida universal o'quv amallarini shakllantirish uchun shart-sharoit yaratish; axborotning turli manbalari bilan o'quv-bilish faoliyatining turli usullarini o'zlashtirish; o'quv jarayonini optimallashtirish, axborot muhitini kengaytirishga qaratilgan topshiriq va mashqlarning mualliflik tizimini ishlab chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: "O'zbekiston". 2017 y.
2. Применение смарт-технологии в обучении младших школьников. Габдуллина Г.У. Подстепновская №1 СОШ, ЗКО Теректинский раён п. Подстепное.
3. И.Б. Ардашкин. Смарт-технологии как феномен: концептуализация подходов и философский анализ. являются ли смарт-технологии действительно умными?

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК ВА ТЕХНОЛОГИК БИЛИМЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА STEAM ТАЪЛИМ ДАСТУРИ

Ҳ.С. Якубова,

Низомий номидаги ТДПУ катта ўқитувчиси

Р.Б. Даминова,

Низомий номидаги ТДПУ катта ўқитувчиси

Ж.Э. Пардабоев,

Низомий номидаги ТДПУ доцент в.б PhD

Аннотация: ушбу мақолада STEAM (Technology, Engineering, Mathematics) таълим дастурининг бугунги кундаги аҳамияти ҳамда унинг мазмуни, халқаро тажрибалар асосида STEAM таълими ва уларга қўйилган талаблар ҳақида маълумотлар келтирилган.

Аннотация: в этой статье дана информации об образовательной программы STEAM (Technology, Engineering, Mathematics) и его значимое место в сегодняшний день, его содержание в международном опыте вставленные требование к ним.

Калит сўзлар: STEAM (Technology, Engineering, Mathematics) таълим дастури, технология, инженерлик, санъат, ижодкорлик, математика фанлари, технолог кадрларга бўлган талаб, халқаро тажрибалар, STEAM ёндашувни жорий этиш, жамиятнинг учта талаби.

Ключевые слова: Образовательная программа STEAM (Technology, Engineering, Mathematics), предметы технологии, инженерии, искусство, математики, вставленные требование технологическим кадрам, международные опыты, внедрение STEAM подхода, три требование общество.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида муҳим вазифалар сифатида “STEAM фанларни ва танқидий фикрлаш, ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш компетенциялари ва малакаларининг ривожланишига алоҳида урғу бериш, замонавий инновацион иқтисодиёт талабларига жавоб берадиган умумтаълим дастурлари ва янги давлат таълим стандартларини жорий этиш”¹ устувор вазифа сифатида белгилаб берилди. Бугунги кунда халқ таълими тизимида жадал ўзгаришлар олиб борилмоқда. Халқаро тажрибалар асосида STEAM ни жорий этилиши бугунги кунда таълим тизимига ёндашувни ўрганиш ва таълимга бўлган муносабатини ўзгартиради. STEAM халқаро миқёсидаги ўқитиш дастури бўлиб замон талаблари асосида ўқувчиларга таълим-тарбия беришдан иборат бўлиб, бунда умумтаълим фанлари бўйича фанлараро боғланиш, интеграциялаш ва амалий ёндашувни ку-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сонли Фармони.

чайтиришга қаратилган ўқитиш дастуридир. Бу дастурда ўқувчиларда умумтаълим мактабларида ўқитиладиган фанларни ўзаро боғлиқлигини таъминлаган ҳолда мустақил фикрловчи, билимларни ўз ўрнида тадбиқ эта оладиган, креативлигини шакллантирувчи, таққословчи каби компетенцияларини шакллантиришдан кўзда тутилган. STEAM ўзига табиий фанлар, технология, инженерлик, санъат, ижодкорлик, математика фанларининг амалий жиҳатларини умумлаштириб интеграциялашни назарда тутди. Бундай ёндашувдан мақсад – таълим бериш орқали бутун дунё тараққиёти ва иқтисодиётининг барқарор ривожланишини таъминлашда мактаб, жамоатчиликни жалб қилиб, илмий саводхонлик, рақобатбардошликни тарғиб қилиш.

Халқаро тажрибалар асосида STEAM ни жорий этилиши бугунги кунда таълим тизимига ёндашувни ўрганиш ва таълимга бўлган муносабатини ўзгартиради. Ўқувчилар амалий кўникмаларга эътибор қаратиш орқали иродани, ижодкорлигини, мослашувчанлигини ривожлантиради ва бошқалар билан ҳамкорлик қилишни ўрганади. Бугунги барча соҳалардаги ривожланиш даврида ўқув ва касбий фанларни қисқартириш STEAM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) тушунчасисиз мутахассисларни тайёрлашга янгича қараш аниқ технологик, муҳандислик илми ва математикасиз амалга ошириб бўлмайди. Баъзида ушбу йиғиндига мос бўлган “А”, Art – “санъат” (STEAM) компоненти қўшилади. STEAM нинг жадал ривожланиши ва таълимга тадбиқ этилиши охирги 15 йил ичида замонавий жамиятнинг учта талаби билан боғлиқ.

Биринчи талаб давлат миқёсида рақобатбардошли иқтисодиёт учун янги импульсларни қидириш орқали ва инновацияларда етакчилик қилиш. Жаҳондаги етакчи давлатлар (биринчи навбатда АҚШ, ва шу билан биргаликда Европа давлатлари) 2000 йилларнинг бошларида ўзлари учун ривожланишнинг янги манбаи ва инновацион иқтисодиёт ва билимлар иқтисодиёти учун ресурс қидира бошладилар. Улар таълим тизимига ва кадрлар тайёрлаш тизимига эътибор қаратиб, касбий тайёргарлик сифати тушишининг негатив тенденцияларини, рақамли технологиялар даврида зарур бўлган ва ҳаттоки муҳандис кадрларнинг инқирозини аниқладилар. Бу чақирувнинг жавоби миллий ва давлат даражасидаги дастур бўлиб қолди. Шундай қилиб АҚШда STEAM– таълими America COMPETES Act (The America Creating Opportunities to Meaningfully Promote Excellence in Technology, Education and Science Act of 2007) қонуни орқали давлат даражасида қўллаб қувватланди.

Бу қонун амалий йўналишдаги бакалавр дастурларига ва инновацион ўқитиш методлари STEAM – таълими ўқитувчиларига тадбиқ этилди. 2010 йилда давлат даражасида STEAM-таълими курси унинг амал қилиш муддати узайтирилди, тасдиқланди.

2013 йилдан АҚШда федераль 5-йиллик STEAM-таълими бўйича стратегик дастур (2013–2018) амалга оширилди. Бу дастурнинг мақсади – АҚШ ички ишчи кучни тайёрлашни тадбиқ қилиш, инновацияларда лидер сифатида статусини қўллаб қувватлаш, АҚШда умумий ўрта таълим мактаблари STEAM-фанлар рейтингини кўтаришдан иборат эди.

European Schoolnet хисоботида кўра 30та давлатлар илмий изланишлар натижалари мазмунига кўра, 2015 йилда 80 % давлатлар STEAM – таълимнинг устиворлигини белгилаб беришган. Деярли барчаси бугунги кунда STEAM – таълими бўйича ижтимоий-иқтисодий жihatдан билимлар аспектини тадбиқ этиб келинмоқда. Россияда давлатлар даражасида мухандислик таълими муаммоларини жаҳон меъёси даражасида ечимини топиш вазифалари ишлаб чиқилган. Шу мақсадга кўра педагоглар ва раҳбарлар максимал даражада мухандислик таълимини тадбиқ қилиш ва битирувчиларни технологик тайёргарлигини кучайтириш учун интиломоқдалар.

Иккинчи талаб бизнес томонидан юқори технологияли ишлаб чиқариш таълимига ва меҳнат бозорида қўйилган янги талаблар. Брэд Смит, Microsoft корпорацияси вице-президенти 2012 йилда “Юқори технологияли компаниялар учун квалификацияга эга бўлган кадрларнинг етарли эмаслиги ва хатто билимдонларнинг кризиси даражасига етган деб айтиш мумкин” деб мурожаат қилди. Royal Academy of Engineering Education and Skills⁵ нинг охириги ҳисоботида мухандис кадрларнинг кризиси деб таъкидлади. Корпорацияларнинг тахминлари қарашлари бўйича бу муаммоларнинг келиб чиқиши таълимда физика математика профилидаги фанларининг паст ўзлаштирилиши, STEAMга оид фанларни паст мотивацияда ўқитилиши, шу билан бирга мухандислик касблари бошқа фанларга нисбатан камроқ танланишидир. Замонавий технологиялар инновацион иқтисодиётнинг пойдевори бўлиб хизмат қилади, барча даражаларда кадрларга бўлган янги талабларни қўяди.

Ишлаб чиқарувчи томонидан қўйиладиган талабларни урта қисмга бўлиш мумкин: мутахассиснинг янги типдаги мухандислик фикр юритиши ва ихтирочилик потенциали талаби, технологияларни бошқариш ривожлантиришда компетенциялар бирлиги талаби; (STEAM-ишчиларнинг) мураккаб технологик объектларда квалификацияга эга мутахассисларнинг амалий кўникмаларга эга бўлиш талаби.

STEAM-умумий интеллектуал салоҳиятли ва муаммоларни кўра олиш, барча соҳадаги касбий соҳалар бўйича (медицинада, экология, психология, инновацион технологиялар, фармацевтика, нанотехнология, авиасозлик ва бошқа соҳалар). масалалар бўйича рақамли ва ижтимоий компетенцияларга эга мутахассисларга қўйилган талаб.

Бу талаблар шунчаки мавжуд таълимни яхшилаш эмас балки таълимга янгича ёндашув, атрофимиздаги дунёда мавжуд реал муаммоларни ҳал эта оладиган инсонларни тайёрлаш вазифаларини қўяди. Шунинг учун бўлажак мутахассислар гибрид малакаларга эга бир вақтда гуманитар ва техник малакалари яхши ривожланганлигига эътибор қаратмоқдалар. Улар ичида коммуникатив, ҳамкорлик, креативлик, ва танқидий фикрлай оладиган сифатлар алоҳида ўрин тутди.

Учинчи талаб: ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш. Таълимда янгича ёндашув адолатли ва инклюзив жамият қуришда қурол сифатида хизмат қилади. Бундай вазифа АҚШ да STEAM-таълими 5-йиллик стратегик режа асосида амалга ошириш йўлга қўйилган. STEAM-дастурига киришиш яхшилангандан сўнг америкаликларни имконият яратади четлашган аҳоли гуруҳлари (қишлоқ аҳолиси, узоқ терри-

ториядаги қизлар ва аёллар) келажаги юқори бўлган таълим ва юқори даромадли иш билан таъминланади интилади.

Белларусияда ҳам охирги йилларда STEAM қўлланилмоқда ва оммалашмоқда. Бу йўналишнинг ривожланишининг асоси робототехниклар ва дастурчиларнинг қолган STEAM комплексининг актуаллашиб боришидир. Беларуссияда STEAM-таълимининг ривожланишини 5 импульс орқали ривожлантириш мумкин: хусусий, коммерческий курслар, мактаблар ўқувчиларни келажакка алоҳида тайёрлаш,

STEAMга концептуаллаштириш ва ёндашувни ривожлантириш – бу биринчи навбатда педагогика соҳасида ва замонавий таълимда альтернатив ёндашувларни ва ғояларни актуаллаштириш орқали беларус мактаблардаги қониктирмаган замонавий ҳаракатларни киритишдан иборат. Турли субъектларни тадбиқлари ташаббуси таълимда STEAM–ёндашувни чуқурлаштириш ва кенгайтириш,

Таълим дастури, таълим тизими, мактабда ва алоҳида дарслар даражасида STEAM таълими қандай ишлайди? Таълим муҳитида қандай турли субъектлар STEAM ни ривожлантириш учун қандай ишларни қила оладилар ва амалга оширилмоқда. STEAM атрофида дунёда қандай дискуссиялар олиб борилмоқда? Беларуссиядаги экспертлар STEAM да қандай истиқболли режалар ва ривожлантириш йўналишига эга?

STEAM-кундалик ҳаётнинг илмий-тадқиқот, техника тараққиёти концепциялари билан таълимнинг интегратив ёндашувини тақозо этади. Бундай ёндашувдан мақсад – таълим бериш орқали бутун дунё тараққиёти ва иқтисодиётининг барқарор ривожланишини таъминлашда мактаб, жамоатчиликни жалб қилиб, илмий саводхонлик, рақобатбардошликни тарғиб қилишга қаратилган.

Ҳозирги кунда янгиликлар, юқори техникавий-технологик инновациялар, маълумотлар оқимининг ўсиб бориши ҳаётнинг барча жабҳаларида тўртинчи технологик инқилобни юзага келтирмоқда. Шахснинг қизиқишлари ва жамиятнинг талаблари ўзгармоқда.

Илгари меҳнат дарсларида қизлар фақат фартук тикишни, ўғил болалар ёғочга ва металга ишлов беришни ўрганишган бўлса, ҳозирга кунда бунинг ўзи етарли бўлмай қолди. Бугунги кунда бутун дунё мактаб ўқувчиларини робототехника, моделлаштириш, конструкциялаштириш, программалаштириш, 3D-лойиҳалаштириш ва бошқа кўплаб янгиликларга қизиқтирмоқда.

Бундай қизиқишларни амалда синаб кўриш учун янада мураккаброқ билим, кўникма, малакаларни эгаллаш ва компетенцияларни шакллантириш зарур бўлади. Бу ўринда нафақат билиш ва уддалай олиш балки, тадқиқот олиб бориш ва ихтиро қилиш талаб этилади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, бугунги кундаги фан техника ва технологиялар жадал ривожланиб бораётган бир даврда шу давр талабларига жавоб берадиган кадрларни тайёрлаш, улардан умумий ўрта таълим мактаблари ўқув жараёнини такомиллаштиришни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. STEAM in out-of-school time frameworks in under-served community-based organizations: Evaluation and lessons learned. M. Caplan. ASEE Annual Conference and Exposition (24-28 June 2017) – Columbus, Ohio, 2017.
2. Chanthala Ch. Instructional designing the STEAM education model for fostering creative thinking abilities in physics laboratory environment classes. Ch. Chanthala,
3. T. Santiboon, K. Ponkham. Journal 5th International conference for science educators and teachers (ISET 2017) – 2018.
4. Sabirova F. M. The creation of junior schoolchildren's interest in the experimental study of physical phenomena using the elements of the technology of problem-based, A. V. Deryagin International Journal of Engineering & Technology. 2018. – Vol. 7 (2.13). P. 150–154.
5. Якубова Х.С. Умумий ўрта таълим мактабларида меҳнат таълими фанини ўқитишда технологик ёндашувни тадбиқ этишнинг ўзига хосликлари Innovations and modern pedagogical technologies in the education sySTEAM 2016
6. Information Educational Environment as a Factor of Intensification Students' Independent Work Eastern European Scientific Journal (ISSN 2199-7977) DOI 10.12851/EESJ201610 ©2016 AURIS Kommunikations-und Verlags gesellschaft mbH Düsseldorf – Germany.

ВИДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ ПО АСТРОНОМИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Орлова Т.А.,

к.п.н., и.о. доцента ТГПУ им. Низами

Xulosa: *ushbu maqola astronomiya kursi bo'yicha pedagogik nazoratning mazmuni va turlarini ochib beradi: og'zaki, yozma kombinatsiyalangan. Pedagogik universitetlarda bilimlarni baholashning reyting tizimi tushunchasi berilgan.*

Аннотация: *в данной статье раскрывается смысл и виды педагогического контроля по предмету Курс астрономии: устный, письменный комбинированный. Приводится понятие рейтинговая система оценки знаний в педагогических вузах.*

Annotation: *this article reveals the meaning and types of pedagogical control on the subject of Astronomy Course: oral, written combined. The concept of a rating system for assessing knowledge in pedagogical universities is given.*

Kalit so'zlar: *pedagogik nazorat, bilimlarni nazorat qilish, oraliq nazorat, test, astronomiya kursi, talabalar.*

Ключевые слова: *педагогический контроль, контроль знаний, промежуточный контроль, тест, Курс астрономии, студенты.*

Keywords: *pedagogical control, knowledge control, intermediate control, test, astronomy course, students.*

Актуальность статьи состоит в том, что в статье рассматриваются разные виды педагогического контроля по предмету Курс астрономии в педагогических вузах. Освещены недостатки и преимущества разных методов контроля, и возможности их использования при проверки знаний студентов по астрономии.

Основная часть статьи: Под педагогическим контролем понимается система научно-обоснованной проверки результатов образования, обучения и воспитания студентов [1].

Контроль знаний является важной частью процесса подготовки будущего учителя по астрономии. Контроль знаний помогает преподавателю по предмету выявить достижения и недостатки обучения. Применительно к образовательному процессу по астрономии, контроль знаний студентов обозначает выявление, измерение, оценку знаний, умений и навыков; взаимосвязанную и взаимообусловленную деятельность преподавателя и обучаемого [8]. Педагогический контроль можно классифицировать по разным видам: текущий, промежуточный, итоговый по разным предметам в педагогических вузах.

Промежуточный контроль проверки знаний студентов позволяет выявить степень усвоения определённых модулей и разделов по Курсу астрономии. После проверки знаний студентов по промежуточному контролю, преподаватель по астрономии делает выводы о необходимости еще дополнительной отработки

данного раздела, если результаты контроля показали слабые знания по астрономии. И принимает решение о переходе к изучению следующего модуля по программе Курс астрономии, если результаты контроля показали хорошие и отличные результаты.

Один из объективных средств проверки знаний студентов является тестовый контроль. Тестирование не призвано заменить преподавателя и его личный опыт, а призвано помогать ему, освобождать от рутинной работы и дать ему возможность сосредоточиться на повышении качества преподавания [1]. Приведем некоторые определения понятий теста.

Тест – испытание, проводимое с целью выявления свойств объекта исследования, применяемое в сочетании с вполне определённой методикой измерения и оценки результата [4].

Тест – кратное стандартизированное испытание, допускающее количественную оценку результатов на основе их статической обработки [5].

Оценка уровня подготовки студентов по астрономии при промежуточном контроле производится в основном при помощи тестирования. В настоящее время в педагогических вузах используются следующие методы контроля знаний: устный опрос (зачёт), письменные самостоятельные и контрольные работы, тестовый контроль. Эти методы также могут сочетаться друг с другом, это называется комбинированным контролем [6].

Приведём преимущества и недостатки различных видов контроля знаний студентов при обучении их астрономии.

Устный опрос – направлен на контроль знаний и оценки вербальных способностей студентов. Владения студентами ораторскими способностями, верным изложением астрономических понятий и терминов, является важным качеством для будущих учителей направления “Физика и астрономия” в педагогических вузах. Недостаток устного метода в том, что преподаватель тратит на опрос одного студента много времени, также возможно формирование субъективного и предвзятого отношения к студенту.

Письменные самостоятельные и контрольные работы, требуют при проведении промежуточного или итогового контроля по астрономии у студентов педагогических вузов – развёрнутого ответа, подробного решения астрономических задач, и у преподавателя уйдёт много времени на объективную проверку этих работ.

В настоящее время в педагогических вузах активно используют рейтинговую систему оценки знаний, умений и навыков по разным дисциплинам, в том числе и по астрономии. Рейтинговая система оценки знаний, умений и навыков студентов, представляет собой интегральную оценку результатов всех видов деятельности студентов за семестровый период обучения, по определённым дисциплинам [7].

Цель рейтинговой системы – комплексная оценка качества учебной работы и результатов обучения студентов при освоении или образовательной программы по Курсу астрономии.

Рейтинг – это сумма баллов, набранная студентом, в течение некоторого про-

межутка времени, рассчитанная по определённым формулам, не изменившимся в течение этого промежутка [8].

Благодаря рейтинговой системе, введённой на первые и вторые курсы педагогических вузов, студент может сам прогнозировать итоговую оценку по результатам рейтинга и знать свои текущие баллы.

Заключение: введение рейтинговой системы позволяет преподавателям планировать учебный процесс по предмету Курс астрономия. Преподаватели могут отслеживать освоение нового материала по астрономии студентами, и корректировать учебный процесс в зависимости от этого. Важна оценка не только аудиторных занятий студентов, но и самостоятельных работ по предмету.

Текущий контроль целесообразно проводить в каждом модуле, а после изучения всех модулей – итоговый контроль. Но как приводилось выше, самостоятельные и контрольные работы, выполненные студентами, носят субъективный характер оценивания результатов их деятельности.

Использованная литература:

1. Аванесов, В.С. Основы научной организации педагогического контроля в высшей школе [Текст] / В.С. Аванесов. – М., 1989. – 167 с.
2. Деликатный, К.Г. Методические рекомендации для преподавателей, проводящих вступительные экзамены в университет [Текст] / К.Г. Деликатный. – Киев: Изд-во КГУ, 1983. – 38 с.
3. Аванесов, В.С. Научные проблемы тестового контроля знаний [Текст] / В.С. Аванесов. – М.: Исслед. центр, 1994. – 135 с.
4. Тесты, тесты, тесты... [Текст] / сост. О.Кулакова; предисл. М. Мацковского. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 190 с.
5. Сосновский, В.И. Вопросы управления в обучении [Текст] / В.И. Сосновский, В.И.Тесленко. – Ч. 1. (Педагогическое тестирование). – Красноярск, 1995. – 90 с.
6. Педагогика: пособие для сдачи экзамена [Текст] / М.Е. Вайндорф- Сысоева, Л.П. Крившенко. – М.: Юрайт – Издат, 2005. – 239 с.
7. Кашуба, И.В. Рейтинговая система оценки знаний студентов как средство повышения качества образования в вузе [Электронный ресурс] / И.В. Кашуба. – Электронная библиотека образовательных ресурсов Алтайского государственного технического университета им. И.И. Ползунова <http://elibr.altstu.ru/elibr/diss/conferenc/2010/01/pdf/120kashuba.pdf> (06/ 10/ 2011)
8. Педагогические технологии [Текст]: учеб. пособие для студентов педагогических специальностей / под общ. ред. В.С. Кукушина. – 4-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д : МарТ, 2010. – 333 с.

MAKTABNI BOSHQARISH – JAMIYATNI BOSHQARISH

S.S. To'rayeva,
Avloniy nomidagi
ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: maktabni boshqarish bevosita jamiyat haotiga ta'sir qiluvchi kuchga ega. Ijtimoiy jamiyatda maktab ta'limining o'rni juda katta. Sifatli maktab boshqaruvi sifatli ta'limni, sifatli ta'lim esa kelajakda jamiyat uchun ma'naviy sog'lom shaxslarni tayyorlaydi.

Резюме: руководство школы имеет право напрямую влиять на жизнь общества. Роль школьного образования в жизни общества очень велика. Качественное управление школой обеспечивает качественное образование, а качественное образование готовит духовно здоровых людей для общества в будущем.

Abstract: school management has the right to directly influence the life of society. The role of school education in the life of society is very great. Quality school management ensures quality education, and quality education prepares spiritually healthy people for society in the future.

Tayanch so'zlar: boshqarish uslubi, Ta'lim to'g'risidagi qonun, pedagogik kengash, jamoat kengashi.

Ключевые слова: стиль управления, Закон об образовании, Педагогический совет, Общественный совет.

Key words: management style, Education Law, Pedagogical Council, Public Council.

Bugungi kunda har bir jamiyat a'zosining hayoti bevosita maktab bilan bog'liq. Biz kim bo'lishimiz va qanday faoliyat yuritishimizdan qati nazar muntazam maktabga qayta-qayta murojaat etaveramiz. Chunonchi: farzandlarimiz maktabga qatnaydi, oila a'zolarimiz, qarindoshimiz yoki qo'shnimiz maktabda ishlaydi, yaqinda farzandimiz 1-sinfga boradi va hokazo. Pedagogika sohasida, umuman barcha sohada amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqotlar, innovatsiyalar maktabni chetlab o'tmaydi, yoki aynan uning ta'lim tizimi (o'quv jarayoni, dars, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati)ga yo'naltiriladi, yoki maktab faoliyatini takomillashtirishga qaratiladi. Bu kabi misollarni juda ko'p keltirish mumkin. Demak, maktab har bir shaxsning jamiyatda o'z o'rinini egallashi uchun asosiy o'rinda turadigan ta'lim maskanidir. Ta'lim tizimini muntazam yangilash, modernizatsiyalash, takomillashtirish orqali zamonaviy maktablarni yaratish mumkinligi barchaga ayon haqiqat. Ammo globalizatsiya jarayonida zamonaviy maktabni aynan milliylikka yo'g'rilganligi, uning o'ziga xosligini ta'minlash ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Har bir xalq o'z milliy ma'naviyati va madaniyatini kelajak avlodga maktablar orqali yetkazadi.

XXI asrda maktab ta'limini fan va texnikaning zamonaviy rivojlanish suratlariga muvofiqlashtirish, milliy maktabni tarkib toptirish bugunning eng dolzarb masalalaridan

biridir. Ayniqsa, ko'p tilli maktablarda bu jarayonni tashkil etish va boshqarish ta'lim tizimini puxta va aniq strategik rejalashtirish muhimligini talab etadi.

Milliylik ta'lim mazmuniga singdirildimi, demak jamiyatda shu millatning a'zolari o'z milliy qadryatlari bilan faxrlanib yashay boshlaydi. Milliy maktablarda ta'lim-tarbiya ishini zamonaviy va namunali tashkil etish bevosita maktabni boshqarish tizimiga bog'liq. Maktabni boshqarish – jamiyatni boshqarish demak.

Maktabga rahbarlik qilish va uni boshqarish O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va "O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq amalga oshiriladi. [1.14]

Maktabni davlat jamoatchilik asosida boshqarish xalqchilik, oshkoralik, o'z-o'zini boshqarish usullari va mintaqa xususiyatlari asosida olib boriladi. O'quvchilar va o'qituvchilarni birlashtirgan maktab jamoasi o'z vazifasini ota-onalar, mahalla, keng jamoatchilik bilan mustahkam hamkorlikda amalga oshiradi. Maktabni boshqarish pedagogik kengash tomonidan jamoani o'z-o'zini boshqarish va bevosita rahbar tomonidan tasdiqlangan maktab Nizomiga muvofiq amalga oshiriladi. [1.15]

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashish, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro hamkorligini kuchaytirish maqsadida kuzatuv kengashlari tuzilishi mumkin. Pedagogik va kuzatuv kengashlarining faoliyati O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tartibga solinadi. Pedagogik kengash umumta'lim muassasasida o'quv-tarbiya jarayonining tashkil etilishida oliy boshqaruv organi hisoblanadi. [2. 8-bob].

O'quv-tarbiya jarayonini rivojlantirish va takomillashtirish, o'qituvchilarning kasb mahorati, ijodkorligini o'stirish maqsadida maktab pedagoglar kengashi, ya'ni pedagog-xodimlarni birlashtiruvchi jamoa tuziladi.

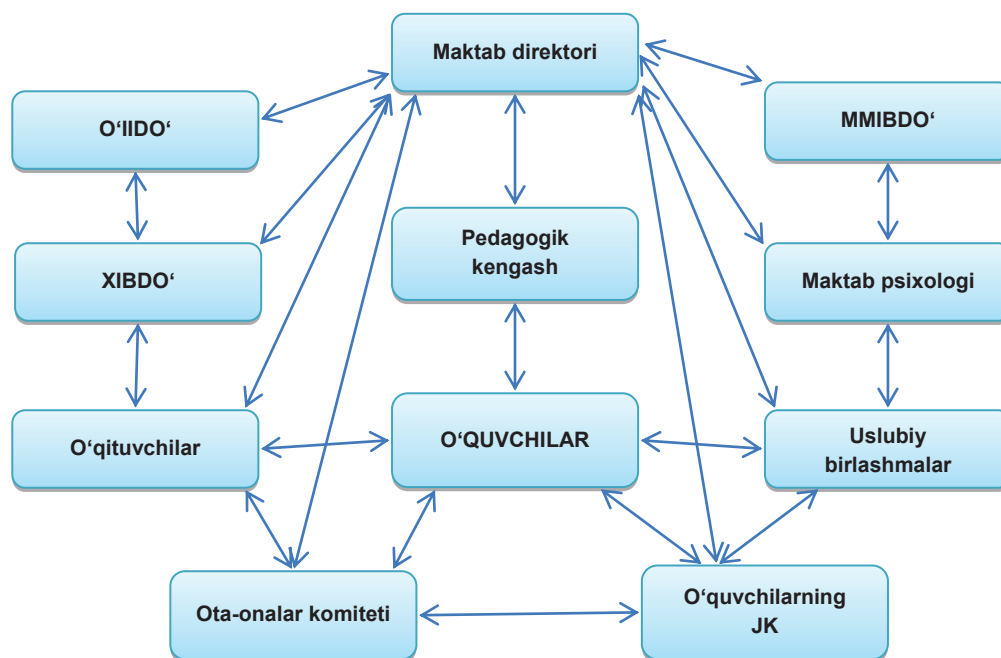
Pedagoglar jamoasi maktab rahbariyati va o'quvchilar jamoat birlashmalarining munosabati o'zaro hurmat, ishonch va hamkorlik asosida quriladi. Maktabning boshqaruv sifati shu jamoaning nechog'lik jipsligiga bog'liq. Jamoa o'quvchiga namuna bo'la oldimi, o'quvchi unga taqlid qiladi, undan o'rganadi. Kelajakda u shu namunali xulqi bilan jamiyatda o'z o'rniga ega bo'ladi.

Kun-sayin rivojlanayotgan zamonda maktab boshqaruv tizimini o'quvchilar ehtiyojiga moslashtirish orqali o'quvchining maktabga bo'lgan qiziqishini yanada oshirish mumkin. Chunki, maktab va bola o'rtasidagi munosabatning keskinlashuvi ham boshqaruv mexanizmiga bog'liq. Statistik ma'lumotlarga ko'ra o'quvchilarning 40% umuman maktabga kelishni xohlashmaydi. Bu juda jiddiy muammo.

Maktabdagi muammolardan eng dolzarbi o'quvchining o'qishida jiddiy o'zgarishning kuzatilishi, ayniqsa, yuqori sinflarda, ya'ni darsga nisbatan qiziqish va o'ziga ishonchning yo'qolishi holati. Shu davrda o'quvchi bir vaqtning o'zida ham o'qituvchi, ham ota-onalardan jazolansa yoki keskinroq chora ko'rilsa, o'quvchining o'rganish istagi uzoq vaqt, ba'zan esa abadiy yo'qolishi mumkin. Natijada u o'zini nochor, qobiliyatsiz deb hisoblay boshlaydi.

Buning yechimi aynan rahbarning maktabni boshqarish uslubiga aloqador. Ota-onalar bilan hamkorlik ishlarini to'g'ri va tizimli yo'lga qo'yish. Maktab ko'p hollarda

o'quv jarayonini tashkil etish, ta'lim muammolarini hal qilishda ota-onalar jamoasini jalb qilmaydi, ba'zida esa ota-onalar bu muammolarni hal qilishda ishtirok etishni umuman istamaydi. Ota-onaning pul topishga bo'lgan majburiyati: ular farzandining intellektual va ma'naviy rivojlanishi, axloqiy tarbiyasi, ta'limi bilan shug'ullanishni to'xtatib, buni butunlay maktab yelkasiga yuklab qo'yishmoqda. Bu esa jamiyat a'zolarining takomillashuviga salbiy ta'sir etmay qo'ymaydi. Maktabda har bir o'quvchining ta'lim-tarbiyasi bilan individual ishlash imkoniyati bo'lmaganidek, har bir bola tarbiyasini individual yondashuvsiz yuqoridagi muammolarni hal etib bo'lmaydi. Bu muammo faqat oila va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan samarali yechilishi mumkin. Maktabning boshqaruv apparati bu ishni qanchalik rejali va tizimli yo'lga qo'ysa, boshqaruv sifati yuqori ta'lim sifatining garovi bo'la oladi. Aynan maktabning strategik rejasida, pedagogik kengashning har bir yig'ilishida "Maktab – o'quvchi – ota-ona hamkorligi" masalasi ko'ndalang turishi lozim. Bu vazifani quyidagicha loyihalashtirish mumkin:

Yuqoridagi modelning har bir bo'limi jamiyatning asosiy a'zolaridir. Ya'ni ular jamiyatning faol ishtirokchilari hisoblanadi.

Jamiyatning ma'naviy hayotini boshqarishdan maqsad – ilm-ma'rifatli, madaniyatli, har tomonlama kamol topgan, tanqidiy fikrlaydigan, yuksak darajadagi pok va axloqli kishilarni tarbiyalashdan iborat.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирқосимов М. Таълим муассасасини бошқаришнинг назарий ва педагогик асослари. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 1995.
2. “Umumiy oʻrta taʼlim toʻgʻrisida NIZOM” Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-martdagi 140-son qarori.
3. Поташкин М.М. Управление современной школой. Москва, 1995
4. Аҳлидинов Р., Носирова Ф., Ражабова М. – Т.: Шарқ. 1996.
5. Йўлдошев Ж. Ғ. Таълим янгиланиш йўлида. Тошкент. Ўқитувчи нашриёти. 2000.

O'QITUVCHI INNOVATSION FAOLIYATIDA MAKTAB MUHITINING AHAMIYATI

Amirullayeva Barno Abdulhaqovna,

tayanch doktorant

A.Avloniy nomidagi Xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollari
belgilash ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi kun ta'limi, o'qituvchi innovatsion faoliyati, o'qituvchi innovatsion faol bo'lishi uchun maktab ta'limi muhiti qanday bo'lishi kerakligi, o'qituvchi faoliyatidagi muammolar, ushbu muammolarni bartaraf etish yo'llari, maktab rahbariyatining boshqaruvdagi roli, TALIS xalqaro baholash dasturi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация: в данной статье рассматривается современное образование, инновационная деятельность учителей, какой должна быть школьная учебная среда для инновационной активности учителей, проблемы в деятельности учителей, пути преодоления этих проблем, роль школьного руководства в управлении, информация о международной программе оценивания TALIS.

Annotation: this article discusses today's education, teacher innovation activities, what the school learning environment should be like for teachers to be innovatively active, problems in teacher performance, ways to overcome these problems, school leadership role in management, information about the TALIS international evaluation program.

Tayanch so'zlar: innovatsion faoliyat, ta'lim muhiti, direktor boshqaruvi, TALIS, o'qituvchi faoliyatidagi muammolar, sifatli ta'lim, innovatsion faollik muhiti.

Ключевые слова: инновационная деятельность, среда обучения, директорное управление, ТАЛИС, проблемы обучения, качественное образование, инновационная среда.

Keywords: innovative activity, learning environment, principal management, TALIS, problems in teaching, quality education, innovative activity environment.

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy sohada olib borilayotgan jiddiy islohotlar zamonaviy bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirishga sharoit yaratuvchi sifatli va samarali ta'limni yo'lga qo'yish, yurtimiz taraqqiyoti yo'lida xizmat qiluvchi, ijtimoiy munosabatlarda faol, zukko, topqir, tashabbuskor, ijodkor va yuksak ma'naviyatli shaxsni tayyorlashni taqozo etadi. Ushbu muammolarni hal qilishning eng samarali usullaridan biri bu ta'limni zamonaviy innovatsion yondoshuvlar asosida tashkil qilishdir.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, innovatsion o'zgarishlarni joriy etish jarayonida biz ayrim o'qituvchilarning jadal rivojlanishga bo'lgan ehtiyoji va buni amalga oshirishga qodir emasligi, hatto o'zgartirishni istamasligi yoki innovatsiya uchun motivatsiyaning yetishmasligi bilan duch kelamiz. Ushbu muammolarni kelib chiqish sabablarini o'qituvchilarga berilgan quyidagi savollarga javobi orqali ko'rishimiz mumkin:

1-savol. Siz maktabingizda faol o'qituvchi bo'lishingiz uchun qanday sharoitlar yaratilishini xohlaysiz?

2-savol. Maktabingizda innovatsion faollik muhiti shakllanishi uchun rahbariyat tomonidan qanday ishlar amalga oshirilishi kerak?

Berilgan javoblar asosida ayrim maktablarda quyidagi muammolar aniqlandi:

1. Maktabda jamoaning birikmasligi (hamma o'zini haq deb bilishi, o'qituvchi va rahbar o'rtasida turli xil konfliktlar, maktabdagi muammolarni rahbarning o'zi hal qilishi, jamoada muhokama qilinmasligi)

2. Texnik jihozlarning yetishmasligi (STEAM xonalari, laboratoriya jihozlari, xonalardagi proyektor, elektron doska v.h.o)

3. Kirib kelayotgan yangiliklardan jamoani to'liq xabardor etilmasligi (qaror farmonlar bo'yicha tushunmovchiliklar)

4. O'qituvchining ish faoliyati nazorat qilinmasligi(o'qituvchilarning faollik ko'rsatgichlari bo'yicha baholanmasligi)

5. O'quvchi, ota-ona va o'qituvchi o'rtasida turli xil konfliktlarning yuz berishi(o'quvchining darsda o'qituvchini behurmat qilishi, ota-onaning darsga kelib o'qituvchini haqoratlashi, o'qituvchini rahbariyat to'liq himoya qilolmasligi)

6. Yuqori sinf o'quvchilarning darslarga nisbatan qiziqishining susayib ketganligi

7. Attestatsiya jarayonidagi stresslar

8. Maktab rahbarlarining ma'muriy ish (shu jumladan, hokimliklar, boshqarmalar va boshqa tashkilotlarning murojaatlariga javoblar va hisobotlar tayyorlash) bilan bandligi.

Ushbu muammolardan ko'rinadiki ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, o'qituvchi innovatsion faoliyati uchun ta'lim muassasasida hozirgi zamon talabiga javob beradigan ta'lim muhitini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada hozirgi kunda yurtimizda ham bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qabul qilingan qarorini misol qilishimiz mumkin [3]. Ushbu qaror asosida O'zbekiston ham 2024 yil TALIS-xalqaro baholash dasturida ishtirok etadi.

TALIS (Teaching and Learning International Survey) – Xalq ta'limi tizimi o'qituvchilari qatlamini o'qitish va ularni o'rganish bo'yicha xalqaro tadqiqotlar majmuasidir, bu OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti homiyligida o'tkaziladigan maktab ta'lim muhiti, kasbiy sharoitlar va o'qituvchilarni professional pedagog darajasigacha rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli va nufuzli xalqaro qiyosiy tadqiqotdir[4]. TALIS so'rovnomasi natijalari bu dunyo maktablaridagi akademik muhit, o'qituvchi va maktab direktorlarining kasbiy faoliyati, ularning malaka oshirishlariga oid mavjud sharoitlar haqida fikr yuritishga undaydi. Mazkur keng ko'lamli so'rov ota-onalar o'z farzandlari taqdirini ishonib topshirayotgan ta'lim dargohlari, binolari ortida sodir bo'layotgan pedagogik, uslubiy va ijtimoiy jarayonlar to'g'risidagi imkon qadar xolis ma'lumotlarni to'plash, tahlillar natijasida uni takomillashtirishga to'sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan. Tadqiqot maktab hayotidagi dolzarb masalalar,

chunonchi, maktab rahbariyatining quyi pog'onadagi hamkasblari bilan professional munosabatlari, uning maktab muhiti va o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishga ta'siri haqida so'z yuritiladi. TALIS tadqiqotlari ta'lim tizimining bevosita ishtirokchilari o'z qarashlarini ifodalagani sababli uning natijalarining chuqur tahliliga mamlakatlar ta'lim siyosatida yangi yondoshuvlarni ishlab chiqishda jiddiy manba sifatida qaraladi.

Zamonaviy dunyoda innovatsion texnika va texnologiyalarni joriy qilmasdan turib, ta'limning munosib darajasini ta'minlash mumkin emas. Bugungi kunda maktabning jamiyat hayotidagi o'рни va roli, uning qadriyat yo'nalishlari bosqichma-bosqich o'zgarib bormoqda. Maktabni rivojlantirishda innovatsion o'zgarishlarga tayyor pedagoglar jamoasi yetakchi rol o'ynaydi. Bunday o'qituvchilar uzluksiz innovatsion izlanishda bo'lishi, fikrlashi, psixologik munosabatlarini o'zgartirishi, shuningdek boshqalarda ham innovatik g'oyalarni shakllantirish asosida faoliyat ko'rsatishi zarur [2].

O'qituvchilar bunday faoliyatga alohida tayyorgarlik ko'rish kerak bo'lib, bu o'z navbatida ta'lim muassasasi rahbarlarining asosiy funksiyalaridan biri bo'lgan ta'limni rivojlantirishning uzoq muddatli strategik rejalarini tuzishda asosiy e'tiborni o'qituvchilarning ijodiy faoliyat yuritishlari uchun tushuntirish ishlariga qaratishi lozim [1]. Bunda rahbar tomonidan o'qituvchilarning innovatsiyalarni o'zlashtirishga tayyorgarligini oshirish, maktab jamoasida o'qituvchilarning innovatsion va ijodiy faollik darajasini oshirish, o'qituvchilarning kommunikativ aloqalarini rivojlantirish, – maktab pedagogik jamoasining innovatsion salohiyatini samarali rivojlantirish uchun zarur psixologik-pedagogik, tashkiliy-pedagogik va texnik shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.X.Djurayev, S.T.Turg'unov, Ta'lim menejmenti, Toshkent – 2006 yil.
2. R.Sh. Ahliddinov, Maktabni boshqarish san'ati, Toshkent – 2006 yil.
3. <https://lex.uz>
4. <http://www.marifat.uz>

Сўз боши.....	3
Абдувалитов Нуржан Буранович.	
<i>Бадиий матнни ўқиш ва тушуниш сифатини PIRLS асосида баҳолаш.....</i>	<i>9</i>
Azizova Qizlarxon Mashrabovna.	
<i>Boshlang'ich sinf o'quvchilarining xalqaro tadqiqotlar misolida savodxonligini baholash.....</i>	<i>13</i>
Валижон Қодиров, Яйрахон Умарова.	
<i>Ўқувчилар оғзаки нутқ компетенцияларининг жорий ҳолати юзасидан мулоҳазалар.....</i>	<i>17</i>
Бегматов Мансур Адгарович.	
<i>Ихтисослаштирилган мактабларда инглиз тилини ўргатишнинг ўрни ва аҳамияти.....</i>	<i>21</i>
Asatullayeva Feruza Nigmatovna, Mambekova Shaxnoza Kudiyarboeva.	
<i>Inson kapitalini yuksaltirishda intellektual salohiyatni oshirish.....</i>	<i>25</i>
Ergashev Maxmudjon Murodali o'g'li.	
<i>Inson kapitalini rivojlantirishning yo'nalishlari.....</i>	<i>28</i>
Karimov Orif Obloqul o'g'li.	
<i>Inson kapitalini rivojlantirishda texnologik ta'limning o'рни.....</i>	<i>32</i>
G.A.Pirimov.	
<i>Ta'lim sifatini baholash bo'yicha o'tkazilgan TIMSS xalqaro tadqiqotlarining dunyo miqyosidagi natijalari va xorijiy tajribalar.....</i>	<i>35</i>
S. Yarmatova.	
<i>PIRLS xalqaro tadqiqotida ta'lim jarayoni bilan bog'liq omillar va o'quvchilarning turi yillardagi natijalari solishtirma tahlili.....</i>	<i>40</i>
Собиров Абдулазиз Абдурозикович.	
<i>Региональное управление человеческим капиталом в условиях глобализации....</i>	<i>44</i>
Xalilov Xurshidbek Baxtiyorovich.	
<i>Geografiya faniga oid topshiriqlar orqali o'quvchilarning matematik, tabiiy-ilmiy hamda o'qish savodxonligini baholash metodikasi.....</i>	<i>47</i>
Ганиева Вазира Юсуфовна.	
<i>Активизация развития креативного познавательного мышления детей дошкольного возраста.....</i>	<i>52</i>
Noraliyeva Shahodatxon Ro'ziboy qizi.	
<i>O'quvchilarning kreativligini rivojlantirishda o'qituvchining roli.....</i>	<i>56</i>
Jo'rayeva Mehriniso Axadovna.	
<i>O'quvchilarning amaliy ko'nikmalari, kreativligini baholash va rivojlantirish.....</i>	<i>60</i>

Hamroyev Umid Mustafoyeovich. <i>O'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish usullari (8-sinf So'z birikmasi va qo'shma so'z mavzusi misolida)</i>	65
Baynazarova Dilnoza Djamoliddinovna. <i>O'quvchilarda tanqidiy mulohaza va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning mexanizmlari</i>	71
Rahimova Naima Sobirjon qizi. <i>O'quvchilarda kreativlikni shakllantirishning nazariy asoslari</i>	75
Рустамов Шавкат Шухратович, Ражабова Сабина Саъдуллоевна. <i>Амалиётчи психологларнинг касбий компетентлик омилларини ўрганишнинг методологик асослари</i>	79
Исмагилова Файруза Салихджановна. <i>Опыт разработки и проведения курса "Академические стандарты научного исследования"</i>	83
Ziyoyeva Nigina Azimboyevna. <i>Ta'limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rne</i>	86
Nabiev Mumin, Almammadova Nurkhon Shukhrat qizi. <i>Steam-education-subject links and practical approach</i>	92
Рўзиев Йўлчи Зиёдуллаевич. <i>Таълим тизими ривожда ташаббусларнинг ўрни ва аҳамияти</i>	95
Қутлымұрадов Қарамаддин Аллабаевич. <i>Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини миллий қадриятлар асосида ривожлантиришнинг педагогик асослари</i>	99
Axmadov Nazir Raxmatovich, Roziqova Munisa Fazliddinovna. <i>Dezadaptatsiyalashgan o'smirlarni Reabilitatsiya qilishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari</i>	103
Sattarova Irodaxon Muradaliyevna, Obidova Gulnoza Dilmurodjon qizi. <i>Kompetensiyaviy baholash tizimini joriy qilish orqali ta'lim sifatini oshirish</i>	107
Sanayeva Dilbar Muradovna, Norqulova Iroda Xalimovna. <i>Ta'limdagi xalqaro tadqiqotlarning Yangi O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rne</i>	111
Qaxxarova Zilola Abdug'ani qizi. <i>Globallashuv jarayonida xalqaro tadqiqotlarning ta'lim tendensiyalariga ta'siri va siyosiy ahamiyati</i>	113
G'ulomova Muxarram Nurkamol qizi. <i>Xalqaro tadqiqotlarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi nazariy ahamiyati</i>	116
Egamova Anora Xoliqovna. <i>Xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etgan davlatlar tajribasi asosida yangi dars shakllarini tashkil qilish</i>	119
Axmadjonova Yorqinoy Tojimurodovna, Axmadjonova Umida Tojimurodovna. <i>Xalqaro tadqiqotlar O'zbekiston ta'lim sifatini oshirish omili</i>	122

Asilbayeva Nodira Urishevna. <i>Xalqaro baholash dasturlariga o'quvchilarni tayyorlashdagi muammolar va ularni bartaraf etish</i>	125
Abdushukurova Shohsanam O'rol qizi. <i>Uzluksiz ta'limda kasb-hunarga yo'naltirishning boshlang'ich tizimini shakllantirish</i>	127
Atabayeva Xumora Muhammadjanovna. <i>Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini pisa baholash dasturi orqali kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashishning pedagogik shart-sharoitlari</i>	129
Islomova Farangiz Shuhrat qizi. <i>Study and implementation of international experience in improving the quality of education</i>	133
Avazbayev Atajan Ismailovich, Kurbonov Pardatursun Zaripovich. <i>Ta'limda xalqaro tadqiqotlar asosida Texnologiya fanini o'qitish va o'quvchilarning kasb-hunar tanlash kompetentsiyalarini rivojlantirishga yangicha yondashuv</i>	137
O.X. Axmadqulova. <i>Milliy o'quv dasturi va xalqaro baholash dasturlari: yangi darsliklarni ishlab chiqishda ilg'or xorijiy tajribaning ahamiyati</i>	141
Mamatxanova Nargiza Toxirovna. <i>Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kasb imidji</i>	146
Ostonov Jasur Shopirjonovich, Saidova Mexriniso. <i>Ijtimoiy ustanovka va uni o'zgartirish muammosi</i>	150
Rakhimova Charosxon Odiljonovna, Shukurova Mahliyo Tolibjon kizi. <i>The theory of bilingualism in the aspect of neurolinguistics</i>	154
Ахрарова Т.А. <i>Оценивание знаний учащихся начальных классов</i>	157
Абдуллаева Мавжуда Хабибуллаевна, Башарова Гульмира Галимьяновна. <i>Интерактивное обучение в образовательном процессе</i>	161
Галиакберова Альбина Ренатовна, Нигматуллина Альмира Шамсуновна. <i>Современные методы обучения в образовании</i>	165
Ганиева Халимахон Ахматхоновна. <i>Таълим сифатини оширишда талаба ёшлар ўзини-ўзи англашининг ижтимоий-психологик механизмлари</i>	168
Шайманова Адиба Эргашевна. <i>Таълим сифатини оширишда ёшлар ижтимоий фаоллигини ривожлантиришнинг аҳамияти</i>	172
Якубжонова Мафтунахон Ислонжон қизи. <i>Медиамаданиятнинг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари</i>	175

Содикова Мунира Рустамбековна.	
<i>Гарантия повышения качества технического образования в инновационном подходе преподавания начертательной геометрии.....</i>	<i>179</i>
Ataxojayev Murodxon Xusainovich, Saidqulov Sodiqjon Botirovich.	
<i>Umumta'lim maktablari boshqaruvida nizolarni bartaraf etish usullari.....</i>	<i>182</i>
Абдуллаев Сафибулло Хабибуллаевич.	
<i>Технологик таълим жараёни ва муҳитини яхшилаш, ўқитувчилар эргономик компетентлигини такомиллаштириш.....</i>	<i>186</i>
Рахимов Тохир Хакимович, Алимова Нозима Мураджановна.	
<i>Создание 3d-контента для дополненной реальности при изучении молекулярного строения вещества.....</i>	<i>190</i>
Yusupova Shohzoda Yunus qizi.	
<i>Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarga boshlang'ich moliyaviy bilim berish usullari.....</i>	<i>195</i>
Kenjayeva Adolat Asrorovna, Rakhimova Charoskon Odiljonovna.	
<i>The theory of bilingualism in the aspect of neurolinguistics.....</i>	<i>199</i>
F.X. Saydaliyeva, S.X. Yusupova.	
<i>"Qo'llash" aqliy faoliyat turini baholashga oid topshiriqlar va ularning tahlili.....</i>	<i>203</i>
Abdurasulova Atirgul Miktibayevna, Umurzoqova Nilufar Abdusattorovna.	
<i>Xalq ta'lim tizimida xalqaro tadqiqotlardan foydalanishning nazariy ahamiyati.....</i>	<i>206</i>
Bobosharipov Nodirjon G'ofurjon o'g'li.	
<i>Umumta'lim maktablarda ta'lim sifatini oshirish: muammolar, yechimlar va mulohazalar.....</i>	<i>210</i>
Umarjonova Nodira Abduxamid qizi.	
<i>Xalqaro tadqiqotlar negizida o'qituvchilarning media savodxonligini oshirish.....</i>	<i>217</i>
Amirullayeva Barno Abdulhaqovna.	
<i>O'qituvchi innovatsion faoliyatida maktab muhitining ahamiyati.....</i>	<i>220</i>
Jo'lanov Isoq Odilovich, Odilov Ilhom Isoq o'g'li.	
<i>Ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish va axborot xavfsizligini ta'minlash.....</i>	<i>223</i>
Husanov Ulfatbek Bahodirovich, Ergasheva Jamola Shokirovna.	
<i>Ta'limni boshqarishga tizimli yondashuv. maktablarda boshqaruv tizimi kamchiliklari va ularni bartaraf etishning TALIS usuli.....</i>	<i>228</i>
Джамалдинова Шахло Облобердиевна.	
<i>Исследования и улучшения в образовательной системе.....</i>	<i>231</i>
Халмуратова Камила Оразбаевна.	
<i>Развитие медиаобразования, информационной и медиа-грамотности в Республике Узбекистан.....</i>	<i>234</i>

Норқўзиева Дилрабо Шералиевна. <i>Мактаб ўқувчиларида конструктив хулқни шакллантиришнинг айрим иж- тимоий-психологик масалалари</i>	240
Tashtemirova Nargiza Nematovna. <i>О'қувчиларнинг stoxastik savodxonligini rivojlantirishda TIMSS topshiriqlarining o'rn</i>	245
Лутфуллина Альфия Ахмадфаридовна. <i>Роль международных программ оценки знаний учащихся в системе образо- вания</i>	248
Ikromova Mubina Hakimjon qizi. <i>Raqamli transformatsiyalash muhitida smart texnologiyalar asosida o'quv jarayonini tashkil qilish</i>	251
Ҳ.С. Якубова, Р.Б. Даминова, Ж.Э. Пардабоев. <i>Ўқувчиларнинг техник ва технологик билимларини ривожлантиришда STEAM таълим дастури</i>	254
Орлова Татьяна Алексеевна. <i>Виды педагогического контроля по астрономии в педагогических вузах</i>	259
S.S. To'rayeva. <i>Maktabni boshqarish – jamiyatni boshqarish</i>	262
Amirullayeva Barno Abdulhaqovna. <i>О'qituvchi innovatsion faoliyatida maktab muhitining ahamiyati</i>	266

**“ТАЪЛИМДАГИ
ХАЛҚАРО ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ
ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН
ТАРАҚҚИЁТИДАГИ ЎРНИ”
мавзусидаги халқаро
илмий-амалий конференция
илмий ишлар тўплами**

II ТОМ

Тошкент – 2022

Бош муҳаррир: *А.Исмаилов*
Муҳаррирлар: *Х.Ахмедов, Қ.Каримбердиев,
Н.Каримов, Г.Тагаева*
Техник муҳаррир: *А.Эргашов*
Саҳифаловчи: *Б.Бобожонов*

Босишга рухсат этилди 05.07.2022
Нашриёт гувоҳномаси № 10-4445.30.08.2019.
Бичими 60×84 1/8. “PT Serif” гарнитураси.
Шартли босматабоғи: 33,25.
Адади: 150 нусха.

“Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни
амалга ошириш миллий марказининг матбаа бўлими”.
Тошкент шаҳар, Чилонзор тумани, Нурхон кўчаси, 21 уй.
Тел.: +99871207-97-98 (307)